

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MÜZAKERE EDİLEN TRANSATLANTİK TİCARET VE
YATIRIM ORTAKLIĞI (TTYO) ANLAŞMASI'NIN
TÜRKİYE'NİN TİCARETİNE OLASI ETKİLERİ

Ali KINCAL

Danışman
Prof. Dr. Utku UTKULU

İZMİR-2018

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ALİ KINCAL
Öğrenci No : 2014800972
Tez Başlığı : Müzakere Edilen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO)
Anlaşması'nın Türkiye'nin Ticaretine Olası Etkileri

Savunma Tarihi : 18/05/2018
Danışmanı : Prof.Dr.Utku UTKULU

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Utku UTKULU	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Zeki ERDUT	- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Nazif MANDACI	- Yaşar Üniversitesi

İmza

ALİ KINCAL tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği() / oy çokluğu() ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Müzakere Edilen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) Anlaşması’nın Türkiye’nin Ticaretine Olası Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2018

Ali KINCAL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Müzakere Edilen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) Anlaşması'nın Türkiye'nin Ticaretine Olası Etkileri

Ali KINCAL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Avrupa Birliği Yüksek Lisans Programı

Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO/TTIP) Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) arasında 2013 yılında resmen müzakere edilmeye başlanmış yeni nesil ve mega bölgesel bir serbest ticaret anlaşmasıdır. Anlaşma gerçekleşirse küresel GSYH'nin, doğrudan yabancı yatırımın ve mal ve hizmet ticaretinin yaklaşık yarısını temsil edecek güçlü bir ticaret bloğu ortaya çıkaracaktır. TTIP'in tarifelerin yanı sıra tarife dışı engellerde de önemli indirim gerçekleştireceği ve küresel ticari sistem için yeni kurallar yaratacağı öngörülmektedir. Türkiye, ABD ve AB ile var olan güçlü siyasi ve ekonomik bağları sebebiyle anlaşmadan en çok etkilenecek ülkelerden biridir. Bu çalışmanın maksadı TTIP'in Türkiye'nin ticaretine etkilerini tartışmak ve Türkiye için en iyi TTIP senaryosunu saptamaktır. Bu amaçla, senaryo inşası, SWOT analizi ve geriye dönük tahmin gibi birbirini tamamlayan bazı uzgörü yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler, küresel ticaret sisteminin merkantilizmden yeni nesil ve mega bölgesel anlaşmalarına kadar geniş bir tahlili, ABD, AB ve Türkiye'nin ticaretinin ve ticaret politikalarının değerlendirmesi ve TTIP hakkında yapılan etki analizi çalışmalarının derin incelemesi ile desteklenmiştir. TTIP'in hayata geçmesi durumunda, hem serbest ticaret anlaşmalarının yarattığı ticaret saptırıcı etkilerden dolayı hem de Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin bazı eksik yönleri yüzünden anlaşmanın dışında kalmak Türkiye'ye önemli maliyetler getirecektir. TTIP ne kadar derin ve geniş

kapsamlı olursa, dışarıda kalmanın maliyetleri de o kadar artacaktır. Oluşturulan senaryolar doğrultusunda, Türkiye'nin en kazançlı olacağı durum hırslı bir TTIP'in gerçekleşmesi ve Türkiye'nin bu yapıya eklemlenmesidir. Bu Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, ABD ile paralel STA imzalama, kapsayıcı bir TTIP'e sonradan üyelik şartları gerçekleştirerek intikal etme ya da AB üyeliğini başarıma yolları ile mümkündür.

Anahtar kelimeler: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP), Küresel Ticaret Sistemi, Yeni Nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları, Uzgörü, Ticaret Politikası, Gümrük Birliği

ABSTRACT

Master's Thesis

The Possible Effects of the Proposed Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) on Turkey's Trade

Ali KINCAL

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of European Union

European Union Master's Program

Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) is a new generation and mega regional free trade agreement that officially began to be negotiated between the United States and the European Union (EU) in 2013. If realized, the deal will create a trading bloc representing nearly half of the global GDP, foreign direct investment and trade in goods and services. In addition to eliminating tariffs, TTIP is foreseen to significantly reduce non-tariff barriers and to set out new rules for global trading system. Turkey, because of its strong political and economic ties to U.S. and the EU, will be one of the countries most affected by transatlantic deal. The aim of this thesis is to discuss the possible effects of TTIP on Turkey's trade and find out a TTIP scenario that is most favorable to Turkey. To this end, this study employs some foresight methods completing one another: scenario building, SWOT analysis and backcasting. These methods are backed up by a broad account of the evolution of the global trading system from mercantilism to new generation and mega trade deals, examination of trade and trade policies of U.S., the EU and Turkey and a deep examination of impact analyses about TTIP. When and if TTIP comes to life, being out of it is bound to bring about substantial costs for Turkey because of the agreement's trade diversion effects and deficiencies of Turkey's Customs Union arrangement with the European Union. The deeper and more comprehensive TTIP is, the costlier it will be for Turkey to be out of the deal. The most favorable

scenario for Turkey is joining a TTIP that is as ambitious as possible. Turkey's participation in such a deal could happen through updating the Customs Union, signing a parallel free trade agreement with U.S., applying to be a member of an inclusive TTIP and agreeing to comply with the membership criteria or achieving its long standing goal of becoming a member of the EU.

Keywords: Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP), Global Trading System, New Generation Free Trade Agreements, Foresight, Trade Policy, Customs Union

**MÜZAKERE EDİLEN TRANSATLANTİK TİCARET VE YATIRIM
ORTAKLIĞI (TTYO) ANLAŞMASI'NIN TÜRKİYE'NİN TİCARETİNE
OLASI ETKİLERİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	xiv
TABLOLAR LİSTESİ	xvi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**KÜRESEL TİCARETİN GELİŞİMİ: MERKANTİLİZMDEN YENİ NESİL
VE MEGA-BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARINA**

1.1. MERKANTİLİZM ÖNCESİ DÖNEM	4
1.2. MERKANTİLİZM (TİCARÎ KAPİTALİZM) DÖNEMİ	7
1.3. SİNAİ KAPİTALİZM VE LİBERAL ÖĞRETİ (18. VE 19. ASIRLAR)	10
1.4. BRETTON WOODS SİSTEMİ	17
1.5. BRETTON WOODS KURUMLARI	20
1.5.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)	20

1.5.2. Dünya Bankası Grubu	24
1.6. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GATT) VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WTO)	25
1.6.1. GATT'a Giden Yol	25
1.6.3. GATT ve WTO'nun İlkeleri	27
1.6.3.1. En Çok Kayrılan Ülke İlkesi ve İstisnaları	27
1.6.3.2. Milli Muamele İlkesi	29
1.6.3.3. Mütakabiliyet İlkesi	29
1.6.3.4. Tarifelerle Koruma	30
1.6.4. Sektörel İstisnalar: Tarım ve Tekstil	30
1.6.5. GATT Müzakere Turları	31
1.6.5.1. Uruguay Turu (1986-1994)	34
1.6.5.2. Doha Turu	35
1.6.6. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Yapısı	37
1.7. KÜRESELLEŞME, BÖLGESELÇİLİK VE YENİ NESİL TİCARET ANLAŞMALARI	38
1.7.1. WTO ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları	39
1.7.2. Bölgeselcilik	41
1.7.3. Yeni Nesil ve Mega-Bölgesel Ticaret Anlaşmaları	42

İKİNCİ BÖLÜM

ABD, AB VE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPILARI VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

2.1. ABD'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE DIŞ TİCARET POLİTİKASI	50
2.1.1. ABD'nin Dış Ticaret Yapısı	50
2.1.1.1. ABD'nin Dış Ticaret Dengesi, İmalat Sanayi ve Hizmet Ticareti	51

2.1.1.2. Mal Grupları ve Ülkelere Göre ABD'nin Mal Ticareti	53
2.1.1.3. Hizmet Türüne ve Ülkelere Göre ABD'nin Hizmet Ticareti	56
2.1.2. ABD'nin Dış Ticaret Politikası	58
2.1.2.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi ABD Ticaret Politikası (1934-1945)	58
2.1.2.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ABD Ticaret Politikası (1945-1960)	61
2.1.2.3. Üçüncü Dönem (1960-1990)	62
2.1.2.4. Günümüzde ABD Ticaret Politikası (1990'lardan Beri)	63
2.1.2.4.1. Rekabetçi Serbestleştirme Stratejisi	64
2.1.2.5. ABD'nin Mega Bölgesel Ticaret Anlaşmaları	66
2.1.2.5.1. ABD ve Trans Pasifik Ortaklığı (TPP)	66
2.1.2.5.2. ABD ve Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)	68
2.2. AB'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE ORTAK TİCARET POLİTİKASI	69
2.2.1. AB'nin Dış Ticaret Yapısı	69
2.2.1.1. AB'nin Dış Ticaret Dengesi, İmalat Sanayi ve Hizmet Ticareti	71
2.2.1.2. Mal Gruplarına ve Ülkelere Göre AB'nin Mal Ticareti	73
2.2.1.3. Hizmet Türüne ve Ülkelere göre AB'nin Hizmet Ticareti	76
2.2.2. AB'nin Ortak Ticaret Politikası	78
2.2.2.1. Lizbon Antlaşması Öncesi Ortak Ticaret Politikası	78
2.2.2.2. Lizbon Antlaşması Sonrası Ortak Ticaret Politikası	80
2.2.2.3. Kontrollü Küreselleşme Stratejisi (1999)	82
2.2.2.4. Küresel Avrupa Stratejisi (2006)	84
2.2.2.5. 'Herkes İçin Ticaret' Stratejisi (2015)	86
2.2.2.6. AB ve Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)	88
2.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE DIŞ TİCARET POLİTİKASI	90
2.3.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı	90
2.3.1.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi, İmalat Sanayi ve Hizmet Ticareti	92

2.3.1.3. Mal Ticaretinin Yapısı	93
2.3.1.4. Mal Gruplarına ve Ülkelere Göre Türkiye'nin Ticareti	95
2.3.1.4.1. Mal Gruplarına Göre Türkiye'nin Ticareti	95
2.3.1.4.2. Ülkelere Göre Türkiye'nin Mal Ticareti	98
2.3.1.5. Hizmet Türüne Göre Türkiye'nin Ticareti	102
2.3.2. Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası	103
2.3.2.1. 1923-1929 Dönemi: Dış Açık Ekonomi	104
2.3.2.2. 1930-1950 Döneminde Dış Ticaret Politikası: Devletçilik ve Savaş Ekonomisi	105
2.3.2.3. 1950-1980 Döneminde Dış Ticaret Politikası: Tarımsal Büyüme ve İthal İkamecilik	105
2.3.2.4. 1980'lerde Dış Ticaret Politikası: Yapısal Dönüşüm ve İhracat Odaklı Büyüme	106
2.3.2.5. Günümüzde Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası	108
2.3.2.5.1. Komşularla Sıfır Sorun, Ortadoğu ve Afrika Açılımı	108
2.3.2.5.2. 10. Kalkınma Planında Dış Ticaret Politikası	110
2.3.2.5.3. 2023 Türkiye İhracat Stratejisi	110
2.3.2.5.4. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları	111
2.3.2.6. Türkiye ve TTIP	112
2.3.2.6.1. Türkiye-AB Gümrük Birliği ve TTIP	112
2.3.2.6.1.1. Gümrük Birliği	113
2.3.2.6.1.2. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Ticaret Politikası Açısından Olumsuzlukları ve TTIP	114
2.3.2.6.1.3. Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi ve TTIP	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TTIP VE TÜRKİYE'NİN TİCARETİNE OLASI ETKİLERİ

3.1. TTIP'İN MUHTEMEL İÇERİĞİ VE GETİRECEĞİ YENİLİKLER	117
3.1.1. Tarifeler	117
3.1.2. Tarife Dışı Engeller ve Standartlar	118
3.1.2.1. Yasal Uyumlaştırma	119
3.1.2.2. Hassas Sektörler	120
3.1.3. Yatırımlar	120
3.1.4. Kamu Alımları	122
3.1.5. Hizmetler	122
3.1.6. Fikri Mülkiyet Hakları	125
3.1.7. Rekabet Politikası ve Kamu Teşebbüsleri	127
3.1.8. İşgücü Standartları	128
3.1.9. Diğer Konular	129
3.1.10. Müzakerelerin Durumu	129
3.2. TTIP'İN TARAFLARINA VE DÜNYAYA OLASI ETKİLERİ	131
3.2.1. TTIP'in AB ve ABD'ye Olası Etkileri	131
3.2.1.1. Etki Analizi Yöntemleri	132
3.2.1.2. TTIP'in AB ve ABD'nin Ticaretine Olası Etkileri	132
3.2.1.3. Değerlendirme	137
3.2.2. TTIP'in Üçüncü Ülkelere Olası Etkileri	139
3.2.2.1. AB ve ABD Pazarında Artan Rekabet	139
3.2.2.2. Doğrudan ve Dolaylı Yayılma Etkileri	140
3.2.2.3. Uyum Maliyetleri	141
3.2.2.4. WTO Üzerinden Etkiler	141

3.2.2.5. Değerlendirme	142
3.2.3. TTIP'in Türkiye Ticaretine Olası Etkileri: Üç Uzgörü Yöntemi	143
3.2.3.1. Senaryo İnşası: Türkiye ve Muhtemel TTIP Senaryoları	144
3.2.3.1.1. Sınırlı TTIP	147
3.2.3.1.2. Hırslı TTIP	147
3.2.3.1.3. Temel Senaryo	148
3.2.3.2. Senaryoların SWOT Analizi	148
3.2.3.2.1. Senaryo 1: Sınırlı TTIP (Tarife İndirimi)	149
3.2.3.2.2. Senaryo 1.1: Türkiye'nin Sınırlı TTIP'e Dâhil Olması	151
3.2.3.2.3. Senaryo 1.2: Türkiye'nin Sınırlı TTIP'in Dışında Kalması	154
3.2.3.2.4. Senaryo 2: Hırslı TTIP (Tarife, TDE İndirimi ve Ötesi)	156
3.2.3.2.5. Senaryo 2.1: Türkiye'nin Hırslı TTIP'e Dâhil Olması	156
3.2.3.2.6. Senaryo 2.2: Türkiye'nin Hırslı TTIP'in Dışında Kalması	161
3.2.3.3. Türkiye'nin En İyi Senaryoya Ulaşma Yolları: Geriye Dönük Bir Tahmin	163
SONUÇ	167
KAYNAKÇA	177

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ASEAN	Association of South-East Asian Nations
BRICS	Brazil, Russia, India, China, South Africa
CEPII	Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales
CEPR	Centre for Economic Policy Research
CETA	Comprehensive Economic and Trade Agreement
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CPTPP	Comprehensive and Progressive Agreement on Trans-Pacific Partnership
EFTA	European Free Trade Association
FED	Federal Reserve
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GATS	General Agreement on Trade in Services
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GMB	General Municipal Boilermakers
GPA	Government Procurement Agreement
EIA	Economic Integration Agreement
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
ICU	International Clearing Union
ILO	International Labor Organization
IMF	International Monetary Fund
ITO	International Trade Organization
KOBİ	Küçük ve Ortak Ölçekli İşletmeler
KORUS FTA	Güney Kore-ABD Serbest Ticaret Anlaşması

Mercosur	Mercado Común del Sur
MFN	Most Favored Nation
NAFTA	North American Free Trade Agreement
NATO	North Atlantic Treaty Organization
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
RCEP	Regional Comprehensive Economic Partnership
s.	Sayfa Numarası
ss.	Sayfadan Sayfaya
SITC Rev. 3	Standard International Trade Classification Revision 3
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDE	Tarife Dışı Engel
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TiSA	Trade in Services Agreement
TPP	Trans Pacific Partnership
TRIPS	Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
TTIP	Transatlantic Trade and Investment Partnership
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNSF	United Nations Stabilization Fund
USTR	United States Trade Representative
WTO	World Trade Organization

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Dünya İmalat Sanayi Üretiminin Dağılımı (%) – 1830-1913	s.15
Tablo 2: IMF’de Kota ve Oy Gücü Durumu (Seçilmiş Ülkeler) - 2016	s.23
Tablo 3: GATT Müzakere Turları	s.32
Tablo 4: Mega Bölgesel Anlaşmaların Küresel Ekonomideki Potansiyel Konumu (2015)	s.44
Tablo 5: Mal Gruplarına Göre ABD’nin Ticareti – 2016	s.54
Tablo 6: ABD’nin Ülkelere Göre Ticareti (Milyon Dolar) – 2016	s.55
Tablo 7: ABD’nin Ülkelere Göre Hizmet Ticareti (Milyon Dolar) – 2016	s.57
Tablo 8: Mal Gruplarına Göre AB’nin Ticareti (AB İçi Ticaret Hariç) - 2016	s.74
Tablo 9: Ülkelere Göre AB’nin Mal Ticareti (Milyon Avro) – 2016	s.75
Tablo 10: Türüne Göre AB’nin Hizmet Ticareti (Milyar Avro) – 2015	s.76
Tablo 11: AB’nin Ülkelere Göre Hizmet Ticareti (Milyar Avro) – 2015	s.77
Tablo 12: Mal Gruplarına Göre Türkiye’nin Ticareti (Milyar Dolar) – 2016	s.96
Tablo 13: Ülkelere Göre Türkiye’nin Ticareti (Milyar Dolar) – 2016	s.99
Tablo 14: Ülke Gruplarına Göre Türkiye’nin Ticareti (%) – 2001-2016	s.101
Tablo 15: Hizmet Türüne Göre Türkiye’nin Ticareti (Milyon Dolar) – 2016	s.102
Tablo 16: TTIP Etki Analizlerine Göre TTIP’in Tarafları İçin Olası İhracat ve GSYH Kazanımları	s.138
Tablo 17: TTIP Dışı Kalan Ülkelerin Kazanç ve Kayıpları	s.142
Tablo 18: ABD, AB ve Türkiye’nin Uyguladıkları MFN Tarifeleri (%) – 2015-2016	s.150
Tablo 19: Türkiye’nin TTIP’e Dâhil Olması ve Olmamasının Potansiyel Etkileri	s.157

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Sacayağı Ticaret	s.12
Şekil 2: Uluslararası Döviz Rezervlerinin Dağılımı (1950-1982)	s.19
Şekil 3: Dünyada Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Evrimi (1948-2016)	s.40
Şekil 4: ABD'nin Dünya İle Mal ve Hizmet Ticareti (Trilyon Dolar) – 2005-2016	s.51
Şekil 5: ABD'nin Mal ve Hizmet Ticareti Dengesi (Milyar Dolar) – 1970-2015	s.52
Şekil 6: AB'nin Dünya İle Mal ve Hizmet Ticareti (Trilyon Dolar) – 2005-2016	s.70
Şekil 7: AB'nin Mal Ticareti (Trilyon Dolar) – 2005-2016	s.71
Şekil 8: AB'nin Mal ve Hizmet Ticareti Dengesi (Milyar Dolar) – 1975-2016	s.72
Şekil 9: Türkiye'nin Mal ve Hizmet Ticaretinin Büyüme Hızı (%) – 2005-2016	s.91
Şekil 10: Türkiye'nin Mal ve Hizmet Ticareti (Milyar Dolar) – 2005-2016	s.92
Şekil 11: Türkiye'nin Mal ve Hizmet Ticareti Dengesi (Milyar Dolar) – 1974-2016	s.93
Şekil 12: Türkiye'nin Mal Ticareti (Milyar Dolar) – 2015-2016	s.94
Şekil 13: İleri Teknoloji Ürün İhracatı (İmalar Sanayi İhracatının Yüzdesi)	s.97
Şekil 14: Ana Sektörlere Göre Türkiye'nin İhracatı (1950-2010)	s.108
Şekil 15: Muhtemel TTIP Senaryoları ve Türkiye'nin Durumu	s.146
Şekil 16: Türkiye'nin En İdeal TTIP Senaryosuna Ulaşma Yolları: Geriye Dönük Tahmin	s.164

GİRİŞ

2013 yılında ABD ve AB arasında müzakere edilmeye başlanan TTIP büyük beklentilerle kamuoyuna sunulmuştur. TTIP iki aktör arasında tarifelerin indiriminin yanı sıra pek çok yeni ticaret konusunu da içermesi beklenen yeni nesil ve mega bölgesel bir serbest ticaret anlaşmasıdır. TTIP aracılığıyla ABD ve AB, resmen deklare ettikleri üzere, sadece kendi aralarındaki ticaret engellerini kaldırmayı değil, aynı zamanda küresel ticaretin kurallarını ve standartlarını yeniden tanımlamayı ve norm koyucu statülerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. ABD ve AB ile var olan güçlü ekonomik ve siyasi bağları sebebiyle Türkiye, anlaşmadan en çok etkilenecek ülkeler arasında gelmektedir.

Bu çalışmanın ana araştırma konusu gerçekleşmesi olası TTIP senaryoları içinde Türkiye için söz konusu olacak ticari ve ticaretle ilgili muhtemel etkileri saptamaktır. Hangi senaryonun Türkiye için en kazançlı olduğu ve Türkiye'nin arzu edilen o duruma nasıl ulaşacağı da cevabı verilmeye çalışılan bir yan konudur. TTIP'in geleceği başta olmak üzere, araştırma konusunun pek çok unsuru hakkında yüksek bir belirsizlik söz konusudur. Bu sebeple yüksek belirsizlik ortamında kullanılmaya müsait olan ve birbirini tamamlayan üç uzgörü (foresight) yöntemi kullanılmıştır. Bunlar senaryo inşası, SWOT ve geriye dönük tahmindir (backcasting). Literatürde TTIP hakkında pek çok kantitatif etki analizi çalışması vardır. Bunlar çoğunlukla genel denge modellerinden yararlanmaktadır. Bu çalışma söz konusu analizlerden yararlanmakla birlikte, daha disiplinler arası ve niteliksel değerlendirmelere yer verebilmek için uzgörü yöntemlerini kullanmaktadır.

Trump yönetiminin ABD'de iktidara gelmesi ile TTIP'in geleceği de önemli ölçüde sorgulanır hale gelmiştir. Ancak Trump yönetimi TPP'den çekilmesine rağmen, TTIP'den çekilmek için bir teşebbüste bulunmamış, müzakereleri resmen askıya almamıştır. Buradaki araştırma açısından, bu belirsizliğin önemi üç temel sebepten ötürü sınırlıdır. Birincisi bu araştırmanın senaryo analizi üzerine kurulu olmasıdır ki bu yöneme zaten belirsizliğin yüksek olduğu konular için başvurulmaktadır. Yani bu araştırma TTIP'in büyük ihtimalle gerçekleşeceği varsayımından yola çıkmamakta, belli referans senaryolar içinde bu anlaşmaya Türkiye'nin katılması ya da katılmaması durumlarının Türkiye'nin ticareti üzerinde

yaratacağı muhtemel etkileri incelemektedir. İkinci sebep, TTIP'in hayata geçse de geçmese de kapsam ve içerik bakımından ticaret konularının, ticaret diplomasisi gündeminin geldiği yeni bir noktayı temsil etmesidir. Değişen teknoloji, ihtiyaçlar ve ekonomik paradigmlar sebebiyle, küresel ticaretteki gereksinimler de değişim içindedir. Tarifelerin indirilmesi yeterli olmadığı için, tarife dışı engeller de ticaret konuları içine girmiştir. Adil rekabet ortamını güçlendirmek gerektiği için anlaşmazlık çözüm mekanizmaları, kamu teşebbüsleri ve rekabet politikası kuralları hükümleri ticaret anlaşmalarına girmiştir. Dolayısıyla TTIP gerçekleşmese bile, TTIP ile ilgili olarak ifade edilen yeni ticaret konularından geri dönölme ihtimali düşüktür. Üçüncü sebep, TTIP'in salt ABD ve AB arasındaki ticaret bariyerlerini indirip ticareti artırmaya yönelik bir anlaşma olarak değil, gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanan ve artan ekonomik (ve siyasi) rekabet sebebiyle bu iki aktörün küresel ekonomideki kural ve norm koyucu statüsünü yeniden ortaya koyma çabası olmasıdır. Bu durum TTIP müzakerelerine girişilmesinin temel sebebidir ve yakın zamanda değişmesi mümkün gözükmemektedir. Donald Trump'ın seçilmesi ve "Önce Amerika" ticaret politikasını uygulaması, süreci aksatmış gözükse de, TTIP'i doğuran ekonomik ve jeopolitik motivasyonlar halen geçerlidir. 2013'te başlatılan TTIP girişimi başarısızlığa uğrasa bile, böyle bir anlaşmaya varılma ihtiyacı ve bunun için gerekli referans noktaları var olmaya devam edecektir. Şu an ABD müzakereler konusunda isteksizdir, ancak Avrupa Komisyonu süreci uygun şartlar gerçekleştiğinde canlandırmak istemektedir. Ayrıca AB'de, ticaret politikasına tabi konular sürekli genişletilerek Birliğin münhasır yetkisine sokulmuş ve Komisyon'un yetki alanına devredilmiştir. Komisyon'un yetki ve gücünün önemli ölçüde TTIP ile ilgili olarak ifade edilen geniş ticaret konularına bağlı olması, Komisyon'un kurumsal yapısının doğası gereği, bu konuların kapsam ve derinliğinde geriye gitmede istekli olmayacağının ve ABD'yi mümkün olduğunca anlaşma yönünde etkileyeceğinin kanıtıdır.

Çalışmanın birinci bölümü mega bölgesel serbest ticaret anlaşmalarını ve özellikle TTIP'i küresel ticaret sisteminin tarihi bağlamına oturtmaktadır. Zira TTIP sıradan bir serbest ticaret anlaşması değil, aynı zamanda küresel ticaret sisteminin evriminde gelinen aşamalardan birini temsil etmektedir. Küresel ticaret sisteminin nasıl çok taraflı Bretton Woods sistemiyle tarife odaklı serbestleşme yoluna girdiği,

daha sonra bu yoldan sistemin ne gibi eksiklikleri yüzünden çıktığı ve ikili anlaşmalara yöneldiği, yeni nesil ve mega bölgesel anlaşmaların nasıl ve neden doğduğu ve önünde ne gibi engeller olduğu bu bölümün ana konularıdır. Çalışmanın ikinci bölümü, TTIP'i ABD ve AB'nin ticaret politikası ve dış ticaret yapısı ekseninde değerlendirmektedir. Yine Türkiye'nin de dış ticaret politikası ve özellikle dış ticaret yapısı bu bölümde incelenmiştir, zira ülkenin dış ticaret yapısı bu yapıdaki zayıflıklar, dış ticaret politikası ve Gümrük Birliği gibi içinde bulunduğu anlaşmalar TTIP'den gelecek muhtemel etkilerin önemli belirleyicileridir. Üçüncü bölümde ise önce TTIP'in muhtemel içeriği tartışılmıştır. Sonra senaryo inşası kullanılarak ve literatürdeki etki analizlerinden yararlanılarak muhtemel iki TTIP senaryosu oluşturulmuş ve Türkiye'nin bu TTIP senaryolarına katılma ve katılmama durumlarını değerlendirmek üzere SWOT analizi yapılmıştır. Son olarak da, Türkiye'nin en arzu edilir TTIP senaryosuna nasıl ulaşabileceğini değerlendirmek için geriye dönük tahminden (backcasting) yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL TİCARETİN GELİŞİMİ: MERKANTİLİZMDEN YENİ NESİL VE MEGA-BÖLGESEL TİCARET ANLAŞMALARINA

1.1. MERKANTİLİZM ÖNCESİ DÖNEM

İnsan çok erken dönemlerden itibaren malları takas ederek gereksinimlerini gidermiştir. Ancak ilkçağın erken tarihlerinde uzak mesafeler arası ticaret çok yaygın değildi. Bunun nedenleri arasında ulaşım teknolojilerinin çok kısıtlı olması, insan nüfusunun azlığından kaynaklı talep yokluğu ve hâkim ekonomi tipinin “kapalı aile ekonomisi” olması sayılabilir.¹ Üretimin tarımla sınırlı olduğu ve tarımsal üretimin de genelde öz tüketim için yapıldığı bu dönemde, ticaret daha çok yerel takaslar şeklinde gerçekleşmekteydi. Bu dönemlerde ticaretin önündeki önemli sıkıntılardan biri mübadele aracı eksikliğidir. Önceleri mübadele aracı olarak deniz kabukları gibi ilkel eşyalar kullanılmıştır ancak bu sorun Lidyalıların madeni parayı icadıyla çözülmüştür.

Antik Yunan’da ticaret, site denilen şehir devletleri arasında ve Akdeniz havzasındaki diğer medeniyetlerle yapılmaktaydı. Ancak Antik Yunan düşünürleri servete, dolayısıyla da ticarete ve tüccarlara pek sıcak bakmamıştır. Platon’a (Eflâtun) göre “altın ve erdem bir terazinin kefelerine konan iki ağırlık gibidir, kefelerden biri yükselince diğeri alçalır.”² Aristo ise bir site için kendine yeterliliği (self-sufficiency) salt dış ticareti değil, istenmeyen yabancılarla teması sınırlamak için de gerekli görmüştür.³ Ayrıca yok edilmesi gereken servet edinme biçimini (krematistik) dört alt başlığa ayırmış ve bunları dış ticaret, tekelleşme, faizcilik ve ücretli çalışma olarak tasnif etmiştir.⁴ Antik Yunan tarihinde ekonomik bütünleşmenin erken örneklerinden birine de rastlanmaktadır. M.Ö. 5. yüzyılda Yunan şehir devletleri Attik Delos Birliği’ni (the Delian League) kurmuşlardır ki bu birlik ticaret yollarının güvenliğini

¹ Recep Kök, **İktisadi Düşünce: Kavramların Analitik Evrimi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000, s. 6.

² Kök, s. 9.

³ Carmen Elena Dorobat, “A brief history of international trade thought: from pre-doctrinal contributions to the 21st century heterodox international economics”, **The Journal of Philosophical Economics: Reflections on Economic and Social Issues**, VIII: 2, 2015, s. 137.

⁴ Kök, s. 11.

sağlayarak Karadeniz tarafından tahıl ithalatı yapılmasının önünü açmıştır ve Atina'nın parası daha sonra tüm birlik üyelerinin ortak para birimi haline gelmiştir.⁵

Roma dönemindeyse özel mülkiyet ve sözleşme serbestisine verilen önem ticari faaliyetlerin artmasına ve gelişmesine yol açmış, Eski Yunan'da vatandaşlık ve aile statüsüne dayandırılan mülkiyet anlayışından farklı olarak mülkiyetin, eşyanın sahipliğinden kaynaklanan ve her bireye açık olan bir olgu olarak değerlendirilmesi kapitalistleşme sürecinde ilk basamağın teşkiline katkı sunmuştur.⁶ Roma yönetimi, birkaç stratejik ve temel mal dışında, genelde tarım ve ticarete yönelik bir “bırakınız yapsınlar” (laissez-faire) tutumu benimsemiştir.⁷ Uluslararası ticaret Roma'nın yol ağının genişlemesi, ulaşım güvenliğinin sağlanması, tüm imparatorluk için geçerli para sistemi kurulması ve yeni pazarların açılması sayesinde kolaylaşmış; Çin, Hindistan, İskandinav bölgeleri, Arabistan, Orta ve Güney Afrika gibi uzak bölgelerle ticari bağlantılar kurulmuştur.⁸ Genelde gösterilen bu serbestiyetçi tutumdan politikacılar kısmen muaf tutulmuştur. Quintus Claudius'un yazdığı Lex Claudia adıyla anılan yasa ile Romalı senatörlerin ve senatörlerin oğullarının ticaret yapması ve 300 amfora ve üzerinde (15 ton ve üzeri) yük taşıyabilen gemi sahibi olmaları yasaklanmıştır.⁹

Antik Yunan'ın ticaret ve paraya soğuk bakışı skolastik düşünceyi etkilemiştir. İlk Hristiyan düşünürlerin ticarete karşı soğukluğunun en önemli sebebi, paraya/altına duydukları kuşku ve üretim olgusuna karşı iktisadî büyümeyi ihmal eden statik bakışlarıdır. Bu bakışı en iyi açıklayan Aziz Augustinus'un (354-430) deyişidir: “Biri kaybetmeden başkası kazanamaz” (Si unus non perdit alter non acquirit).¹⁰ Bu görüşü ‘sabit pasta’ (fixed pie) mecazıyla anlatmak mümkündür: Herkes bir pastadan birer dilim alıyorsa ve o pastanın büyümediği, sabit kaldığı varsayılıyorsa, birisi kendi payını artırmak istediğinde diğerlerinin payı mecburen azalacaktır. Bu yüzden para hırsıyla fazla çalışmak ve manevî faaliyetin yerine, en göze çarpanı tüccarlık olmak üzere, maddî faaliyete fazla önem vermek bencilce bir davranıştır, diğerlerini

⁵ Gerald A. Bunting, “GATT and the Evolution of the Global Trade System: A Historical Perspective”, **Journal of Civil Rights and Economic Development**, Vol: 11, Issue: 2, s. 512.

⁶ Kök, ss. 15-16.

⁷ George Mousourakis, **A Legal History of Rome**, Routledge, New York, 2007, s. 90.

⁸ Mousourakis, ss. 90-91.

⁹ George W. Houston, “Ports in Perspective: Some Comparative Materials on Roman Merchant Ships and Ports”, **American Journal of Archaeology**, Vol. 92, No. 4, 1988, s.559.

¹⁰ Jerry Z. Muller, **Adam Smith in His Time and Ours: Designing the Decent Society**, Princeton University Press, New Jersey, 1993, s. 42.

fakirleştirmek demektir ve dolayısıyla Kilise tarafından hoş karşılanmamıştır. Para ve ticarete karşı konan bu tavrı en önemli skolastik doktorlardan olan Thomas Aquinas'ın fikirlerinde görmek mümkündür. Aquinas'a göre, ticaretten elden edilen getirinin ahlâkî olarak değerlendirilebilmesi için beş şartı vardır: ticaret kişinin hayatını idame ettirebilmesi için elzem olmalı, hayır gayesiyle yapılmalı, kamu yararına hizmet etmeli, ticareti yapılan eşya geliştirilmeli ve değişik yerlerdeki fiyat farkı sebebiyle yapılmalı ya da belli bir derece riziko üstlenilmelidir.¹¹

Maddiyata ve para için çalışmaya karşı duyulan olumsuz tutumun değişmesi reform dönemi ile gerçekleşmiştir. Protestanlığın yayılması ile Martin Luther'in çalışma hayatına ilişkin görüşleri de Avrupa'da yankı bulmuştur. Kilise'nin övdüğü keşiş gibi yaşam tarzını eleştiren Luther, çalışmayı dinen anlamlı bir etkinlik olarak değerlendirmiş ve bu görüşü yazına Max Weber'in icat ettiği bir terim olan 'Protestan çalışma etiği' olarak girmiştir. "Keşişçe yaşam biçimi Luther'e göre, tanrı katında bile bir haklılık değerine sahip olmadığı gibi, bencil, dünyevî ödevlerden kendini sıyrarak bir sevgisizliğin de ürünüdür."¹² Luther tarafından meslek, tanrı tarafından verilen bir ödev ve bu dünyevî ödevi yerine getirmek ahlâkî fiilin en yüksek içeriği olarak farz edilmiştir ki bu meslek kavramı tüm Protestan mezheplerinin ana dogmasını dile getirmektedir.¹³ Yine dönemin etkili düşünür ve ilahiyatçılarından Jean Calvin, çalışmanın tanrının bir buyruğu olduğunu ve dünyada tanrının hâkimiyetinin "ancak insanın çalışmasıyla, alın teriyle gerçekleşeceğini" söylemiş, bir insanın mesleğinde başarılı olmasının tanrı tarafından yaptığı işin beğenildiğinin emaresi olarak saymıştır.¹⁴ Luther'in dış ticarete karşı olumsuz duruşunun aksine, Calvin "ticaret etkinliğini yücelterek, tanrısal lütfâ ermişliğin" bir göstergesi olarak değerlendirmiştir.¹⁵

Protestanlık ve Reform dönemi sayesinde Antik Yunan ve ilk Hristiyan düşünürlerinden kalan dünyevî işlere, çalışmaya karşı takınılan negatif tavır -ki bu, ticarete bakışın da olumsuz olmasının temel sebeplerindendir- büyük ölçüde

¹¹ Kök, s. 31.

¹² Max Weber, **Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev. Zeynep Gürata, Ayraç Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 68.

¹³ Weber, s.68.

¹⁴ Kök, ss. 36-37.

¹⁵ Kök, s. 36.

değişmiştir ve kapitalistleşme sürecine bir anlamda yol verilmiştir. Daha sonra, hem bahsedilen doktrin değişimleri hem de üretim ve teknoloji alanındaki yenilikler Avrupa'nın coğrafi keşiflerine, sömürgeleştirme hareketlerine ve bunların neticesinde ilk büyük hacimli küresel ticaret ağlarını yaratmasına giden yolun basamaklarını oluşturmuştur. Bu dönemde ticaretin önündeki zihinsel birçok engelin kaldırıldığını söyleyebiliriz.

1.2. MERKANTİLİZM DÖNEMİ

Merkantilizm, feodalizm ve liberalizm arasında yaklaşık üç yüz yıl süren müdahaleci dönemin ekonomik doktrini ve terim olarak ilk defa 1763 yılında Mirabeau tarafından ortaya atılmıştır.¹⁶ Merkantilist dönemin karakteristiği ticaret savaşına girişmiş monarşilerdir. Britanya, Fransa, Hollanda gibi ülkeler geniş imtiyazlarla donatılmış tekel statüsündeki şirketleri aracılığıyla yeni keşfettikleri topraklarda sömürgeler kurmuşlardır. Bu sömürgeler anavatanlarına servet aktaran ticaret kolonileri olarak düzenlenmiştir.

Merkantilistler külçeciliğe (bulyonizm), yani ülkeye ne kadar altın, diğer kıymetli madenler yığılırsa ülkenin o kadar zenginleşeceği ve güçleneceği fikrine inanmaktaydı. Sıkı bir şekilde ihracatı artırma ve belli başlı hammaddeler dışında ithalatı olabildiğince azaltmayı politika olarak benimsemişlerdi. Merkantilist düşünce ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermiştir. Britanya ve Hollanda ekolleri serbest ticaret fikrine daha sıcak bakmışlardır, Fransız ekolü –dönemin Fransa Maliye Bakanı'na atfen Colbertizm de denmekteydi- adından da anlaşılacağı üzere daha çok kamu yöneticilerinin görüşlerini yansıtmış ve devlet eliyle sanayileşmeyi teşvik etmiştir, Alman ekolü (Kameralizm) devlet maliyesi ve yönetimi penceresinden olgulara yaklaşmıştır, İtalyan ve İspanyol ekolleri ise daha çok parasal konular üzerinde durmuştur.¹⁷

Merkantilist yazarların görüşleri ve ülkelerin merkantilist uygulamaları arasında tam bir uyum olmasa da, Philipp Wilhelm von Hornick'in dokuz maddelik

¹⁶ Robert B. Ekelund, Jr. ve Robert F. Hebert, **A History of Economic Theory and Method**, Third Edition, McGraw-Hill Publishing Company, Singapur, 1990, ss. 42-43.

¹⁷ Gülten Kazgan, **İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 38.

merkantilist manifestosunun bu akımın prensiplerini yeterince temsil edebileceğini öne sürmek mümkündür. Von Hornick'e göre:

1. *Ülke topraklarının her bir santimetrekaresi tarım, madencilik ya da imalat sanayi için kullanılmalı,*
2. *Tamamlanmış mamuller daha değerli olduğundan, ülkedeki tüm hammaddeler [doğrudan ihraç etmek yerine] yerli imalatta kullanılmalıdır,*
3. *Büyük ve çalışan bir nüfus oluşturulması teşvik edilmeli,*
4. *Tüm altın ve gümüş ihracatı yasaklanmalı ve tüm yerli para dolaşımında tutulmalı,*
5. *İthalat olabildiğince caydırılmalı,*
6. *Bazı ithal mallardan vazgeçilemediği yerde, bunlar altın ve gümüş yerine yerli mallarla takas karşılığında alınmalı,*
7. *İthalat mümkün olduğunca ülkede son mamule dönüştürülebilecek hammaddelerle sınırlı tutulmalı,*
8. *Sürekli olarak ülkenin imalat fazlasının gerekli olduğu kadar altın ve gümüş karşılığında satılması için fırsatlar aranmalıdır,*
9. *Yeterli ve uygun şekilde ülkede tedariki mümkün olan mallar için ithalata izin verilmemeli.¹⁸*

Merkantilist anlayışa göre ticaret yapan iki ülke arasında bir kaybeden ve bir kazanan vardır: Kazanan taraf mal satan, üretim fazlasından kurtulup altın depolayan ülkedir, kaybeden tarafsa elindeki altını verip malları satın alan ülkedir. Özünde sert bir ekonomik milliyetçilik olan bu bakış, iktisat yazınında 'komşunu fakirleştir' (beggar-thy-neighbour) politikası şeklinde de adlandırılmaktadır. Gerçekten de merkantilistlerin ticarete bakış açıları erken Hristiyan düşünürlerinin statik servet anlayışlarına benzemektedir. Merkantilistler dünyanın ancak belli bir miktarda ticaret yaratabileceğini, dolayısıyla da bir milletin ticaretini artırmasının diğerlerinin ticaretini azaltacağına inanmaktaydılar.¹⁹ Bu mantıkla 16. yüzyıl başlarında Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile ayrıcalıklı ticaret anlaşmaları imzalamıştı ki bunlar daha

¹⁸ Ekelund ve Hebert, ss. 43-44.

¹⁹ Eli Heckscher, **Mercantilism**, Routledge, 1995, s. 260'dan aktaran Bunting, s. 508.

sonra Osmanlı tarihinde ‘kapitülasyonlar’ olarak anılmış ve devleti zayıflatan nedenlerden biri olarak görülmüştür.²⁰

Merkantilist dönemdeki bakışın dış ticaret fazlasının maksimizasyonunu öğütlemesinin sebebini teorik nedenlerden ziyade pratik nedenlere dayandırmak mümkündür. Özellikle 16. ve 18. yüzyıl arasındaki savaşlarda Avrupa’nın toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının (GSYH) önemli bir kısmını paralı askerlerden oluşan büyük ordular tüketmekteydi ki bu orduların masraflarının karşılanabilmesi için dış ticaret fazlası bir zaruret olarak görülüyordu.²¹

Dönemin ticaret devleri olan Avrupalı ülkeler tüccarlarına devlet eliyle tekel vermekteydiler -Britanya’nın Doğu Hindistan Şirketi (East India Company) gibi- zira denizaşırı ülkelerde ticaret yapmanın yüksek riski bu monopolleşmeyi gerekli kılıyordu.²² Bu anlamda ticaret kapitalizmi, devlet ile tüccar-kapitalist arasındaki bir güç ittifakıdır: devlet, tüccarın iktisadi faaliyetine ve devlet hazinesini altınla doldurmasına güvenmektedir, tüccar da ekonomik çıkarlarının korunması için devlete güvenmektedir.²³ Tüccar ile devlet arasındaki ayrımın belirsizleştiği bu dönemde dış ticarete ve ülke içi üretime yoğun devlet müdahalesi kaçınılmazdı, hatta bahsedilen zımnî akdin gereği olarak istenen ve beklenen bir durumdu. Öyle ki bu dönemin aşırı müdahaleciliği liberal öğretinin bir tepki olarak yükselişinin sebeplerinden biridir.

Bugün ödemeler bilançosu olarak bildiğimiz analiz aracını, dış ticaret bilançosu adıyla merkantilistler geliştirmiştir.²⁴ Söz konusu bilanço beş hesaptan oluşmaktadır:

1. *Cari hesap (merkantilist ödemeler dengesi)*
 - a. *Mallar*
 - b. *Görünmezler (nakliye hizmetleri, sigorta vs.)*
2. *Sermaye hesapları*
 - a. *Uzun dönem sermaye*
 - b. *Kısa dönem sermaye*

²⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*, 13. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 94.

²¹ Bunting, s. 508.

²² Kazgan, s. 35.

²³ Ekelund ve Hebert, s. 49.

²⁴ Kazgan, s. 39.

3. *Tek taraflı transferler (hediyeler, askerî yardım vs.)*
4. *Altın*
5. *Hata ve noksanlar*²⁵

Liberal öğreti ve klasik iktisadın aksine özgürlükçü tutum benimsemeyen merkantilist sistem, dış ticarete ve diğer ekonomik olgulara tüccar/üretici ve devletin çıkarları penceresinden bakmıştır. Adam Smith bu tavrı eleştiren isimlerdendir: “Bütün bu merkantilist sistemin kimlerin başının altından çıktığını kestirmek pek güç olmasa gerektir. Bunların, çıkarı ile hiç de gereği gibi ilgilenilmeyen tüketiciler değil, çıkarları bunca özen ile kollanmış üreticiler olduğuna inanabiliriz; o tabaka içinde de, bu sistemin kurucuları olarak tacirlerimiz ve sanayicilerimiz en başta gelmiştir.”²⁶

Kısaca, merkantilist dönemde dış ticaret, uzak bölgelerin devletler ve devletler tarafından desteklenen tekeller tarafından kolonileştirilmesiyle, daha önce olduğundan çok daha fazla küresel bir karakter almıştır. Merkantilist doktrinin savunucuları korumacı, milliyetçi ve ihracat odaklı bir dış ticaret politikası benimsemiş, devlet kasasını altınla doldurmakla ilgilenmiştir. Kolonilerden değerli madenlerin taşınarak getirilmesi -özellikle İspanya’nın çok ciddi miktarda Aztek ve İnka altını depolaması- ve o dönemde bu kadar para basımını karşılayacak üretim olmaması sebebiyle Avrupa yüksek enflasyonla boğuşmak zorunda kalmıştır. Uyguladıkları bu politikalar merkantilistlerin en önemli sorunlarından birinin, paranın miktar teorisini anlamada başarısız olduklarının göstergesidir.²⁷ Merkantilist politikaların çöküşü ve bu dönemdeki sermaye birikimi sınai kapitalizm için basamak oluşturmuştur.

1.3. SINAİ KAPİTALİZM VE LİBERAL ÖĞRETİ

18. asrın ortalarında ticaret kapitalizmi yerini yavaş yavaş sınai kapitalizme bırakmıştır. Sanayi devrimi, yeni teknolojilerin dışsallıklar yaratarak başka yeni teknolojileri doğurduğu, devrim sayılabilecek niteliklerde maliyet düşüşlerinin yaşandığı ve yaratıcı üretim yöntemlerinin bulunduğu bir inovasyon ve iktisadî

²⁵ Ekelund ve Hebert, s. 47.

²⁶ Adam Smith, **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, 11. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 733.

²⁷ Ekelund ve Hebert, s. 47.

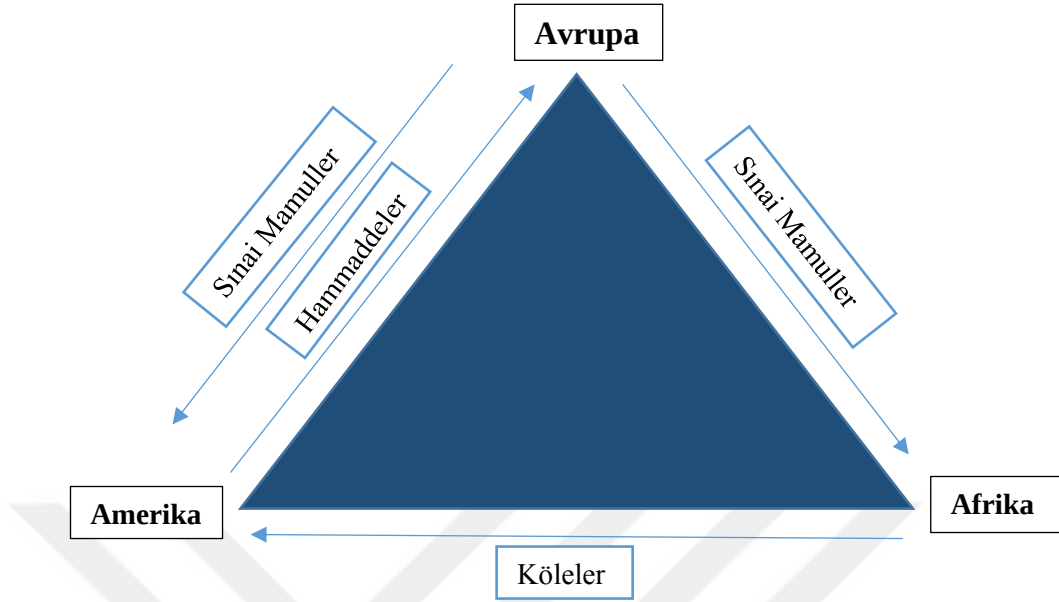
sıçrama dönemidir. Başlangıç tarihi konusunda bir görüş birliği olmamakla birlikte, genelde buharlı motorların icadıyla başladığı kabul edilmektedir.

18. yüzyılda transatlantik ticaret “sacayağı ticaret” (triangular trade) denen ticaret kalıbı ile açıklanmaktadır. Sacayağı ticaret, coğrafi keşiflerin gerçekleşmesinden hemen sonra başlayan ve Amerikan İç Savaşı sonrasına kadar süren bir ticaret modelidir: Afrika’dan Amerika’ya köleler ihraç edilmekte, bu köleler çalıştırılarak Amerikan plantasyonlarında şeker ve pamuk gibi hammaddeler üretilip Batı Avrupa’ya ihraç edilmekte, Batı Avrupa ise bu hammaddelerden ürettiği sınai mamulleri Afrika ve Amerika’ya ihraç etmektedir (bkz. Şekil 1).²⁸ Transatlantik köle ticareti konusunda en ciddiye alınan çalışmayı yazan Philip Curtin’e göre, üçte ikisi yalnızca 18. yüzyılda olmak üzere, 16. yüzyıldan 1870’e kadar toplam 9.566.100 Afrikalı köle Amerika’ya getirilmiştir.²⁹ Her ne kadar, katkısı bazı yazarlarca küçük olarak değerlendirilse de, köle ticareti Batı Avrupa’daki sanayi devrimine hammadde sağlayarak dolaylı katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra transatlantik ticarete bu kritik dönemde karakterini vermiştir.

²⁸ Ronald Findlay, **The “Triangular Trade” and the Atlantic Economy of the Eighteenth Century: A Simple General-Equilibrium Model**, International Finance Section - Department of Economics of Princeton University, 1990, s. 2.

²⁹ Philip Curtin, **The Atlantic Slave Trade: A Census**, Madison, University of Wisconsin Press, 1969’dan aktaran Findlay, s. 20.

Şekil 1: Sacayağı Ticaret

Kaynak: Findlay, s. 3.

Bu dönemde iktisadî düşüncede de serbest ticaret lehine gelişmeler söz konusudur. Müdahaleci, tarımı ihmal eden ve milli serveti altına indirgeyen külçeci merkantilizme tepki olarak Fransız fizyokratların öncülüğünde liberal öğreti doğmuştur.³⁰ Fizyokratlar, merkantilistlerin aksine zenginliğin kaynağının altın külçeleri değil, tek verimli sektör olarak gördükleri tarım olduğunu öne sürmüşlerdir. Zira sanayi, tarım sektöründen gelen hammaddelerle işlemektedir, ticaret de tarımsal ürünlerin ve hammaddesi nihayetinde tarımsal olan son mamullerin satılmasıyla yapılmaktadır. Fizyokratlar tabii düzene inanmaktaydılar ve ekonomiye devlet müdahalesine kesinlikle karşı çıkmışlardır.³¹ Dış ticarete yönelik de, liberal öğretinin “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganıyla özdeşleşen özgürlükçü ve müdahale karşıtı bir tutum benimsemişlerdir.

Fizyokratlar liberal düşüncenin yükselişine katkıda bulunmuş olsalar da, tutarlı bir değer teorisi ortaya atamamış ve üretim konusunda sınırlı fikirlere sahip olmaları

³⁰ M. Sadık Acar, **Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika**, 3. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2007, s. 10, 15.

³¹ Acar, s. 12.

nedeniyle kısa sürede unutulmuşlardır.³² Yerlerini, hem devletlerin dış ticaret politikalarında hem de iktisat biliminin tarihinde daha geniş ve sağlam katkısı olacak olan klasik iktisat ekolü almıştır. Milletlerin Zenginliği kitabında üretimi arttırmada iş bölümü ve uzmanlaşmanın önemine değinen Adam Smith, uluslararası ticareti de küresel düzeyde bir iş bölümü olarak görmüştür.³³ Smith ve diğer liberal düşünürlerin etkisi fizyokratlarınkinden çok daha fazla olmuştur.

Adam Smith ve David Ricardo'ya karşıt olarak, serbest ticarete sıcak bakmayan ya da daha korumacı bir çeşidini savunan Alexander Hamilton ve Friedrich List gibi dönemin figürleri de mevcuttu.³⁴ List, yeni kurulmuş ve henüz kendisini uluslararası rekabete karşı koruyamayacak olan endüstrilerin -ya da “bebek endüstrilerin”- devlet tarafından geçici olarak korunmasını önermiştir. Bu, merkantilizmin ve mutlak korumacılığın aksine, nihayetle serbest ticareti öngören bir anlayıştır. John Stuart Mill de bu fikri desteklemiştir.³⁵

Sanayi devrimi ile ulaşım/taşıma inkılabı birbirini destekler biçimde gerçekleşmiştir. Bu dönemde deniz sigortacılığının gelişmesi ve kendi olanaklarıyla seyahat edebilecek kapitalist sayısının artmasıyla dış ticaretin rizikosu azalmış, dolayısıyla dış ticarete devlet tarafından desteklenen tekellere olan ihtiyaç da azaltmıştır ki bu durumun bir sonucu olarak İngiltere’de bu imtiyazlı şirketler 1750’lerden itibaren tekel haklarını kaybetmeye ya da kapanmaya başlamıştır.³⁶ Aynı tarihlerde bir nüfus patlaması da yaşanmıştır. Bu artış, 18. ve 19. yüzyılda hem tıp alanındaki gelişmelerin anne ve bebek ölüm oranları önemli miktarda düşürmesi ve daha önce ölümle sonuçlanan hastalıkların artık antibiyotiklerle defedilebilmesiyle, hem de artan ekonomik büyüme ile daha çok insanın beslenebilir, ihtiyaçlarının karşılanabilir hale gelmesiyle mümkün olmuştur. Neticede bu dönemde, GSYİH, nüfus, yaşam standartları ve tabii dış ticaret daha önce hiç olmadığı biçimde artmıştır.

³² Acar, s. 15.

³³ Dorobat, s. 110.

³⁴ World Trade Organization, **World Trade Report 2007 - Six decades of multilateral trade cooperation: What have we learnt?** , WTO Publications, Cenevre, 2007, s. 36.

³⁵ WTO (2007), s.36.

³⁶ Phyllis Deane, **İlk Sanayi İnkılâbı**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Çev. Tevfik Güran, Ankara, 2000, s. 49.

19. yüzyıl dış ticaret açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu asırda ulaşım masraflarının azalması ve iletişimin kolaylaşmasının da etkisiyle uluslararası ticaret hızlı şekilde artmıştır. 1800 ve 1910 yılları arası iç/karasal kesimlerde ulaşım masrafları %90; 1870 ve 1900 yılları arasında ise Atlantik ötesi ulaşım maliyetleri %60 düşmüştür.³⁷ Buharlı gemiler eski yelkenli muadillerine göre daha yüksek kapasitede yolcu ve mal taşıyabiliyor, daha uzak mesafelere gidebiliyor ve kullananlara daha az maliyet yüklüyordu. Bu avantajların yanı sıra ulaşım araçlarına adapte edilen yenilikler sayesinde daha önce nakliyesi zor olan ürünler de artık dış ticarete konu olabilir hale gelmiştir, tüketicilere sunulabilen ithal ürün yelpazesi önemli ölçüde genişlemiştir. Örneğin 1870'lerden itibaren, gelişen soğutma mekanizmaları sayesinde, Amerika Birleşik Devletleri'nden Avrupa'ya et ihracatı yapılabiliyordu, hatta bu teknolojiler 1880'lerde o kadar yaygın hale gelmişti ki artık Güney Amerika'da, Avustralya ve Yeni Zelanda'da üretilen etler de büyük miktarlarda Avrupa'ya ihraç edilebiliyordu.³⁸

Teknolojik gelişmeler ve altyapı yatırımları ülkelerin içinde ve ülkeler arası hareketlilik imkânlarını, seyahat konforunu artırmış, seyahat süresini de önemli ölçüde azaltmıştır. Gemiler, limanlar, kanallar ve tren yollarının yanı sıra kara yollarında da gelişmeler söz konusudur. Öyle ki 1754'te Londra'dan Birmingham'a yolculuk iki gün sürerken, aynı yol 1780'lerde 19 saatte alınabiliyordu.³⁹

19. yüzyıldaki dış ticaret patlaması aynı zamanda ülkeler arasındaki servet ve gelişmişlik farkını da artırmıştır. Avrupa'nın pazarları ele geçiren sınai mamulleri, gelişmekte olan dünyada hem mutlak hem de göreceli anlamda sanayinin gerilemesine neden olmuş; 1860 ile 2013 yılları arasında, Hindistan, Çin, Latin Amerika ve Ortadoğu gibi gelişmekte olan bölgelerin dünya üretimindeki payı üçte birden, onda birden daha az bir orana düşmüştür.⁴⁰ Öyle ki 1830 yılında tüm gelişmemiş ülkelerin imalat sanayi üretimindeki payı %60'ın üzerindeyken, bu oran 1860'da %36,6'ya, 1913'te ise yüzde 7,5'e kadar düşmüştür. (Bkz. Tablo 1.) Neticede yeni bir küresel

³⁷ Nils-Gustav Lundgren, "Bulk trade and maritime transport costs", **Resources Policy**. Vol. 22, 1996, s. 7.

³⁸ World Trade Organization, **World Trade Report 2013 - The factors shaping the future of the World trade**, WTO Publications, Cenevre, 2013, s. 47.

³⁹ Deane, s. 66.

⁴⁰ WTO (2013), s. 48.

ekonomik manzara ve uluslararası işbölümü/uzmanlaşma ortaya çıkmıştır: Dünyada artık sanayileşmiş bir “çekirdek” (core) bölge ve ona hammadde sağlayan bir “çevre” (periphery) söz konusudur.⁴¹

Tablo 1: Dünya İmalat Sanayi Üretimini Dağılımı (%) – 1830-1913

Yıllar	ABD	Britanya	Almanya	Fransa	Rusya	Diğer Gelişmiş Ülkeler	Diğer Ülkeler
1830	2.4	9.5	3.5	5.2	5.6	13.3	60.5
1860	7.2	19.9	4.9	7.9	7.8	15.7	36.6
1913	32.0	13.6	14.8	6.1	8.2	17.8	7.5

Kaynak: WTO (2013), s. 50.

18. ve 19. Yüzyılın siyasi ve ekonomik hegemonu, denizlerde tartışmasız baskınlığa sahip olan ve sömürge yarışında rakiplerin önemli derecede önünde bulunan Britanya idi. Donanmasının üstünlüğü sayesinde Britanya bu dönemde uluslararası ticareti düzenleyip, yönlendirebiliyordu. Cebelitarık’ın 1713’te İspanya’dan alınıp donanma üssü haline getirilmesiyle ve Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla Britanya, batıda İspanya-Fas hattından, doğuda Osmanlı İmparatorluğu-Rusya çizgisine arasındaki tüm ülkelerin ticaretine müdahale edebilecek ve kıtasal güçlerin ticaretini engelleyebilecek tek kudretti.⁴²

Önceden Avrupalı güçler kolonilerinin diğer ülkelerle ticaret yapmasına pek sıcak bakmıyorlar, çok sınırlı müsaade veriyorlardı. Ancak 19. yüzyılın ortalarında Britanya’nın öncülüğünde bu da değişmeye başlamıştır: İthal tahıllara yüksek tarife getiren tahıl yasaları (Corn Laws) 1846’da, Britanya kolonilerinin Hollanda ve İspanya gibi ülkelerle doğrudan ticaretini yasaklayan Seyrüsefer Kanunları (Navigation Acts) 1849’da lağvedilmiş ve 1860’da Fransa ile tarifelerin karşılıklı olarak düşürülmesini öngören Cobden-Chevalier Antlaşması imzalanmıştır.⁴³ Bu antlaşma aynı zamanda bir

⁴¹ WTO (2013), s. 48.

⁴² Bunting, s. 511.

⁴³ WTO (2013), ss. 50-51.

“en çok kayırılan millet” parafı içermekteydi. Buna göre söz konusu iki ülkeden biri - Britanya ya da Fransa- üçüncü bir ülkeyle tarifelerini düşürürse diğer taraf da bu üçüncü ülkeye ayırım yapmadan, eşit pazar erişimi sağlamakla yükümlüydü.⁴⁴ Bu gelişmeler bir serbestleşme rüzgârı yaratsa da, 19. yüzyılın sonralarına doğru korumacı önlemler yavaş yavaş yeniden artmaya başlamıştır.

Amerikan İç Savaşı bittikten sonra ABD’den gelen tahıllar ve kolonilerin de artan tahıl üretimi Avrupa pazarına girince, tarımsal ürün fiyatları önemli ölçüde düşmüş ve Avrupa’nın tarım sektörü -ki o zamanlar ekonomi ekseriyetle tarım sektörüne dayanıyordu- ciddi zarara uğramış, bunun neticesinde de tarımsal ürünlere yüksek tarife uygulanması talepleri artmıştır.⁴⁵ Korumacı ticaret politikalarına ilk önemli dönüş 1879’da Almanya’nın tarifeleri artırmasıyla gerçekleşmiş, 1892’de daha önceden imzalanan 53 serbest ticaret antlaşmasının yarısından fazlasının süresi dolmuş ve sonrasında ülkeler yeni bir anlaşma imzalama durumunda pazarlık gücünü artırmak adına tarifeler artırmışlardır.⁴⁶ Dış ticaret merkantilist dönemdekine benzer biçimde yeniden anavatan-koloni arasında yapılmaya başlanmıştır. Bu ticaret kalıbına dönüş, Avrupalı ekonomileri pazar/koloni rekabetine sokmuştur ki bu da Birinci Dünya Savaşı’nın nedenlerinden biridir.

Dünya savaşlarıyla dünyadaki siyasi ve ekonomik/ticarî üstünlük Britanya’dan ABD’ye geçmiştir. ABD artık dünyanın en büyük ekonomisiydi ve başlıca borç veren ülke konumundaydı. Her ne kadar ABD önceleri Avrupa’dan yayılan korumacı dalgaya kapılmasa da, 1929 Buhranı ile bu tavır değişmiştir. 1930’da Paul Douglas ve Irving Fisher dâhil olmak üzere 1028 Amerikalı iktisatçının Amerikan Başkanı’na veto etmesi için mektup yazdığı, tarifeleri yükselten Smoot-Hawley Yasası yürürlüğe girmiştir.⁴⁷ Neredeyse ülkenin bütün iktisat fakülteleri tek ses halinde karşı çıksa da yasa Başkan Herbert C. Hoover tarafından desteklenmiş ve misilleme olarak ABD’nin ticaret ortakları Amerikan mallarına karşı tarifeleri artırmış, dünyadaki korumacı rüzgâr daha da güçlenmiştir.⁴⁸ 1930’larda ortalama tarife oranı %25’e kadar çıkmış,

⁴⁴ WTO (2013), s. 50.

⁴⁵ WTO (2007), s. 37.

⁴⁶ WTO (2007), s. 38.

⁴⁷ The Economist, “The Battle of Smoot-Hawley”, 18.12.2008, <http://www.economist.com/node/12798595>, (13.10.2016).

⁴⁸ The Economist (2008).

bu korumacı önlemler ve talep azlığı sebebiyle uluslararası ticaret, 1929 ve 1933 yılları arasında yaklaşık %70 azalmıştır.⁴⁹ ABD aynı zamanda borç veren ülke konumunda olduğundan ve diğer ülkeler büyük Amerikan pazarına ihracattan mahrum bırakılarak bu borçlarını ödeme güçlüğüne düşürüldüklerine inandıklarından, yasa özellikle hasmane bir tutum olarak görülmüştür.

1.4. BRETTON WOODS SİSTEMİ

1930'lu yılların korumacılığı ve ardından gelen yıkıcı 2. Dünya Savaşı uluslararası ticarete dair uluslararası işbirliği fikrine daha sıcak bakılmasına neden olmuştur. Bretton Woods bu işbirliğinin sağlanmasında en önemli adımdır. Ancak bu dönemdeki tek adım değildir. Savaş devam ederken Britanya ve ABD arasında gerçekleştirilen ve Atlantik Şartı (1941), Ortak Yardım Anlaşması'nı (1942) doğuran müzakereler Bretton Woods'un zeminini oluşturmuştur.⁵⁰ Bu müzakerelerde Britanya; ABD'nin, Commonwealth'in korunması, savaştan sonra yapılacak yardım ve tam istihdam sağlama konusundaki verdiği taahhütler karşılığında, nihayetinde sterlinin çevrilgen (konvertibl) olduğu bir çoklu ödemeler sistemini kabul etmiştir.⁵¹

Her ne kadar Bretton Woods görüşmelerine 44 ülke katılmış olsa da, genelde iki ülkenin -ABD ve Britanya- anlaşmaların çerçevesini çizdiğini söylemek mümkündür. Bretton Woods müzakerelerinde Amerikan delegasyonuna ABD Hazinesi'nden Harry Dexter White ve Britanya delegasyonuna ise ünlü iktisatçı John Maynard Keynes liderlik ediyordu. Delegasyon liderleri iki farklı plan sundular. Keynes'in planı bol uluslararası likidite aracılığıyla uluslararası ticarete genişlemeyi öngörüyordu: Plana göre, International Clearing Union (ICU) isimli bir ulusüstü merkez bankası kurulacak, bu banka "bancor" adında değeri altına bağlı bir uluslararası para birimi oluşturacak, tüm ülkeler de kendi milli paralarının değerini bancora bağlayacaktı.⁵² Dış açık veren ülkeler hesaplarından daha fazla miktardaki parayı ICU'dan çekerek (overdraft) ödemeler dengesi problemlerini giderecekti, bu

⁴⁹ WTO (2013), ss. 51-52.

⁵⁰ Michael D. Bordo, "The Bretton Woods International Monetary System: A Historical Overview", **A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform**, NBER Research Project Report, University of Chicago Press, (Ed. Michael D. Bordo ve Barry Eichengreen), Chicago, 1993, s.32.

⁵¹ Bordo, s. 32.

⁵² Bordo, s. 32.

kredilerden gelen faizler de dış fazla veren ülkelere gidecekti.⁵³ White planı ise küresel likiditeden ziyade kurlara önem veriyordu. Bu plana göre Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu (United Nations Stabilization Fund - UNSF) adlı bir uluslararası fon kurulacaktı, dış açık veren üyeler kendi milli paralarını başka üyelere satarak fondan kaynak çekebileceklerdi.⁵⁴ White planı uluslararası bir para öngörmüyordu ama uluslararası bir para ölçüsü öneriyordu. Tüm üyeler milli paralarını 10 altın dolar değerindeki “unitas” isimli ölçüyle değerleyeceklerdi ve milli paraların değeri ancak ciddi ödemeler dengesi sorunu yaşandığında, önceden ilan edilen değer %10’undan fazla olmamak kaydıyla ve UNSF ile danışılarak devalüe edilebilecekti.⁵⁵ Ortaya çıkan anlaşmada, dönemin güç dengesine uygun olarak ABD istekleri daha ağır basmıştır.

Bretton Woods öncesi dönemde altın standardı söz konusuydu. Bu kur sisteminde her milli paranın altın üzerinden değeri sabitlenmişti, böylece altın üzerinden birbirlerine karşı değerleri de sabit olarak belirlenmiş oluyordu. Etkin olarak uygulanan altın standardı, kur riskini ve uluslararası ödemeler sorununu neredeyse ortadan kaldırdığından özellikle 1870 ve 1914 yılları arası uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinde kayda değer bir istikrar ve tahmin edilebilirlik dönemi yaşanmıştır.⁵⁶ 1930’da Britanya, altın rezervleri ödemesi gereken borçlarının yarısını dahi karşılamadığından sterlini altından koparmış; iki sene sonra ABD de benzer ödeme sorunları yüzünden doları dalgalanmaya bırakmıştır.⁵⁷

Sonuçta ortaya çıkan Bretton Woods sisteminde doların değeri altına (bir ons altın = 35 dolar), diğer milli para birimlerinin değeri de dolara bağlanmıştır. Neticede dolar, altın kadar istikrarlı bir uluslararası mübadele aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1948 ile 1971 arası altın rezervlerinde fazla bir değişim olmazken, dolar arzı önemli ölçüde artmıştır.⁵⁸ Gerçekte rezervlerde altın karşılığı olmayan dolarların basımı ise altın ile dolar arasındaki bağı zamanla pratikte zayıflatmıştır. Bretton Woods sisteminin ilk yıllarında İngiliz sterlini halen başat uluslararası rezerv aracı olsa

⁵³ Bordo, s. 32.

⁵⁴ Bordo, s. 33.

⁵⁵ Bordo, s. 33.

⁵⁶ WTO (2013), s. 49.

⁵⁷ Lerzan İskenderoğlu, “Uluslararası Para Sisteminin Sorunları ve İyileştirme Çabaları”, **TCMB Araştırma, Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü**, Tartışma Tebliği No: 8807, Ankara, 1988, s. 6.

⁵⁸ Bordo, s. 48.

da, 1955'ten sonra Amerikan doları piyasalara hâkim olmaya başlamıştır. (Bakınız Şekil 2).

Şekil 2: Uluslararası Döviz Rezervlerinin Dağılımı (1950-1982)

Kaynak: Catherine R. Schenk, “The Retirement of Sterling as a Reserve Currency after 1945: Lessons for the US Dollar?”, http://graduateinstitute.ch/webdav/site/international_history_politics/users/stefano_ugolini/public/papers/Schenk.pdf, 29.10.2016, s. 5.

Bretton Woods aynı zamanda bir iktisadî felsefeyi de temsil ediyordu. “Washington konsensüsü” terimiyle ifade edilen bu bakışın üç temel ilkesi özelleştirme, serbestleştirme ve makroekonomik istikrardı; bu temel değerler mali disiplin, vergi reformu, finansal serbestleştirme, birleşik ve rekabetçi kur politikası, deregülasyon ve mülkiyet hakları gibi unsurlarla desteklenmekteydi.⁵⁹ 1990’ların

⁵⁹ Maria Eleni Voutsas ve George Borovas, “The Operation of Bretton Woods Institutions in the Modern Globalized Environment: Problems and Challenges”, *Procedia Economics and Finance*, Vol: 33, 2015, s. 173.

ortalarında gelişen “Washington post-konsensüsü” olgusuyla bu destekleyici unsurlara kurumsal finansman, bağımsız merkez bankaları ve enflasyon hedeflemesi, yolsuzlukla mücadele, esnek işgücü piyasaları, yoksulluğun hedefli şekilde azaltılması, Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization – WTO) ilkelerine ve uluslararası finansal standartlara bağlılık gibi yeni değerler eklenmiştir.⁶⁰ Yeni değerlerin eklenmesi şüphesiz Bretton Woods ile şekillenen uluslararası parasal düzeninin, değişen küresel ekonomiyle beraber kendini güncelleme çabalarına işaret etmektedir.

1.5. BRETTON WOODS KURUMLARI

Bretton Woods Anlaşması ile savaş sonrası ekonomik problemler, küresel ekonomiyi şekillendirecek kurumların inşası ile çözülmeye çalışılmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) kurulmuş ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması’nın (GATT) kuruluşunun yolu açılmıştır.

1.5.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)

IMF’nin kuruluşunda 1930’lu yıllarda yaşanan iktisadî küçülmenin, dünya ticaretinin korumacı önlemlerle giderek azaltılmasının önemi büyüktür. Karşılıklı ekonomik bağımlılığın azaldığı ve dünyayı nihayetinde dünyayı savaşa götüren bu paradigmanın tekrarlanmasını istemeyen Bretton Woods’un mimarları 1944’te IMF’nin kurulması konusunda anlaşmışlardır. Fon, 1945’te, ülkelerin birbirlerinden rahatça mal ve hizmetler almasını sağlayan Bretton Woods kur ve ödemeler sisteminin adeta idarecisi olarak faaliyete geçmiştir.⁶¹

IMF’nin esas görevi uluslararası ticaretin istikrarlı biçimde büyümesini sağlamak için Bretton Woods ile öngörülen uluslararası parasal sistemin işleyişini yürütmek ve denetlemektir. Bretton Woods ile öngörülen bu parasal sistem daha sonra ortaya çıkan küresel piyasa gerçekleriyle evrimleşmiş ve bu sistemin denetleyicisi

⁶⁰ Voutsas ve Borovas, s. 173.

⁶¹ IMF, “Cooperation and reconstruction (1944–71)”, <http://www.imf.org/external/about/histcoop.htm>, (05.11.2016).

olarak atanan IMF de fonksiyon, görev ve politikalarını yenilenen küresel düzene göre güncellemiştir. IMF'nin Bretton Woods Anlaşması ile öngörülen amaçları şunlardır:

1. *Uluslararası parasal problemlerin çözümü için danışma ve birlikte hareket araçlarını sağlayan kalıcı bir kurum olarak uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek.*
2. *Uluslararası ticaretin genişlemesi ve dengeli büyümesini kolaylaştırmak ve dolayısıyla yüksek seviyede istihdamın ve reel gelirin, tüm üyelerin üretken kaynaklarının gelişiminin ve ekonomi politikasının birincil hedefleri olarak teşvikine ve sürdürülmesine katkıda bulunmak.*
3. *Kur istikrarını teşvik etmek, üyeler arasındaki kambiyo anlaşmalarının düzenli şekilde sürdürmek ve rekabetçi kur ayarlamalarının önüne geçmek.*
4. *Üyeler arasında cari işlemler ve dünya ticaretinin büyümesini engelleyen kambiyo engellerinin kaldırılmasıyla ilgili olarak çoklu bir ödemeler sisteminin kurulmasına destek olmak.*
5. *IMF'nin kaynaklarını uygun ihtiyatlar altında kullanıma açarak ve dolayısıyla üyelere, ulusal ve uluslararası refahı yok edici önlemlere başvurmadan ödemeler dengesi uyumsuzluklarını düzeltme imkânı sunarak güven verme.*
6. *Yukarıdaki maddelere uygun olarak, uluslararası ödemeler dengesizliklerinin müddetini ve şiddetini azaltmak.*⁶²

Fon'un yönetimi temelde iki organ tarafından yürütülmektedir. En tepedeki karar birimi Guvernörler Kurulu'dur (Board of Governors). Söz konusu kurul, üyelerin maliye bakanları ve merkez bankası başkanlarından mürekkep olup IMF'ye yeni üyelerin kabulü, üyelikten çıkarılma, üyelerin verdikleri sermayenin yeniden değerlendirilmesi gibi görevleri ifa eder ve senede en az bir defa toplanır.⁶³ Bu kurul aynı zamanda Yönetim Kurulu üyelerini seçer ve IMF'nin kurucu anlaşmasının

⁶² IMF, "Articles of Agreement of the International Monetary Fund", <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/pdf/aa.pdf>, (04.11.2016), s. 2.

⁶³ Tunay Köksal, **Uluslararası Ticaret Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, s. 30.

maddeleri hakkında doğacak ihtilaflarda nihai hakemlik yapar.⁶⁴ Guvernörler Kurulu yetkilerinin kahir ekseriyetini, IMF'nin günlük işlerini idare eden Yönetim Kurulu'na (Executive Board) delege etmiştir. Bu kurulda 189 üye ülke 24 Yönetim Kurulu azası tarafından temsil edilmektedir.⁶⁵ Yönetim Kurulu'na IMF Başkanı (Managing Director) başkanlık eder. Başkan, bir defa yenilenebilir biçimde Yönetim Kurulu tarafından beş yıllığına seçilir ve Yönetim Kurulu'nun genel kontrolü altında IMF personelini yönetir, kurumdaki çalışanların organizasyonu, atanması ve gerektiğinde işten çıkarılmaları konularında karar verir.⁶⁶

IMF'ye üye her ülkenin, o ülkenin ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki pozisyonundan hareketle hesaplanan bir kotası bulunmaktadır. En son belirlenen kota formülüne göre bir üyenin kotası, o ülkenin GSYİH'sinin (%50), açıklığının (%30), iktisadî değişkenliğinin⁶⁷ (%15) ve uluslararası rezervlerinin ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanmaktadır.⁶⁸ Söz konusu kota, o ülkenin IMF'ye yapacağı azami finansal katkısı, Guvernörler Kurulu'ndaki oy gücünü ve IMF'nin finansal kaynaklarına erişebilme hakkının derecesini belirler.⁶⁹ (Bakınız Tablo 2). Kotalar, SDR (Special Drawing Rights) kısaltmasıyla anılan bir uluslararası rezerv varlığı ve değer ölçüsüyle ifade edilmektedir. SDR'nin değeri, içinde Avro, Japon yeni, İngiliz sterlini ve Amerikan doları gibi uluslararası para birimlerinin yer aldığı bir sepete dayanmaktadır.⁷⁰

⁶⁴ IMF, "Governance Structure", <http://www.imf.org/external/about/govstruct.htm>, (06.11.2016).

⁶⁵ IMF (Governance Structure).

⁶⁶ IMF, "The Managing Director Selection Process", <http://www.imf.org/en/About/Factsheets/Managing-Director-Selection-Process>, (06.11.2016).

⁶⁷ İktisadî değişkenlik (*variability*), IMF'ye göre, ihracat gelirleri, doğrudan yabancı yatırımlar gibi ekonomiye giren kalemlerin volatilitelerini ortaya koyan bir ölçüdür.

⁶⁸ IMF, "IMF Quotas", <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/quotas.htm>, (06.11.2016).

⁶⁹ IMF, (IMF Quotas).

⁷⁰ IMF, "Special Drawing Rights", <https://www.imf.org/external/about/sdr.htm>, (06.11.2016).

Tablo 2: IMF’de Kota ve Oy Gücü Durumu (Seçilmiş Ülkeler) – 2016

Ülkeler	Kota		Oylar	
	Milyon SDR	Oran (%)	Oy Sayısı	Oy Oranı (%)
ABD	82,994.2	17.4	831,406	16.54
Britanya	20,155.1	4.24	203,015	4.04
Fransa	20,155.1	4.24	203,015	4.04
Almanya	26,634.4	5.61	267,808	5.33
Çin	30,482.9	6.42	306,293	6.09
Hindistan	13,114.4	2.76	132,608	2.64
Rusya	12,903.7	2.72	130,501	2.60
Güney Afrika	3,051.2	0.64	31,976	0.64
Güney Kore	8,582.7	1.81	87,291	1.74
Türkiye	4,658.6	0.98	48,050	0.96

Kaynak: IMF, “IMF Members' Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors”, <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx#3>, (06.11.2016).

IMF’nin kuruluşundan beri temel görevlerinden biri üyelerinin ödemeler dengesi sorunlarını çözmeye katkıda bulunarak uluslararası ticaretin istikrarlı büyümesini sağlamaktır. Fon, bu işlevini çeşitli kredi ve imkânları üyelerine sunarak gerçekleştirmektedir. Bu imkânların en çok kullanılanı stand-by düzenlemeleridir. Kısa dönemli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için tasarlanan stand-by anlaşmaları, çeşitli şartlara ve performans koşullarına bağlanmıştır, genelde 12 ile 24 ay arası sürer ve geri ödemeleri 3,5-5 yıl arasında başlar.⁷¹ Bu mali kaynağı kullanmak isteyen üye ülke, ödemeler dengesi problemlerini azaltma ve mali istikrara kısa sürede ulaşma konusunda taahhütlerinin bulunduğu niyet mektubunu IMF Yönetim Kurulu’na sunar.⁷² Özellikle yapısal problemler sebebiyle orta ve uzun vadeli ödemeler dengesi sorunları yaşayan ülkelere ise Uzatılmış Fon Kolaylığı (Extended Fund Facility) ile yardım edilmektedir.⁷³ Bu kredinin geri ödeme süresi 4,5-10 yıl arasındadır ve yararlanan üyeye yapısal problemlerin çözümü için uzun dönem reform

⁷¹ IMF, “IMF Lending”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/conditio.htm>, (06.11.2016).

⁷² Köksal, s. 32.

⁷³ IMF, “The IMF's Extended Fund Facility (EFF)”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/eff.htm>, (06.11.2016).

reçeteleri de sunulur.⁷⁴ Ciddi ve ani fiyat artışları, çatışma ya da doğal felaketten etkilenen üyelerin ödemeler dengesi sorunları içinse Hızlı Finansman Aracı (Rapid Financing Instrument) tasarlanmıştır.⁷⁵ Alınması için üzerinde anlaşılmış bir programın gerekmediği bu araç için geri ödeme süresi stand-by anlaşmalarında olduğu gibi 3,5 ile 5 yıl arasındadır.⁷⁶ Sayılan finansal imkânların yanı sıra, IMF düşük gelirli ülkeler için özel politikalar uygulamaya girişmiştir. 2010 yılında düşük gelirli ülkeler için kredi imkânlarını daha esnek ve fakir ülkelerin çeşitliliğine daha uygun kılmak adına Yoksulluğun Azaltılması ve Büyüme Fonu'nu (Poverty Reduction and Growth Trust) kurmuştur.⁷⁷

1.5.2. Dünya Bankası Grubu

Dünya Bankası terimi aslen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nı (The International Bank for Reconstruction and Development - IBRD) karşılarsa da, Dünya Bankası Grubu dendiğinde; Uluslararası Kalkınma Birliği, Uluslararası Finans Kurumu, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözümü gibi toplamda beş kalkınma kurumundan oluşan bir grup akla gelmelidir.⁷⁸ Tüm bu kurumlar Dünya Bankası (IBRD) şemsiyesi altında faaliyet yürütmektedir: Hepsinin başkanlığını Dünya Bankası (IBRD) başkanı yapmakta ve bunlara üye olabilmek için önce Dünya Bankası'na (IBRD) üye olmak gerekmektedir.⁷⁹

Dünya Bankası (IBRD) İkinci Dünya Savaşı sonrasında projeleri fonlamak yoluyla, savaştan tahrip olan üye ülkelerin yeniden inşasına ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunması için kurulmuştur. Bretton Woods Anlaşması'na göre amaçları arasında “özel yabancı yatırımı” ve “üyelerin üretken kaynaklarının gelişimi için uluslararası yatırımı cesaretlendirerek, dolayısıyla, verimliliğin ve üye ülkelerde işgücünün yaşam standartlarının artmasına yardımcı olarak; uluslararası ticaretin uzun vadeli ve istikrarlı biçimde büyümesini ve ödemeler

⁷⁴ IMF (The IMF's Extended Fund Facility).

⁷⁵ IMF, “The IMF's Rapid Financing Instrument (RFI)”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/rfi.htm>, (06.11.2016).

⁷⁶ IMF (The IMF's Rapid Financing Instrument).

⁷⁷ IMF, “IMF Support for Low-Income Countries”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/poor.htm>, (06.11.2016).

⁷⁸ Köksal, s. 33.

⁷⁹ Köksal, s. 33.

dengesinin sağlanmasını teşvik etmek” vardır.⁸⁰ Teşkilat yapısı ve yönetimi açısından IMF’ye benzemektedir.

Dünya Bankası (IBRD) işlevlerini geliştirmekte olan ülkelere sıfır ya da sıfıra yakın faizle verdiği kredi ve hibelerle; altyapı, kamu yönetimi, sağlık ve finans sektörü gibi pek çok alandaki yatırımları destekleyerek yerine getirmektedir.⁸¹ Banka, sunduğu finansal katkıların yanı sıra, ihtiyacı olan üyelere teknik yardımda da bulunmaktadır.

1.6. GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI (GATT) VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (WTO)

1.6.1. GATT’a Giden Yol

Bretton Woods’da varılan mutabakatın ve GATT’ın kuruluş sürecine girilmesinin arka planını, ABD ve Britanya’nın ikili ilişkilerinde bulmak mümkündür. Aslında Bretton Woods’da üzerinde anlaşılan konular hakkında kabaca bir ortak noktaya daha önceden varılmıştı. Bilindiği üzere 19. yüzyılda Britanya önderliğinde yürüyen, altın standardına ve ikili ticaret anlaşmalarına dayalı bir ticaret sistemi dünyaya hâkimdi. Bretton Woods görüşmeleri öncesinde Britanya bu dönemin kalıntısı sayılabilecek, hâlihazırda elinde tuttuğu kolonilerine ve eski kolonilerine iltimas geçen ayrımcı bir ticaret politikasına sahipti. Ancak 1942 Ortak Yardım Anlaşması’nın 7. maddesi ile Britanya, Commonwealth ve sterlin bölgesi ülkelerini kayıran Emperyal Tercih (Imperial Preference) uygulamasını terk etmiş ve neticede sahip olduğu ikili ticaret anlaşmaları ağı yerine, ABD’nin istediği çok taraflı bir ticaret ve ödemeler sistemini desteklemeye razı olmuştur.⁸² Bu uzlaşma sayesinde Britanya ABD’den ciddi miktarda kredi almıştır. Söz konusu uzlaşmanın ışığında, Bretton Woods’un mimarları Uluslararası Ticaret Örgütü’nü (International Trade Organization – ITO) kurma kararı almışlardır. ITO, ticarete serbestleşmeyi teşvik edecek,

⁸⁰ World Bank, “Articles of the Agreement of the International Bank for Reconstruction and Development”, siteresources.worldbank.org/EXTARCHIVES/Resources/IBRD_Articles_of_Agreement.pdf, (06.11.2016).

⁸¹ World Bank, “What We Do”, <http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do>, (06.11.2016).

⁸² Raymond F. Mikesell, “Antecedents of the ITO Charter and Their Relevance for the Uruguay Round”, *Northern Illinois Law Review*, 14: 2, 1993, s. 323.

uluslararası ticarete dair kurallar ortaya koyacak ve ülkelerin ticaret politikalarını düzene sokma yetkisine sahip olacaktı.⁸³

Aslında bir dönem, IMF'nin, ITO görevini yerine getirmesi öngörülüyordu. Dexter Harry White'ın planına göre IMF, kambiyo kısıtlamalarının yanı sıra, uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmayı da gerektirecek bir kurum olarak tasarlanmıştı, ancak IMF'nin uluslararası ticaretle ilgili üstlenmesi düşünülen bu görevlerin bulunduğu bölümler Bretton Woods'da ortaya çıkan nihai metinden çıkarılmıştır.⁸⁴

ABD, 1934 Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası altında pek çok ikili ticaret anlaşması müzakere etmişti. Bu anlaşmalar tarife indirimleriyle sağlanan kazancı, kota ve diğer tarife harici engellerden koruyacak paraflar içermekteydi, ancak bunlar pratikte uygulayabilecek maddeler olmaktan ziyade niyet beyanı niteliğindedir.⁸⁵ ABD'nin 1945'te ITO için ortaya attığı teklifler, ticarete ayrımcılığı ve kota gibi tarife dışı engellerin kullanımını kısıtlamayı amaçlayan bu ikili anlaşmalardan maddeler içeriyordu.⁸⁶ Kurumun ve uygulaması öngörülen ticaret kurallarının tasarımı gerektiğinden fazla katı ve ulusal bağımsızlık açısından, başta ABD olmak üzere, bazı ülkeler tarafından sorunlu görüldü.⁸⁷ Neticede ITO hayata geçemedi.

1.6.2. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

ITO, özellikle ABD'nin ITO'nun kurucu anlaşması olan Havana Şartı'nı Kongre'den çekmesiyle uygulanabilirliğini yitirmişti. Kongre, yeni bir uluslararası kurumun kuruluşunu desteklememekle beraber 1945'te, Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası'nı uzatarak ABD Başkanı'na uluslararası ticaret kurallarını belirleyecek bir anlaşma müzakere etme yetkisini vermiştir.⁸⁸ Böylece 23 ülkenin 1947'de anlaşmasıyla GATT, Havana Şartı'nın ticaret politikasıyla ilgili olan kısımları da

⁸³ Hendrik Van den Berg, **International Economics**, International Edition, McGraw-Hill/Irwin Companies Inc., New York, 2004, s. 276.

⁸⁴ Mikesell, s. 326.

⁸⁵ Mikesell, s. 324.

⁸⁶ Mikesell, s. 324.

⁸⁷ Van den Berg, s. 276.

⁸⁸ Meredith A. Crowley, "An Introduction to the WTO and GATT", **Economic Perspectives**, Federal Reserve Bank of Chicago, Vol. 27, No: 4, 2003, s. 43.

alınarak oluşturulmuştur.⁸⁹ Bu anlamda, ITO ile ilgili yapılan müzakerelerin ve varılan mutabakatın tamamen boşa gitmediği söylenebilir.

GATT, ülkelerin tarife ve diğer ticaret engellerini çok taraflı müzakerelerle indirdikleri bir platform olarak dünya ticaretinde önemli ölçüde serbestleşme sağlamıştır. Başarısını bir anlamda görev tanımının basitliğine ve açıklığına borçludur.⁹⁰ Havana Şartı'nın aşırı teknik, hukukî dilinin aksine, GATT'ın misyonu gayet sade biçimde dile getirilmişti: GATT'ın amacı “tarifeleri ve diğer ticaret engellerini önemli ölçüde azaltma ve uluslararası ticarete ayrımcı muameleyi ortadan kaldırma amaçları doğrultusunda karşılıklı ve tüm tarafların avantajına olan anlaşmalar içine girerek”, yaşam standartları, reel gelir ve efektif talebi yükseltme gibi emellere katkı sunmaktır.⁹¹

GATT'ın durumu yetki bakımından IMF ve Dünya Bankası'nınkinden farklıdır. IMF ve Dünya Bankası borç verme yetkisini kullanarak üyelerin ekonomik politikalarını etkileyen bağımsız kurumlardır, GATT'ın böyle otonom yetkileri yoktur, kredi sunma gibi üyelerin üzerinde kullanabileceği bir teşvik ve baskı aracı yoktur, yani bir anlamda GATT'ın varlığı üyelerinin, özellikle de ABD ve Avrupa ülkelerinin, taahhütleri ve iradesinden öte değildir.⁹²

1.6.3. GATT ve WTO'nun İlkeleri

1.6.3.1. En Çok Kayrılan Ülke İlkesi ve İstisnaları

En çok kayrılan ülke (most favored nation - MFN) kuralı GATT ve WTO'nun en önemli ilkelerindendir ve GATT'ın birinci maddesinde bahsi geçmektedir. Bu ilkeye göre, bir üye başka bir üyeye karşı tanıdığı tarife ya da tarife dışı engel indirimini, çeşitli pazar erişimi kolaylıklarını diğer üyelere de tanımak zorundadır. Yani üye ülkeler ticaret ortakları arasında ayrımcılık yapmamakla yükümlüdürler.

Ancak bu ilkenin iki başlıkta toplanabilecek geniş istisnaları mevcuttur: bölgesel ticaret anlaşmaları ve izin verilen koruma tedbirleri (administered protection).

⁸⁹ Douglas Irwin, “The GATT in Historical Perspective”, **The American Economic Review**, Vol. 85, No: 2, 1995, s. 325.

⁹⁰ Irwin, s. 325.

⁹¹ WTO, “The General Agreement on Tariffs and Trade”, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.pdf, (16.11.2016).

⁹² Irwin, s. 326.

Bölgesel ticaret anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları (STA) ve gümrük birlikleri olmak üzere en çok kayırlan ülke kuralından muaftırlar. Ama bir gümrük birliği kurulduysa, bu birliğin üyeleri arasındaki üçüncü ülkelere uyguladığı ortak dış tarifesi, birlik üyelerinin birlik kurulmadan önceki tarifelerinin ağırlıklı ortalamasından daha fazla olamaz.⁹³ Aynı kural bir serbest ticaret anlaşması taraflarının birbirlerine uyguladıkları tarifeler için de geçerlidir. Böylece gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmalarının kendilerini dışarı kapatması engellenmiş olmaktadır. Bölgesel anlaşmalara tanınan muafiyetin esas amacı; siyasi, ekonomik, kültürel ya da ideolojik olmak üzere çeşitli sebeplerle ekonomik entegrasyonu seçmiş yapıların, tarifeleri daha da aşağı çekmesine izin vererek küresel seviyede daha fazla serbestleşme sağlamaktır.

İkinci muafiyet grubu izin verilen koruma tedbirleridir ki bunlar anti-damping vergileri, telafi edici vergiler (countervailing duties), koruma önlemleri (safeguard measures), ödemeler dengesi güçlüğü halinde konan tarifeler ve WTO içinde artık izin verilmeyen ancak 1980'lerde yaygın şekilde kullanılmış olan gönüllü ihracat kısıtlamalarıdır.⁹⁴ Koruma önlemleri (safeguard measures) yerel sektörü adil rekabetten korumak için geçici olarak konmasına müsaade edilen tarife ya da kotadır ve GATT kurallarına göre bu tedbirlerin uygulanabilmesi için ithalatın beklenmedik biçimde artması ya da öngörülemeyen gelişmelerin ortaya çıkması hallerinde kullanılabilir.⁹⁵ Uruguay Turu'ndan önce üyeler, koruma önlemlerine karşı ölçülü misillemede bulunmakta -yani koruma önlemi alan ülkenin belli malları için tarifeleri arttırmakta- serbesttiler ancak Uruguay Turu'nda, ülkeleri ayrımcı anti-damping vergileri koymaktan kaçındırmak amacıyla, koruma önlemlerinin yürürlüğe girdiği ilk üç yılda ölçülü misilleme yapılmaması kararlaştırıldı.⁹⁶ Damping ise adil olmayan bir rekabet türüdür ve ihracatçının malını yabancı pazarda kendi iç piyasasında sattığından daha düşük, hatta ortalama maliyetinden de düşük fiyata satması durumudur. Bu, yırtıcı fiyatlama olarak ve nihayetinde yabancı pazarda monopolleşme amaçlı ya da fazla stoku elden çıkarma amaçlı yapılabilir. Bir damping gerçekleşiyorsa, GATT'ın 6. maddesine göre ülkeler ithal edilen söz konusu mala anti-damping vergisi

⁹³ Crowley, s. 48.

⁹⁴ Crowley, s. 49.

⁹⁵ Crowley, ss. 49-50.

⁹⁶ Crowley, s. 50.

koymak suretiyle malın fiyatını “normal değere” getirebilirler.⁹⁷ Uruguay Turu’ndan önce anti-dumping vergileri için bir zaman sınırlaması yoktu, Uruguay Turu’nda bu vergilerin beş yılda bir incelemeye tabi tutulması ve inceleme sonucu dumpinge devam edildiğine dair kanıt bulunamadığı zaman vergilerin lağvedilmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁸

1.6.3.2. Milli Muamele İlkesi

En çok kayrılan ülke kuralı çeşitli ülkelerden gelen ithal mallar arasında ayrımcılık yapılmamasını garantilerken, milli muamele kuralı yerli mallarla ithal mallar arasında ayrımcılığı engellemektedir. GATT’ın 3. maddesinde yer alan bu ilkeye göre, bir ithal mal ülkeye girdikten sonra benzeri yerli ürünler için istenmeyen ek vergiler, pazar erişimini engelleyebilecek standartlar vs. söz konusu ithal mal için de istenmez.⁹⁹ Söz konusu ilke aynı zamanda Hizmet Ticareti Genel Anlaşması’nın (GATS) 17. maddesi ve Ticaret ile İlgili Fikri Mülkiyet Anlaşması’nın (TRIPS) 3. maddesinde de yer almaktadır.¹⁰⁰

1.6.3.3. Mütekabiliyet İlkesi

Bu ilke GATT’da doğrudan yer almamaktadır ve müzakere turlarında bir teamül olarak ortaya çıkmıştır. Mütekabiliyet, ya da karşılıklılık, iki ülkenin birbiriyle müzakere ederken yaptıkları ticaret politikası değişikliklerinin ithalatlarındaki yaratabileceği artışları, ihracatlarında da artış yaratabilecek değişikliklerle dengelemeye çalışması durumunu karşılamaktadır.¹⁰¹ Yani müzakere sırasında pazar erişimi sağlamış bir ülke, ithalatını artıracak bir adım atmıştır ve karşılığında kendi ihracatını artıracak kolaylıklar bekler. Ayrıca GATT kuralları, önceden verilmiş tavizlerden geri dönüş olduğu zaman, anlaşmadan geri dönen üye için diğer üyelerin misilleme yapmasına izin vererek bu ilkeyi desteklemektedir.¹⁰²

⁹⁷ WTO, “Anti-dumping, subsidies, safeguards: contingencies, etc”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm8_e.htm, (16.11.2016).

⁹⁸ Crowley, s. 52.

⁹⁹ WTO, “Principles of the trading system”, https://www.wto.org/English/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm, (17.11.2016).

¹⁰⁰ WTO (Principles of the trading system).

¹⁰¹ Kyle Bagwell ve Robert W. Staiger, **The WTO: Theory and Practice**, Staff Working Paper ERSD-2009-11, World Trade Organization Economic Research and Statistics Division, 2009, s. 19.

¹⁰² Bagwell ve Staiger, s. 19.

1.6.3.4. Tarifelerle Koruma

WTO, tarifelerin düşürülmesini ve ticarete serbestleşmeyi savunurken yürürlükte bulunan tarife dışı ticaret engellerinin de, tarifelere dönüştürülmesini istemektedir. Tarife dışı engelleri tespit etmek ve onlara karşı önlem almak daha zor olduğundan, ticarete korumanın salt tarifeler aracılığıyla yapılması, koruma tedbirlerinin görülebilirliği ve denetlenebilirliği açısından yararlı görülmektedir.

1.6.4. Sektörel İstisnalar: Tarım ve Tekstil

GATT kurallarından muaf tutulmuş başlıca iki sektör tarım ve tekstildir. Tarımsal ticaretin çoğunun muaf tutulması 1950'lerin başında ABD'nin teklifi ve Ortak Tarım Politikası kapsamında tarım sektöründe pek çok müdahaleye girişmiş olan AET'nin kabulüyle gerçekleşmiştir.¹⁰³ Tarımın güçlü çiftçi ve tarım firmalarının lobi faaliyetleri sayesinde serbest rekabete açılmaması, iç teşvik sistemlerini, tarımsal sübvansiyonları ve ithalat kısıtlamalarını beraberinde getirmiştir. Ülkeler tarımı koruma sebepleri olarak stratejik ve kültürel sebepler ileri sürmektedir. Avrupa ülkeleri Ortak Tarım Politikası kapsamında kırı hayatını korumayı amaçladığını iddia ederken, Japonya pirinç üretimini bir kültür ve milli güvenlik meselesi olarak ele almaktadır.¹⁰⁴

1955'te Japonya'nın GATT'a girişiyle, diğer gelişmiş ülkeler, özellikle de ABD, Japonya tekstil ürünleri ithalatının aşırı artacağından endişe ediyorlardı. Bunun neticesinde Kısa Dönem Pamuklu Anlaşması (Short Term Arrangement on Cotton Textiles) 1961'de imzalandı. Başkan Kennedy, 1962'de büyük tekstil ihracatçısı ülkeleri Uzun Dönem Pamuklu Tekstil Anlaşması (Long Term Arrangement on Cotton Textiles) imzalamaya zorladı ve bu anlaşma iki defa uzatılarak 1973'e kadar yürürlükte kaldı.¹⁰⁵ Bu anlaşmalar kotalar ve "gönüllü" ihracat kısıtlamaları aracılığıyla tekstil ticaretini sınırlıyorlardı.¹⁰⁶ Pamuklu ihracatı kısıtlanan ülkeler bu sefer ABD'ye yünlü ve sentetik tekstil ürünleri ihraç etmeye başladı ve Amerikan tekstil firmalarının da lobi çalışmaları sayesinde ABD, 1973'te 50 ülkeyle Çok Elyafli

¹⁰³ Chad P. Bown, **Self-Enforcing Trade: Developing Countries and WTO Dispute Settlement**, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2009, s. 14.

¹⁰⁴ Van den Berg, s. 286.

¹⁰⁵ Van den Berg, s. 281.

¹⁰⁶ Bown (2009), s. 15.

Anlaşması'nı (Multi-Fiber Arrangement) imzaladı.¹⁰⁷ Anlaşma gelişmekte olan ÷lkelerin ABD ve anlaşmaya 1977'de müdahil olan AET'ye yaptıkları tekstil ihracatı yıllık büyüme oranını %2 ile %4 bandında sınırlıyordu.¹⁰⁸ Çok Elyafli Anlaşması (1974-1994) Uruguay Turu'na kadar yürürlükte kaldı.

1.6.5. GATT Müzakere Turları

GATT çerçevesinde tarife indirimleri müzakere turu denilen çok taraflı platformlar aracılığıyla yapılmaktadır. Bu turlarda en iyi yöntem, genelde tarifelerde ortak bir indirim yüzdesi üzerinde anlaşmaktır.¹⁰⁹ Bir örnekle açıklamak gerekirse; Türkiye'nin ithal otomobiller için tarifesinin %70, Almanya'nın ise %20 olduğunu ve müzakere turunda ortak indirim oranı olarak %50 üzerine anlaşıldığını varsayalım. Bu durumda Türkiye'nin yeni tarifesi %35, Almanya'nınki de %10 olacaktır.

¹⁰⁷ WTO, "Textiles Monitoring Body (TMB) - The Agreement on Textiles and Clothing", https://www.wto.org/english/tratop_e/texti_e/texintro_e.htm, (23.11.2016).

¹⁰⁸ Van den Berg, s. 281.

¹⁰⁹ Van den Berg, s. 278.

Tablo 3: GATT Müzakere Turları

Yıllar	Yer/İsim	Konular	Ülke Sayısı	Tarife İndirimi (%)	Ortalama Tarife Oranı (1931=100)
1947	Cenevre	Tarifeler	23	21.1	52.7
1949	Annecy	Tarifeler	13	1.9	51.7
1951	Torquay	Tarifeler	38	3.0	50.1
1956	Cenevre	Tarifeler	26	3.5	48.9
1960-1961	Cenevre/ Dillon Turu	Tarifeler	26	2.4	47.7
1964-1967	Cenevre/ Kennedy Turu	Tarifeler ve anti-damping önlemleri	62	36.0	30.5
1973-1979	Cenevre/ Tokyo Turu	Tarifeler, tarife dışı engeller, “çerçeve” anlaşmalar	102	29.6	21.2
1986-1994	Cenevre/ Uruguay Turu	Tarifeler, tarife dışı engeller, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet, anlaşmazlık çözümü, tekstil, tarım, WTO’nun kurulması vs.	123	38.0	13.1
2001- ?	Doha/ Doha Turu	Kalkınma, Tarım, Singapur Meseleleri...	-	-	-

Kaynak: Van den Berg, s. 278. ve WTO, “The GATT years: from Havana to Marrakesh”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm, (19.11.2016) kaynaklarından yazar tarafından derlenmiştir.

İlk kez Cenevre’de yapılan GATT müzakere turunda, 23 ülkenin katılımıyla ki bu ülkeler o dönemde dünya ticaretinin %80’ini gerçekleştiriyorlardı, tarifeler ciddi miktarda düşürülmüş, ABD ortalama %35 oranında tarifelerini kısarak indirim

liderlik etmişti.¹¹⁰ Daha sonra gelen dört turda, tarifeler çok küçük oranlarda düşürülebilmisti. (Bakınız Tablo 3). Bu başarısızlığın önemli sebeplerinden biri, belki de en önemlisi, ABD’de ticaret diplomasisi alanında yaşanan gelişmelerdir. 1955’te Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası’na konan milli güvenlik parafı ile ABD’nin güvenliği ile ilgili olabilecek sektörleri -ki bu sektörlerin tanımı çok genişti- yabancı rekabetten koruması için hükümete açık uçlu bir yetki verildi.¹¹¹ Ayrıca Amerikan müzakerecilerinin elini kolunu bağlayan bir de kritik nokta maddesi vardı. Söz konusu yasadaki yeni koşula göre, Başkan tarifelerini indirmeyi düşündüğü ürünlerin bir listesini Tarife Komitesi’ne yollamak zorundaydı, Komite de her ürün için bir kritik nokta (peril point) -bu nokta yerel sektörü yaralamayacak azami tarife indirimini gösteriyordu- hesaplayıp Başkan’a bildiriyordu.¹¹² 1960’ta Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ülkeleri, ABD’ye tarifeleri %20 indirmeyi önermişti ancak pek çok sektör için kritik nokta %20’nin altında olduğundan ABD teklife cevap verememiş ve neticede teklif geri çekilmiştir.¹¹³ Dolayısıyla 1950’lerde GATT’ın üye sayısı artırılmış ancak tarife indirimi açısından çok az ilerleme sağlanabilmiştir.

Avrupa ekonomik bütünleşmesinin başarısı Kennedy yönetiminin ilgisini çekmişti ancak bu başarılı bütünleşmenin muhtemel ticaret saptırıcı etkilerinden de kaygı duyulmaktaydı. AET’nin ortak dış tarifesini düşürme amacıyla harekete geçen Başkan Kennedy, 1958’de Kongre’den %50’ye kadar tarife indirimi yapma yetkisini aldı ve yeni bir GATT müzakere turu başlatıldı.¹¹⁴ Kennedy Turu’nda ortalama %36 ile İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en kapsamlı tarife indirimi gerçekleşmiştir. (Bakınız Tablo 3). Ayrıca Uluslararası Hububat Sözleşmesi imzalanmış ve tarım ürünleri için %20 tarife indirimi sağlanmıştır.¹¹⁵ İlk anti-dumping kodu yine Kennedy Turu sayesinde (1967) yürürlüğe girmiştir ancak ABD söz konusu koda imzasını koymamıştır.¹¹⁶

¹¹⁰ Irwin, s. 325.

¹¹¹ Van den Berg, s. 280.

¹¹² Van den Berg, s. 280.

¹¹³ Van den Berg, s. 280.

¹¹⁴ Irwin, s. 326.

¹¹⁵ Köksal, s. 6.

¹¹⁶ WTO, “Technical Information on anti-dumping”, https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_info_e.htm, (22.16.2016).

Tokyo Turu da tarife indirimi açısından başarılıdır, ortalama olarak yaklaşık %30 tarife indirimi sağlamıştır. Tokyo Turu sayesinde dokuz büyük sanayileşmiş ekonominin sanayi ürünleri tarifeleri ortalama %4.7'ye kadar düşmüş oldu.¹¹⁷ Ancak bu tur kapsamında yapılan tarife indirimleri sekiz yıla yayıldı ve bir ahenkleştirme (harmonization) kuralına tabi idi, yani tarife ne kadar yükseğe indirim de ona oranla daha fazla yapılıyordu.¹¹⁸ Ortak indirim yüzdesi yerine böyle bir yaklaşım benimsenmesi, tarife oranlarını az çok birbirine yaklaştırmış oluyordu. Ancak tarifeler hususunda yakalanan anlaşma ortamı, tarife dışı engeller konusuna yansımamış, bu alanda küçük gelişmelerle yetinilmiştir. Ayrıca 1980'de yürürlüğe giren yeni bir anti-damping kodu üzerinde anlaşılmıştır.

1.6.5.1. Uruguay Turu (1986-1994)

Müzakere turları arasında konu ve serbestleşme bakımından en kapsamlısı olan Uruguay Turu'nun aslında dört yıl sürmesi planlanmıştı. Ancak özellikle ABD ve AB arasında (Fransa'nın itirazları sebebiyle) tarımsal sübvansiyonların lağvı konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar yüzünden müzakereler dört yıl daha uzamıştır ve Uruguay Turu 15 Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş kentinde nihai senedin imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹⁹

Uruguay Turu'nda yaklaşık %40 oranında tarife indirimi sağlanmıştır. Gelişmiş ekonomilerde tarifeler zaten epey düşük olduğundan, bu turdaki tarife indirimi daha çok gelişmekte olan ve az gelişmiş ekonomilerde yaşanan serbestleşmeye işaret etmektedir. Diğer turların ekseriyetinin aksine, Uruguay Turu'nun konu listesi epey kabarıktı. Tarifelerin yanı sıra; tekstil sektörü, tarım, hizmet ticareti, anti-damping kuralları, devlet teşvikleri, koruma önlemleri, teknik engeller, kamu alımları, anlaşmazlık çözümü, fikri ve sınai mülkiyet hakları gibi alanlar da müzakerelere dahil edilmiştir.¹²⁰ Ayrıca bu turun sonucunda Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization – WTO), bir kurum olarak GATT'ın yerini almıştır. GATT anlaşma olarak halen varlığını sürdürmektedir.

¹¹⁷ WTO (The GATT years: from Havana to Marrakesh).

¹¹⁸ WTO (The GATT years: from Havana to Marrakesh).

¹¹⁹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003, s. 197.

¹²⁰ Köksal, s. 7.

Tarım hakkında verilen taahhütlere göre, tarım sektörü için konmuş tarife dışı engeller tarifelere çevrilecek, sonrasında da gelişmiş ülkeler tarifelerini altı yıl içinde ortalama %36, gelişmekte olan ülkeler ise on yıl içinde %24 oranında indirecektir.¹²¹ İç üretimi artırmak için verilen teşvikler ve ihracat sübvansiyonlarının da azaltılması karara bağlanmıştır.

GATT'ın anlaşmazlık çözümü mekanizması Uruguay Turu'nda yenilenmiş, daha berrak ve pratik kurallara bağlanmıştır. Önceden anlaşmazlıklar hakkında karar veren panellerde oybirliği ile kabul aranırken -ki bu, paneldeki tek bir ülkenin bile kararı bloke edebilmesi demektir- yeni mekanizmada karar oybirliğiyle reddedilmedikçe otomatik olarak kabul edilmektedir.¹²² Panelin kararı Temyiz Organı'na temyiz için götürülebilir.

Uruguay Turu'nda gelişmiş ülkelerin ısrarıyla fikri ve sınai mülkiyet alanında da çeşitli kurallar kabul edilmiştir. Tüm ülkeler 2000 yılına kadar -düşük gelirli ülkeler 2006 yılına kadar- birbirleriyle uyumlu telif hakları ve patent kanunları çıkarma konusunda anlaşmışlardır.¹²³ Turun sonunda Ticaret İle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (Trade-Related Intellectual Property Rights – TRIPS) imzalanmıştır. Buna göre, sınai tasarımlar 10 yıl, patentler 20 yıl, telif hakları ise 50 yıl korunmaktadır.¹²⁴

Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere gelen tekstil ve giyim ürünleri ithalatını kısıtlamalarını sağlayan Çok Elyafılar Anlaşması'nda (Multi-Fibre Arrangement – MFA) öngörülen ihracat kotalarının 10 yıl içinde, tarifelere dönüştürülmesi ve bu tarifelerin %25 indirilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁵ Ayrıca nihai senetle hizmet ticaretinde serbestleşmeyi amaçlayan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) da kabul edilmiştir.

1.6.5.2. Doha Turu

Resmi adı “Doha Kalkınma Gündemi” olan Doha Turu 2001 yılında Katar'da başlamış, ancak anlaşmazlıklar yüzünden görüşmeler uzamış ve tur halen

¹²¹ Köksal, s. 10.

¹²² Köksal, s. 11.

¹²³ Van den Berg, s. 285.

¹²⁴ Köksal, s. 9.

¹²⁵ Köksal, s. 8.

sonuçlanamamıştır.¹²⁶ Doha Turu'nun programında 21 kadar ticaret konusu bulunmaktadır. Ancak tartışmalar genelde tarım sektörü ve “Singapur meseleleri” diye anılan yatırım, rekabet politikası, kamu alımları, ticaret kolaylaştırması (prosedürlerin basitleştirilmesi, bürokrasinin azaltılması) gibi konular ve kalkınmayla ilişkili diğer gündem maddelerinde yoğunlaşmıştır.

Doha Turu kapsamında yapılan Cancún Bakanlar Konferansı'nda (2003), tarım ve Singapur meseleleri üzerine ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve bir kilitlenme yaşanmıştır.¹²⁷ AB, Singapur meselelerini kalkınmaya yardımcı olgular olarak görmüş, ABD sadece yatırım ve rekabet politikası maddelerinde AB'ye katılmış, gelişmekte olan ülkelerin geniş çoğunluğu ise, Hindistan liderliğinde, bu konuların kalkınma çabalarını olumsuz etkileyeceği ve milli politika alanını daraltacağını savunmuştur.¹²⁸ Sonuçta ticaret kolaylaştırması hariç tüm Singapur meseleleri Doha programından çıkarılmış ve kilit aşılmıştır.¹²⁹

Gelişmekte olan ülkeler Doha Turu'nda AB ve ABD'nin tarımsal teşviklerini ve tarım sektöründeki ticaret bariyerlerini indirtme konusunda birleşerek artan etkilerini hissettirmişlerdir. Ancak tarımda serbestleşme konusunda gelişmekte olan ülkelerin tamamen hemfikir olduğunu iddia etmek güçtür. Cancún toplantısında, Endonezya tarafından koordine edilen ve Hindistan ve Çin'in desteklediği G-33 ülkeleri, öz tüketimle hayatlarını idame ettiren çiftçiler için önemli olan “özel ürünler” için koruma ihtiyacı bulunduğunu vurgulamışlardır.¹³⁰ 2008'deki Bakanlar Konferansı ise yine tarımın tartışma konusu olduğu bir platformdu. 2008'de ABD iç tarım teşviklerini önceki teklifi yıllık 21 milyar dolardan 15 milyar dolara indirmeyi teklif etti, AB ise tarım sektörü için tarifelerini %60 indirmeyi teklif etti ki bu AB'ye göre herhangi birçok taraflı müzakerede masaya konmuş en yüksek tarif indirimi önerisiydi.¹³¹ Bunların hiçbiri gerçekleşemedi zira Özel Koruma Mekanizması

¹²⁶ WTO, “The Doha Agenda”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/doha1_e.htm, (24.11.2016).

¹²⁷ WTO (The Doha Agenda).

¹²⁸ Anders Ahnlid ve Ole Elgström, “Challenging the European Union: the rising Powers and the USA in the Doha Round”, **Contemporary Politics**, 20: 1, 2014, s. 81.

¹²⁹ WTO (The Doha Agenda).

¹³⁰ Ahnlid ve Elgström, s. 83.

¹³¹ Ahnlid ve Elgström, s. 83.

(Special Safeguard Mechanism) üzerine anlaşmazlıklar sebebiyle müzakereler yeniden çöktü.

2015'te Nairobi'de yapılan Bakanlar Konferansı Doha gündeminin bazı meselelerini ele almıştır. Konferansta, tarım, pamuk ve en az gelişmiş ülkelerle ilgili altı karar Nairobi Paketi adı altında kabul edilmiştir.¹³² Bu kararların arasında belki de en önemlisi tarımsal ihracat teşviklerinin aşamalı olarak bitirilmesidir ancak iç teşvikler hakkında bir karar çıkmamıştır.¹³³ İç teşvikler hakkında karar alınamaması, ihracat teşviklerinin yeniden tasarlanıp, isimlerinin değiştirilip iç teşvik olarak verilmesi tehlikesini ortaya çıkarmaktadır.¹³⁴

Nairobi toplantısı, bazı aktörler için Doha Turu'nun artık ne kadar geçerli olup olmadığının sorgulanmasına neden olmuştur. AB ve ABD'li yetkiler Doha Turu'nun arda kalan tüm gündem maddelerini terk etmekten bahsetmeseler de, artık yeni müzakere yaklaşımları gerektiğini belirtmişlerdir.¹³⁵

1.6.6. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Yapısı

GATT 1947'de geçici bir anlaşma olarak tasarlanmıştı ve zayıf bir sekreterliği mevcuttu. Havana Şartı, ticaret politikası bölümleriyle GATT'a kaynaklık etmişti ancak ITO'yu çok güçlü bir kurum olarak tasarladığı ve milli hükümetlerin manevra alanını daralttığı için hayata geçememişti. GATT dünya ticaretinin serbestleşmesi anlamında görevini yıllarca yerine getirdi, önemli başarılar elde etti. Ama kurumsal açıdan eksik, müeyyide gücü zayıf ve özellikle anlaşmazlık çözümü gibi meselelerde yetersiz kaldığı da giderek daha fazla düşünülüyordu. Neticede ITO'nun çok güçlü olduğu gerekçesiyle reddedilmesinden seneler sonra, GATT'ın yeterince güçlü ve yetkili olmaması gerekçesiyle Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurulmuştur.

Örgüt, Uruguay Turu neticesinde 1995 yılında hayata geçmiştir. Böylece Bretton Woods'un üçüncü uluslararası kurumu, geç de olsa sisteme katılmıştır. Temmuz 2016 itibarıyla WTO'nun 164 üyesi bulunmaktadır ve 20 kadar ülke de

¹³² WTO, "Tenth WTO Ministerial Conference, Nairobi, 2015: Nairobi Package", https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/nairobipackage_e.htm, (24.11.2016).

¹³³ Simon Lester, "Is the Doha Round Over? The WTO's Negotiating Agenda for 2016 and Beyond", **Cato Institute**, Free Trade Bulletin, No: 64, 2016, s. 1.

¹³⁴ Lester, s. 2.

¹³⁵ Lester, s. 2.

gözlemci statüsündedir ki Vatikan dışında bu ülkeler gözlemci statüsü almalarından sonra beş yıl içinde üyelik müzakerelerini başlatmakla yükümlüdür.¹³⁶

WTO'nun esas amacı, GATT'ın da amacı olduğu üzere, küresel ticarete serbestleşme sağlamaktır. GATT'ın en çok kayırılan ülke ilkesi, milli muamele ilkesi gibi ilkeleri yenilenen halleriyle devam ettirilmektedir. Ancak WTO'nun yetki alanı GATT'ınkinden daha geniştir. GATT Uruguay Turu'nda güncellenmiş haliyle halen yürürlükte ve 1947'deki eski metinden ayırmak için yenilenmiş metne GATT 1994 denmektedir.

WTO'nun tüm üyelerinin temsilcilerinden oluşan, iki yıla bir toplanan Bakanlar Konferansı tüm ticaret konuları hakkında her türlü kararı alma yetkisine haizdir.¹³⁷ Ancak Örgüt'ün resmi olarak en yüksek karar alma organı Genel Konsey'dir. Genel Konsey, Bakanlar Konferansı adına, anlaşmalarda alınan kararları uygular, kendisine bağlı konsey ve komiteleri (Mal Konseyi, Hizmet Ticareti Konseyi, TRIPS Konseyi gibi) görevlendirir, onların çalışmalarını düzenler, yıllık bütçeyi onaylar ve gerekli oldukça toplanır.¹³⁸ Ayrıca Anlaşmazlık Çözümü Organı ve Ticaret Politikası Gözden Geçirme Organı olarak da görev yapar.¹³⁹

1.7. KÜRESELLEŞME, BÖLGESELÇİLİK VE YENİ NESİL TİCARET ANLAŞMALARI

Bretton Woods sistemi çok taraflıydı (multilateral). Bu sistemle, GATT ve daha sonra WTO aracılığıyla mal ticareti, IMF aracılığıyla küresel para sistemi, Dünya Bankası aracılığıyla da kalkınma çabaları çok taraflı bir zemine oturtulmuştur. Sonradan gelen GATT turları da, küreselleşmeye giden yolun hemen hemen tüm ülkelerin bir masa etrafında toplanarak yapacakları çok taraflı müzakerelerle örüldüğünü göstermiştir. Her ne kadar küresel ekonomik düzen bu karakteri sürdürse de, ikili (bilateral) anlaşmalar ve bölgesel bütünleşme çabaları da küreselleşme olgusuna damgasını vurmuştur. Bölgesel oluşumlar çeşitli nedenlerle bir araya

¹³⁶ WTO, "Members & Observers", https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm, (24.11.2016).

¹³⁷ WTO, "Ministerial Conferences", https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm, (24.11.2016).

¹³⁸ Köksal, s. 22.

¹³⁹ WTO, "WTO General Council", https://www.wto.org/english/thewto_e/gcounc_e/gcounc_e.htm, (24.11.2016).

gelerek, GATT/WTO ve çok taraflı zeminde gerçekleştirilen serbestleşme ve küreselleşmeyi daha üst kademelere çıkarmaktadırlar. Bunun en açık ve gelişmiş örneği AB'dir.

1.7.1. WTO ve Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

GATT'ın 24. maddesi bölgesel ticaret anlaşmalarına, ayrımcı ticaret uygulamaları olmalarına rağmen, yani anlaşmayı imzalayan taraflara daha fazla pazar erişimi sunmalarına rağmen izin vermektedir. GATT'ta sözü geçen bölgesel ticaret anlaşmaları; gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları ya da nihayetinde bu iki ekonomik bütünleşme biçiminden birine varacak olan geçici anlaşmalardır. GATT 24/4'e göre, WTO üyeleri, ticari özgürlüğün bu tip anlaşmalarla, ekonomiler arasında daha yakın bütünleşme sağlayarak artırılmasını tanımaktadır.¹⁴⁰ Bununla beraber, gümrük birliği ya da serbest ticaret anlaşmalarının niyeti ticareti kolaylaştırmak olmalı, anlaşma dışındaki üyelere karşı engeller koymak olmamalıdır. GATT 24/7/a'ya göre, bir bölgesel anlaşma yapıldığı zaman, bu anlaşma GATT'ın taraflarına bildirilmelidir, kurulacak STA ya da gümrük birliği hakkında bilgiler paylaşılmalıdır.

Ayrıca Tokyo Turu'nda, üye ülkelerin gelişmekte ve/veya en az gelişmiş ülkelere sağladığı ticarî kolaylıklara müsaade eden ve bu kolaylıkları “en çok kayırlan ülke” ilkesinden muaf tutan bir “yetkilendirme hükmü” (enabling clause) üzerinde anlaşılmıştır. Bu kolaylıklara, gelişmiş ülkelerin genelleştirilmiş tercihler sistemi kapsamında geliştirmekte olan ülkelere sağladığı avantajlar, en az gelişmiş ülkelerle arasında imzaladığı karşılıklı tarife ve tarife dışı engelleri azaltan bölgesel ya da küresel anlaşmalar dâhildir.¹⁴¹ GATT'ın (24. madde) bölgesel ticaret anlaşmalarına mal ticaretinde verdiği ayrımcılık yapmama ilkesi muafiyetini, GATS “Ekonomik Entegrasyon” başlığını taşıyan 5. maddesi ile hizmet ticaretinde sağlamaktadır. Bu maddeye göre, GATS hiçbir üyesini hizmet ticaretini serbestleştiren anlaşmalara taraf olmasını engellemeyecektir.¹⁴²

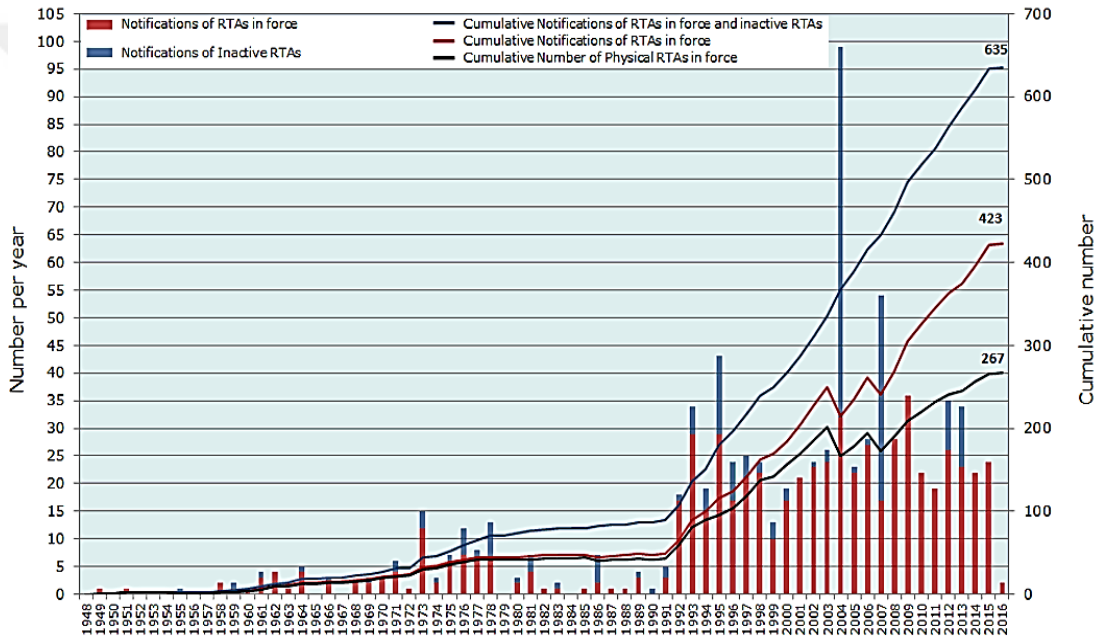
¹⁴⁰ WTO (The General Agreement on Tariffs and Trade), s.50.

¹⁴¹ WTO, “Differential and more favourable treatment reciprocity and fuller participation of developing countries”, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling1979_e.htm, (17.12.2016).

¹⁴² WTO, “General Agreement on Trade in Services”, https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsintr_e.htm, (17.12.2016).

Kısacası, bölgesel ticaret anlaşmaları GATT 24. madde, GATS 5. madde ve “yetkilendirme hükmü” sayesinde ayrımcılık yapmama ya da en çok kayırlan ülke ilkesinden muaf olabilmektedirler. Gümrük birlikleri ya da STA’lar GATT 24. madde kapsamında WTO’ya bildirilir ve muafiyet elde ederler. GATS 5. madde kapsamında bildirilen anlaşmalar “Ekonomik Entegrasyon Anlaşmaları”dır (Economic Integration Agreement – EIA), “yetkilendirme hükmü” kapsamında bildirilenlerse “Kısmi Alan Anlaşmaları”dır (Partial Scope Agreement – PSA).

Şekil 3: Dünyada Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Evrimi (1948-2016)

Kaynak: WTO, “Regional Trade Agreements: Facts and Figures”, https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm, (17.12.2016).

Önceden GATT’ın çok taraflı sistemine dayanan küresel ticari düzen, bugün çok sayıda ikili ticaret anlaşmaları da içerecek biçimde evrimleşmiştir. Bunu bir anlamda AB’nin “çok viteslilik” konseptine benzetmek mümkündür. Nasıl AB’de isteyen ve ortaya konan kıstasları karşılayan ülkeler birlik içinde daha yoğun bütünleşme içine giriyorlarsa -Avro Alanı gibi- küresel ticari düzende de bazı ülkeler bir araya gelip imzaladıkları ticaret anlaşmalarıyla daha yüksek ticari serbestleşme sağlamaktadırlar. GATT kurallarının ortaya koyduğu serbestleşme düzeyini daha da

ileriye taşıyan ticaret anlaşmaları giderek artmaktadır. Özellikle de son yıllarda STA'lara talepler artmış ve bu anlaşmalar yalnızca mal ticareti hakkında değil, rekabet politikası, tarife-dışı engeller, hizmet ticareti gibi konuları da kapsar hale gelmişlerdir. 1948 ve 1994 yılları arasında mal ticaretine odaklanan 124 bölgesel ticaret anlaşması GATT'a bildirilmişken, 1995'ten beri WTO'ya bildirilen ve hem mal hem de hizmet ticaretine odaklanan bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı 400'ü aşmıştır.¹⁴³ (Bakınız Şekil 3). Bu olguyu bir paradoks olarak görmek de mümkündür. Zira Uruguay Turu'nda WTO'nun kurulması ve çok taraflı ticari sistemin güçlendirilmesiyle, ülkelerin çok taraflı sisteme bir anlamda alternatif olarak görülen bölgesel ticaret anlaşmalarına daha az meyledeceği düşünülmüştür.¹⁴⁴

1.7.2. Bölgeselcilik

Bölgeselleşme, bölgeselcilik ve bölgelerarasıcılık aslında birbirlerinden ayrı kavramlardır. Bölgeselleşme (regionalization) ekonomik ilişkilerin bir bölge içinde gelişerek karşılıklı bağımlılığın artması olarak görülebilir. Ancak bölgeselcilik esasen “bir bölgeyi siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan bir araya getirmeyi amaçlayan ideoloji ve politikalar bütünüdür” ve süreç içinde bölgeyi temsil edecek bir üst kimliğin oluşturulması söz konusudur.¹⁴⁵ Ciddi kurumsallaşma içerir. Bölgelerarasıcılıkta ise iki ya da daha fazla bölgesel yapının etkileşimi söz konusudur.

Bölgeselciliği üç dalgaya ayırmak mümkündür. İlk bölgeselcilik dalgası 1950 ve 1960'lı yıllarda, Avrupa'da gümrük birliğinin gerçekleştirmesi ve bazı Batılı ekonomilerin tercihli ticaret anlaşmalarına yönelmeleriyle gerçekleşmiştir.¹⁴⁶ Avrupa bütünleşmesinin önemli adımları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiştir. Afrika, Karayipler, Latin Amerika gibi coğrafyalarda gelişmekte olan ülkeler bir araya gelip, ithal ikameci politikalar uygulayarak ve küçük ekonomilerini birleştirip ölçek ekonomilerinden yararlanarak, sanayileşme hedeflerinin maliyetini

¹⁴³ WTO (Regional Trade Agreements: Facts and Figures).

¹⁴⁴ Mina Mashayekhi, Lakshmi Puri, Taisuke Ito, “Multilateralism and Regionalism: the New Interface”, **Multilateralism and Regionalism: the New Interface**, (Ed. Mina Mashayekhi, Taisuke Ito), United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Cenevre, 2005, s. 2.

¹⁴⁵ Canan Balkır, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 121.

¹⁴⁶ Richard Pomfret, “Regional Trade Agreements”, **Regional Economic Integration**, (Ed. by Michele Fratianni), Elsevier JAI, Amsterdam, 2006, ss. 39-45.

azaltmaya çalışmışlardır.¹⁴⁷ Bu girişimler başarısız olmuştur, zira üyeler kendi verimli sektörlerinin ürünlerini STA ya da gümrük birliği üyelerine ihraç etmek isterken, ithal ikamecilik adına diğer üyelerden kalitesiz ve pahalı mal almak istememişlerdir.¹⁴⁸ Bu başarısızlık döneminden sonra bölgeselcilik bir durgunluk dönemine girmiştir. İkinci bölgeselcilik dalgası ise, önceden GATT'ın 24. maddesine karşı çekimser kalmış olan ABD'nin tutumunu değiştirerek İsrail ile STA imzalaması ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı (North American Free Trade Agreement – NAFTA) müzakere etmesiyle başlamıştır.¹⁴⁹ Böylece ABD'nin yarattığı ivmeyle 1980 ve 1990'lar yeni bir bölgeselcilik devri olmuştur. Çok taraflılığı ilke edinen Bretton Woods sistemi doğrudan ABD'nin eliyle ve Britanya'nın eşlik etmesiyle yaratılmıştı. Daha çok iki taraflılığa dayanan modern bölgeselcilik ise, doğrudan ABD müdahalesi dışında gelişmiş ancak ABD'nin katılımıyla ivme kazanmış bir olgudur. Üçüncü nesil bölgeselcilik ise 2000'li yılların başlarında Asya'da ortaya çıkan bölgesel anlaşmalarla kendini göstermiştir.

Bölgesel ticaret anlaşmaları artık daha çok STA'lardan oluşmakta, gümrük birlikleri pek tercih edilmemektedir. Öyle ki 2009'da gümrük birlikleri, WTO'ya bildirilmiş olan bölgesel ticaret anlaşmalarının %10'undan azını temsil ediyordu.¹⁵⁰ Ülkelerin gümrük birliklerinden giderek uzaklaşma sebeplerinin arasında bu birliklerin daha sıkı politika eşgüdümü ve coğrafi yakınlık gerektirmeleri, ortak tarife sebebiyle belli bir egemenlik kaybına sebep olmaları öne çıkmaktadır.¹⁵¹

1.7.3. Yeni Nesil ve Mega-Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

Günümüzde ticaret anlaşmaları sadece mal ticareti ve tarifeleri indirmeye odaklanmamaktadır. Yeni nesil ticaret ya da ekonomik ortaklık anlaşmaları olarak anılan bu anlaşmalar; rekabet politikası, ticaret kolaylaştırması, kamu alımları, menşei kuralları, devlet yardımı, fikri ve sınai mülkiyet hakları, anlaşmazlık çözümü, işgücü hakkında düzenlemeler, çevre, tarım, hizmetler, tarife dışı engeller, kamu teşebbüsleri

¹⁴⁷ Jagdish Bhagwati, "Regionalism versus Multilateralism", *The World Economy*, Volume 15, Issue 5, 1992, s. 539.

¹⁴⁸ Pomfret, ss. 39-45.

¹⁴⁹ Bhagwati, s. 540.

¹⁵⁰ Soamiely Andriamananjara, "Customs Unions", *Preferential Trade Agreement Policies for Development*, (Ed. Jean-Pierre Chauffour, Jean-Christophe Maur), The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington DC, 2011, s. 112.

¹⁵¹ Andriamananjara, s. 118.

gibi pek çok alan hakkında hükümler içermektedir. Genelde gelişmiş ülkeler bu tip anlaşmalar yapmaktadır. Öyle ki bu başlıklardan bazıları gelişmiş ülkelerin WTO platformlarında çok taraflı serbestleşme kapsamında yer almasını istedikleri Singapur Meseleleri ve WTO-Plus konularıdır. Yani gelişmekte olan ülkelerin organize muhalefeti sebebiyle WTO’da üzerinde anlaşılabilen konular, STA’ların içine girmiştir.

ABD ve AB, yeni nesil ticaret anlaşmalarının sürükleyici güçleri olarak öne çıkmaktadırlar. AB, komşuluk politikası kapsamında imzaladığı ortaklık anlaşmaları çerçevesinde “derin ve kapsamlı serbest ticaret bölgeleri” kurmaktadır. Yine 30 Ekim 2016’da imzalanan AB-Kanada Kapsamlı Ekonomi ve Ticaret Anlaşması (Comprehensive Economic and Trade Agreement – CETA) da içeriği bakımından yeni nesildir. ABD ise 2012’de Panama, Kolombiya ve Güney Kore ile STA’lar imzalamıştır. Bunların arasından özellikle Güney Kore ile imzalanan ve KORUS FTA olarak da anılan anlaşma, içeriğiyle Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı’na da (Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP/TTYO) kaynaklık edebilecek bir örnek model olarak görülmektedir. KORUS STA’sı, ABD’nin 11 Asya ülkesiyle¹⁵² imzaladığı Trans Pasifik Ortaklığı (Trans Pacific Partnership – TPP/TPO) için de temel oluşturmuştur.¹⁵³ TTIP ve TPP, ABD’nin ülke gruplarıyla yaptığı bölgelerarası anlaşmalardır ve bu sebeple mega-bölgesel anlaşmalar ya da mega ticaret anlaşmaları olarak da anılmaktadır. Ancak Donald Trump seçildikten kısa bir süre ABD’yi TPP’den çekmiştir. Bunun üzerine Pasifik ülkeleri süreci ABD olmaksızın yürütmüşler ve anlaşmayı bazı değişiklikler yaparak yeniden adlandırmışlardır. Yeni adıyla Trans Pasifik Ortaklığı Üzerine Geniş Kapsamlı ve Progresif Anlaşma (Comprehensive and Progressive Agreement on Trans-Pacific Partnership -CPTPP), 11 ülke arasında 8 Mart 2018 tarihinde Şili’nin başkenti Santiago’da imzalanmıştır. Patentler, bazı ilaçlar, yatırımcı-devlet ilişkisine dair prosedürler gibi bazı konuların bağlayıcılığı yumuşatılmıştır: Bu alanlardaki maddeler, üyeler onları aktive etmeyi

¹⁵² Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Peru, Singapur, Vietnam ve Japonya.

¹⁵³ M. Sait Akman, “AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:13, No:1, Ankara, 2014, s. 22.

seçene kadar yürürlüğe girmeyecektir.¹⁵⁴ CPTPP'ye dair muhtemel genişlemeden de bahsedilmektedir. Tayvan, Tayland, Güney Kore, Filipinler, Sri Lanka ve hatta Birleşik Krallık olası adaylar olarak anılmakta ve ABD'nin yeniden girme ihtimaline karşı kapı kapatılmamaktadır.¹⁵⁵

TPP müzakereleri rakip sayılabilecek başka bir girişimi de doğurmuştur. Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (Regional Comprehensive Economic Partnership – RCEP/BKEO) adlı bu girişim, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin (The Association of Southeast Asian Nations – ASEAN) 10 üyesi¹⁵⁶ ile Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda arasında müzakere edilmiş yeni nesil bir STA'dır.¹⁵⁷

Tablo 4: Mega Bölgesel Anlaşmaların Küresel Ekonomideki Potansiyel Konumu (2015)

Serbest Bölgeler	Dünya GSYH'sindeki Payı (%)	Doğrudan Yabancı Yatırımda Küresel Pay (%)	Dünya Mal ve Hizmet Ticaretindeki Pay (%)	Cari Denge/GSYH (%)
TTIP	46.49	48.93	44.67	0.21
TPP	37.42	34.94	26.21	-1.83
TTIP ve TPP	59.50	64.71	58.91	0.15
RCEP	30.47	23.15	27.56	2.35

Kaynak: World Bank ve WTO verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4'te görüleceği üzere sözü edilen mega ticaret anlaşmaları gerçekleşirse, küresel ekonomide çok önemli yer tutan ticaret blokları yaratılmış olacaktır. Özellikle TTIP ve TPP'ye üye olacak ülkelerin dünya ekonomisindeki ağırlıkları göz önünde bulundurulduğunda, bu anlaşmaların küresel ticaretin kural ve standartlarını yeniden tanımlama potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. ABD'nin aralarında ekonomik

¹⁵⁴ Jeffrey J. Schott, "TPP Redux: Why the United States Is the Biggest Loser", <https://piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/tpp-redux-why-united-states-biggest-loser>, (21.03.2018).

¹⁵⁵ Robin Harding, Shawn Donnan, Joe Leahy, Edward White, "Pacific countries seek new members for regional trade deal", **Financial Times**, <https://www.ft.com/content/423b4908-2225-11e8-add1-0e8958b189ea>, (21.03.2018).

¹⁵⁶ Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam.

¹⁵⁷ ASEAN, "Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)", http://asean.org/?static_post=rcep-regional-comprehensive-economic-partnership, (20.12.2016).

öncü olarak yer aldığı TTIP ve TPP ülkelerinin GSYH'si, dünya GSYH'sinin neredeyse %60'ına tekabül etmektedir. Bu iki anlaşmanın tarafları dünya mal ve hizmet ticaretinin yine yaklaşık %60'ını gerçekleştirmekte ve doğrudan yabancı yatırımların da (net outflow) yaklaşık %65'ini yapmaktadır. RCEP ülkeleri görece daha az ekonomik ağırlık taşımaktadırlar ve var olan ağırlığın çoğu da Çin, Hindistan ve Japonya üçlüsünden ileri gelmektedir.

Bu blokların ihracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında ise, TTIP'in 0.21 cari hesap/GSYH oranıyla neredeyse cari dengede olduğunu görmekteyiz. Ama cari denge bakımından TTIP içinde durum epey heterojendir: ABD, GSYH'sinin %2.79'una denk gelen cari açık vermekte, AB ise GSYH'sinin %3.52'sine denk gelen cari fazla vermektedir. TPP bloku ise ABD, Kanada, Japonya, Avustralya ve Meksika gibi ekonomilerin verdiği cari açıkların etkisinde olup, -1.83 cari denge/GSYH oranına sahiptir. RCEP ülkeleri de Çin, Güney Kore ve Tayland gibi ülkelerin cari fazlalarının etkisindedir ve cari denge/GSYH oranı 2.35'tir.

1.7.3.1. Yeni Nesil ve Mega Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Oluşturma Nedenleri

Ülkeleri mega ve yeni nesil ticaret anlaşmalarına sürükleyen sebepler çeşitlidir. Bu sebeplerin bazılarının kökeni WTO'nun çok taraflı sisteminin kısıtları, bazıları da küresel değer zincirleri, yeni üretim ve dağıtım biçimleri ve gelişmekte olan ekonomilerin yükselişi gibi küresel ekonomide yeni gözlenen olgulardır. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

- Doha Turu'nun çökmesi ve daha genel olarak WTO'nun müzakere sisteminin giderek daha az sonuç üretir hale gelmesi, dünya ticaretindeki payı çok küçük olan ülkelerin bile sistemi tıkayabilmesi.
- Singapur ve WTO-Plus meselelerini WTO platformunda geliştirmekte olan ülkelerin organize muhalefeti sebebiyle kabul ettiremeyen gelişmiş ülkelerin, bu konuları ikili ve bölgelerarası anlaşmalar yoluyla ticaret düzenlemeleri içine sokmak istemeleri.
- ABD ve AB'nin küresel ticaret ve yatırım standartlarını yeniden tanımlama arzusu. 2013'te G-8 zirvesinde TTIP hakkında yapılan basın toplantısında dönemin AB Başkanı Herman Van Rompuy'un dediği

üzere “Transatlantik serbest ticaret bölgesi hakkında esas mesele, Avrupa ve Amerika’nın dünyanın standart koyucuları olarak rollerini korumaktır...”¹⁵⁸

- Küresel standartları belirleme konusunda gelişmiş ülkelerin zaman sorunu da bulunmaktadır. Zira AB ve ABD’nin küresel ekonomideki ağırlıkları gelişmekte olan ülkelerin yükselişiyle görece olarak azalmaktadır. Bu olgu da, AB ve ABD’nin söz konusu ağırlıklarını kullanarak küresel kurallar koyma güçlerinin de gün geçtikçe azaldığını göstermektedir.
- Gelecekte çok taraflı ticaret sistemine rehberlik etmek. ABD, Bretton Woods sistemini yaratırken önceden imzaladığı STA’lardan ilham almıştır. Önceden niyet beyanı olarak yazılan maddeler daha sonra uygulanabilir hükümler haline gelmiştir. Bu anlamda, yeni nesil STA’lar da gelecekte WTO sisteminde yapılacak değişikliklere kaynaklık etme potansiyeline sahiptir.
- WTO’nun anlaşmazlık çözümü mekanizmasının yetersiz, yavaş kalması ve sorun çözümünü sadece devletlerarası bir yaklaşımla ele alması. Yeni nesil ticaret anlaşmalarında bu yetersizliği gidermek amacıyla yatırımcı ve devlet arasındaki anlaşmazlıklara da bakan anlaşmazlık çözümü mekanizmaları öngörülmektedir.
- Küresel değer zincirlerindeki çokuluslu şirketlerin mega bölgesel anlaşmalar lehine lobicilik faaliyetinde bulunması. Bu şirketler üretimlerini faaliyetlerini parçalara bölüp değişik ülkelere yaymış olduklarından, ürünlerinin pek çok pazar için tek seferde sertifikalanmasını, yatırımları için hukuki koruma sağlanmasını, teknik yasal düzenlemelerin ülkeler arasında farklılığı sebebiyle doğan maliyetlerin azaltılmasını talep etmektedirler.¹⁵⁹

¹⁵⁸ White House, “Remarks by President Obama, U.K. Prime Minister Cameron, European Commission President Barroso, and European Council President Van Rompuy on the Transatlantic Trade and Investment Partnership”, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/17/remarks-president-obama-uk-prime-minister-cameron-european-commission-pr>, (23.12.2016).

¹⁵⁹ Chad P. Bown, “Mega-Regional Trade Agreements and the Future of the WTO”, **Discussion Paper Series on Global and Regional Governance**, Council on Foreign Relations, 2016, s. 2.

- Çin'in yükselişinin ABD için Asya-Pasifik bölgesinde çeşitli jeopolitik ve milli güvenlik kaygılarına yol açması.¹⁶⁰ Bu olgu özellikle TPP müzakerelerini teşvik edici bir neden olmuştur. Çin'i çevrelemek, ekonomik ve siyasi anlamda frenlemek, baskılamak uzun zamandır uygulamada olan bir ABD dış politika hedefidir.
- Uygulamada olan STA'ları tek bir ticaret rejimi oluşturacak şekilde birleştirmek. Mega-bölgesel ticaret anlaşmalarının ortaklarının ve potansiyel ortaklarının birbirleriyle imzaladığı hali hazırda yürürlükte olan pek çok bölgesel ticaret anlaşması bulunmaktadır ve bunlar pek çok ayrı ticaret rejimi teşkil etmektedir. Mega bölgesel anlaşmalar gerçekleşirse bu farklı ticaret rejimleri tek ve büyük bir ekonomik bölgeye dönüşecek ve dolayısıyla, farklı ülkeler için farklı ticaret kurallarının uygulanmasından kaynaklanan maliyetler azaltılacaktır.¹⁶¹

1.7.3.2. Yeni Nesil ve Mega Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Önündeki Engeller

Mega ticaret anlaşmaları son birkaç yılda önemli bir eğilim olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 2016 senesinde yaşanan bazı gelişmeler bu anlaşmaların hayata geçmesinin önünde büyük engel teşkil etmektedir. En büyük darbe ABD'den gelmiştir. Başkan seçilen Donald Trump ABD'yi TPP'den çekmiştir. ABD, TPP içindeki başat ve sürükleyici güç olduğu için, çekilme kararı hem sembolik olarak hem de ekonomik olarak büyük önem taşımaktadır. Asya-Pasifik'teki ticarî liderlik boşluğunu büyük oranda Çin'in dolduracağı düşünülmektedir.

Avrupa'da da küreselleşme ve bütünleşme karşıtı sağ ve aşırı sağ partiler giderek güç kazanmaktadır. Birleşik Krallık AB'den ayrılma yönünde oy kullanan ilk ülke olmuştur. Sadece sağ değil, Avrupa'da çeşitli sol gruplar da mega ticaret anlaşmalarına sıcak bakmamaktadır. İşçi hakları, tarım, çevre ve sosyal güvenlik sistemlerine dair standartların TTIP yüzünden düşeceği algısı, sol eğilimli birey ve grupları TTIP'e karşı muhalefete itmektedir. Amerikan başkanlık seçimlerinde ise,

¹⁶⁰ Bown (2016), s. 3.

¹⁶¹ Shujiro Urata, "Mega-FTAs and the WTO: Competing or Complementary", **International Economic Journal**, 30:2, 2016, s. 237.

demokrat sosyalist aday Bernie Sanders da, Trump gibi, NAFTA'yı eleştirmiş, seçilirse TPP'yi reddedeceğini söylemiş ve bu anlaşmaların özellikle mavi yakalıların iş imkânlarını yok ettiğini iddia etmiştir.¹⁶² Kısacası, TPP ve TTIP henüz tamamen rafa kaldırılmamış ya da çöpe atılmamıştır. Ancak bu anlaşmaların hayata geçmeme olasılığı 2016 yılındaki siyasi gelişmeler sayesinde önemli ölçüde azalmıştır.

Mega-bölgesel ticaret anlaşmaları için başka bir tehdit de, iktisat teorisine ve gerçeklere dayalı olmayan ekonomik söylemlerdir. Avrupa ve ABD'de, aşırı sağ gruplar seçmenlerin mantığından ziyade duygularına hitap etmek suretiyle iktisadî milliyetçiliklerini ve korumacı argümanlarını kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. ABD'de ve AB'nin bazı kısımlarında, mavi yakalı işçilerin yaşadığı zorlukları için, küreselleşme, göç ve ekonomik entegrasyon suçlanmakta ve hedef alınmaktadır. Örneğin hem Donald Trump hem de 2016 ABD Başkanlık seçimleri adaylarından Bernie Sanders seçim kampanyaları sırasında ekonomik söylemlerini NAFTA gibi ticaret anlaşmalarının ABD'deki imalat sanayi istihdamı kaybının baş sorumluları olduğu varsayımı üzerine kurmuşlardır. ABD gerçekten de, 2000-2010 yılları arasında imalat sanayinde 5.6 milyon işçi çıkarılmıştır, ancak bir çalışmaya göre, bu istihdam kaybının yalnızca %13.4'ü ticaretle -ithalat ve ithal ikame- ilgiliyken, %88'i verimliliğin artması sebebiyle gerçekleşmiştir.¹⁶³ Dünyada her zaman gerçeklere dayanmayan söylemler vardı. Ancak Schiller'e göre, "Günümüz dünyasında gerçek dışı söylemlerin etkisi daha büyük olabilir zira yerleşmiş haber medyası modern bilgi teknolojilerinin ve sosyal medyanın ilerleyişiyle alt üst olmuş durumda."¹⁶⁴

Gerçekler ve istatistikler dünyasında da bir takım problemler mevcut. Mega bölgesel ticaret anlaşmaları için yapılan etki analizleri çalışmaları, gerçekten de anlaşmaların etkilerini ölçmeye çalışmak yerine, bu anlaşmaların muhtemel kazanımlarını abartarak insanların algılarını mega bölgesel ticaret anlaşmaları lehine etkilemeye çalışmakla suçlanmaktadırlar. Bu çalışmalar çoğunlukla genel denge

¹⁶² USA Today, "Bernie Sanders pledges to rewrite 'disastrous' trade deals", 31.03.2016, <http://www.usatoday.com/story/news/politics/onpolitics/2016/03/31/bernie-sanders-pledges-rewrite-disastrous-trade-deals/82473012/>, (24.12.2016).

¹⁶³ Michael J. Hicks ve Srikant Devara, "The Myth and the Reality of Manufacturing in America", Center for Business and Economic Research, June 2015 & April 2017, <http://conexus.cberdata.org/files/MfgReality.pdf>, s. 6.

¹⁶⁴ Robert J. Shiller, "Narrative Economics", **NBER Working Paper Series**, Working Paper 23075, 2017, ss. 4-5.

modeli kullanmaktadırlar. Genel denge modelleriyle ilgili sorunlardan biri, genel denge teorisinin piyasaların mükemmel şekilde dengeye geleceği ve bireylerin rasyonel ve tam bilgiye sahip karar vericiler olduğu varsayımlarıdır.¹⁶⁵ Bu varsayımlar modelin işlemesi için yapılmak durumunda olmakla beraber gerçekçi değildir. Genel denge modelleri, modeli oluşturan araştırmacıya önemli otonomi vermektedir. Araştırmacı sonuçları modelin spesifikasyonlarını ve ön-varsayımlarını belirleyerek sonuçları ‘kalibre’ edebilmektedir. Mega bölgesel anlaşmaların muhalifleri de benzer çalışmaları referans gösterebilmektedir. Bunlardan biri, TTIP’in etkilerini tahmin etmeye çalışan Jeronim Capaldo’nun çalışmasıdır. Çalışmaya göre TTIP, Kuzey Avrupa ekonomilerinde %0.5’lik, Fransa’da %0.48’lik, ve Almanya’da %0.2’lik bir GSYH kaybına neden olacaktır.¹⁶⁶ Çalışma aynı zamanda finansal istikrarsızlığın, net ihracattaki kayıpların, işçi ve kamu gelirlerinin azalacağını öngörmektedir. Literatürdeki bu iraksama bu tip etki analizi çalışmaların inanırlılığına gölge düşürmektedir. Bu ayrım mega bölgesel anlaşmalar için kamu desteği ve anlaşmaları gerçekleştirmek için gerekli siyasi iradeyi zedeleyebilir.

Mega bölgesel ticaret anlaşmaları için Brexit de olumsuz bir faktördür. Birleşik Krallık, AB üyeliği ve ABD ile olan özel ilişkisi sayesinde, Atlantik’in iki yakası arasında bir köprü görevi icra edegelmiştir. Şimdi Birleşik Krallık’ın AB’den ayrılma sürecinde oluşu, bahsedilen köprü görevini ve TTIP için üstlendiği destek rolünü anlamsız kılmaktadır.

Ayrıca, mega bölgesel anlaşmaların kamu politikası alanını daraltacağına dair önemli kaygılar mevcuttur. Bu anlaşmalar, hükümetlerin önemli ölçüde politika alanını bırakmalarını; yerel vergiler, teşvikler vs. koyma yetkilerini sınırlamalarını gerektirecek ve dolayısıyla, yetersiz politika alanı yüzünden başarısızlıklara neden olabileceklerdir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Jonathan Levin, “General Equilibrium”, <http://www.stanford.edu/~jdlevin/Econ%20202/General%20Equilibrium.pdf>, 2006, s. 5.

¹⁶⁶ Jeronim Capaldo, “The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability”, ase.tufts.edu/gdae/Pubs/wp/14-03CapaldoTTIP.pdf, 2014.

¹⁶⁷ Bown, Chad P. “Mega Regional Trade Agreements and the Future of the WTO”, **Global Policy**, Volume 8, Issue 1, 2017, s. 108.

İKİNCİ BÖLÜM

ABD, AB ve TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET YAPILARI VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

2.1. ABD’NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE DIŞ TİCARET POLİTİKASI

ABD özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra küresel ticarete liderlik pozisyonuna oturmuştur. Almanya, Japonya ve Birleşik Krallık gibi ekonomik rakiplerinin savaştan zayıf çıkmasıyla, ABD reel ticarete daha öne geçmiş ve küresel ticaretin işleyişini tanzim etme imkânını elde etmiştir.

Günümüzde gelişmekte olan ekonomilerin üretimdeki paylarını artırmalarıyla, ABD’nin baskın pozisyonu zayıflasa da, halen küresel ticaretin dolarla işlemesi ve teknolojik üstünlük gibi avantajlarla küresel ekonominin en önemli aktörü olmayı sürdürmektedir.

2.1.1. ABD’nin Dış Ticaret Yapısı

ABD, 2016 yılında küresel mal ihracatının %11.6’sını gerçekleştirerek, Çin ve Avrupa Birliği’nden sonra dünyanın en büyük üçüncü mal ihracatçısı ve dünya ithalatında %17.6’lık pay ile dünyanın en büyük ithalatçısı konumunda yer almıştır.¹⁶⁸ Hizmet ticaretinde ise, küresel hizmet ihracatının %19.9’unu, hizmet ithalatının %13.2’sini gerçekleştirerek dünyanın en büyük ikinci hizmet ihracatçısı ve ithalatçısı olmuştur.¹⁶⁹

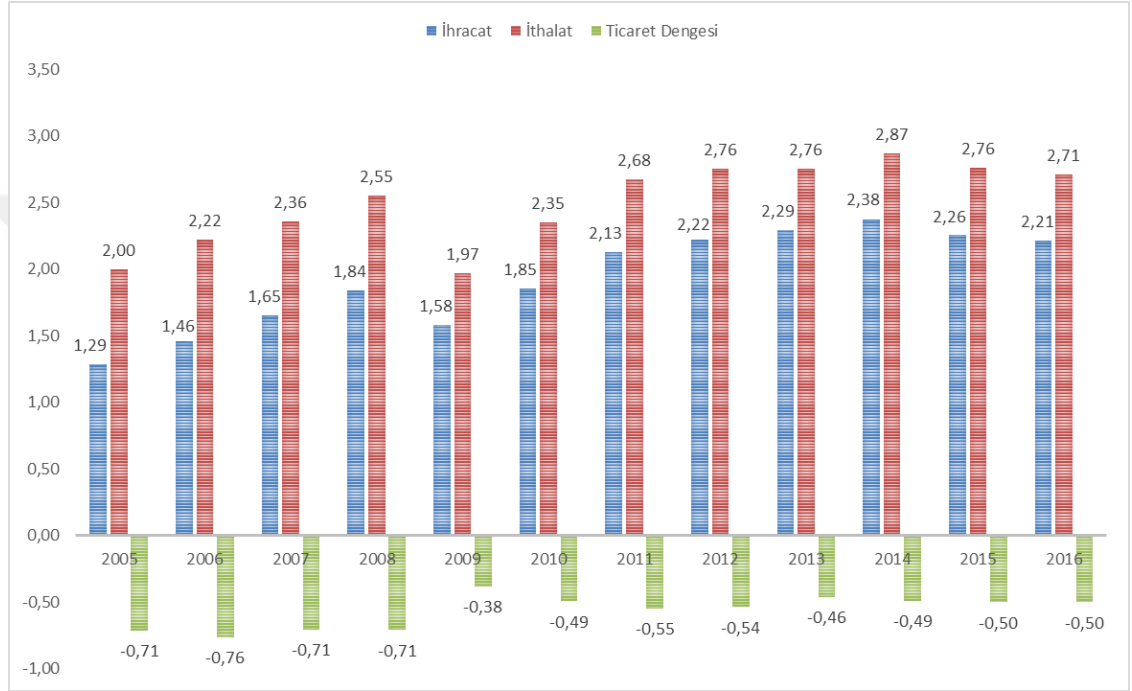
Son 11 yıla bakıldığında ABD’nin ticaretinin artış hızının yavaşladığı görülmektedir. Küresel finansal krizin etkilerinin hissedildiği 2009 yılında, ABD’nin mal ve hizmet ithalatı %22.88, ihracatı ise %14.04 azalmıştır. Krizin ardından ABD ticareti toparlanmış ancak yine de ticaretin artış hızı 2010-2016 yılları arasında istikrarlı olarak düşmüştür. 2015 ve 2016 yıllarında ise ABD ekonomisinin sırasıyla %3.7 ve %2.9 oranlarında büyümesine rağmen, ülkenin toplam mal ve hizmet ticareti

¹⁶⁸ World Trade Organization (WTO), **World Trade Statistical Review 2017**, World Trade Organization, Cenevre, 2017, s. 103.

¹⁶⁹ World Trade Organization (World Trade Statistical Review), s. 105.

%4.2 ve %1.9 oranlarında azalma göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2005-2016 yılları artış eğilimindedir. 2005'te ABD, ithal ettiği 100 birim mal ve hizmet karşılık olarak 64.3 birim mal ihraç ederken, bu oran 2016'da 81.55 olarak kaydedilmiştir.

Şekil 4: ABD'nin Dünya İle Mal ve Hizmet Ticareti (Trilyon Dolar) – 2005-2016

Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

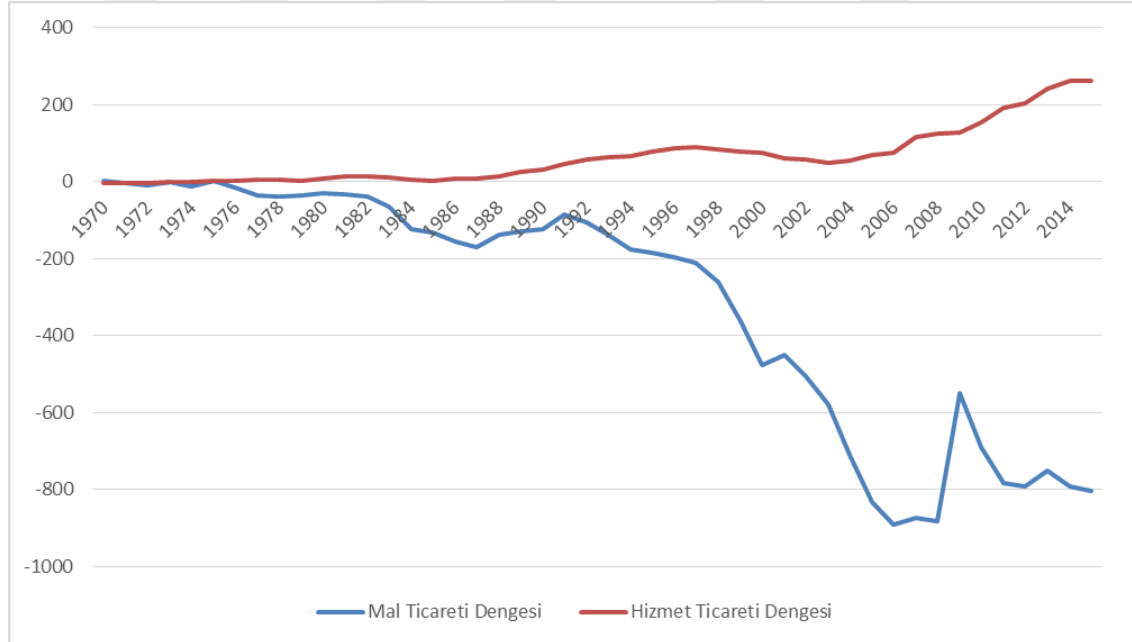
2.1.1.1. ABD'nin Dış Ticaret Dengesi, İmalat Sanayi ve Hizmet Ticareti

ABD dış ticarete açık veren bir ülkedir. Dünya Bankası'nın ABD mal ve hizmet ticareti veri setine bakıldığında (1970-2016), ABD'nin en son 1975 yılında dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir ki; bu, veri setinde fazla verilen tek yıldır. Son 11 yıla bakıldığında ise (Şekil 4), ABD'nin halen ciddi açık veren bir ekonomi olduğu ancak bu açığın cari anlamda azaldığı gözlenmektedir. 2005 yılında 0,71 trilyon dolar olan mal ve hizmet ticaretindeki açık, 2016 yılında 0.5 trilyon dolara gerilemiştir. Dış ticaret açığı sadece mutlak anlamda değil, GSYH'ye oranla da istikrarlı biçimde

azalmaktadır. 2005 yılında ABD'nin dış ticaret açığının GSYH'ye oranı %5.45 iken, 2016 yılında %2.7'ye düşmüştür.

ABD'nin dış ticaret açığının azalmasında iki önemli faktör rol oynamaktadır. Birinci faktör, hizmet ticaretinden elde edilen fazlanın giderek artmasıdır (Bakınız Şekil 5). Daha önce hizmet ticaretinde de açık veren ABD ilk olarak 1974 yılında bunu tersine çevirmiş ve o yıldan beri hizmet ticaretinde artan oranlarda fazla vermiştir. 2006-2015 yılları arasında mal ticaretindeki açık, 892 milyar dolardan 803 milyar dolara gerilerken; hizmet ticaretindeki fazla, 75 milyar dolardan 262 milyar dolara çıkmıştır. Bu durum ABD'nin hizmet ihracatı kapasitesinin ciddi şekilde arttığına işaret etmektedir. Yeni nesil ve mega bölgesel ticaret anlaşmalarına hizmet sektörünün dâhil edilmesi ve ABD'nin WTO çatısı altındaki Hizmet Ticareti Anlaşması'nı (Trade in Services Agreement – TiSA) aktif şekilde desteklemesi, bu bilgi ışığında daha fazla anlam kazanmaktadır.

Şekil 5: ABD'nin Mal ve Hizmet Ticareti Dengesi (Milyar Dolar) – 1970-2015

Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

ABD imalat sanayinde ciddi bir ticaret açığı vermektedir ve bu açığın esas kaynağı Asya, özellikle de Çin ile yapılan ticarettir.¹⁷⁰ Ticaret açığının yanı sıra, imalat sanayindeki ciddi istihdam kaybı (2000-2010 arasında 5.7 milyon kayıp¹⁷¹), dış ticarete korumacılık lehine bir argüman olarak kullanılmıştır. Ancak dış ticaret açığı ABD'ye dış rekabet baskısı sonucu değil, ülke ekonomisinin olumlu şartlarının toplam talebi ABD'nin üretim kapasitesinin ötesinde artırması sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁷² Bu fazla talep ise daha az ihracat ve daha fazla ithalat yapılarak karşılanmıştır.¹⁷³

Bilgisayar ve elektronik sektörü haricinde, ABD imalat sanayinin GSYH'deki payı ve verimlilik hızı düşmektedir. Bilgisayar ve elektronik sektörünün 1987-2011 yılları arasında senede ortalama büyüme hızı %20 iken; tüm imalat sanayinin büyüme hızı %2.6 olarak, bilgisayar ve elektronik sektörü dışarıda bırakıldığında ise %0.6 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷⁴

ABD'nin dış ticaret dengesini iyileştiren bir diğer faktör ise 'enerji devrimi'dir. Son yıllarda kayalardan yüksek basınçlı sıvı kullanımı aracılığıyla gaz ve petrol çıkarma tekniği sayesinde ABD'nin enerji bağımlılığı önemli ölçüde azalmıştır. 2008 ve 2014 yılları arasında, bu yeni yöntem sayesinde petrol üretimi %90 artmıştır.¹⁷⁵ Söz konusu teknik gelişmeler ABD'yi petrol rezervlerinde dünyada 10. ve doğal gaz rezervlerinde beşinci konuma getirmiştir, neticede Kongre de 40 yıldır süregelen ABD'den dışarı ham petrol ihracı yasağını kaldırmıştır.¹⁷⁶

2.1.1.2. Mal Grupları ve Ülkelere Göre ABD'nin Mal Ticareti

ABD katma değeri yüksek ürünler üretebilen, ileri teknoloji kapasitesine ve sağlam sermaye kaynaklarına sahip bir ülkedir. Ancak ABD'nin üretim kapasitesi, ülke ekonomisinin yüksek talebini karşılayamamaktadır. Son yıllarda imalat sanayi

¹⁷⁰ Martin Neil Baily ve Barry P. Bosworth, "US Manufacturing: Understanding Its Past and Its Potential Future", **Journal of Economic Perspectives**, Volume 28, Number 1, 2014, s. 4.

¹⁷¹ Baily ve Bosworth, s. 12.

¹⁷² Baily ve Bosworth, s. 13.

¹⁷³ Baily ve Bosworth, s. 13.

¹⁷⁴ Baily ve Bosworth, s. 6.

¹⁷⁵ Howard J. Shatz, "How the US Economy Connects with the World", **U.S. International Economic Strategy in a Turbulent World**, RAND Corporation, 2016, s. 35.

¹⁷⁶ Shatz, s. 35.

üretimi Asya'ya kaymış ve ABD'nin imalat sanayi belli birkaç sektör dışında istihdam ve dünyadaki üretim payı açısından sorunlar yaşamaya başlamıştır.

2016 yılı ABD ticaretine baktığımızda, tarımsal ürünler dışında tüm sektörlerde ABD'nin dış ticaret açığı verdiği gözlenmektedir. Endüstriyel tarım ve hazır yiyecek sektöründe iç talebi ve dolayısıyla üretim kapasitesi yüksek olan ABD, tarım sektöründe 9,3 milyar dolar dış ticaret fazlası vermiştir (Bakınız Tablo 5). Elektronik ürünler ise ABD'nin toplam ithalatının %20'sinden fazlasını teşkil etmiş ve mal ticaretindeki 735 milyar dolarlık açığın, 189 milyar dolarının sebebi olmuştur. Elektronik ürünlerden sonra 98'er milyar dolarlık katkıyla, ulaşım ekipmanları ve tekstil sektörleri, mal ticareti açığının en büyük kaynakları olmuştur.

Tablo 5: Mal Gruplarına Göre ABD'nin Ticareti – 2016

Sektör	İhracat (Milyon Dolar)	İhracat (%)	İthalat (Milyon Dolar)	İthalat (%)	Ticaret Dengesi
Tarımsal Ürünler	148,772	10,23	139,465	6,37	9,307
Orman Ürünleri	37,962	2,61	43,147	1,97	-5,185
Kimyasal ve Benzeri Ürünler	218,143	15,01	259,908	11,87	-41,765
Enerjiyle İlgili Ürünler	99,414	6,84	158,045	7,22	-58,631
Tekstil	21,615	1,49	120,312	5,50	-98,697
Ayakkabı	1,366	0,09	25,634	1,17	-24,268
Mineral ve Metaller	128,621	8,85	183,618	8,39	-54,997
Makineler	128,005	8,81	179,627	8,21	-51,622
Ulaşım Ekipmanları	319,379	21,97	418,355	19,11	-98,976
Elektronik Ürünler	260,535	17,92	450,110	20,56	-189,575
Çeşitli İmalat Sanayi Ürünleri	47,760	3,29	125,058	5,71	-77,298
Özel Gruplama*	42,149	2,90	85,904	3,92	-43,755
Toplam	1453,721	100,00	2189,183	100,00	-735,462

*Özel ya da geçici sınıflama yasalarına tabi olan ürünler.

Kaynak: U.S. International Trade Commission, **The Year in Trade 2016**, 68th Report, Publication Number: 4711, Washington DC, 2017, ss. 37-39.

ABD'nin mal ticaretinin yapısı genelde endüstri içi ticaretten oluşmaktadır. İhracat yapılan sektörlerle, en fazla ithalat yapılan sektörler çakışmaktadır. En büyük ithalat kalemleri sırasıyla elektronik ürünler, ulaşım ekipmanları ve kimyasal ürünlerken, en büyük ihracat kalemleri ulaşım ekipmanları, elektronik ürünler ve kimyasal ürünlerdir. Tekstil ve ayakkabı sektörlerinde ithalatın ihracata göre epey yüksek olduğu gözlenmektedir. Tekstil ABD ihracatının %1.49'unu teşkil ederken, ithalatının %5.5'ini oluşturmaktadır. Bu alanlarda ABD'nin uluslararası rekabet edebilirliğinin az olduğu ve/veya diğer sektörlerde uzmanlaşmanın adına, bu sektörler üzerine yoğunlaşmadığı sonucu çıkarılabilir. Enerji sektöründe de açık mevcuttur. Ancak kaya gazı ve petrolü çıkarılmasıyla, ABD'nin bu sektördeki bağımlılığı ve açığı önemli şekilde azalmış durumdadır. ABD'den ham petrol ihracatı yasağının kalkması ile de bu açığın daha da düşmesi beklenmektedir.

Tablo 6: ABD'nin Ükelere Göre Ticareti (Milyon Dolar) – 2016

Ticaret Ortakları	Mal İhracatı	Mal İthalatı	Ticaret Dengesi	Toplam Ticaret	Toplam Ticaret (%)
AB (28)	270,325	416,665	-146,34	686,99	18,86
Çin	115,775	462,813	-347,04	578,59	15,88
Kanada	265,961	278,067	-12,11	544,03	14,93
Meksika	230,959	294,151	-63,19	525,11	14,41
Japonya	63,264	132,202	-68,94	195,47	5,37
Güney Kore	42,266	69,932	-27,67	112,20	3,08
Hindistan	21,689	45,998	-24,31	67,69	1,86
Tayvan	26,045	39,313	-13,27	65,36	1,79
Brezilya	30,297	26,176	4,12	56,47	1,55
Diğerleri	387,139	423,866	-36,73	811,01	22,26
Toplam	1453,721	2189,183	-735,46	3642,90	100,00

Kaynak: U.S. International Trade Commission, **The Year in Trade 2016**, 68th Report, Publication Number: 4711, Washington DC, 2017, s. 39.

ABD'nin en büyük ticaret ortağı uzun süredir Avrupa Birliği'dir. ABD ihraç ürünlerinin %18.5'i AB'ye gitmekte, AB'den yapılan ithalat da ABD'nin toplam

ithalatı içinde %19 yer tutmaktadır. ABD, AB ile olan ticaretinde 146 milyar dolar açık vermektedir (Bakınız Tablo 6). Ancak mal ticareti açığının en büyük kaynağı, açığa 347 milyar dolarlık katkı ile Çin’le yapılan ticarettir. Çin, ABD’nin AB’den sonra en büyük ticaret partneridir ve ABD’ye, ABD’den ithal ettiğinin üç katından fazla mal satmaktadır. 2016 yılında ABD, Çin’e en çok sivil uçak motoru ve parçaları (Çin’e ihracatın %12.6’sı) ve soya fasulyesi (%12.3), işlemci ve kontrol aygıtları, entegre devre ve telefon üretimi için gerekli makineler ihraç etmiş; Çin’den telefon, portatif bilgisayar, tablet, iletişim ekipmanı, bisiklet ve küçük motosikletler, bilgisayar parçaları ve aksesuarları ithal etmiştir.¹⁷⁷ AB ve Çin’den sonra, ABD en çok NAFTA ortakları ve komşuları olan Kanada ve Meksika ile ticaret yapmaktadır. Tablo 6’da görülen en büyük dokuz ticaret ortağı arasında, ABD sadece Brezilya ile yaptığı ticarete fazla vermiştir.

2.1.1.3. Hizmet Türüne ve Ülkelere Göre ABD’nin Hizmet Ticareti

ABD mal ticaretinde verdiği açığı, kısmen de olsa hizmet ticaretinde verdiği fazla ile telafi etmektedir.

¹⁷⁷ U.S. International Trade Commission, **The Year in Trade 2016**, 68th Report, Publication Number: 4711, Washington DC, 2017, s. 146.

Tablo 7: ABD'nin Ülkelere Göre Hizmet Ticareti (Milyon Dolar) – 2016

Ticaret Ortakları	İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi	Toplam Ticaret	Toplam Ticaret (%)
AB (28)	229,573	168,182	61,391	397,755	32.75
Kanada	53,726	29,320	24,406	83,046	6.84
Japonya	44,023	27,357	16,666	71,380	5.88
Çin	53,044	16,000	37,044	69,044	5.68
Meksika	30,567	23,347	7,220	53,914	4.44
Hindistan	19,949	26,776	-6,827	46,725	3.85
Brezilya	24,760	6,742	18,018	31,502	2.59
Güney Kore	21,261	8,768	12,493	30,029	2.47
Avustralya	21,756	7,398	14,358	29,154	2.40
Singapur	16,440	6,891	9,549	23,331	1.92
Tayvan	11,136	7,601	3,535	18,737	1.54
Diğerleri	206,317	153,569	52,748	359,886	29.63
Toplam	732,552	481,851	250,601	1214,503	100

Kaynak: U.S. International Trade Commission (The Year in Trade 2016), s. 44.

ABD'nin en fazla ihraç ettiği hizmet türleri; seyahat (206 milyar dolar), fikri mülkiyet ödemeleri (122 milyar dolar), finansal hizmetler (96 milyar dolar), profesyonel yönetim danışmanlığı hizmetleri (73 milyar dolar) ve hava yolcuğudur (39 milyar dolar).¹⁷⁸ En fazla ithal ettiği hizmetlerse; seyahat (121 milyar dolar), sigorta hizmetleri (48 milyar dolar), fikri mülkiyet ödemeleri (42 milyar dolar), profesyonel yönetim danışmanlığı hizmetleri (41 milyar dolar) ve hava yolculuğudur (37 milyar dolar).¹⁷⁹

Hizmet ticaretinde ABD'nin en büyük ticaret ortağı açık ara Avrupa Birliği'dir. AB ile gerçekleştirilen hizmet ticareti, ABD'nin toplam hizmet ticaretinin %32,75'ini oluşturmaktadır. AB'yi sırasıyla %6,8 ile Kanada, %5.8 ile Japonya, %5.6 ile Çin ve %4.4 ile Meksika takip etmektedir. ABD, Tablo 7'deki ticaret ortakları arasından sadece Hindistan'la olan hizmet ticaretinde açık vermektedir.

¹⁷⁸ U.S. International Trade Commission (The Year in Trade 2016), s. 216.

¹⁷⁹ U.S. International Trade Commission (The Year in Trade 2016), s. 216.

2.1.2. ABD'nin Dış Ticaret Politikası

1934 Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası'ndan itibaren ABD ticaret politikasının evrimini dört dönemde incelemek mümkündür¹⁸⁰:

- Birinci dönem (1934'ten İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar – 1934-1945): Bu dönemde ABD, Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası çerçevesinde imzalanan anlaşmalar aracılığıyla ticaretini genişletmeye ve ticaret engellerini kaldırmaya çalışmıştır.
- İkinci dönem (İkinci Dünya Savaşı sonrası – 1945-1960): ABD, GATT çerçevesinde çok taraflı yaklaşımı benimsemiştir.
- Üçüncü dönem (1960-1990): Çok taraflı müzakerelerle tarife indirimleri sürmüş ancak tarifeler indikçe, gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi yeni tarife dışı engeller yükselişe geçmiştir. Tekstil gibi çeşitli sektörlerde uygulanan korumacılıkta ABD önemli rol oynamıştır.
- Dördüncü dönem (1990'dan günümüze): ABD hem çok taraflı, hem iki taraflı, hem de bölgesel olarak çok boyutlu bir ticari serbestleşme yaklaşımı benimsemiştir. ABD Dünya Ticaret Örgütü nezdinde çok taraflı olarak, 1989'dan itibaren ivme kazanan STA'larıyla iki taraflı olarak ve son dönemde akdettiği geniş içerikli mega-bölgesel anlaşmalarla bölgesel olarak mal ve hizmet ticaretinin önündeki engelleri indirmeye çalışmaktadır.

2.1.2.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi ABD Ticaret Politikası (1934-1945)

1930 yılında Kongre'den geçen Smoot-Hawley Yasası, aslında Birinci Dünya Savaşı sonrası tarımsal üretimin artması sayesinde fiyatları düşen ithal ürünlerden yerli tarım üreticilerini koruma amacı taşıyordu, ancak 1929 Buhranı'nın yıkıcı etkileri yüzünden diğer sektörler de koruma talep etmiş ve Smoot-Hawley bunları da kapsayacak biçimde genişletilmiştir.¹⁸¹ Yerli endüstrilerin koruma talepleri, ABD'li iktisatçıların korumacı önlemlerin misillemeleri beraberinde getireceği ve neticede refahı azaltacağına yönelik uyarılarına baskın çıkmış ve söz konusu yasa ile ABD,

¹⁸⁰ U.S. International Trade Commission, "U.S. Trade Policy Since 1934", **The Economic Effects of Significant U.S. Import Restraints**, Publication 4094, 2009, s. 62.

¹⁸¹ U.S. International Trade Commission (2009), s. 63.

tarifeleri önemli ölçüde artırmıştır. Bu eyleme karşı uluslararası cevap gecikmemiştir. Birleşik Krallık, İtalya, İspanya ve Kanada gibi ülkeler ABD’den gelen ürünlere karşı tarifeleri arttırmışlar ve Smoot-Hawley Yasası neticesinde ABD’nin ticareti yaklaşık %41 oranında azalmıştır.¹⁸²

1933 yılında ABD’de Franklin Delano Roosevelt yönetime gelmiştir. Başkan Roosevelt tarifeleri indirmeye sıcak bakıyordu, ancak halen 1929 Buhranı’nın etkilerinin hissedildiği, durgunluk ve yüksek işsizliğin hâkim olduğu o günün ekonomik şartlarında tek taraflı tarife indirimi¹⁸³ için siyasi destek bulmak mümkün değildi.¹⁸⁴ Bu sebeple, Başkan Roosevelt, Kongre’den iki taraflı ve çok taraflı ticaret anlaşmaları müzakere edebilmek için yetki istedi. Başkan’ın isteğine binaen, Haziran 1934’te Kongre, Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası’nı çıkardı. Yasanın amacı, adında geçtiği üzere ticareti karşılıklı olarak artırmaktan ziyade, ihracatı teşvik etmek ve yasada geçen ifade ile “Amerikan üreticileri için yabancı pazarları genişletmek” idi.¹⁸⁵ Karşılık Ticaret Anlaşmaları Yasası kapsamında imzalanan anlaşmalarda gayet seçici tarife indirimleri yapılmış ve belli sektörlerin ithalattan olumsuz etkilenme ihtimaline özellikle dikkat edilmiştir.¹⁸⁶

Dönemin Dışişleri Bakanı Cordell Hull, insanların Smoot-Hawley Yasası’na duydukları sert tepkinin Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası’nı çıkarırken kendilerine kolaylık sağladığını ifade etmiştir.¹⁸⁷

Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası’nın öncesi ticaret politikası kanunlarından önemli bir farkı vardı. Bu yasa kapsamında yapılan anlaşmaların yasalaşması için Kongre’nin onayına ihtiyaç yoktu. Dönemin Kongresinde, Cumhuriyetçi üyeler, ticaret politikası yetkisini Kongre’den alıp, Demokrat Başkan F.

¹⁸² U.S. International Trade Commission (2009), s. 64.

¹⁸³ 1913 yılında Woodrow Wilson yönetiminde olan ABD tek taraflı tarife indirimi yapmıştır. Underwood Yasası (Underwood Act) olarak da bilinen bu yasa basit tarife oranını %41’den %27’ye indirmiştir ki bu 1857’den bu yana ABD’nin uyguladığı en düşük tarife oranıdır. Kaynak: U.S. International Trade Commission, “U.S. Tariffs and Trade: A Timeline”, https://www.usitc.gov/flash/dynamic_timeline.htm, (19.09.2017).

¹⁸⁴ U.S. International Trade Commission (2009), s. 65.

¹⁸⁵ U.S. International Trade Commission (2009), s. 65.

¹⁸⁶ U.S. International Trade Commission (2009), s. 65.

¹⁸⁷ Douglas A. Irwin, “From Smoot-Hawley to Reciprocal Trade Agreements: Changing the Course of U.S. Trade Policy in the 1930s”, **The Defining Moment: The Great Depression and the American Economy in the Twentieth Century**, (Ed. Michael D. Bordo, Claudia Goldin and Eugene N. White), University of Chicago Press, 1998, s. 340.

D. Roosevelt'e teslim etmemek için Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası'na karşı oy kullanmışlar, ancak çoğunluk Demokratlarda olduğu için yasayı engellemede başarılı olamamışlardır.¹⁸⁸ Önceden Başkan'ın ticaret anlaşması müzakere etme yetkisi olmasına rağmen, anlaşmaların hayata geçmesi için Senato'nun üçte ikisinin onayı gerekiyor, anlaşmaların Kongre'den geçememe tehlikesi de diğer ülkelerin ABD ile müzakere etmede isteksiz davranmalarına yol açıyordu.¹⁸⁹ Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası ile bu durum, yürütmenin ticaret politikası yetkileri artırılarak düzeltilmiştir.

Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası'na göre¹⁹⁰:

- Başkan, diğer ülkelerle tarife anlaşmalarına girmeye yetkilendirildi,
- Başkan'ın tarife artırma ve azaltma yetkisi %50 ile sınırlandırıldı,
- Yeni gümrük vergisi oranları en çok kayırlan ülke prensibine uygun olarak tüm ülkelere uygulanacaktır,
- Başkan'ın diğer ülkelerle ticaret anlaşması müzakere etme yetkisi üç senenin sonunda dolacaktır,
- Varılan anlaşmalar üç yıl ve altı ay içinde iptal edilmezse süresiz geçerli sayılacaktır.

ABD, bu yasa kapsamında, 1934 ve 1947 yılları arasında, 32 tane iki taraflı ticaret anlaşması imzalamıştır.¹⁹¹ Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası'nın yürütmeye sağladığı yetki, günümüzde "Ticaret Teşvik Yetkisi" (Trade Promotion Authority) adı altında Amerikan ticaret politikası sisteminde mevcuttur. Ticaret Teşvik Yetkisi, Kongre tarafından hazırlanan, ABD'nin ticari müzakerelerdeki pozisyonunu, bu müzakerelerde Kongre ile danışma ve gözetim sürecini ortaya koyan hukuki bir prosedürdür.¹⁹²

¹⁸⁸ Irwin (1998), s. 344.

¹⁸⁹ U.S. International Trade Commission (2009), s. 65.

¹⁹⁰ Irwin (1998), s. 341.

¹⁹¹ U.S. International Trade Commission (U.S. Tariffs and Trade: A Timeline).

¹⁹² United States Trade Representative, "Trade Promotion Authority", <https://ustr.gov/trade-topics/trade-promotion-authority>, (19.09.2017).

2.1.2.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası ABD Ticaret Politikası (1945-1960)

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra da, ABD tarifeleri indirmeye devam etti. 1945'te Başkan'ın ticaret anlaşmaları imzalama ve %50'ye kadar tarife indirimi yapma yetkisi yenilendi.¹⁹³

Savaş sonucunda ABD'nin hem düşmanlarının hem de müttefiklerinin endüstrileri harabeye döndüğünden, ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, eşini sadece sanayi devrimi sayesinde Büyük Britanya'nın görebildiği bir ekonomik baskınlığa kavuşmuştur.¹⁹⁴ Öyle ki ABD'nin dünyadaki sanayi ürünleri ihracatı payı 1928 ve 1938'de %21 iken, 1952'de %35'e ulaşmış ve ABD metaller hariç tüm ürün gruplarında (makinelere, araçlar, kimyasallar, tekstil, diğer sanayi ürünleri vs.) ticaret fazlası verir hale gelmiştir.¹⁹⁵ İhracat yeteneği sıçrayan ABD bu dönemde serbest ticareti daha sıkı bir şekilde savunmuştur. Sovyetlerden gelen ideolojik tehdit de, serbest ticaret ve serbest piyasa ekonomisinin savunulmasında ivme sağlayan bir faktör olmuştur.

Bu dönemin mihenk taşlarından biri şüphesiz Bretton Woods sisteminin, ABD liderliğinde kuruluşudur.¹⁹⁶ Endüstrileşmiş ekonomiler savaş sonrası yeniden inşa ve ödemeler dengesi sorunlarıyla boğuşurken, ABD Bretton Woods düzenini kurmanın maliyetlerini üstlenmeye istekliydi.¹⁹⁷ Neticede ABD, kendi tarifelerini, diğer ülkelerden aldığı tarife indirimlerinden daha fazla indirerek, ticaret fazlasının bir kısmını, efektif olarak, diğer ekonomilere dağıtmıştır.¹⁹⁸

Her ne kadar ABD genel olarak serbest ticareti savunmuş olsa da, bunun istisnaları yok değildi, sektör liderlerinden gelen korumacı baskılar devam etmekteydi. Örneğin, "kırılma noktası" hesabı bu baskıların bir sonucuydu. Kömür ve petrol sektörleri de 1955'te bir 'milli güvenlik parafı' geçirmeyi başarmıştı: Buna göre, belli bir ürünün ithalatı milli güvenliği zedeleyecek noktaya gelirse, o malın ithalatı miktar

¹⁹³ U.S. International Trade Commission (U.S. Tariffs and Trade: A Timeline).

¹⁹⁴ Robert E. Baldwin, "The Changing Nature of U.S. Trade Policy Since World War II", **International Trade and Finance**, Third Edition, (Ed. Robert E. Baldwin ve J. David Richardson), Little Brown and Company, Boston, 1986, s. 146.

¹⁹⁵ Baldwin (1986), s. 146.

¹⁹⁶ Bretton Woods sistemi ve GATT'ın kuruluşunda ABD'nin rolü birinci bölümde geniş olarak işlenmiştir.

¹⁹⁷ Baldwin (1986), s. 148.

¹⁹⁸ Baldwin (1986), s. 148.

kısıtlamalarına tabi olabilecekti.¹⁹⁹ Bu dönemde ABD önemli bir tarım ihracatçısıydı ve 1933 Tarımsal Düzenleme Yasası (Agricultural Adjustment Act) ile sağlanan fiyat ve miktar kontrolleriyle tarım sektörünü koruyordu.²⁰⁰ Bu sebeple ABD tarım sektörünün GATT kurallarından muaf tutulmasının sağlanmasında önemli rol oynamıştır.

2.1.2.3. Üçüncü Dönem (1960-1990)

1960'lar ve 1970'ler ABD ticaret politikası için bir yeniden yapılanma dönemidir. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'ndan ciddi yıkıma uğrayan Almanya ve Japonya gibi ekonomiler savaş yaralarını sarmış ve küresel ticarete varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. 1960 ve 1970'lerde ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'yla elde ettiği küresel ekonomik hegemon statüsü zayıflamıştır. 1952'de %35 olan ABD'nin dünyadaki sınai ürün ihracatındaki payı 1971 yılında %13.4'e düşmüştür, Batı Avrupa'nın payı 1953'te %48.6 iken 1971'de %55.1'e; Japonya'nın ise %3.9'dan (1953), %10.7'ye (1971) çıkmıştır.²⁰¹ Yükselen küresel rekabet ve petrol şoklarının getirdiği istikrarsızlık korumacı talepleri güçlendirmiştir. Ancak istekler sektörler göre önemli değişim gösteriyordu. Emek yoğun ürünler üreten sektörler ithalata karşı önlemler talep ederken, bazı tarım üreticileri dâhil olmak üzere, ihracat yapan sektörler, diğer ülkelerin yapacağı misillemelerden çekinerek ticari kısıtlamalara karşı çıkıyorlardı.²⁰² Korumacı taleplerde bulunanlar, tekstil sektöründe gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi belli kazanımlar elde etti.

1970'lerde tarife dışı engeller yükselişteydi. Zira tarifelerin önemli oranda düşmesiyle, ülkeler koruma önlemi olarak, daha çok eş etkili diğer engellere başvurmaya başlamıştı. Böyle bir ortamda, 1974 yılında, bir ticaret yasası daha kabul edildi. Bu yasa ile Başkan'ın ticaret anlaşması müzakere yetkisi, tarife dışı engellerin müzakeresini de kapsayacak biçimde genişletildi, az gelişmiş ülkelere avantajlı pazar erişimi sağlayacak bir genelleştirilmiş tercihler sistemi devreye sokuldu.²⁰³ Bu yasa

¹⁹⁹ Baldwin (1986), s. 150.

²⁰⁰ U.S. International Trade Commission (2009), s. 68.

²⁰¹ Robert E. Baldwin, "U.S. Trade Policy: Recent Changes and Future U.S. Interests", **The American Economic Review**, Vol. 79, No. 2, 1989, s. 129.

²⁰² U.S. International Trade Commission (2009), s. 70.

²⁰³ U.S. International Trade Commission (2009), ss. 74-75.

kapsamında imzalanan anlaşmalar Kongre'nin onayına tabi idi, yani Kongre bunları kabul ya da reddedebiliyordu ancak müzakeresi biten anlaşmayı değiştiremiyordu.²⁰⁴

1980'lerde artan federal harcamalar, FED'in sıkı para politikası, tasarrufların azalması, doların aşırı değerlenmesi gibi sebepler yüzünden ABD, artan bir dış ticaret açığı sorunuyla karşılaşmış, ancak açığın sebebinin yabancıların haksız ticari uygulamaları olduğu varsayarak bu sorunu çözmeye kalkışmıştır.²⁰⁵ Reagan yönetimi bütçe ve dış ticaret açığını, sosyal harcamaları keserek çözmek istemiş ancak seçmenin tepkisinden çekinen Kongre bunu kabul etmemiştir.²⁰⁶ Sonuçta, bu dönemde yabancıları suçlamanın oy kaybettirmeyeceği düşünülerek, ABD firmaları anti-damping ve telafi edici önlemlerle dış rekabetten korunmuş ve Başkan'ın haksız rekabet uygulamalarına karşı eylem yetkisi genişletilmiştir.²⁰⁷

1988 yılında yine ABD'nin artan ticaret açığını bir önleme çabası olarak, Omnibus Ticaret ve Rekabet Edebilirlik Yasası çıkarılmıştır. ABD'nin Uruguay Turu'ndaki hedeflerini ortaya koyan yasa, federal araştırma programlarını desteklemek gibi yerel önlemlerle, çeşitli ileri imalat sanayi alanlarında ABD'nin teknolojiye rekabet edebilirliğini arttırmayı ve artan ithalattan olumsuz etkilenen sektörlerdeki işçilere uyum yardımı yapılmasını teşvik etmiştir.²⁰⁸ Yasa, ABD'nin Uzak Doğu'nun gelişen imalat sanayinden etkilendiğinin önemli bir göstergesidir.

2.1.2.4. Günümüzde ABD Ticaret Politikası (1990'lardan Beri)

Bu dönemde ABD'nin ikili anlaşmalara olan ilgisinin önemli derecede arttığı görülmektedir. Hem çok taraflı hem de iki taraflı anlaşma imzalama süreçlerinde ABD, ticaret müzakerelerini hassas ve teknik olarak zor alanları da kapsayacak şekilde genişletmeye odaklanmıştır.²⁰⁹

ABD'nin iki taraflı anlaşmalara yenilenen ilgisinin ilk göstergesi NAFTA olmuştur. 1994 yılında yürürlüğe giren NAFTA ile ABD, Kanada ve Meksika arasında -Kanada ile ticareti yapılan belli tarımsal ürünler dışında- tüm tarifeler ve miktar

²⁰⁴ U.S. International Trade Commission (2009), s. 74.

²⁰⁵ Baldwin (1989), s. 130.

²⁰⁶ Baldwin (1989), s. 130.

²⁰⁷ Baldwin (1989), s. 130.

²⁰⁸ U.S. International Trade Commission (2009), s. 80.

²⁰⁹ U.S. International Trade Commission (2009), s. 80.

kısıtlamaları aşamalı olarak kaldırılmıştır.²¹⁰ NAFTA'yı 2001'de Ürdün'le, 2004'te Singapur'la, 2005'te Şili ve Avustralya ile uygulanmaya başlayan serbest ticaret anlaşmaları takip etti.²¹¹

ABD ikili anlaşmalarını sürdürürken, çok taraflı sistemde de etkili olmaya devam etmiştir. Uruguay Turu'nun ABD için başarılı geçtiğini söylemek mümkündür, zira Uruguay Turu'nda ABD'nin önem verdiği fikri mülkiyet ve hizmet ticareti konularında önemli kazanımlar elde edilmiştir. ABD bazı hizmet sektörlerinde, özellikle yüksek nitelikli işgücünün istihdam edildiği alanlarda mukayeseli üstünlüğe sahipti.²¹² Bir çalışmaya göre, Uruguay Turu öncesi fikri mülkiyet hakları konusundaki eksiklikler ise, ABD'li firmaların 23.8 milyar dolarlık bir gelir kaybına uğramasına sebep olmuştur.²¹³

Sonuçlanamayan Doha Kalkınma Turu ise, ABD açısından çok taraflı sistemin genişlemesinin dezavantajlarını ortaya koymuştur. Kalkınma konularında gelişmiş ülkelere kıyasla daha farklı savları destekleyen gelişmekte olan ülkeler, WTO'da sayıca üstündürler. Doha Turu'nda Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin diğer gelişmekte olan ülkeler lehine liderlik göstermesiyle, ABD ve AB'nin müzakereleri sürüklemeye yetenekleri zayıfladığı görülmüştür. Çok taraflı sistemde görülen bu direnç de, AB ve ABD'yi ikili ve mega-bölgesel anlaşmalar imzalamaya iten faktörlerden biridir.

2.1.2.4.1. Rekabetçi Serbestleştirme Stratejisi

Rekabetçi serbestleştirme, ikili ve bölgesel anlaşmaların küresel ticarete yoğunlaşması sonucu, ülkelerin kendi ekonomileri için avantaj elde etmek adına, diğer aktörlerle serbest ticaret anlaşmaları imzalama yarışına girmelerini ifade etmektedir. Rekabetçi serbestleştirme hem küresel ekonomide görülen bir olgu, hem de özellikle George W. Bush döneminden beri ABD'nin ticaret politikasını tanımlamak için uygun

²¹⁰ United States Trade Representative, "North American Free Trade Agreement (NAFTA)", <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/north-american-free-trade-agreement-nafta>, (27.09.2017).

²¹¹ United States Trade Representative, "Free Trade Agreements", <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements>, (27.09.2017).

²¹² U.S. International Trade Commission (2009), s. 84.

²¹³ Bernard Hoekman ve Michel Kostecki, **The Political Economy of the World Trading System: WTO and Beyond**, Second Edition, Oxford University Press, 2001, s. 237.

görülen bir isimdir. Bush Yönetimi döneminin ABD Ticaret Temsilcisi Robert Zoellick, 3 Aralık 2003 tarihinde Birleşik Devletler Hükümet Saymanlık Ofisi'ne (U.S. Government Accountability Office) yolladığı bir mektupta “Serbest ticareti küresel, bölgesel ve iki taraflı olarak ilerletmek için bir ‘rekabetçi serbestleştirme’ stratejisi izleyeceğiz” diyerek rekabetçi serbestleştirmenin ABD’nin yeni ticaret politikası yolu olduğunu açıkça ilan etmiştir.²¹⁴

Rekabetçi serbestleştirme stratejisinin çıkış noktası aslında ABD’nin, yükselen STA imzalama yarışında geri kaldığının düşünülmesidir. George W. Bush’un Ticaret Temsilcisi Zoellick New York Times’ta yazdığı yazıda buna değinmiştir:

*Birleşik Devletler ticaret anlaşmaları yapmada dünyanın gerisinde kalıyor. Dünya çapında 150 serbest ticaret anlaşması ve gümrük birliği var; Birleşik Devletler bunların sadece üç tanesine taraf. Her biri, imzalayan [taraf] için yeni kurallar ortaya koyuyor, yeni pazarlar açıyor ve dışında kalanlar için engeller yaratıyor.*²¹⁵

Rekabetçi serbestleştirme stratejisinin temelde üç amacı vardır²¹⁶:

- ABD’nin geniş pazarına erişim karşılığında, yabancı ülkelerin ekonomilerini ABD firmalarına ve çiftçilerine açmada rekabet içine girmelerini sağlamak.
- İki taraflı, bölgesel ve çok taraflı anlaşmalar yoluyla, diğer ülkelerin Amerikan tarzı serbest piyasa yanlısı iş yasaları ve düzenlemeleri, ya da Amerikan firmalarının uyum sağlayabileceği yasaları benimsemelerini cesaretlendirmek.
- Diğer ülkeleri, ABD’nin dış politika ve askerî hedeflerini, ya da daha geniş anlamda Amerikan değerlerini, desteklemeleri için cesaretlendirmek.

²¹⁴ U.S. Government Accountability Office, 10.02.2004, “International Trade: Intensifying Free Trade Negotiating Agenda Calls for Better Allocation of Staff and Resources”, <http://www.gao.gov/htext/d04233.html>, (28.09.2017).

²¹⁵ Robert B. Zoellick, “Falling Behind on Free Trade”, **The New York Times**, 14.04.2002, <http://www.nytimes.com/2002/04/14/opinion/falling-behind-on-free-trade.html?mcubz=3>, (28.09.2017).

²¹⁶ Simon J. Evenett ve Michael Meier, “An Interim Assessment of the US Trade Policy of ‘Competitive Liberalization’”, **The World Economy**, Volume 31, Issue 1, 2008, s. 31.

Bu strateji kapsamında imzalanan anlaşmalar e-ticaret, fikri mülkiyet, çevre ve işgücü gibi konularda önemli maddeler ortaya koymaktadır. Yani içerik bakımından yeni nesildir. ABD de AB gibi ticaret anlaşmalarını önemli bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. ABD bu strateji ile sadece diğer ekonomik aktörleri STA bağlamında yakalamayı değil, aynı zamanda küresel ticaret sisteminin kural koyucusu olmayı ve bu sistemi kendi değerleriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır.²¹⁷

2.1.2.5. ABD'nin Mega Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

ABD yakın zamana kadar iki mega-bölgesel ticaret anlaşması müzakere etmekteydi. Başkan Donald Trump'ın ABD'yi Trans Pasifik Ortaklığı'ndan (TPP) çekmesiyle, ABD'nin ticaret gündeminde tek bir mega-bölgesel ticaret anlaşması kalmıştır ki o da Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'dır (TTIP).

2.1.2.5.1. ABD ve Trans Pasifik Ortaklığı (TPP)

TPP, ABD'nin Çin'i çevreleme stratejisinin bir parçası ve kendi ekonomik standartlarının Asya ekonomilerine ihracı için gerekli bir araç olarak görülmektedir. Müzakereler sona ermiş, anlaşma nihai formunu almıştır ancak ABD'nin anlaşmadan çekilmesiyle uygulamaya geçememiştir.

ABD Başkanı seçilen Donald J. Trump adeta neo-merkantilist bir tutum alarak, Çin'den gelen ürünlere vergi koyacağını, NAFTA'yı yeniden müzakere edeceğini ve görevi devralacağı ilk gün ABD'yi TPP'den çekeceğini söylemiştir.²¹⁸ 23 Ocak 2017'de, Donald Trump sözünü tutmuş ve kanun mahiyetinde bir kararname (executive order) imzalayarak ABD'yi TPP'den kalıcı olarak çekmiştir. İmzaladığı kararnamede özellikle Amerikalı işçileri korumak adına TPP'den çekildiğini belirtmiştir²¹⁹:

Yönetiminin politikası tüm müzakerelerde Amerikalıları ve onların finansal refahını, özellikle de Amerikan işçisini temsil etmek ve onların

²¹⁷ Evenett ve Meier, s. 35.

²¹⁸ BBC, "Trump says US to quit TPP on first day in Office", <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-38059623>, (24.12.2016).

²¹⁹ White House, "Presidential Memorandum Regarding Withdrawal of the United States from the Trans-Pacific Partnership Negotiations and Agreement", <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/01/23/presidential-memorandum-regarding-withdrawal-united-states-trans-pacific>, (25.01.2017).

çıkarlarına hizmet edecek adil, iktisaden yararlı ticaret anlaşmaları yaratmaktadır. İlaveten, bu sonuçları garantilemek adına, yönetimimin niyeti, gelecek ticaret anlaşmalarını ülkelerle doğrudan, teke tek (ya da iki taraflı) temelde müzakere etmektir... Bu prensipleri temel alarak; Anayasa'nın ve Amerika Birleşik Devletleri kanunlarının Başkan olarak bana vermiş olduğu yetkiye dayanarak, Birleşik Devletlerin Trans Pasifik Ortaklığı'nın (TPP) imza sahipliğinden kalıcı olarak çekilmesini ve nerede mümkün olursa, Amerikan sanayisini teşvik, Amerikan işçilerini korumak ve Amerikalıların ücretlerini arttırmak için iki taraflı anlaşmalar kovalamaya başlanmasını kararlaştırıyorum.

Başkan Trump'ın çekilme hareketi, ABD'nin girişimi başlatmış olan itici güç konumunda olması ve ekonomisi en büyük TPP ülkesi olması dolayısıyla hem iktisadi önem hem de manevi açıdan anlaşmanın geleceği için büyük bir darbedir. Ancak Japonya ve Avustralya başta olmak üzere TPP'nin diğer tarafları, ABD'nin kararına rağmen TPP'yi gerçekleştirme amaçlarını belirtmişlerdir.²²⁰ ABD'nin çekilme kararının, Pasifik ticari diplomasisinde liderlik boşluğu yarattığı ve bu boşluğun Çin tarafından doldurulacağı yorumları yapılmaktadır. Çin'in bu anlamda yükselişi iki olası yolda gerçekleşebilir. Birincisi, TPP'nin alternatifi olarak gösterilen RCEP'in Çin etkisinde büyümesi ve başarıya ulaşmasıdır. İkinci ihtimal de Çin'in TPP'ye katılması ve bu paktın başat gücü olarak pozisyon almasıdır. Avustralya ve Yeni Zelanda, Çin'i ve diğer Asya ülkelerini TPP'ye katılmaya cesaretlendirmeye başlamışlardır.²²¹ İronik biçimde, Donald Trump korumacı önlemlerle Çin'i zayıflatmayı amaçlamışken, bu yolda ilk eylemlerinden biri olan TPP'den ABD'yi çekmek bilakis Çin'in elini güçlendirmiştir.

Asya-Pasifik ülkelerinin ABD olmaksızın TPP'yi gerçekleştirme çabaları sonuç vermiştir. Neticede müzakeresi biten orijinal TPP metni çoğunlukla aynı kalmak suretiyle, ABD'nin özellikle eklenmesini talep ettiği 20 kadar madde anlaşmadan çıkarılmıştır.²²² ABD'nin TPP'den 131 milyar dolar kadar kazanç (GSYH'sinin

²²⁰ Demetri Sevastopulo ve diğerleri, "Trump pulls US out of Pacific trade pact", **Financial Times**, <https://www.ft.com/content/cc7742a4-e17e-11e6-8405-9e5580d6e5fb>, (25.01.2017).

²²¹ Charlotte Greenfield ve Stanley White, "After U.S. exit, Asian nations try to save TPP trade deal", **Reuters**, <http://www.reuters.com/article/us-usa-trump-asia-idUSKBN15800V>, (25.01.2017).

²²² Schott (TPP Redux).

%0.5'i) elde etmesi bekleniyordu, şimdi TPP dışı kalmasının ise ABD firmalarına iki milyar dolar kaybettirmesi tahmin ediliyor.²²³

2.1.2.5.2. ABD ve Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)

TTIP, Atlantik'in iki yakasındaki iki büyük ekonomiyi bir araya getirerek küresel standartları yeniden tanımlama potansiyeline sahip bir ticaret ve yatırım anlaşmasıdır. Obama yönetimi döneminde başlayan ve hızla süren müzakerelerin kaderi, Donald Trump'ın seçilmesi ve ABD'yi TPP'den çekmesiyle bir belirsizlik içine girmiştir. AB'nin Ticaretten Sorumlu Komiseri Cecilia Malmström, Trump'ın ABD'deki zaferi nedeniyle TTIP görüşmelerinin büyük ihtimalle süresiz olarak dondurulacağını ifade etmiştir.²²⁴ Ancak Trump yönetimi TTIP'i, TPP'den daha farklı değerlendirmektedir. ABD Ticaret Bakanı "TTIP ile devam etmek mantıklı...", "TPP'den çekilip, TTIP'den çekilmememiz bir hata değil" diyerek TTIP müzakerelerinin devam edeceği sinyalini vermiştir.²²⁵

ABD'nin TTIP hedefleri ve müzakere pozisyonu ABD Ticaret Temsilciği'nin 20 Mart 2013'te ABD Kongresi'ne yazdığı bir mektupta özetlenmiştir. Mektupta, TTIP'in küresel ticaret sisteminin yükselen meydan okumalarına hitap edecek kurallar ve prensipler yerleştirebileceğine, ABD ve Avrupa arasındaki sıra dışı yakın stratejik ortaklığı daha da güçlendirebileceğine değinilmiştir.²²⁶ ABD ve AB arasında tarifeler zaten çok düşük olduğundan esas kazanımların tarife dışı engellerin kaldırılmasından sağlanacağına ve bu alana odaklanılması gerekliliğine ve yasal yaklaşmanın iki tarafa da önemli yarar sağlayacağına değinilmiştir. Mektupta mal ticaretine dair Amerikan pozisyonu; tarımsal ve sınai ürünlerde tüm tarifeler ve benzeri vergilerin kaldırılması, tekstilde karşılıklı olarak tam pazar erişimi, tarife dışı engellerin - özellikle bilimle ilgisi olmayan sıhhi engellerin ve teknik engellerin- kaldırılması, ABD ve AB'nin yasal düzenlemeleri arasında daha fazla uyumluluk sağlanması olarak

²²³ Schott (TPP Redux).

²²⁴ Jonathan Stearns, "EU Sees Trump Freezing Talks on Trans-Atlantic Trade Pact", **Bloomberg**, 11.11.2016, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-11-11/eu-s-malmstrom-signals-free-trade-talks-with-u-s-to-be-frozen>, (24.12.2016).

²²⁵ Sam Morgan, "US trade chief 'open' to resurrecting TTIP", <http://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/us-trade-chief-open-to-resurrecting-ttip/>, (19.06.2017).

²²⁶ United States Trade Representative, www.ustr.gov/sites/default/files/03202013%20TTIP%20Notification%20Letter.PDF, (01.10.2017).

ifade edilmiştir. Daha fazla hizmet ticareti ve e-ticaret için gerekli düzenlemelerin yapılması, fikri mülkiyet hakları konusunda ABD ve AB'nin paylaştığı yüksek koruma ve uygulama ilkelerinin anlaşmaya yansıtılması ve fikri mülkiyette ortak liderliğin devam ettirilmesi istenilmiştir.

ABD dünyanın en büyük tarım ihracatçılarından ve dışarıdan gelen tarımsal ürünlere de fazla vergi uygulamamaktadır. Örneğin, ABD'li elma üreticileri AB'ye elmalarını ihraç ederken %7'den fazla gümrük vergisiyle karşılaşırken, AB'li elma üreticileri ABD pazarına vergisiz erişebilmektedir.²²⁷ ABD'li zeytinyağı üreticileri AB'ye ürün ihraç etmek için ton başına 1680 dolar öderken, AB'den ABD'ye gelen zeytinyağına ton başı yalnızca 34 dolar vergi uygulanmaktadır.²²⁸ Görece daha açık bir tarım sektörüne sahip olan ABD, korunan AB tarım pazarından pay istemektedir.

2.2. AB'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE ORTAK TİCARET POLİTİKASI

AB dünyanın en önemli ve nevi şahsına münhasır ulusüstü ekonomik yapısı olarak, hem ticaret politikası hem de reel ticaret alanında etkisini gösteren en önemli aktörlerdendir.

2.2.1. AB'nin Dış Ticaret Yapısı

Küresel mal ihracatının %15.4'ünü ve mal ithalatının %14.8'ini gerçekleştiren AB, Çin'den sonra dünyanın en büyük ikinci mal ihracatçısı ve ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci mal ithalatçısı olmuştur.²²⁹ AB hizmet ihracatı ve ithalatında ise, dünya hizmet ticaretinde sırasıyla %24.9 ve %21.1 paylarla birincidir.²³⁰

AB'nin dış ticareti yapısal olarak güçlü olmakla birlikte son yıllarda büyüme hızı yavaşlamıştır. Küresel finansal krizin etkilerinin hissedildiği 2009 yılında AB dış ticareti yaklaşık %28 oranında azalmıştır. (Bakınız Şekil 6). Öyle ki toplam ticaretin (mal ve hizmet ticareti toplamı) kriz öncesi seviyeye gelmesi 2011'i bulmuştur. 2005-

²²⁷ United States Trade Representative, "U.S. Objectives, U.S. Benefits In the Transatlantic Trade and Investment Partnership: A Detailed View", <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2014/March/US-Objectives-US-Benefits-In-the-TTIP-a-Detailed-View>, (01.10.2017).

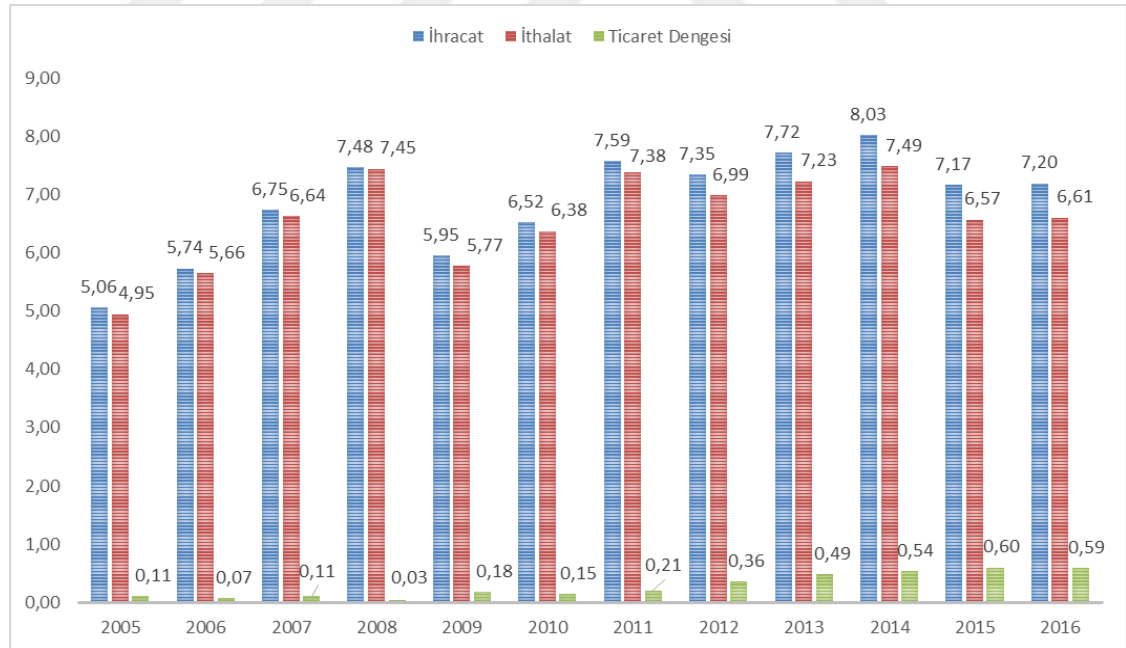
²²⁸ United States Trade Representative (U.S. Objectives...).

²²⁹ World Trade Organization (World Trade Statistical Review 2017), s. 103.

²³⁰ World Trade Organization (World Trade Statistical Review 2017), s. 105.

2016 yılları arası dönemde AB'nin ihracatı yıllık ortalama %2,95, ithalatı ise yıllık ortalama %2,42 artmıştır. Küresel finansal krizden sonra Portekiz, İrlanda, İtalya, İspanya ve özellikle Yunanistan gibi ülkelerin yaşadığı borç krizleri AB ticaretine de yansımıştır. 2012 yılında yaşanan daralmanın sebeplerinden biri de Avrupa'daki bu borç krizidir. Önemli bir düşüş de 2015 yılında yaşanmıştır: AB'nin ihracatı %12, ithalatı ise yaklaşık %14 oranında azalmıştır. 2015 yılında küresel anlamda ticarette bir gerileme yaşanmasına rağmen, küresel bir ekonomik kriz söz konusu değildir. Ticaretteki bu gerileme görüntüsünün sebebi Brezilya'daki resesyon, Çin'in büyümesinin yavaşlaması, kur istikrarsızlıkları ve ihraç malları fiyatlarının %15 kadar düşmesiyle (petrolde bu düşüş %45 kadardır) cari rakamların önceki yıllara göre düşük gözükmesidir.²³¹ 2015 yılındaki düşüş görünümü geneli itibarıyla fiyat kaynaklıdır, aslında miktar olarak ticarette artış gerçekleşmiştir. Küresel ekonomideki bu sorunlar AB'nin ticaret rakamlarına da yansımıştır.

Şekil 6: AB'nin Dünya İle Mal ve Hizmet Ticareti (Trilyon Dolar) – 2005-2016

Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

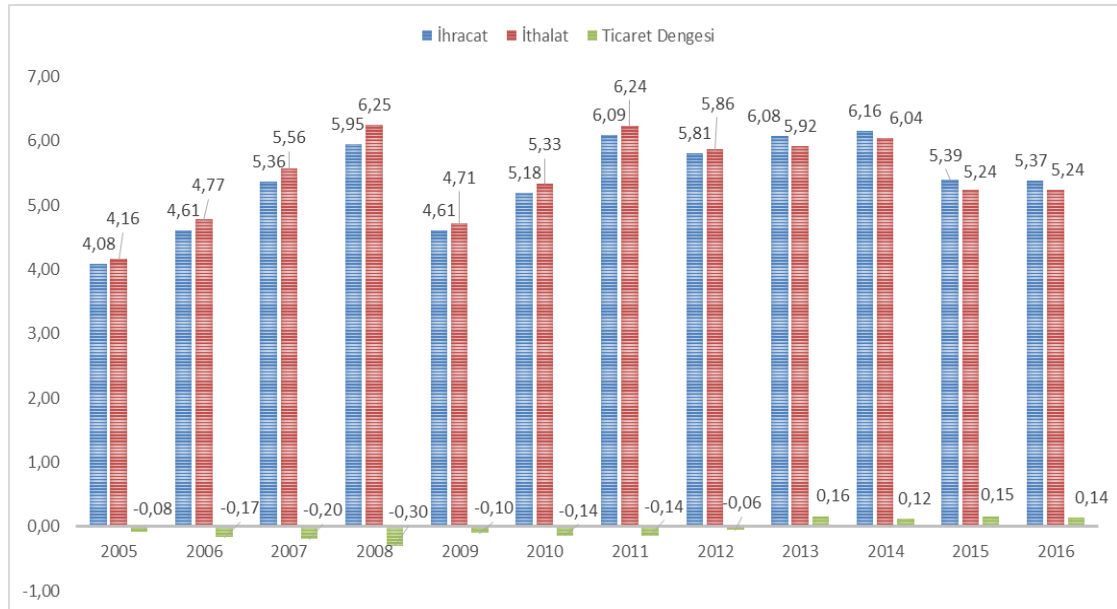
²³¹ World Trade Organization, **World Trade Statistical Review 2016**, World Trade Organization, Cenevre, 2016, s. 16.

2005-2016 yılları arasında AB'nin ihracatı toplam %42.1 oranında artarken, ithalatı ise %33.4 oranında artmıştır. AB dışındaki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki, talep artışı dolayısıyla AB ihracatının ithalatına göre daha hızlı büyümesini sağlamış ve bunun sonucunda AB'nin dış ticaret fazlası 2005-2016 yılları arasında beş kattan fazla artmıştır. (Bakınız Şekil 6).

2.2.1.1. AB'nin Dış Ticaret Dengesi, İmalat Sanayi ve Hizmet Ticareti

AB'nin mal ticaretine bakıldığında, AB'nin aslında yakın zamana kadar dış açık verdiği görülmektedir. 2005-2016 yılları arasında AB, mal ticaretinde fazla vermeye ancak 2013 yılında başlamıştır. (Bakınız Şekil 7). Söz konusu yıllar arasında AB'nin mal ihracatı yıllık ortalama %3.71, mal ithalatıysa yıllık ortalama %3.59 artmıştır. Bu zaman dilimi içinde ihracat ve ithalattaki en büyük düşüş küresel finansal krizin etkilerinin hissedildiği 2009'da yaşanmıştır: AB'nin mal ihracatı %22.56, ithalatı ise %24.6 azalmıştır. Yine 2012 ve 2015 yıllarında ise AB'nin mal ticareti, sırasıyla AB'deki bazı çevre ekonomilerinin borç krizleri ve ihraç malları fiyatlarındaki aşırı düşüş gibi nedenlerle daralmıştır.

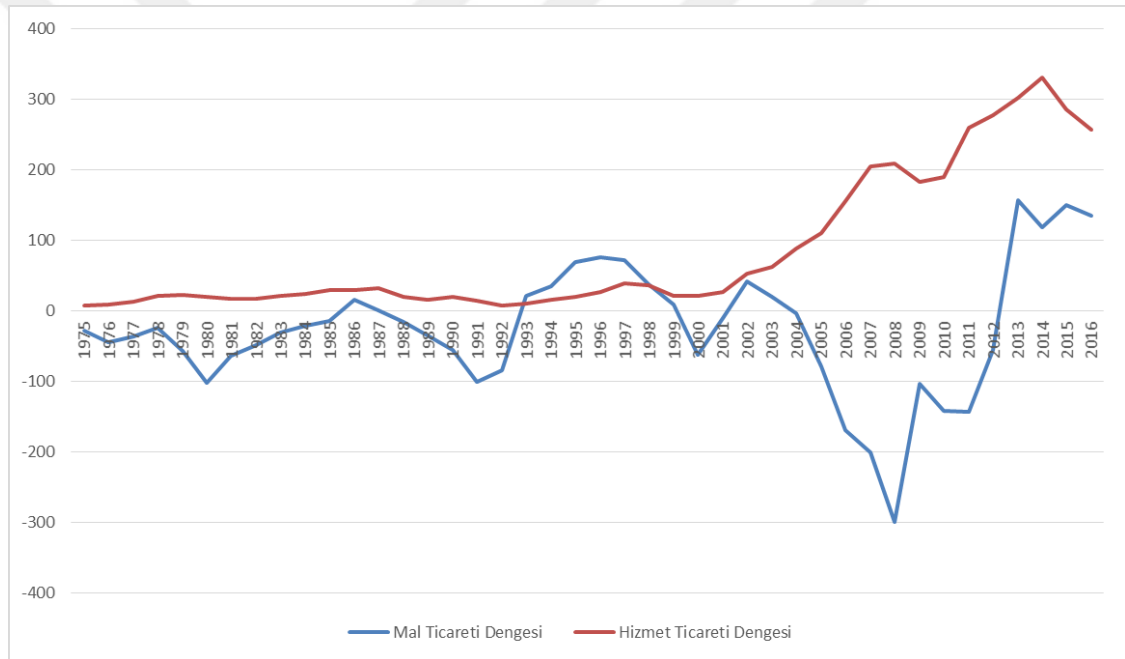
Şekil 7: AB'nin Mal Ticareti (Trilyon Dolar) – 2005-2016

Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

ABD'nin olduğu gibi AB'nin de ticaretinde, hizmetlerin önemi giderek artmaktadır. 2005-2016 yılları arasında AB'nin hizmet ticareti mal ticaretinden daha hızlı artmıştır. Hizmet ihracatı söz konusu zaman diliminde yıllık ortalama %5.3 artarken, hizmet ithalatı %4.78 artmıştır. Şekil 8'de görüleceği üzere, hizmet ticareti AB'nin toplam dış ticaret dengesinin çok önemli belirleyici bir unsurdur. 2005-2016 arasında AB, 2013 yılı öncesinde mal ticaretinde açık vermesine rağmen, toplam dış ticarete fazla vermiştir ki bunun esas nedeni hizmet ticaretinde verdiği giderek artan ticaret fazlasıdır.

Şekil 8: AB'nin Mal ve Hizmet Ticareti Dengesi (Milyar Dolar) – 1975-2016

Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

Tabii, AB tam bir ekonomik entegrasyon, yani tek bir ülke değildir. Ekseriyetle Kuzey Avrupa ekonomilerinin oluşturduğu Birliğin çekirdek ekonomileri ile genelde dış ticaret fazlası verirken, çoğunlukla Güney Avrupa ülkelerinin oluşturduğu çevre ekonomileri dış ticaret açığı vermektedir. Entegrasyon arttıkça, Birlik ekonomilerinin cari hesaplarındaki dengesizlikler artmıştır. Bu durum AB'deki borç krizlerinin ana kaynaklarından biridir: Çevre ekonomileri cari açıklarını kapatmak için giderek daha

fazla borçlanma gereği duymuşlardır. Neticede Maastricht ölçütlerini karşılayamaz duruma düşmüşlerdir. AB mali disiplin ve istikrar paketleriyle bu durumu düzeltmeye çalışmaktadır.

2.2.1.2. Mal Gruplarına ve Ülkelere Göre AB'nin Mal Ticareti

Son yıllarda AB de, ABD gibi, gelişmekte olan ekonomilerin pazar paylarını artırmaları sonucu dünya ihracatında daha az pay sahibi olmaya başlamıştır. Ancak AB içi ticaret de hesaba katıldığında, AB halen dünyanın en büyük imalat sanayi ürünleri ihracatçısıdır. AB içi ticaret, AB'nin toplam ticaretinin yaklaşık %60'ını oluşturmaktadır.²³² AB dışındaki gelişmekte olan ülkelerin daha yüksek seyreden büyüme oranları ve dolayısıyla talep artışları sayesinde AB dışına ticaret, AB içi ticaretten daha hızlı büyümüştür.²³³ 2004-2013 yılları arasında AB içi ihracat %45, AB'den AB dışına ihracat %62 büyümüştür ancak gelişmekte olan aktörlerin ihracatındaki büyüme AB'yi geride bırakmıştır: Aynı dönem içinde Çin'in ihracatı %275, Hindistan'ınki %335 ve AB dışındaki Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinininki %240 artmıştır.²³⁴

²³² Neil Kay, "EU External Competitiveness", **EU Structural Change**, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, Unit Economic Analysis and Impact Assessment, (Ed. Konstantin Pashev), Lüksemburg, s. 77.

²³³ Kay, s. 78.

²³⁴ Kay, s. 78.

Tablo 8: Mal Gruplarına Göre AB'nin Ticareti (AB İçi Ticaret Hariç) - 2016

Mal Grupları	İhracat (Milyar Avro)	İhracat (%)	İthalat (Milyar Avro)	İthalat (%)	Ticaret Dengesi
Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri	83.9	4.8	100.8	5.9	-16.9
İçkiler ve Tütün	32	1.8	8.2	0.5	23.7
Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammadde	37.4	2.1	59.1	3.5	-21.7
Mineral Yakıtlar, Yağlar vb. Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler	74.2	4.3	264.4	15.5	-190.2
Hayvansal Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar	5.3	0.3	9.1	0.5	-3.8
Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri	313.8	18	184.7	10.8	129.1
Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar	189.9	10.9	181.4	10.6	8.5
Makine ve Ulaştırma Araçları	745.3	42.7	552.3	32.3	193
Çeşitli Mamul Eşya	205.9	11.8	268.3	15.7	-62.4
Sınıflanmamış Ürünler	57.6	3.3	80	4.7	-22.5

Kaynak: European Commission, **DG Trade Statistical Guide**, Directorate-General Trade, Brüksel, 2017, s. 42.

Mal gruplarına göre (SITC Rev. 3) AB'nin ticareti incelendiğinde, AB'nin açık ara en çok makine ve ulaştırma aracı ihraç ettiği (toplam mal ihracatının %42.7'si) görülmektedir. Makine ve ulaştırma araçlarını, %18 ile kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri ve %11.8 ile çeşitli mamul eşyalar takip etmektedir. AB'nin ithalat kalemlerinde en büyük yeri yine makine ve ulaştırma araçları kaplamaktadır (toplam ithalatın %32.3'ü). Bu kalemin ardından %15.7 ile çeşitli mamul eşyalar ve %15.5 ile mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler gelmektedir. AB 190 milyar Avro ile en yüksek açığını mineral yakıtlar kaleminde vermektedir. En yüksek

fazlasını ise 193 milyar Avro ile en büyük ihracat ve ithalat kalemi olan makine ve ulaştırma araçlarında vermektedir.

Tablo 9: Ülkelere Göre AB'nin Mal Ticareti (Milyon Avro) – 2016

Ticaret Ortakları	İhracat	İthalat	Ticaret Dengesi	Toplam Ticaret	Toplam Ticaret (%)
ABD	362.043	246.774	115.269	608.817	17.6
Çin	170.136	344.642	-174.506	514.779	14.9
İsviçre	142.432	121.608	20.825	264.040	7.6
Rusya	72.428	118.661	-46.233	191.089	5.5
Türkiye	78.030	66.652	11.378	144.681	4.2
Japonya	58.136	66.383	-8.247	124.419	3.6
Norveç	48.371	62.935	-14.564	111.306	3.2
Güney Kore	44.518	41.433	3.085	85.951	2.5
Hindistan	37.800	39.265	-1.465	77.065	2.2
Kanada	35.200	29.094	6.106	64.294	1.9
Diğerleri	696.249	635.349	60.9	1331.598	36.8
Toplam	1745.730	1706.413	39.317	3452.143	100

Kaynak: European Commission, “Client and Supplier Countries of the EU28 in Merchandise Trade (value %) (2016, excluding intra-EU trade)”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.02.2017.pdf (02.11.2017).

AB'nin en büyük mal ticareti ortağı ABD'dir. ABD ile olan ticareti, AB'nin toplam mal ticaretinin %17.6'sını oluşturmaktadır. (Bakınız Tablo 9). ABD'yi sırasıyla %14.9 ile Çin ve %7.6 ile İsviçre takip etmektedir. AB, mal ticaretinde en büyü açığı Çin ile alışverişinde vermektedir (174 milyar Avro). Hemen hemen tüm gelişmiş ülkeler ve pek çok gelişmekte olan ülke Çin ile ticaretinde açık vermektedir. Bunun sebebi Çin'in dünyanın imalat sanayi üssü haline gelmiş olmasıdır. Çin'den yapılan ihracat salt Çinli firmalarca değil, Çin'de yerleşik pek çok yabancı firmalar ya da yabancı firmaların bağlaşıkları tarafından da yapılmaktadır. AB'nin verdiği diğer büyük açıkların sebebinin enerji ithalatı olduğu görülmektedir. Çin'le ticarete verilen

dış açıktan sonra en büyük dış ticaret açıkları, petrol ve doğalgaz ihracatçıları olan Rusya (46 milyar Avro) ve Norveç (14 milyar Avro) ile olan ticarete verilmektedir.

2.2.1.3. Hizmet Türüne ve Ülkelere göre AB'nin Hizmet Ticareti

AB küresel hizmet ticaretindeki en büyük oyuncudur. 2015 yılında 831.5 milyar Avro hizmet ihracatı ve 685.7 milyar Avro hizmet ithalatı yapan AB, hizmet ticaretinde toplam 143.3 milyar Avro fazla vermiştir.

Tablo 10: Türüne Göre AB'nin Hizmet Ticareti (Milyar Avro) – 2015

Hizmet Türü	İhracat	İhracat (%)	İthalat	İthalat (%)	Ticaret Dengesi
İşlem Gören Mallar	20.2	2.4	8.5	1.2	11.6
Bakım ve Tamir	11.7	1.4	9.8	1.4	1.9
Taşımacılık	143.6	17.3	126.9	18.5	16.7
Seyahat	112.5	13.5	99.2	14.5	13.2
İnşaat Hizmetleri	13.3	1.6	5.3	0.8	8.0
Sigorta ve Emeklilik Hizmetleri	25.9	3.1	14.4	2.1	11.6
Finansal Hizmetler	87.4	10.5	40.9	6.0	46.4
Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri	60.8	7.3	98.0	14.3	-37.1
Telekomünikasyon, Bilgisayar, Bilgi Hizmetleri	105.2	12.7	59.4	8.7	45.8
Diğer Ticari Hizmetler	235.0	28.3	207.4	30.2	27.7
Kişisel, Kültürel ve Eğlence/Dinlenme Hizmetler	7.8	0.9	10.7	1.6	-2.9
Resmi Hizmetler	7.6	0.9	5.0	0.7	2.6
Sınıflanmamış	0.6	0.1	0.2	0.0	0.4
Toplam	831.5	100	685.7	100	143.3

Kaynak: European Commission (DG Trade Statistical Guide), s. 52.

AB'nin hizmet ihracatının en büyük kalemi, toplam ihracatında %28.3'lük yer tutan diğer ticari hizmetlerdir (Bakınız Tablo 10). Bu kalemin altında araştırma

geliştirme hizmetleri (Ar-Ge kaynaklı mülkiyet satışları, telif hakları vs.), mesleki ve yönetim danışmanlığı hizmetleri, teknik ve ticaretle ilgili hizmetler (mimarlık, mühendislik, bilimsel hizmetler, operasyonel kiralama, tarım ve madencilik hizmetleri) gibi alt kalemleri içermektedir. Diğer ticari hizmetleri sırasıyla %17.3'lük payla taşımacılık ve %13.5'lik payla seyahat takip etmektedir. AB'nin hizmet ithalatında da en büyük payı, toplam hizmet ithalatının %30.2'si kadar yer tutan diğer ticari hizmetler almaktadır. Taşımacılık ve seyahat de toplam hizmet ithalatında %18.5 ve %14.5 pay alarak en büyük ikinci ve üçüncü hizmet ithalatı kalemleri olmuşlardır.

AB iki kalem dışında (fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri ve kişisel, kültürel ve eğlence/dinlenme hizmetleri), hiçbir hizmet ticareti kaleminde dış açık vermemiştir. En büyük fazlalar 46.4 milyar Avro ile finansal hizmetler, 45.8 milyar Avro ile telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleri, 27.7 milyar Avro ile diğer ticari hizmetler kalemlerinde verilmiştir.

Tablo 11: AB'nin Ülkelere Göre Hizmet Ticareti (Milyar Avro) – 2015

Ticaret Ortakları	İhracat	İhracat (%)	İthalat	İthalat (%)	Ticaret Dengesi
ABD	225.8	27.2	212.8	31.0	13
İsviçre	116.6	14.0	72.5	10.6	44.1
Çin	37.3	4.5	26.4	3.8	10.9
Norveç	28.0	3.4	16.2	2.4	11.8
Japonya	28.0	3.4	15.8	2.3	12.2
Singapur	25.6	3.1	21.5	3.1	4.1
Rusya	25.3	3.0	11.7	1.7	13.6
Avustralya	19.8	2.4	9.5	1.4	10.3
Kanada	18.0	2.2	12.1	1.8	5.9
Brezilya	15.6	1.9	8.7	1.3	6.9
Diğerleri	291.5	34.9	278.5	40.6	13.1
Toplam	831.5	100	685.7	100	145.9

Kaynak: European Commission (DG Trade Statistical Guide), s. 59.

Hizmet ticaretinde AB'nin en büyük ortağı yine açık ara ABD'dir. Onu İsviçre ve Çin takip etmektedir. AB büyük ticaret partnerlerinin neredeyse hiçbirisiyle hizmet ticaretinde açık vermemektedir. Hizmet ticaretinde verilen fazla 145 milyar Avro'nun üzerindedir ki bu AB'nin mal ticaretinde verdiği fazlayı önemli ölçüde aşmaktadır.

2.2.2. AB'nin Ortak Ticaret Politikası

Avrupa Birliği'nde ticaret politikası günümüzde Birliğin münhasır yetkisindedir ve Avrupa Komisyonu tarafından yürütülmektedir. AB'nin Ortak Ticaret Politikası, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından, Lizbon Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen sürede önemli derecede evrim geçirmiştir.

2.2.2.1. Lizbon Antlaşması Öncesi Ortak Ticaret Politikası

Ortak Ticaret Politikası Avrupa Topluluğu'nun en eski ortak politikalarındandır ve Roma Antlaşması'nda (1957) -110 ila 116. maddeler arasında düzenlenen alanlardan biridir. AB'nin ekonomik bütünleşmesi aşamasında ilk Gümrük Birliği bulunduğundan, Ortak Ticaret Politikası da Gümrük Birliği üzerinden kurgulanmıştır. Roma Antlaşması'nın 110. maddesinde, "Kendi aralarında bir gümrük birliği kurarak Üye Devletler, kendi çıkarları çerçevesinde ve dünya ticaretinin gelişimine uyumlu olarak, uluslararası ticaretin önündeki engelleri ve gümrük bariyerlerini tedrici olarak kaldırılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar" denmektedir.²³⁵ 111. maddede ise üyelerin geçiş dönemi sonuna kadar dış ticaret alanında ortak bir politika uygulamak için gerekli şartları sağlamak üzere üçüncü ülkelerle ticari ilişkilerini koordine etmesi istenmiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu mal, sermaye ve işgücünün serbest dolaşabildiği bir ortak pazar yaratma niyetindeydi. Bunu gerçekleştirmek amacıyla, Roma Antlaşması'nın 111. maddesinde de bahsedilen 31 Aralık 1969'da nihayete erecek bir geçiş dönemi belirlendi ve bu dönem sonunda ticaret politikası Topluluğun münhasır yetkisi altına girdi.²³⁶ 1970'e kadar üye ülkeler, üye olmayan devletlerle kendi ticari ilişkilerini düzenleyebiliyorlardı ancak 1970 öncesinde bile Avrupa Komisyonu ikili

²³⁵ European Commission, "Treaty Establishing the European Economic Community", https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf, (10.10.2017), s. 40.

²³⁶ European Commission, "Common Commercial Policy", <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:a20000>, (10.10.2017).

anlaşmalar akdetmekten (mesela 1964'te İsrail'le) ya da 1963-1967 yılları arasında Kennedy Turu'na katılmaktan kaçınmamıştır.²³⁷

Maastricht Antlaşması'yla (1992) geçiş dönemini düzenleyen 111, 114 ve 116. maddeler yürürlükten kaldırılmış, 113 ve 115. maddeler ise değiştirilmiştir. 113. maddede ticaret politikasına dair karar alma mekanizmasına açıklık getirilmiştir:

1. *Ortak Ticaret Politikası; özellikle tarife değişiklikleri, tarife ve ticaret anlaşmalarının sonuçlandırılması, serbestleştirme önlemlerinde tekdüzeliğin sağlanması, damping ve teşviklerle karşılaşıldığında alınacak önlemler gibi ihracat politikasına ve ticaretin korunmasına dair önemlerin alınması konularında yeknesak ilkelere dayanacak.*
2. *Komisyon, Ortak Ticaret Politikasının uygulanması için Konsey'e teklifler sunacaktır.*
3. *Bir ya da daha fazla devletle ya da uluslararası örgütlerle anlaşma müzakere etme ihtiyacı doğduğunda, Komisyon, Konsey'e tavsiyelerde bulunacak, Konsey de Komisyon'u gerekli müzakereleri başlatması için yetkilendirecektir. Komisyon bu müzakereleri, Konsey tarafından Komisyon'a bu görevde yardımcı olması için atanmış ve Konsey'in direktifleriyle belirlenen çerçevede çalışacak özel bir komite ile danışarak yürütecektir...*
4. *Konsey, kendisine bu madde ile sağlanan yetkileri kullanırken nitelikli çoğunluk ile karar alacaktır.*²³⁸

Maastricht Antlaşması'nı tadil eden, 1997'de imzalanıp, 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile Ortak Ticaret Politikasını düzenleyen 110, 112, 113

²³⁷ European Commission (Common Commercial Policy).

²³⁸ Treaty on European Union, Official Journal of the European Communities, C 191, 29/07/1992, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11992M%2FTXT>, (10.10.2017), s. 22.

ve 115. maddeler sırasıyla 131, 132, 133 ve 134. maddeler olarak yeniden sıralandırılmıştır.²³⁹

1992 Maastricht Konferansı'nda, Komisyon ilk kez hizmetler ve ticarete konu olan fikri mülkiyet haklarının açıkça Birliğin münhasır yetkisine devrini teklif etmiş ve bu teklif reddedilmiştir.²⁴⁰ Adalet Divanı da 1994 yılında, Komisyon'un, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve Ticaret ile İlgili Fikri Mülkiyet Anlaşması'nı (TRIPS) sonuçlandırmada münhasır yetki sahibi olup olmadığı sorusu üzerine yayınladığı görüşünde; Birliğin mal ticaretine dair çok taraflı anlaşmaların müzakeresi ve sonuçlandırılmasında münhasır yetki sahibi olduğuna ancak GATS ve TRIPS'i sonuçlandırmada yetkiyi üye devletlerle paylaştığına hükmetmiştir.²⁴¹ Adalet Divanı bu kararıyla, Birliğin münhasır yetkisi içinde sadece geleneksel ticaretin, yani salt mal ticaretinin, olduğunu teyit etmiştir. Adalet Divanı'nın bu tutumu, Komisyon'un antlaşma yolu ile söz konusu yetkiyi devralmaya çalışmasının yolunu açmıştır.

Taslak Avrupa Anayasası, Birliğin dışişlerinde bir bütün olarak temsil edilmesi fikrini desteklemiş, bunun için tüm Birliği temsil edecek bir dışişleri bakanı öngörmüş ve bu bakanın yetki alanına Ortak Ticaret Politikasını da dâhil etmişti.²⁴² Taslak Anayasa, AB üyeleri tarafından imzalanmıştı ve onay sürecindeydi. Ancak 2005 yılında Fransa ve Hollanda'daki halk oylamalarında reddedildikten sonra onay süreci sona ermiş ve antlaşma rafa kaldırılmıştır.

2.2.2.2. Lizbon Antlaşması Sonrası Ortak Ticaret Politikası

Taslak Anayasa'nın reddinden sonra, onun yerini alacak Lizbon Antlaşması 2007'de imzalanmış, 2009'da yürürlüğe girmiştir. Ortak Ticaret Politikası dâhil olmak üzere pek çok alanda, Taslak Anayasa ile Lizbon Antlaşması aynı kuralları öngörmektedir.

²³⁹ Canan Balkır, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 148.

²⁴⁰ Marc Bungenberg, "Going Global? The EU Common Commercial Policy After Lisbon", **European Yearbook of International Economic Law 2010**, (Ed. Christoph Herrmann Jörg ve Philipp Terhechte), Springer, 2010, s. 127.

²⁴¹ European Court of Justice, "Opinion of the Court of 15 November 1994", Opinion 1/94, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61994CV0001#MO>, (11.10.2017).

²⁴² Balkır (2016), s. 149.

Ortak Ticaret Politika'sını düzenleyen eski 133. madde Lizbon Antlaşması'nda kapsamı genişletilerek 207. madde olmuştur. Bu maddeye göre, ortak ticaret politikası artık mal ticaretinin yanı sıra, hizmet ticaretini, "fikri mülkiyetin ticari boyutlarını ve doğrudan yabancı yatırım"ı da kapsamaktadır.²⁴³ Birlik bu alanlarda da artık münhasır yetki sahibidir. Lizbon Antlaşması ile Ortak Ticaret Politikası, ulaşım haricinde neredeyse tüm WTO gündemi konuları içermekte ve "insan hakları ve çevre korumasına dair maddeler içeren yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarını da kapsamaktadır."²⁴⁴ Aslında Ortak Ticaret Politikası'nın kapsamı Nice ve Amsterdam Antlaşmalarında yapılan değişikliklerle hizmet ticareti ve fikri mülkiyetin ticarî boyutlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir ancak bu değişiklikler şekil ve dil yönünden çok sorunlu olduğu için 'okunamaz' ve aşırı karmaşık bir yetki durumu ortaya çıkarmıştır.²⁴⁵ Lizbon Antlaşması bu durumu çözmüştür.

Ticaret anlaşmalarının müzakeresinde olağan yasama usulü geçerli olmaktadır. Olağan yasama usulünde Konsey ve Avrupa Parlamentosu eşit konumdadır, ortaklaşa karar ve veto yetkileri vardır. Başka bir önemli yenilik ise Konsey'in bu alanda nitelikli çoğunlukla karar alabilmesi, eskisi gibi oybirliği aranmamasıdır. Ancak 207. maddede bu durumun istisnaları da sayılmıştır: Kültürel ve görsel işitsel hizmet ticaretinde söz konusu anlaşmanın Birliğin kültürel ve dilsel çeşitliliğini olumsuz etkileme ihtimali doğarsa ve sosyal, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki ticarete anlaşmalar üye devletin bu alanlardaki hizmet sağlama yeteneğini olumsuz etkilenmesi ihtimali varsa, Konsey oybirliği ile hareket etmek durumdadır.

Birliğin ticaret politikası yetkilerinin hizmet ticaretine, doğrudan yabancı yatırıma ve fikri mülkiyete uzanması ve Konsey'in bu alanlarda nitelikli oy çoğunluğuyla karar alabiliyor olması, Komisyon'un uluslararası ticarî müzakerelerde manevra alanını genişletmiştir. AB yönetiminde halkın doğrudan temsilinin az olduğu, yani bir 'demokratik açık' bulunduğu eleştirilerine karşı, Lizbon Antlaşması ile Parlamento'nun yetkileri genişletilmiştir. Bu ticaret politikası sürecini de şüphesiz

²⁴³ Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union, C 326, 26/10/2012, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>, (13.10.2017).

²⁴⁴ Balkır (2016), s. 155.

²⁴⁵ Bungenberg, s. 131.

etkilemektedir. Artık Komisyon, Avrupa Parlamentosu'nu da süreç içinde bilgilendirmek ve yerine göre ikna etmek zorundadır.

Ortak Ticaret Politikası, Lizbon Antlaşması ile büyük ölçüde siyasallaşmıştır. Ticaret ve yatırım politikalarının dış eylem olarak sınıflanmasının yanı sıra, ortak ticaret politikası; AB Antlaşması 21. maddede belirtilen demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi genel değerler ve sürdürülebilir iktisadî, çevresel ve sosyal kalkınma, iyi yönetim ve dünya kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı gibi amaçlar doğrultusunda uygulanmalıdır.²⁴⁶ Bu yenilikle AB değerleri ve ticaret politikası arasında hukuki olarak bağlayıcı bir bağ yaratılmıştır.

2.2.2.3. Kontrollü Küreselleşme Stratejisi (1999)

'Kontrollü küreselleşme' (managed globalization) terimi Avrupa gündemine ilk defa Eylül 1999'da, AB'nin ticaretten sorumlu komiserlik görevine getirilen Pascal Lamy'nin komiserlik sürecinde (1999-2004) uygulayacağı doktrini olarak açıklamasından sonra girdi.²⁴⁷ Küreselleşme, faydaları ve önemli maliyetleri bulunan istikrarsız, heterojen, eşitsizliği artıran bir süreçtir. 'Kontrollü Küreselleşme' bu fayda ve maliyetlerin daha adil bir şekilde dağıtılmasını şiar edinmektedir. Doktrinin arka planında uluslararası örgütlerde görev yapan ekseriyetle sosyal demokrat olan Fransız bürokratlarının önemli etkisi bulunmaktadır.²⁴⁸ Aslında Lamy 'kontrollü küreselleşme' diyerek, 1980'lerde Fransa'yı ve Avrupa'yı pazar ekonomisine dönüştüren sosyalist Fransız siyasetçi ve bürokratların geliştirdiği uygulamalara bir isim koymuş oldu.²⁴⁹

Beş yıl boyunca AB'nin ticaret stratejisi olan Kontrollü Küreselleşme, AB'nin Doha Turu'ndaki pozisyonunu belirlemiş ve çok taraflılık, sosyal adalet ve sürdürülebilir kalkınma gibi konuları da içeren geniş bir stratejik çerçeve sunmuştur.²⁵⁰ Stratejinin uygulanması beş temel unsura dayanıyordu: Yetkileri genişletilmiş uluslararası organizasyonların (bu bağlamda özellikle WTO) gözetiminde bir dizi sıkı

²⁴⁶ Bungenberg, s. 128.

²⁴⁷ Rawi Abdelal ve Sophie Meunier, "Managed Globalization: Doctrine, Practice and Promise", **Journal of European Public Policy**, 17:3, 2010, s. 353.

²⁴⁸ Abdelal ve Meunier, s. 353.

²⁴⁹ Sophie Meunier, "Managing Globalization? The EU in International Trade Negotiations", **Journal of Common Market Studies**, Volume 45, Number 4, 2007, s. 909.

²⁵⁰ Meunier, s. 906.

ticaret kuralları koymak, çok taraflılığı teşvik etmek, ticaret kurallarına tabi olan ticaret meselelerinin kapsamını genişletmek, AB modelini ihraç etmek ve küreselleşmenin maliyet ve faydalarını yeniden dağıtmak.²⁵¹

Kontrollü Küreselleşme güçlü uluslararası kurumlar bu kurumlar aracılığıyla uygulanacak açık tanımlanmış, sıkı kurallar öngörüyordu. Bu sebeple AB, WTO ve onun anlaşmazlık çözüm mekanizmasının güçlendirilmesine destek vermiştir.²⁵² Diğer bir unsur ise çok taraflılıktır. Bu unsur kapsamında WTO'nun üye sayısının artırılması desteklenmiştir, zira bu, uluslararası ticaret kurallarına daha fazla ülkenin uyması ve ticaret sisteminde daha az anarşi olması demektir.²⁵³ Ayrıca anlaşmalarda iki taraflılıktan ziyade çok taraflılığa önem verilmiş, hatta AB gayri resmi olarak, Doha Turu bitene kadar yeni ikili anlaşma yapmama kararı almıştır.²⁵⁴ Kurallara tabi olan ticaret meseleleri de kapsam olarak genişletilmek istenmiştir. Bu WTO'nun yetki alanını artıracak ve ülkeler daha sıkı örülmüş bir yasal çerçevede ticaret yapacaklardı. Bu sebeple Singapur meselelerinin (rekabet politikası, kamu alımlarında şeffaflık, ticaret kolaylaştırılması ve yatırımların korunması) WTO çatısı altına getirilmesine AB destek çıkmıştır.²⁵⁵ AB bu stratejiyi uygularken kendi tecrübesini dünyaya model olarak ihraç etmek istemiştir. AB senelerdir pazar bütünleşmesi ve yasal düzenlerin yaklaşması konusunda bir deney teşkil ettiğinden, uluslararası ticarî serbestleşmedeki meydan okumalara çözüm sunarken kendi tecrübesini model olarak almıştır.²⁵⁶ Yani amaç, AB bölgesel tecrübesini dışsallaştırarak, küreselleşmeye uygulamaktır.

Stratejinin kapsamında uygulamaya geçirilmek istenen en büyük hedef küreselleşmenin maliyet ve faydalarının adil dağılımı idi. Her ne kadar ulaşılması güç bir amaç gibi gözüксе de, gerçekleştirilmesi için belli somut adımlar atılmıştır. Bu hedef kapsamında, 'Silahlar Hariç Her Şey', 'Temel İlaçlara Erişim' ve Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi gibi politikalarla en az gelişmiş ülkelere karşılıksız

²⁵¹ Meunier, s. 911-916.

²⁵² Meunier, s. 911.

²⁵³ Meunier, s. 912.

²⁵⁴ Meunier, s. 912.

²⁵⁵ Meunier, s. 914.

²⁵⁶ Alasdair R. Young ve John Peterson, "The EU and the New Trade Politics", **Journal of European Public Policy**, 13:6, 2006, s. 805.

ticari faydalar sunulmuştur, AB içinde de ‘küreselleşme uyum fonu’ teklifi verilmiştir.²⁵⁷

2.2.2.4. Küresel Avrupa Stratejisi (2006)

2005 yılında, sıkı biçimde çok taraflılığa dayanan Kontrollü Küreselleşme stratejisinin yaratıcısı ve uygulayıcısı Pascal Lamy çok taraflı ticarî platformun yani WTO’nun başına geçti. Yerine Britanyalı Peter Mandelson geldi ve 2006 yılında AB’nin rekabet gücünü artırmaya ve AB firmaları için pazar açmaya odaklanan ‘Küresel Avrupa’ stratejisini getirdi. Küresel Avrupa stratejisi AB’nin büyüme ve istihdam stratejisinin bir parçası ya da uzantısı olarak tasarlanmıştır. Küresel Avrupa, kontrollü küreselleşme doktrinine kıyasla daha pratik, göreceli olarak kısa ve orta vadeli amaçlara yönelik ve değerlerden ziyade iktisadi çıkarlara yoğunlaşan bir politikadır.

Gelişmekte olan ekonomilerin giderek daha fazla pay aldığı küresel ekonomide, AB için rekabet edebilirliğin anahtarı; bilgi, inovasyon, fikri mülkiyet, hizmet sektörü ve kaynakların etkin kullanımı olarak görülmektedir.²⁵⁸ Küresel Avrupa, kaynakların ticarete daha verimli olan sektörlerle aktarılmasını da öngörmektedir. Bu yolla AB’nin mukayeseli üstünlüklerinden gelecek faydanın maksimize edilmesi umulmaktadır. Fikri mülkiyet, hizmetler, yatırımların korunması, kamu alımları ve rekabet alanlarında daha güçlü kurallar koymanın, AB için yeni büyüme alanları yaratacağı düşünülmektedir. Örneğin fikri mülkiyet hakları korumasının yetersiz olduğu yerlerde, AB’nin pazar erişiminin değeri düşmekte, hak sahipleri yatırımlarından gelir elde etme imkânından mahrum kalmakta ve en yaratıcı, inovatif firmaların varlıklarını idame etme imkânları riske girmektedir.²⁵⁹ Bu sebeple AB, özellikle gelişmekte olan ülkelerde fikri mülkiyet konusundaki taahhütlerin yerine getirilmesine, Çin gibi ülkelerde sahtecilikle mücadele ve fikri mülkiyet haklarının uygulanması için kaynak ayırmaya ve küresel sahnede fikri mülkiyet konusunda ABD ve Japonya gibi ülkelerle işbirliğini artırmaya özen göstermektedir.²⁶⁰ Bu alanda ve

²⁵⁷ Meunier, s. 915-916.

²⁵⁸ European Commission, “Global Europe: Competing in the World”, **Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and Social Committee of the Regions**, 04.10.2006, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0567>, (15.10.2017), s. 3.

²⁵⁹ European Commission (Global Europe), s. 6.

²⁶⁰ European Commission (Global Europe), s. 6.

Singapur meselelerinde AB'nin gelişmekte olan ülkelerle pozisyonunun ayrıldığı göze çarpmaktadır. Fikri mülkiyet, patent ve marka sahipliği gelişmekte olan ülkelerde göreli olarak daha az olduğu için ve yüksek standartların uygulanması gelişmekte olan ülkeler için ciddi maliyetlerle sonuçlanabileceği için, bu alanda ilerleme yavaş ve meşakkatli olmaktadır.

Küresel Avrupa da, Kontrollü Küreselleşme gibi çok taraflılığın birincilliğini kabul etmektedir. Stratejinin ortaya konuğu Avrupa Komisyonu'nun 4 Ekim 2006 tarihli bildirisinde WTO'nun, kurallara dayalı bir sistemde ticareti artırmak ve yönetmek için halen en etkin yol olduğu ve Doha Kalkınma Gündemi'nin halen Komisyon'un ilk önceliği olduğu vurgulanmıştır.²⁶¹ Ancak serbest ticaret anlaşmalarının, dikkatlice oluşturulursa, WTO kurallarını daha da ileri gtrebileceğinden, daha hızlı ve ileri biçimde açıklığı ve bütünleşmeyi teşvik edebileceğinden, WTO platformunun dışında kalan konulara hitap edebileceğinden bahsedilmiştir.²⁶² Her ne kadar önceliği çok taraflılığa verip Doha Turu'nu yeniden canlandırmayı amaçlasa da, Küresel Avrupa nceki dönemin ikili ticaret anlaşması yasağını kaldırmıştır. Bu ASEAN, Güney Kore ve Mercosur ile ikili ve bölgesel müzakerelerin başlamasını beraberinde getirmiştir.²⁶³

Lizbon Antlaşması'ndan önce hazırlanmış olsa da, Küresel Avrupa stratejisinde de ticaret politikasının siyasallaştığı görülmektedir. Komisyon'a göre, ticaret müzakereleri söz konusu olduğuunda her ülke ayrı bir vaka olarak değerlendirilmeli ve ortağın hazırlık derecesi ve 'daha geniş siyasal değerlendirmeler' de göz önünde bulundurulmalı, ticaret anlaşmasının maddeleri o ülke ya da bölge ile genel ilişkilerin ayrılmaz bir bütünü olarak görülmelidir.²⁶⁴ Ancak Küresel Avrupa stratejisi, iktisadî kriterleri önceliklendirmektedir. STA ortakları belirlenirken değerlendirilecek ekonomik kriterler pazar büyüklüğü (ekonomik büyüklük ve büyüme), AB ihracatına karşı koruma seviyesi (tarifeler ve tarife dışı engeller) olmalıdır.²⁶⁵

²⁶¹ European Commission (Global Europe), s. 2.

²⁶² European Commission (Global Europe), s. 8.

²⁶³ Meunier, s. 917.

²⁶⁴ European Commission (Global Europe), s. 10.

²⁶⁵ European Commission (Global Europe), s. 9.

Küresel Avrupa stratejisi kapsamında AB'nin imzalamayı öngördüğü STA tanımı her bakımdan yeni nesildir. Komisyon'a göre, "Yeni rekabet gücü yoğun STA'lar içerik açısından geniş ve hırslı olmak durumundadır, geniş ölçüde hizmetler ve yatırım alanı dâhil olmak üzere, en yüksek ticaret serbestleşmesi seviyesini amaçlamalıdır." Ayrıca ticaret kolaylaştırması, fikri mülkiyet hakları, tarife dışı engeller, rekabet, çevre ve iş gücü standartları vs. hakkında da güçlü maddeler talep edilmektedir. Küresel Avrupa'nın STA tarifi yeni nesil ve mega-bölgesel STA tarifleriyle tam uyum içindedir. AB'nin STA'ları önemli derecede ticaretin dışına da çıkar hale gelmiştir. AB'nin komşuları, gelişmekte olan ekonomiler, AB'nin devasa pazarına erişebilmek için AB ile anlaşma yapmaya mahkûmdurlar. AB de, özellikle Lizbon Antlaşması'ndan sonra, STA'ların içine dış politika hedeflerini ve temel değerlerini de yerleştirerek anlaşmalarına sıkı bir siyasi boyut katmaktadır.

2.2.2.5. 'Herkes İçin Ticaret' Stratejisi (2015)

'Herkes İçin Ticaret', AB'nin daha fazla derin ve yeni nesil STA imzalama hedefine uygun olarak bir 'ticaret ve yatırım' stratejisi olarak adlandırılmıştır. Herkes İçin Ticaret, Küresel Avrupa'dan unsurlar barındırsa da, geneli itibarıyla değerlere daha fazla vurgu yapmaktadır. Küresel Avrupa'nın Asya'ya özellik atfetmesi ve ikili STA'ların ekonomik ölçütlere öncelik verilerek hazırlanması gibi maddeleri içerirken, Kontrollü Küreselleşme'nin sürdürülebilir kalkınma ve en az gelişmiş ülkelerle işbirliği gibi ilkelerini de bünyesinde barındırmaktadır. Yeni strateji, Avrupa Komisyonu'nun 14 Ekim 2015 tarihli ve "Herkes İçin Ticaret: Daha Sorumlu Bir Ticaret ve Yatırım Politikasına Doğru" başlığı ile kamuoyuna duyulmuştur. AB'de bugün daha fazla insan ticaret politikasına ilgi duymaktadır, bunun da sebebi özellikle TTIP'e dair sosyal haklar, çevresel standartlar, işgücü standartları vs. hakkındaki kamuoyunun endişeleri bu alandaki tartışmayı alevlendirmesidir. Avrupa Komisyonu, bu tartışmanın esas sorusunun "Ticaret politikası kimin içindir?" olduğundan yola çıkarak, AB ticaret politikasının 'herkes için' olduğunu yeni stratejisinde göstermeye çalışmıştır.²⁶⁶ Kısacası 'herkes için ticaret', AB'nin ticaret politikasından olabildiğinde insanın faydalanması anlamına geliyor.

²⁶⁶ European Commission, "Trade for All: Towards a More Responsible Trade and Investment Policy", **Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European**

Herkes İçin Ticaret'in amaçlarından biri, ticaret politikasının küresel değerler zincirleri, dijital ekonomi ve hizmet ticaretinin giderek daha önemli hale gelmesi gibi yeni ekonomik realiteler göz önünde bulundurularak güncellenmesidir.²⁶⁷ Küresel değer zincirleri, üretim sürecinin ülkelere dağıtılarak yapıldığı bir üretim biçimidir. AB, daha hayatî ara mallar, parçalar, nihaî ürünler üreterek değer zincirlerinde daha yükseğe çıkmayı hedeflemektedir.²⁶⁸ Küresel değer zincirleri ile dijital ticaret ve hizmet ticareti arasındaki bağların giderek güçlendiği görülmektedir. Firmalar için veri depolama, veri güvenliği, veri transferi iş modellerinin ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Bu sebeple AB, kişilerin kişisel verilerinin korunarak, veri akışlarının serbestleştirilmesini hedeflemektedir. Ayrıca, TiSA'da ve ikili STA'larda e- ticaret, sınır ötesi veri akışları, verilerin korunması gibi konularda yeni kurallar oluşturulması amaçlanmaktadır.²⁶⁹ Mal ticareti yapan firmalar mallarını satmak amacıyla sigorta, nakliye gibi geleneksel hizmetler satın almak ya da üretmenin yanı sıra, montaj, eğitim, destek, bakım-tamir gibi hizmetleri de sağlamak durumundadırlar. Özellikle rüzgâr türbinleri ve tıbbi cihazlar gibi karmaşık donanımların ticaretinde montaj, destek, eğitim ve bakım satışın ayrılmaz parçalarıdır.²⁷⁰ Kısacası imalat sanayi ve hizmetler arasındaki bağ güçlüdür ve giderek güçlenmektedir. Bu bağ hizmet ve mal ticaretinin ayrı ayrı ele alındığı geleneksel ticaret politikası çizgisinden çıkmayı ve mal ve hizmet satışlarını destekleyen profesyonellerin hareketliliğinin, veri akışlarının kolaylaştırılmasını gerektirmektedir.²⁷¹ Bu soruna cevap vermek için Avrupa Komisyonu, göç ve hareketlilik politikası ile ticaret politikası arasında bir bağ kurmaktadır. Uluslararası iş yapan firmalar için "profesyonellerin geçici hareketliliğinin" şart olduğunu tanıyan Komisyon, mal ve ekipmanların (mühendislik, bakım hizmetleri vs.) satışıyla doğrudan ilgili hareketlilik maddeleri müzakere etmeyi ve ticaret politikası ile AB'nin geri kabul, vize kolaylaştırması politikaları arasındaki sinerjiden daha iyi yararlanmayı hedeflemektedir.²⁷²

Economic and Social Committee and Social Committee of the Regions, 14.10.2015, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52015DC0497>, (18.11.2017), s. 3.

²⁶⁷ European Commission, "Q & A on Trade for all, the Commission's new trade & investment strategy", 14.10.2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153864.pdf, (18.11.2017), s. 1.

²⁶⁸ European Commission (Trade for All), s. 5.

²⁶⁹ European Commission (Trade for All), s. 7.

²⁷⁰ European Commission (Trade for All), s. 6.

²⁷¹ European Commission (Trade for All), s. 6.

²⁷² European Commission (Trade for All), s. 7-8.

Herkes İçin Ticaret, Küresel Avrupa'ya kıyasla daha değer odaklıdır. AB dünyanın en büyük mal ve hizmet ihracatçısı ve ithalatçısı, 80 kadar ülkenin en büyük ve 40 kadar ülkenin de ikinci en büyük ticaret ortağıdır: Komisyon'a göre, AB bu gücü kendi vatandaşlarının ve başta en fakir ülkeler olmak üzere, dünyanın diğer bölgelerindeki insanların yararına kullanmalıdır.²⁷³ Yine değer odaklı tutumlar olarak, ticaret anlaşması müzakerelerinin, TTIP görüşmelerinde yapıldığı gibi, daha şeffaf ve bazı müzakere metinlerinin yayınlanarak yapılması, AB'li tüketicilerin çevresel ve sosyal koruma seviyesinin anlaşmalarda korunacağı taahhütleri verilmektedir.²⁷⁴ Gelişmekte olan ülkelerde de sürdürülebilir kalkınma çabaları ve insan hakları, Genel Tercihler Sistemi gibi çeşitli ticaret politikası araçlarıyla desteklenmeye devam edecek. Ayrıca ticaret anlaşmalarının işçi haklarına saygıyı teşvik eden güçlü maddeler içermesi öngörülmektedir: Komisyon, ticaret ortaklarının çocuk işçilerin kullanılmaması, işçilerin örgütlenme hakkı, işyerinde ayrımcılığa uğramama hakkı gibi temel işgücü standartlarını uygulamasını sağlamayı bir öncelik haline getirecek.²⁷⁵

2.2.2.6. AB ve Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)

AB uzun süredir ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarında 'derin ticaret' gündemini uygulamaktadır. Kontrollü Küreselleşme, Küresel Avrupa ve Herkes için Ticaret stratejilerinde de AB'nin rekabet politikası, yatırım, ticaret kolaylaştırması, hizmet ticareti, teknik standartlar, kamu alımları, e-ticaret gibi konularda mümkün olduğunda serbestleşme istediği tekrar edilmiştir. Bu konular, AB'nin yeni nesil STA'ları tarafından kapsamaktadır. Güney Kore ile yapılan STA, yarattığı etkiler ve uygulanmasının etkinliği açısından AB'nin derin içerikli STA'larının model örneği olarak gösterilmektedir. AB'nin Güney Kore STA'sını imzalamasından sonra, dört yıl içinde AB'nin Güney Kore'ye ihracatı %55 artmış, ilk üç yılda 4.7 milyar Avro ek ihracat yaratılmış, AB'nin Güney Kore'deki pazar payı %9'dan %13'e çıkmış (ABD'ninki sabit kalmış ve Japonya'ninki düşmüştür), AB'nin Güney Kore ile olan dış ticaret açığı dış ticaret fazlasına çevrilmiştir.²⁷⁶ AB'nin Güney Kore STA'sı içerik bakımından oldukça geniştir ve Komisyon'a göre ABD'nin Güney Kore ile imzaladığı

²⁷³ European Commission (Trade for All), s. 3.

²⁷⁴ European Commission (Q & A on Trade for All), s. 2.

²⁷⁵ European Commission (Q & A on Trade for All), s. 2.

²⁷⁶ European Commission (Q and A on Trade for All), s. 4.

KORUS STA'sını geride bırakmaktadır.²⁷⁷ AB bu tecrübeyi diğer STA'larıyla da tekrarlamak istemektedir.

AB 'derin ticaret' gündemi kapsamındaki alanlarda istediklerini gerçekleştirmenin esas testini TTIP müzakerelerinde vermektedir. Zira pazarlık gücü bakımından TTIP müzakereleri farklıdır. Komisyon, yaptığı tüm diğer anlaşmalarda asimetrik olarak daha güçlü taraf idi. Zira idari kapasitesi, ticaret konusundaki uzmanlığı, hem de AB'nin devasa pazarı ve önemli siyasi gücünün sağladığı avantaj Komisyon'un müzakere masasında tartışılmaz üstünlüğünü ortaya koyuyordu. TTIP müzakereleri için aynı yorumu yapmak mümkün değildir.

Avrupa Birliği'ne göre, TTIP Birliğin başlattığı "en hırslı ve stratejik" ticaret müzakeresidir.²⁷⁸ Şu ana kadar AB ve ABD arasında 15 müzakere turu gerçekleştirilmiştir. AB, TTIP'in siyasi anlamda en önemli müttefiki ve en büyük ihracat pazarı olan ABD ile ilişkisini daha da güçlendireceğini ve küresel ticaret kuralları yaratmak için "etkin bir laboratuvar" teşkil edeceğini ummaktadır.²⁷⁹ TTIP konusunda AB'nin şekillenen pozisyonu üç madde ile açıklanmıştır:

- *AB'nin Kanada STA'sı ile (CETA) kıyaslanabilecek hırslı ve dengeli bir pazar erişimi paketi.*
- *Yasal işbirliğine yeni bir yaklaşım ve iki tarafın yasal özerkliği ve korunma seviyesine tamamen saygı duyarak anahtar sektörlerde sağlam yasal sonuçlar.*
- *Sürdürülebilir kalkınma, yozlaşmayla mücadele, enerji ve hammaddelerin ticari boyutları ve yatırımlar dâhil olmak üzere, uluslararası ticaret kurallarının modernizasyonu.*²⁸⁰

ABD gibi AB'nin de ana amaçlarında biri TTIP aracılığıyla küresel ticaret standartlarını yeniden tanımlamaktır. Ancak iki gücün standartları birbirine tamamen uyumlu değildir. Müzakere neticesinde ortaya çıkacak standartlar daha ne kadar daha yakın olursa, ceteris paribus, diğer tarafın üstleneceği uyum maliyetleri o kadar daha

²⁷⁷ European Commission (Trade for All), s. 5.

²⁷⁸ European Commission (Trade for All), s. 22.

²⁷⁹ European Commission (Trade for All), s. 22.

²⁸⁰ European Commission (Trade for All), s. 22.

fazla olacaktır. Bu sebeple yasal yakınlaşma ve standartların uyumlaştırılması gibi konularda mesafe almak çok kolay değildir. Ayrıca AB içinde standartların düşmesini istemeyen kesimler, TTIP'e karşı muhalefetlerini sürdürmektedirler. Hatta bu keskin muhalefet karşısında, Komisyon TTIP'e dair daha şeffaf olmaya söz vermek zorunda kalmış ve müzakerelerle ilgili pek çok metni yayınlamıştır. Komisyon, TTIP'i müzakere ederken, AB'ye ihraç edilen ürünlerin insanların sağlığını ve güvenliğini, çevreyi, toplumun faydalarını gözeterek AB'nin yüksek standartlarına uygun olmasını sağlayacağını taahhüt etmektedir.²⁸¹

2.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI VE DIŞ TİCARET POLİTİKASI

Türkiye'nin dış ticaret yapısı ve dış ticaret politikası genelde sanayileşme ve kalkınma çabalarıyla şekillenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanmaya başlanan sanayileşme politikalarına rağmen, ülkenin dış ticaretinde sanayi ürünlerinin baskın gelmesi 1980'leri bulmuştur. Günümüzde ithal girdilere bağımlılık, enerjide bağımlılık, tarım sektöründe verimsizlik ve düşük teknoloji kullanımı, KOBİ'lerin uluslararasılaşamaması gibi sorunlar yüzünden yüksek dış ticaret açığı vermektedir.

2.3.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı

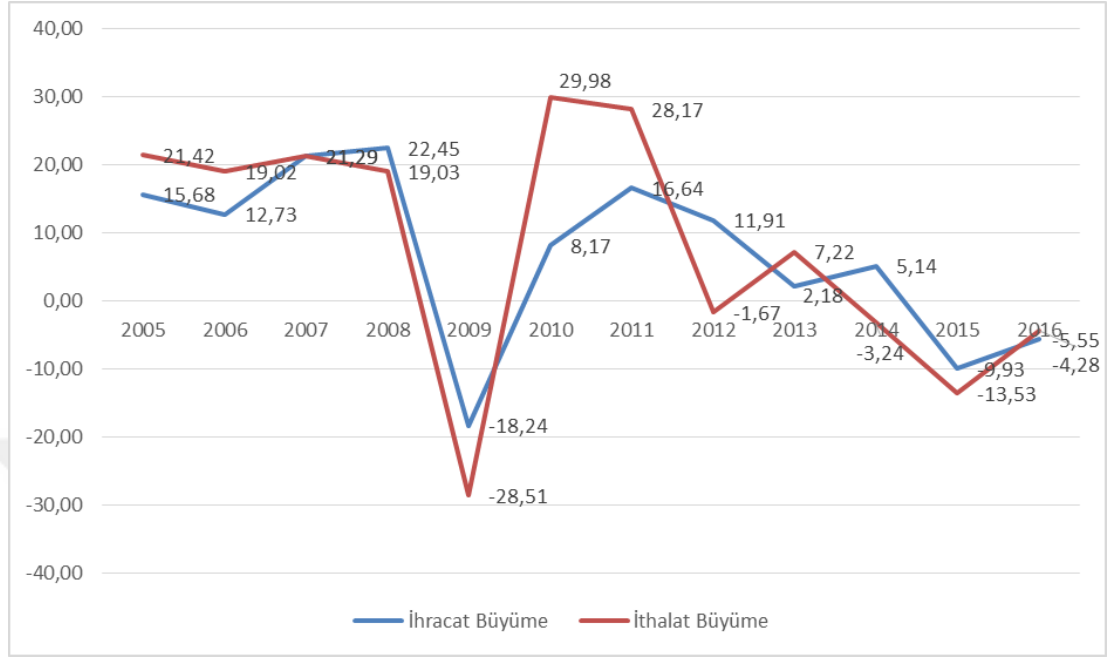
2016 yılında küresel mal ihracatının %1.1'ini, mal ithalatının ise %1.6'sını gerçekleştiren Türkiye, 2016 yılında mal ihracatında 22., ithalatında 14. olmuştur.²⁸² Aynı yıl Türkiye, küresel hizmet ihracatının %1'ini, hizmet ithalatınınsa %0.6'sını gerçekleştirerek hizmet ihracatında 17., hizmet ithalatında 26. sırada yer almıştır.²⁸³

²⁸¹ European Commission, "What is TTIP about?", <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/about-ttip/>, (23.10.2017).

²⁸² World Trade Organization (World Trade Statistical Review 2017), s. 103.

²⁸³ World Trade Organization (World Trade Statistical Review 2017), s. 105.

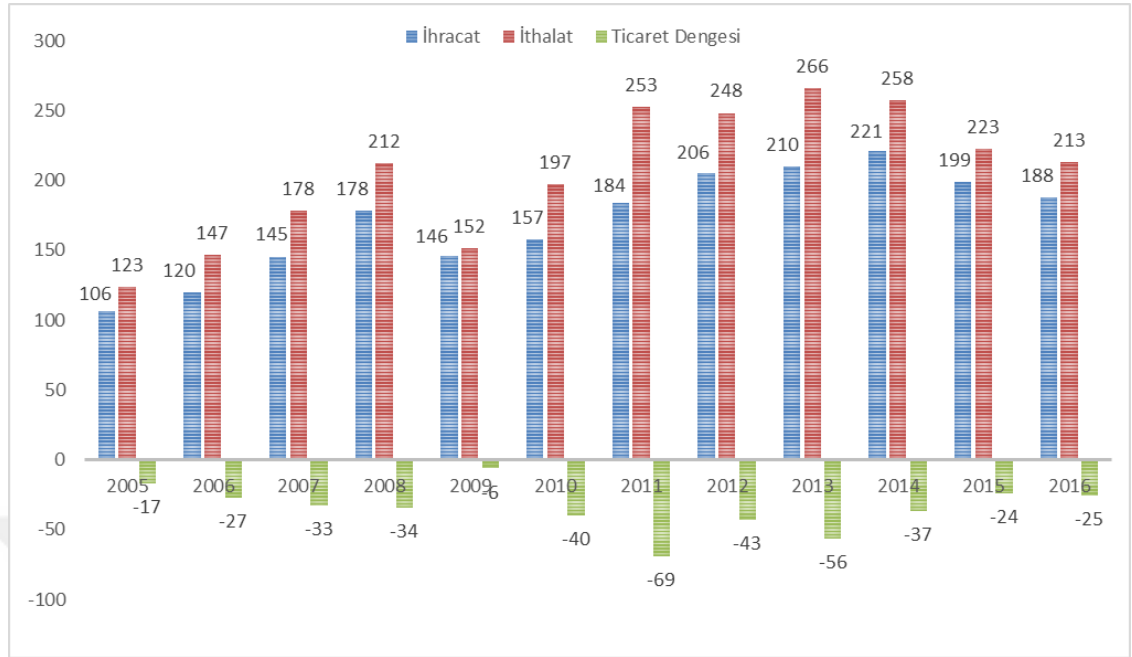
Şekil 9: Türkiye’nin Mal ve Hizmet Ticaretinin Büyüme Hızı (%) – 2005-2016

Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

2005 ve 2016 yılları arasında bakıldığında, Türkiye ticaretinin büyüme hızının yavaşlama eğiliminde olduğu görülmektedir. Küresel finansal kriz öncesinde hızlı bir şekilde artan ticaret, 2009 yılında %23.8 oranında azalmıştır. İthalattaki düşüş, ihracattakinden daha keskin olmuştur: İhracat %18.2 azalırken, ithalat %28.5 azalmıştır. (Bakınız Şekil 10). Küresel finansal krizin etkilerinin hissedildiği 2009 yılından sonra Türkiye’nin ticareti hızlı bir şekilde toparlanmış, 2011’de kriz öncesinde gerçekleştirdiği ticaret seviyesini geçmiştir. Bu “toparlanmada” ithalatın rolü daha büyüktür zira 2010 yılında ihracat ancak %8.1 artabilmişken, ithalat yaklaşık %30 artmıştır. Kriz sonrasında da ticaretin artış hızı yavaşlama eğiliminde olmuştur. Ülkenin ticareti 2012, 2013 ve 2014 yıllarını gayet mütevazı büyüme rakamlarıyla kapamıştır. Bu dönemde Türkiye’nin en önemli ihracat pazarı AB’nin borç krizleriyle boğuşuyor olması, söz konusu durgunluğun etkenlerindendir. Dünya ihraç malları fiyatlarının 2015 yılında önemli ölçüde düşmesi, AB ve ABD gibi, Türkiye’yi de etkilemiştir. 2015 yılında Türkiye’nin ihracatı %9.9, ithalatı ise %13.5 düşüş kaydetmiştir. Bu eğilim 2016 yılında da devam etmiştir.

Şekil 10: Türkiye'nin Mal ve Hizmet Ticareti (Milyar Dolar) – 2005-2016

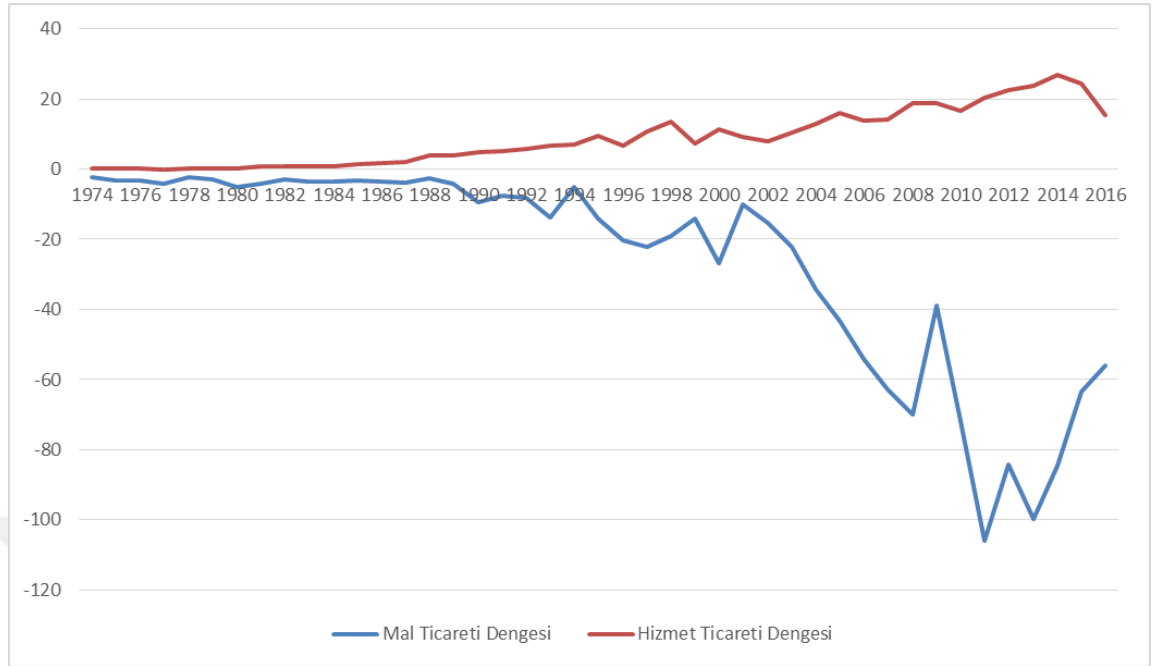
Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

2005-2016 yılları arasında Türkiye'nin toplam ticareti yaklaşık %75 artmıştır. (Bakınız Şekil 11). Türkiye söz konusu zaman diliminde, küresel finansal krize kadar ticaretini istikrarlı bir şekilde artırabilmiştir. Ancak ithalat ve ihracattaki kriz öncesi seviye ancak 2011 yılında yakalanabilmiştir.

2.3.1.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi, İmalat Sanayi ve Hizmet Ticareti

Türkiye mal ve hizmet ticaretinin toplamında dış ticaret açığı vermektedir. Ancak bu açığının sebebi Türkiye'nin mal ticaretidir zira hizmet ticaretinde ülke fazla vermektedir. 2005-2016 yılları arasına bakıldığında bu açık en düşük seviyesine küresel finansal krizin damgasını vurduğu 2009 yılında ulaşmıştır. (Bakınız Şekil 11). Kriz dönemlerinde Türkiye'nin ithalatı, ihracatından daha fazla olumsuz etkilenmektedir. Bu hem yerel hem de uluslararası krizlerde Türkiye'nin ticaretinde gözlenen bir olgudur. Bu olgunun tam tersi de doğrudur: Yani büyümenin hızlandığı dönemlerde de ithalat artmakta ve dış ticaret açığı genişleme eğilimine girmektedir. Toplam dış ticaret açığı 69 milyar dolar ile kriz sonrası toparlanmanın yaşandığı 2011 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Şekil 11: Türkiye'nin Mal ve Hizmet Ticareti Dengesi (Milyar Dolar) – 1974-2016

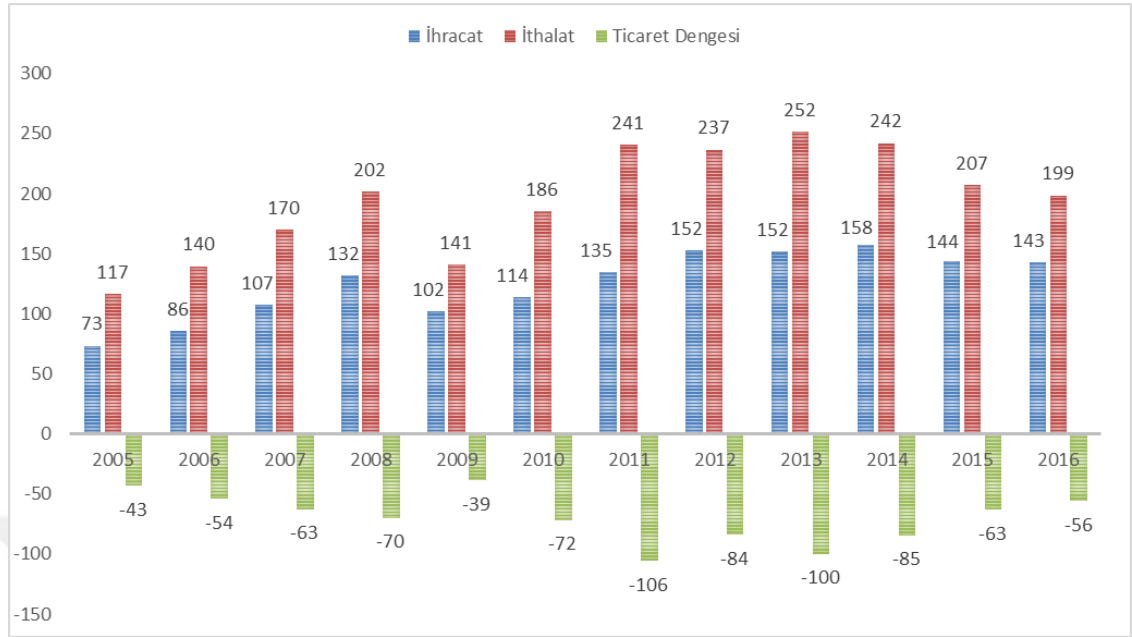
Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

Türkiye'nin mal ve hizmet ticareti dengelerine ayrı ayrı bakıldığında, ABD'nin de ticaretinde gözlenen ve AB'nin ticaretinde kısmen gözlenen bir olguyla karşılaşılmaktadır. Bu olgu hizmet ticaretindeki fazlanın giderek artarak, mal ticaretinde açığı telafi etmesi durumudur. (Bakınız Şekil 12). World Bank'ın verilerin göre, mal ticaretinde 2016 yılında 56 milyar dolar açık veren Türkiye, hizmet ticaretinde 15 milyar dolar fazla vermiştir. 1974 ve 2016 yılları arasında Türkiye'nin mal ve hizmet ticareti dengesine bakıldığında, mal ticaretindeki açığın, hizmet ticaretindeki fazladan daha hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir.

2.3.1.3. Mal Ticaretinin Yapısı

Türkiye mal ticaretinde devamlı açık veren ülkelerdendir. 2005-2016 arası döneme bakıldığında bu açığın cari olarak artma eğiliminde olduğu görülmektedir. En düşük seviyesi 39 milyar dolar ile 2009 yılında gerçekleşmiş, en yüksek seviyeye (106 milyar dolar) ise 2011 yılında çıkmıştır. (Bakınız Şekil 13).

Şekil 12: Türkiye'nin Mal Ticareti (Milyar Dolar) – 2015-2016

Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

Ana sektörlere göre, 2005-2016 arası ticarete bakıldığında yapısal değişimin fazla olmadığı görülmektedir. TÜİK verilerine göre Türkiye'nin yatırım malı ihracatı 2005 yılında toplam ihracatın %10.9'unu teşkil etmişken, 2016 yılında bu rakam %11.1'dir. Ara mal ihracatı toplam ihracat içindeki %41.2'den %46.9'a çıkmış, tüketim mallarınıninki de %47.4'ten %41.3'e düşmüştür. Geçmişte Türkiye daha az yatırım malı ve daha fazla tüketim malı ihraç eden bir ülkeydi. Bu açıdan Türkiye'nin ihracatının daha sofistike bir hal aldığını söylemek mümkündür. Ancak Türkiye yeterince döviz ihtiyacını karşılayabilecek yüksek gelir alanlarında halen yeterince rekabet edememektedir. Türkiye'nin mal ticaretindeki önemli yapısal sorunlardan biri, ülkenin ithal ettiği ürünlerin yüksek katma değerli ara mal ve yatırım malları, ihracatının ise ithal edilen bu mallara dayalı olarak üretilen görece düşük katma değerli ürünler olmasıdır. Bu durum özellikle cari açığın sürdürülebilirliği açısından da tartışılmalı konulardandır.²⁸⁴

²⁸⁴ Ali Kınca, "Türkiye İçin Cari Açık Neden Bir Sorundur?", **Finans & Politik Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 49, Sayı: 574, 2012, s. 7.

2.3.1.4. Mal Gruplarına ve Ülkelere Göre Türkiye'nin Ticareti

Türkiye'nin dış ticaret yapısı 1980'lerde sanayi ürünleri lehine değişmiştir. Önceleri ihracatı genelde tarımsal ürünlerden oluşan Türkiye, ihracatta sanayileşmeyi başarmıştır. Ancak genelde katma değeri düşük mallar üretilmesi, ileri teknoloji üretimdeki eksiklikler nedeniyle küresel değer zincirlerinde kademe atlamakta zorlanmaktadır.

2.3.1.4.1. Mal Gruplarına Göre Türkiye'nin Ticareti

Türkiye'nin ihracatının sektörel kompozisyonuna bakıldığında, tarımın halen önemini koruduğu görülmektedir. Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri toplam ihracatın %13'ünü oluşturmaktadır. (Bakınız Tablo 12). En büyük ihracat kalemi makine ve ulaştırma araçlarıdır ki bu kalem altında yapılan 41.13 milyar dolarlık ihracat, toplam ihracatın %28.86'sını oluşturmaktadır. Makine ve ulaştırma araçlarını %24.01 ile başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (tekstil, demir-çelik ve metal eşya en büyük alt kalemleri) ve %18.92 ile çeşitli mamul eşyalar (mobilya-yatak, giyim eşyası en büyük alt kalemleri) takip etmektedir. İthalatta ise en büyük kalemlerin makine ve ulaştırma araçları (%35.43), başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (%16.55) ve kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri (%13.87) olduğu görülmektedir.

Türkiye mal grupları arasından (SITC Rev 3) en büyük açığını, hem en büyük ihracat kalemi hem de en büyük ithalat kalemi olan makine ve ulaştırma araçlarında vermektedir (29.24 milyar dolar). Enerji alanında dışa bağımlı olan Türkiye'nin en fazla açık verdiği ikinci kalem ise, 23.96 milyar dolar ile mineral yakıtları, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünlerdir. En fazla açık verilen üçüncü kalem ise kimya sanayi ve buna bağlı ürünlerdir. Buna karşılık çeşitli mamul eşya kaleminde 13.94 milyar dolar, canlı hayvanlar ve gıda maddeleri kaleminde 7.09 milyar dolar ve sınıflanmamış ürünlerde 1.89 milyar dolar dış ticaret fazlası verilmektedir.

Tablo 12: Mal Gruplarına Göre Türkiye'nin Ticareti (Milyar Dolar) – 2016

Mal Grupları	İhracat	İhracat (%)	İthalat	İthalat (%)	Ticaret Dengesi
Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri	13.53	9.50	6.45	3.25	7.09
İçkiler ve Tütün	1.29	0,91	0.78	0.39	0,51
Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammadde	4.03	2.82	11.87	5.98	-7.84
Mineral Yakıtlar, Yağlar vb. Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler	3.21	2.25	27.17	13.68	-23.96
Hayvansal Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar	0.87	0.61	1.80	0.91	-0,93
Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri	8.52	5.98	27.55	13.87	-19.02
Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar	34.35	24.10	32.87	16.55	1.48
Makine ve Ulaştırma Araçları	41.13	28.86	70.37	35.43	-29.24
Çeşitli Mamul Eşya	26.97	18.92	13.03	6.56	13.94
Sınıflanmamış Ürünler	8.62	6.05	6.73	3.39	1.89
Toplam	142.53	100	198.62	100	-56.09

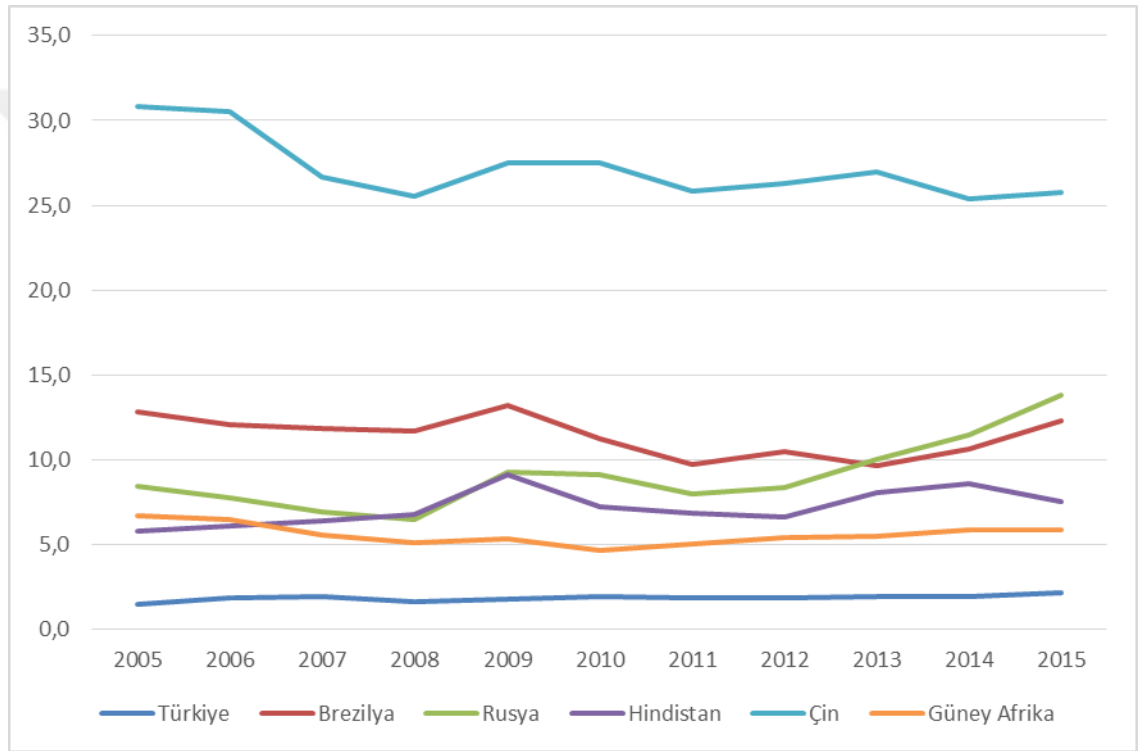
Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

Türkiye döviz üretebilecek yüksek gelir alanlarında yetersiz kalmakla beraber, ülkenin ihraç malları daha kaliteli hale gelmiştir. İhraç mallarında kalite artışı hem genel olarak hem de özellikle makine gibi kalite standartlarının satışlarda önemli fark yarattığı sektörlerde gerçekleşmiştir.²⁸⁵ Türkiye orta teknoloji ürünlerde özelleşerek kendini geliştirmiş ancak ileri teknoloji ürünlerinde yeterli gelişme sağlayamamıştır. 2005-2015 yılları arasında Türkiye'nin yüksek teknoloji ürün ihracatı, toplam imalat sanayi ürünleri ihracatının %1'i-2'si seviyelerinde seyretmiştir. Türkiye ile gelişmişlik

²⁸⁵ World Bank, **Trading up to High Income**, Turkey Country Economic Memorandum, Report No. 82307-TR, 2014, s. 15.

seviyesi birbirine yakın küresel rakipler olan BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ile kıyaslandığında da epey geride kalmaktadır. (Bakınız Şekil 13). BRICS ülkeleri arasında 2015 yılında en düşük seviyede ileri teknoloji ürünleri ihracatı yapan Güney Afrika bile toplam imalat sanayi ürünleri ihracatının %5.9'u yüksek teknolojilidir. Söz konusu ölçüt aynı yıl Türkiye için %2.2'dir. Brezilya için %12,3, Rusya için %13.8, Hindistan için %7.5 ve Çin için %25.8'dir.

Şekil 13: İleri Teknoloji Ürün İhracatı (İmalat Sanayi İhracatının Yüzdesi)

Kaynak: World Bank verilerinden hesaplanmıştır.

İhracatta küçük ve orta ölçekli işletmelerin katkısı da yetersizdir. Bunun en önemli sebeplerinden biri düşük ve gerileyen verimliliklerdir.²⁸⁶ Türkiye'nin ihracatındaki büyüme, sınırlı sayıdaki büyük ve verimli firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. KOBİ'ler 2014 yılında toplam girişim sayısının %99,8'ini ve

²⁸⁶ World Bank (Trading Up to High Income), s. 3.

istihdamın %73,5'ini oluştururken, 2015 yılında ihracatın ancak %55,1'i gerçekleştirebilmiştir.²⁸⁷

2.3.1.4.2. Ülkelere Göre Türkiye'nin Mal Ticareti

Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ilk on ülkeye bakıldığında, bunlardan altısının AB üyesi olduğu görülmektedir. 2016 yılında en fazla ihracat Almanya'ya yapılmıştır (14 milyar dolar) ki bu meblağ Türkiye'nin toplam ihracatının %9.2'sini teşkil etmektedir. Almanya'yı %8.2 ile Birleşik Krallık ve %5.36 ile Irak takip etmiştir. En çok ithalat yapılan ülke ise, 2016 yılında 25.44 milyar dolarlık malı alınan Çin'dir. Çin'den yapılan ithalat Türkiye'nin toplam ithalatının %12.81'ini oluşturmuştur. Çin'den sonra Türkiye en fazla ithalatı Almanya'dan (%10.81) ve Rusya'dan (%7.63) yapmıştır.

²⁸⁷ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2016”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21540>, (06.12.2017).

Tablo 13: Ülkelere Göre Türkiye’nin Ticareti (Milyar Dolar) – 2016

Ülkeler	İhracat	(%)	Ülkeler	İthalat	(%)
Almanya	14.00	9.82	Çin	25.44	12.81
Birleşik Krallık	11.69	8.20	Almanya	21.47	10.81
Irak	7.64	5.36	Rusya	15.16	7.63
İtalya	7.58	5.32	ABD	10.87	5.47
ABD	6.62	4.65	İtalya	10.22	5.14
Fransa	6.02	4.23	Fransa	7.36	3.71
BAE	5.41	3.79	Gizli Ülke*	6.71	3.38
İspanya	4.99	3.50	Güney Kore	6.38	3.21
İran	4.97	3.48	Hindistan	5.76	2.90
Hollanda	3.59	2.52	İspanya	5.68	2.86
Diğerleri	70.03	49.13	Diğerleri	83.55	42.07
Toplam	142.53	100	Toplam	198.62	100

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

*TÜİK’e göre “gizli ülke” ham petrol ve doğalgaz ithalatçısı girişimlerin yaptığı gizleme başvuruları sebebiyle kullanılan bir hesaptır ve bu hesabın varlığı “kişisel bilgilerin korunmasına ilişkin yasa hükümlerinin uygulanmasından” kaynaklanmaktadır. (Bakınız: TÜİK, “Dış Ticaret İstatistiklerinde Yer Alan Gizli Ülke Uygulamasına İlişkin Açıklama”, <http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/duyuru/20-dis-ticaret.pdf>, (11.12.2017)).

Türkiye Avrupalı ticaret ortaklarıyla, Birleşik Krallık istisna olmak üzere, yaptığı ticarete açık vermektedir. Ancak bu ülkeler yine de Türkiye’nin önemli ölçüde mal satabildiği ve rekabet edebildiği pazarlardır. Türkiye’nin Almanya ile ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı %65.19’dur. Bu rakam, İtalya ile ticaretinde %74.19, Fransa ile ticaretinde %81.77, İspanya ile ticaretinde %87.84 ve Hollanda ile ticaretinde %119.63’tür. Ancak bu göreceli dengeli durum, Türkiye’nin imalat sanayisi gelişmiş Asyalı ortakları ve enerji zengini ortaklarıyla yaptığı ticarete görülmemektedir. Türkiye’nin en çok ithalat yaptığı ülke olan Çin, en çok ihracat yapılan ilk on ülke arasında bile değildir. Aynı şekilde Güney Kore, Hindistan ve Rusya da en çok ithalat yapılan ülkeler arasındayken en önemli ihracat pazarları arasında değildirler. Türkiye’nin Çin ile ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı

%9.15'tir. Güney Kore ile ticaretinde %8.13'tür, Hindistan ile ticaretinde %11.32'dir ve Rusya ile ticaretinde %11.43'tür. 2016 yılında Türkiye'nin toplam ihracatın ithalatı karşılama oranı %71.76 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere Avrupalı ortaklarla yapılan ticarete bu ölçüt genelde ortalamanın üstünde iken, Asyalı ortaklarla ortalamanın çok altında kalmaktadır. Bu durum dış ticaret açığının ana kaynağının AB ile yapılan ticaretten ziyade enerji ithalatı ve Asya'nın dünyanın imalat sanayi üssü haline gelmesiyle ilgili olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 14: Ülke Gruplarına Göre Türkiye'nin Ticareti (%) – 2001-2016

Ülke Grupları	İhracat (%)				İthalat (%)			
	2001	2006	2011	2016	2001	2006	2011	2016
Avrupa Birliği	56.09	56.29	46.39	47.95	47.93	42.59	37.97	39.02
AB Dışı	43.91	43.71	53.61	52.05	52.07	57.41	62.03	60.98
Kuzey Afrika	3.67	3.62	4.97	5.44	5.11	1.20	1.39	1.61
Diğer Afrika	1.18	1.72	2.69	2.56	1.70	1.60	1.42	1.08
Kuzey Amerika	10.52	6.36	4.05	5.19	8.19	4.97	7.20	6.01
Yakın ve Orta Doğu	10.41	13.23	20.71	21.96	7.29	6.19	8.49	6.93
Diğer Asya	4.25	4.61	7.56	6.79	11.80	18.38	22.07	27.32
OECD	68.43	60.93	49.75	54.32	64.29	53.51	50.38	50.81
İslam İşbirliği Teşkilatı	13.39	17.55	27.67	28.93	13.38	9.81	13.04	11.67

Kaynak: TÜİK verilerinden hesaplanmıştır.

Türkiye'nin ülke gruplarıyla olan ticaretine bakıldığında en çarpıcı olgunun Avrupa Birliği'nin hem ihracattaki hem de ithalattaki payının önemli ölçüde düşmesi olduğu görülmektedir. 2001 yılında Türkiye ihracatının %56.09'u AB ülkelerine giderken, 2016'da bu oran %47.95'e düşmüştür. AB, 2001-2016 arasında 12 ülkeyi üye kabul ederek ciddi ölçüde genişlemesine rağmen, Türkiye'nin ihracatında AB'nin payı sekiz puandan fazla gerilemiştir. AB'nin ithalattaki payı ise 2001'de %49.93 iken, 2016'da %39.02'e gerileyerek yaklaşık dokuz puanlık bir düşüş yaşamıştır. Benzer bir durum Kuzey Amerika pazarı için de geçerlidir. 2001 yılında ihracatın %10.52'si Kuzey Amerika'ya giderken, 2016 yılında bu oran yarı yarıya düşerek %5.19'a gerilemiştir. Bu coğrafyanın ithalattaki payı da iki puanlık bir düşüş yaşamıştır. Payını %10.41'den (2001), %21.96'a çıkaran Yakın ve Orta Doğu payını en çok artıran ihracat pazarı olmuştur. Bu durumda Irak Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin bu ülkeye

mal ihracatında bir patlama yaşanması -ki Irak 2016’da tek başına Türk ihraç mallarının %5’inden fazlasını alan bir pazardır- katkısı büyüktür. Buna paralel olarak pek çok Yakın ve Orta Doğu ülkesini bünyesinde barındıran İslam İşbirliği Teşkilatı grubun ihracattaki payı %13.39’dan %28.93’e çıkmıştır. Kuzey Afrika, Diğer Afrika ve Diğer Asya bölgeleri de Türkiye’nin ihracatındaki paylarını artırmışlardır. Yakın ve Orta Doğu’nun Türkiye’nin ihracatından aldığı pay 11.56 puan artmasına rağmen, bu bölgenin Türkiye’nin ithalatındaki payında önemli bir değişiklik olmamıştır. Diğer Asya ülkelerinin Türkiye’nin ithalatındaki payı adeta bir patlama yaşayarak %11.8’den, %27.32’e çıkmıştır. Şüphesiz bu durumun arkasında Güney Kore ve özellikle Çin gibi ülkelere yapılan ithalatın aşırı artması vardır.

2.3.1.5. Hizmet Türüne Göre Türkiye’nin Ticareti

Mal ticaretinde 56 milyar doların üstünde açık veren Türkiye, hizmet ticaretinde 15.3 milyar dolar fazla vermektedir. Hizmet ticareti artan bir şekilde mal ticaretindeki açığı kapamaktadır ki aynı eğilim ABD’nin ticaretinde de söz konusudur.

Tablo 15: Hizmet Türüne Göre Türkiye’nin Ticareti (Milyon Dolar) – 2016

Hizmet Türü	İhracat	(%)	İthalat	(%)	Ticaret Dengesi
İşlem Gören Mallar	101	0.27	104	0.47	-3
Tamir ve Bakım Hizmetleri	106	0.28	422	1.92	-316
Taşımacılık	13049	34.95	7947	36.13	5102
Seyahat	18743	50.21	4783	21.74	13960
İnşaat Hizmetleri	512	1.37	0	0	512
Sigorta Hizmetleri	1161	3.11	1674	7.61	-513
Finansal Hizmetler	676	1.81	1610	7.32	-934
Diğer Ticari Hizmetler	622	1.67	2340	10.64	-1718
Resmi Hizmetler	616	1.65	1788	8.13	-1172
Diğer Hizmetler	1746	4.68	1328	6.04	418
Toplam	37332	100	15336	100	15336

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Ödemeler Bilançosu verilerinden hesaplanmıştır.

Türkiye'nin hizmet ihracatı incelendiğinde en büyük ihraç kalemini, toplam hizmet ihracatı içinde %50.21'lik yer tutan seyahat olduğu görülmektedir ki bu turizm gelirlerini içeren kalemdir. Seyahati %34.95 ile taşımacılık ve %4.68 ile diğer hizmetler takip etmektedir. Diğer hizmetler kaleminde telekomünikasyon ve bilgi hizmetleri ve fikri mülkiyet hakları kullanım ücretleri gibi önemli alt kalemler yer almaktadır. Türkiye'nin hizmet ithal ettiği kalemlerin en büyüğü sırasıyla toplam hizmet ihracatının %36.13'ünü kapsayan taşımacılık, seyahat (%21.74) ve diğer ticari hizmetlerdir (%10.64). Diğer ticari hizmetler teknik, ticari ve operasyonel hizmetler gibi alt kalemleri ihtiva etmektedir. Türkiye en fazla bu kalemden hizmet ticareti açığı vermektedir (1.72 milyar dolar). İkinci en büyük açık resmi hizmetlerde, üçüncü en büyük açık ise sigorta hizmetlerinde verilmektedir. Halen en çok ziyaret edilen ülkelerden biri olan Türkiye en büyük fazlasını seyahat hesabında vermektedir (13.9 milyar dolar). Seyahati, 5.12 milyar dolarlık fazla ile taşımacılık ve 512 milyon dolarlık fazla ile inşaat hizmetleri takip etmektedir.

Türkiye'nin hizmet ticareti istatistikleri maalesef, ABD ve AB'ninkiler kadar ayrıntılı değildir. Hizmet ticareti verilerine ancak ödemeler dengesi bilançosundan ulaşılabilen ve buradan da ancak ana kalemler görülebilmektedir. Hizmet ticaretinin coğrafyalara ya da ülkelere dağılımı hakkında bir veri de şu anda erişime açık değildir. Bu açığı kapatmak amacıyla TÜİK'in koordine ettiği "Türkiye Uluslararası Hizmet Ticareti İstatistikleri Projesi (UHTP)" yürütülmektedir.²⁸⁸

2.3.2. Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası

Türkiye'nin dış ticaret politikasını 1923-29 arasındaki görece liberal ekonomi ilkelerinin uygulandığı dışa açık ekonomi dönemi, 1930-50 arasında devletçilik ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin hâkim olduğu dönem, 1950-80 arasında ithal ikamecilik dönemi, 1980'lerde yapısal dönüşüm ve dışa açılmanın yaşandığı dönem ve 1990'lardan günümüze Türk dış ticaret politikası olarak toplamda beş ayrı dönemde incelemek mümkündür.

²⁸⁸ Ekonomi Bakanlığı, "Türkiye Uluslararası Hizmet Ticareti İstatistikleri Projesi", www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-141459, (14.12.2017).

2.3.2.1. 1923-1929 Dönemi: Dışa Açık Ekonomi

Türkiye Cumhuriyeti, arka arkaya devam etmiş Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulmuştu. Savaşlar yüzünden ülke ekonomisi altyapı, üstyapı, sermaye ve nitelikli insan yetersizliği içindeydi. Bu sebeplerle dışarıdan sermaye, girişimci ve yatırım çekilmeye çalışılmıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat - 4 Mart 1923) ülkenin izleyeceği genel ekonomik politikalar belirlenmeye çalışılmıştır. Zamanın ruhuna uygun olarak milliyetçi ve dışa açık iktisadî politikalar tercih edilmiştir. Lüks ithalattan kaçınılması, yerli üretimin teşviki, yabancı sermayeyle iktisadî kalkınmaya katkıda bulunmak, girişim ve çalışma serbestisi ve tekellerin önlenmesi gibi konularda ilke kararları alınmıştır.²⁸⁹ 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın 28. Maddesi ile Osmanlı devrinde Batılı ülkelere verilen kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Ancak Lozan içinde akdedilen Ticaret Mukavelesi'nin 1. maddesine göre Türkiye, 1 Eylül 1916 tarihinde geçerli olan Osmanlı tarifelerini uygulayacaktır.²⁹⁰ Yine aynı mukavelenin 18. maddesinde ise bu durumun beş sene geçerli olacağı karara bağlanmıştır. Yani Türkiye 1929'a kadar 1916 yılındaki imtiyazlı tarifeleri uygulamıştır.

1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayi makineleri, 1929'da 1916 tarifesinin sona ermesiyle de bütün tarım makine, araç ve gereçleri gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.²⁹¹ İplik, kumaş, şeker, un, deri ve ağaç ürünleri, çimento gibi yurt içinde gelişmekte olan sektörler için ise tarifeler, yerli üretimi koruma amacıyla yüksek tutulmuştur.²⁹² 1929 Buhranı'nın olumsuz etkileri ve göreceli liberal politikaların beklenen sonuçları vermemesi Türkiye'yi daha korumacı ve devletçi yollara başvurmaya itmiştir.

²⁸⁹ Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XXIII, Sayı 2, İstanbul, 2007, s. 65.

²⁹⁰ Lozan Antlaşması (23 Temmuz 1923), Türk Tarih Kurumu, <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf>, s. 182.

²⁹¹ Burcu Kılınç Savrul, Hasan Alp Özel ve Cüneyt Kılıç, "Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, (8: 1), 2013, s. 62.

²⁹² Savrul ve diğerleri, s. 62.

2.3.2.2. 1930-1950 Döneminde Dış Ticaret Politikası: Devletçilik ve Savaş Ekonomisi

1929'dan itibaren daha korumacı bir dış ticaret politikası izleyen Türkiye 1930-1937 yılları arasında sürekli dış ticaret fazlası vermiştir.²⁹³ Bu dönemde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1933-1938) ile devlet eliyle sanayileşme faaliyetleri başlamıştır. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı oluşturulsa da, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle bu plan uygulanamamış, yerine 'İktisadî Savunma Planı'na geçilmiştir.²⁹⁴

Temmuz 1931'de yürürlüğe giren yasayla hükümete ithalata kota yetkisi tanınmasını takiben kota listeleri hazırlanmıştır: Tarım ve sanayi üretiminde kullanılan teçhizat ve makine, hammaddeler, ilaçlar ve diğer tıbbi malzemeler miktar kısıtlamalarının dışında bırakılmış, mamul gıda maddeleri, alkollü içecekler, elbise, parfüm ayakkabı gibi tüketim mallarının ithali yasaklanmıştır.²⁹⁵ Bu dönemin önemli bir dış ticaret politikası gelişmesi ise Türkiye'nin 1933'ten itibaren mütekabiliyet esasına dayalı olarak karşılıklı tarife indirim anlaşmaları akdetmeye başlamasıdır.²⁹⁶ Tam da aynı dönemde, ABD de Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası'nı (1934) çıkarmıştır.

1940-1946 yılları arasında ülkede savaş ekonomisi hâkimdir ve dış ticaret savaş koşullarından olumsuz etkilenmiştir. 1946'dan itibaren ithalatın önündeki engeller azaltılmış ve ithalat artmaya başlamıştır.

2.3.2.3. 1950-1980 Döneminde Dış Ticaret Politikası: Tarımsal Büyüme ve İthal İkamecilik

1950'de Adnan Menderes yönetime geldi. Menderes yönetimi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) uyguladığı ekonomi politikalarının sanayiye aşırı odaklandığı ve tarımı ihmal ettiği kanaatindeydi. Kendisi de bir toprak sahibi olan Menderes'in döneminde Türkiye büyümesini tarım sektörü önderliğinde kaydetti. Menderes yönetimi, CHP dönemindeki müdahaleciliğe ve korumacılığa da tepkiliydi ve daha liberal iktisat politikalarını savunuyordu. Ancak bu liberal duruşun arkasında

²⁹³ Savrul ve diğerleri, s. 63.

²⁹⁴ Eroğlu, s. 70.

²⁹⁵ Savrul ve diğerleri, s. 64.

²⁹⁶ Savrul ve diğerleri, s. 64.

Türkiye'nin ABD önderliğinde kurulan Bretton Woods sisteminde yerini almak, NATO'ya üye olma çabaları gibi reel-politik sebepler de bulunmaktaydı.

1950'den başlayarak ticarette önemli bir serbestleşme yaşanmıştır. 1946 devalüasyonunu müteakiben, 1950 yılında ülke ithalatını %60 oranında liberasyona açmıştır, 1953'te Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe konmuştur ve tarıma dayalı büyümeyi gerçekleştirmek amacıyla Marshall Yardımı programından traktör ithaline başlanmıştır.²⁹⁷ 1950'lerin başında tarım üretimi ve ihracat arttı ancak ithalat daha hızlı arttı. Sonunda dış ticaret açığı önemli seviyelere geldi. Merkez Bankası'nın kamu teşebbüslerinin açıklarını finanse etme ve tarımsal alımları destekleme çabaları enflasyonist bir ortam yarattı.²⁹⁸ Bu sorunlar döngüsü neticesinde 1958 yılında IMF desteğiyle bir dezenflasyon programı uygulanmak zorunda kalındı.

1960 Darbesi'nden sonra askerî yönetim tarafından Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu, ekonomik kalkınma ve sanayileşme beş yıllık planlarla ilerletilmeye çalışıldı. Önceki sanayi planlarına ve yerli sanayi inşa amaçlı koruma hamlelerine rağmen, 1960'lı yıllarda Türkiye ekonomisi halen tarımın birincil sektör olduğu bir ekonomiydi. 1960 ve 1970'li yıllarda ise sanayileşme ithal ikamesi ile gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bu strateji yurtiçinde üretilebilecek malların ithal edilmesinden kaçınılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple, hükümetler kısıtlayıcı bir ticaret rejimi uygulayarak ithal ikamecilikle sanayileşmeyi sağlamaya çalıştılar. Ancak bu strateji, Türk imalat sanayini bir montaj sanayisi haline getirdi ve ithal girdi bağımlılığı ve dolayısıyla dış ticaret açığı giderek arttı.

2.3.2.4. 1980'lerde Dış Ticaret Politikası: Yapısal Dönüşüm ve İhracat Odaklı Büyüme

Türkiye 1980 yılından itibaren hırslı bir dışa açılma evresine girmiştir. 24 Ocak Kararları olarak bilinen istikrar programı dış ticarette önemli liberalizasyon sağlamıştır. Söz konusu istikrar paketi ithalatın kotaların kaldırılması yoluyla

²⁹⁷ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 303-304.

²⁹⁸ Merih Celâsun ve Dani Rodrik, "Turkish Economic Development: An Overview", **Developing Country Debt and Economic Performance, Volume 3: Country Studies - Indonesia, Korea, Philippines, Turkey**, Jeffrey D. Sachs and Susan M. Collins (eds), National Bureau of Economic Research (NBER), Cambridge-Massachusetts, 1989, s. 620.

serbestleştirilmesi, Türk Lirasındaki aşırı değerlenmeyi engelleyecek gerçekçi kur uygulamasına geçilmesi ve Liranın dolar karşısında %48 devalüe edilmesi gibi maddeler içermektedir.²⁹⁹ “1984’te ithalat rejiminde yapılan değişikliklerle ortalama %76.3 olan gümrük vergileri %48.9’a düşürülmüştür” ve ithalat kotaları yerine bu dönemden sonra daha çok tarife dışı diğer engeller kullanılmaya başlanmıştır.³⁰⁰

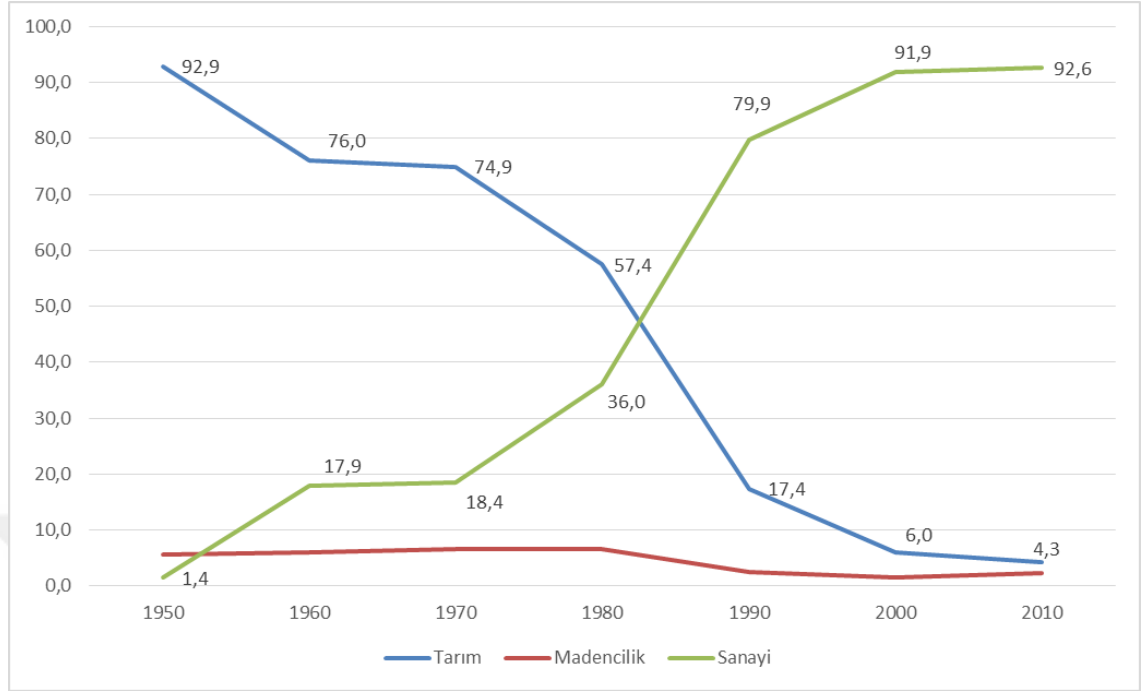
1970’lerin sonuna kadar, Türkiye sanayisinin genişlemesi için gerekli döviz geleneksel tarım ürünleri satarak ve Avrupa’da çalışan işçi gelirlerinden elde ediyordu.³⁰¹ 1980’lerde bu manzara değişmeye başlamıştır. Türkiye ithal ikamecilik stratejisinden vazgeçmiş yerine ihracata dayanan büyüme stratejisine geçmiştir. Bu dönemde ülkenin ihracatının yapısı kökten bir değişime uğramıştır. Önceden tarıma dayanan Türkiye’nin ihracatında artık sanayi ürünlerinin payı baskın çıkmaya başlamıştır. 1950’de ihracatta tarımın payı %92.9 iken, 1980 yılında %57.4’e, 1990 yılında %17.4’e düşmüştür. (Bakınız Şekil 9). Sanayinin payı ise 1950’de yalnızca %1.4 iken, 1980’de %36’ya, 1990’da ise %79.9’a çıkmıştır. Madencilik payında ise anlamlı bir değişiklik gözükmemektedir.

²⁹⁹ Savrul ve diğerleri, s. 69.

³⁰⁰ Savrul ve diğerleri, s. 70.

³⁰¹ Şevket Pamuk, “Economic Growth and Institutional Change Before 1980”, **Understanding the Process of Economic Change in Turkey**, (Ed. T. Çetin ve F. Yılmaz), Nova Science Publishers Inc., 2010, s. 26.

Şekil 14: Ana Sektörlere Göre Türkiye'nin İhracatı (1950-2010)

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014**, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2015, s. 97.

2.3.2.5. Günümüzde Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası

1980'lere kadar ithal ikameci sanayileşme Türk dış ticaret politikasının merkezi unsurlarından biriydi. Ancak 1980'lerden itibaren Türk ihraç ürünleri çoğunlukla imalat sanayi ürünlerine dayanır hale gelmiş ve ithal ikamecilik terk edilmiştir. Bunun yerine benimsenen strateji ise ihracat odaklı büyümedir.

2.3.2.5.1. Komşularla Sıfır Sorun, Ortadoğu ve Afrika Açılımı

Son yıllarda, AB'de olduğu üzere, Türkiye'de de dış ticaret politikası işe dışişleri politikası arasında bağ gittikçe kuvvetlenmiştir. AB ile 1996 yılında nihai aşamasına giren Gümrük Birliği Türk dış ticaretinin halen en önemli anlaşması olmaya devam etmektedir. Ancak komşularına ve kendi etki alanına artık daha çok odaklanan bir dış politika benimseyen Türkiye'nin komşuları, Afrika ve gelişmekte olan ekonomilerle dış ticareti hem cari hem de dış ticarete pay olarak artmaktadır. Örneğin, TÜİK verilerine göre, 1996 yılında Türkiye'nin ihracatının %11,18'i Yakın ve Orta

Doğu ülkelerine giderken, 2016'da %21.96'sı gitmiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Türkiye'nin ihracatındaki payı da %17.84'ten (1996), %28.93'e (2016) çıkmıştır. Aynı şekilde Kuzey Afrika ve diğer Afrika ülkeleri de Türkiye'nin görece yeni ihracat durakları olarak paylarını artırmışlardır. AB'nin Türkiye ticaretindeki payı azalsa da, en önemli ticaret ortağı olarak yerini muhafaza etmektedir.

2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) danışmanlık yapan, sonra sırasıyla Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunan Ahmet Davutoğlu'nun ortaya attığı 'komşularla sıfır sorun' politikası ile çok sayıda ülkeyle vize serbestleştirme, yatırım ve ticaret anlaşmaları yapılmıştır. "Karşılıklı ekonomik bağımlılık" bu vizyonun temel unsurlarından biri olmuştur.³⁰² Bu politikanın ortaya konması ve ticarete yansması sürecinde iç ve dış faktörler etkili olmuştur. İç faktörlerden biri, AKP'nin seçmen kitlesi içinde olan, Anadolu'nun muhafazakâr girişimci sınıfının dış ticarete artan ilgisidir ki bu kesimin ilgisi genelde komşularla ve Afrika ile ticarete odaklanmıştır.³⁰³ Anadolu'daki firmalar dâhil olmak üzere Türk girişimcilerden gelen yeni pazar açma baskıları, Türk dış ticaret politikasının önemli belirleyicilerinden olmuştur. Gümrük Birliği'nin işleyişindeki sorunlar, AB'nin vize ve yol kotası uygulamaları yüzünden AB pazarına erişimde zorluk yaşanan Türk firmaların başka pazarlar araması, küresel finansal kriz ve borç krizleri ile AB'nin daralan mal talebi ve gelişmekte olan ekonomilerdeki talep artışı gibi unsurlar da Türk dış ticaret politikasını Batı'nın ötesine bakmaya iten dış faktörlerdir.

Suriye'de 2011'den beri devam eden iç savaş ve Irak'taki siyasi istikrarsızlık, İŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) gibi terör örgütlerinin bu istikrarsızlık ortamını kullanarak bölgesel ve küresel eylemlere girişmesi yüzünden Güney komşularıyla yapılan ticarete aksaklık yaşanmıştır.

³⁰² Dışişleri Bakanlığı, "Komşularla Sıfır Sorun Politikamız", <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>, (15.11.2017).

³⁰³ Kemal Kirişçi ve Neslihan Kaptanoğlu, "The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy", **Middle Eastern Studies**, 47:5, 2011, s. 714.

2.3.2.5.2. 10. Kalkınma Planında Dış Ticaret Politikası

Türkiye’de ticaret politikası hedefleri aslında kalkınma planları çerçevesinde belirlenmektedir.³⁰⁴ Günümüz ticaret politikasının ana hedefleri de 2014-2018 yıllarının kapsayan onuncu kalkınma planında ortaya konmuştur. Plan çerçevesinde cari açığın GSYH’ye oranının tedrici olarak %5.2’ye düşürülmesi, reel ortalama ihracat artışının ithalat artışından yüksek olmasının sağlanması, ihracat yapısındaki ithal girdi bağımlılığının azaltılması, orta-yüksek ve yüksek teknolojlili imalat sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payının artırılması, hizmet ticaretinin artırılması ve çeşitlendirilmesi hedeflenmektedir.³⁰⁵ Bu hedeflerin ulaşmak için uygulanacak çeşitli politikalar da planda belirlenmiştir. Öngörülen politikalar şunlardır³⁰⁶:

- İhracatçıların yeni pazarlara erişiminin iyileştirilmesi,
- İthal girdi bağımlılığını azaltmaya yönelik yüksek ölçekli yatırımları içeren yeni teşvik sistemi,
- Tüketim malları ihracatında özgün tasarım, patent tescili ve uluslararası marka oluşturma çabalarının desteklenmesi,
- Gelişme potansiyeli yüksek sektörlerle öncelikli destek verilmesi,
- Yurtiçi üretimde yerli ara malı kullanımının ve katma değerin artırılması,
- E-ticaretin ihracat artırıcı bir araç olarak kullanılma mekanizmaları oluşturmak
- İthal ürünlerin sağlık, çevre ve enerji verimliliğine dair teknik düzenlemelere uygunluğunu sağlamak,
- Hizmet ticareti müzakereleri çerçevesinde Türk yatırımcılarının yurtdışında haklarının garanti altına alınması ve korunmasını sağlamak.

2.3.2.5.3. 2023 Türkiye İhracat Stratejisi

Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Türkiye İhracatçılar Meclisi’nin (TİM) beraber hazırladığı 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı’nda, ülkenin

³⁰⁴ Mehmet Sait Akman, “Türkiye’nin Ticaret Politikası Dünya Ticaret Örgütü’nde İncelendi: Türkiye’nin Dış Ticaret Politikası Dışarıdan Nasıl Görünüyor?”, Değerlendirme Notu N201613, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), 2016, s. 4.

³⁰⁵ Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018**, Ankara, 2013, s. 67.

³⁰⁶ Kalkınma Bakanlığı (Onuncu Kalkınma Planı), s. 67-68.

ihracatının 500 milyar dolara çıkarılması, ihracatta 2012-2023 yılları arasında senelik ortalama %11.7'lik büyüme sağlanması ve Türkiye'nin dünya ihracatındaki payının %1.46'ya çıkarılması öngörülmektedir.³⁰⁷ Söz konusu strateji, eylem alanları belirleyerek, stratejik hedefler ve performans göstergeleri ortaya koyarak Türkiye'nin ihracatı için bir yol haritası olma özelliğini taşımaktadır. Benzer bir strateji belgesi hizmet ticaretine ilişkin de hazırlanmaktadır. Ekonomi Bakanlığı'na göre Türkiye 2023 Hizmet İhracatı Stratejisi ile "hizmet ticaretinde artan oranda ve sürdürülebilir ihracat geliri elde etmesi için sektör bazında sekiz hizmet sektörüne (Kültür Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri, Bilişim-Yazılım Hizmetleri, Yolcu Taşımacılığı Hizmetleri, Yük, Eşya Taşımacılığı ve Lojistik Hizmetleri, Turizm Hizmetleri, Sağlık Hizmetleri, Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri) ilişkin stratejiler geliştirilmesi ve bu planların ulusal bir strateji belgesi haline getirilmesi" öngörülmektedir.³⁰⁸

2016 yılında Türkiye'nin ticaret politikasını gözden geçiren WTO bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda Türkiye'nin tarımda korumacılık yapmak ve bazı ürünlerde yüksek tarife uygulamak ve fikri mülkiyet hakları gibi konularda eleştirilmiştir.³⁰⁹ Ayrıca "Türkiye'nin iddialı olduğu sağlık hizmetleri alanında... yabancılara uygulanan işletmeciliğe ilişkin kısıtlar ve yabancı sağlık personeli izinlerinde sıkıntılar" ve turizmde yabancı seyahat acentelerinin, tur operatörleri ve rehberlerinin pazara girişindeki kısıtlar raporda dile getirilen konular arasındadır.³¹⁰

2.3.2.5.4. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye Doha Turu'ndan sonra iki taraflı serbest ticaret anlaşmalarına daha fazla önem veren ABD ve AB'nin eğilimine uyarak, komşularıyla, tarihi bağlarının olduğu ülkelerle ve yükselen ekonomilerle serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Bugün Türkiye'nin imzaladığı 18 STA yürürlüktedir, bunlar, Arnavutluk, Bosna Hersek, EFTA (The European Free Trade Association), Fas, Filistin, Güney Kore,

³⁰⁷ 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120613-31-1.pdf>, (16.11.2017), s. 1.

³⁰⁸ Ekonomi Bakanlığı, "Türkiye 2023 Hizmet İhracatı Stratejisi Taslağı", <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/hizmetTicareti/dovizKazan/turkiyeHizmetIhr>, (20.11.2017).

³⁰⁹ Akman (2016), s. 1.

³¹⁰ Akman (2016), s. 9.

Gürcistan, İsrail, Karadağ, Makedonya, Malezya, Mısır, Moldova, Morityus, Sırbistan, Şili, Tunus ve Ürdün ile yapılan STA'lardır.³¹¹ Suriye ile de 2004 yılında bir STA imzalanmış ancak bu anlaşma 2011 yılında askıya alınmıştır.³¹² Bu anlaşmaların yanında yapılan vize serbestleştirme anlaşmaları da yatırımcıların, turistlerin vs. hareketliliğine katkıda bulunarak hizmet ticaretini kolaylaştırmaya yardımcı olmuşlardır.

2.3.2.6. Türkiye ve TTIP

TTIP, anlaşmanın tarafları olan AB ve ABD'nin ticaretini etkileyeceği gibi taraf olmayan üçüncü ülkeleri ticaretini de etkileyecektir. Şüphesiz bu etkiler, TTIP müzakerelerinin sonucunda ortaya çıkacak anlaşmanın ne derece hırslı, koruyucu ve üçüncü ülkelere karşı kapsayıcı olduğuna göre değişecektir. Ayrıca bu üçüncü ülkelerin AB ve ABD'nin önemli ticaret ortaklarından olup olmamasına göre de etkilerin şiddeti değişecektir.

Türkiye, AB ile olan sıkı ticaret ilişkileri ve Gümrük Birliği sebebiyle, TTIP'ten etkilenecek ülkelerin başında gelmektedir. Yapılan ex-ante çalışmalar Türkiye'nin TTIP dışında kalması halinde maddi kayba uğrayacağını göstermektedir. Bu sebeple Türkiye TTIP müzakerelerini dikkatli bir şekilde takip etmektedir.

2.3.2.6.1. Türkiye-AB Gümrük Birliği ve TTIP

TTIP'in Türkiye'nin ticaretini etkileyeceği üç yol sayılabilir. Birinci yol Türkiye ve ABD'nin ikili ticaretidir. İkinci yol Gümrük Birliği üzerindendir. Üçüncü yol ise TTIP'in WTO'nun kural ve standartlarında yaratabileceği dönüşüm sayesinde ortaya çıkabilecek yeni çok taraflı ticaret sistemidir. TTIP'in WTO sistemini etkilemesi ancak uzun vadede olacaktır. Türkiye-ABD ticareti ise iki tarafın toplam ticaretinde fazla yer tutmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye ticaretinin yaklaşık yarısını yaptığı AB ile ticaretinin temelini oluşturan Gümrük Birliği'nin, TTIP'in Türkiye'ye etki yollarından en önemlisi olduğu söylenebilir.

³¹¹ Ekonomi Bakanlığı, "Yürürlükte Bulunan STA'lar – Genel Bilgi", <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/SerbestTic-YururlukteBulunanSTA>, (20.11.2017).

³¹² Ekonomi Bakanlığı (Yürürlükte Bulunan STA'lar).

2.3.2.6.1.1. Gümrük Birliği

Türkiye ile AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) arasında Gümrük Birliği aslında ilk olarak 1963'te imzalanan ve 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'nda öngörülmüştür. Anlaşmanın ikinci maddesinde Gümrük Birliği'nin gerçekleştirecek üç aşamadan bahsedilmektedir: hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem.³¹³ Anlaşmaya göre beş yıl sürmesi öngörülen hazırlık döneminde Türkiye, AET'nin yardımıyla ekonomisini güçlendirip, gelecekte taahhütlerini yerine getirmeye hazırlanacaktır. 12 yıldan fazla sürmemesi öngörülen geçiş döneminde taraflar tedrici olarak Gümrük Birliği'ni kurup, bu birliği gerçekleştirmek için iktisadî politikalarını uyumlaştıracaktır. Son dönem ise Gümrük Birliği'ne dayalı olup taraflar arasında daha fazla ekonomik politika eşgüdümünü beraberinde getirecektir. Ancak Ankara Anlaşması genel bir çerçeve olarak kalmış, tarafların esas yükümlülükleri ve Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesini sağlayacak takvim, 1970'te imzalanan ve 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol ile belirlenmiştir. Katma Protokol'le beraber AET pamuklu tekstil gibi bazı istisnalar hariç Türkiye'den gelen tüm sanayi ürünleri için tarife ve eş etkili önlemleri kaldırmış ve Türkiye'nin de aynısını yapması için 12 yıllık geçiş dönemi takvime bağlanmıştır.³¹⁴ Bu takvim aksamıştır. Ancak 1995'te Türkiye AB Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı ile Gümrük Birliği gerçekleşmiştir. Türkiye de AB'den gelen sanayi ürünleri için tüm tarife ve eş etkili önlemleri kaldırmıştır. Gümrük Birliği sadece sanayi ürünleri için geçerlidir. İşlenmiş tarım ürünlerinin sanayi ve tarım unsurları ayrı ayrı muamele görmektedir. Türkiye'nin AB ile tarım ticareti özel tercihli bir rejime tabidir.

Gümrük Birliği AB ve Türkiye arasında salt sanayi ürünleri için tarifelerin ve eş etkili önemlerin kaldırılmasını ve Türkiye'nin AB ortak gümrük tarifelerini benimsemesini beraberinde getirmemiş, klasik bir gümrük birliğinin ötesinde, rekabet, teknik engeller gibi alanlarda AB müktesebatıyla uyumu da gerektirmiştir. Gümrük Birliği Türkiye'nin ekonomik yasalarının modernleştirilmesini, AB ile ticaretin, AB pazarında rekabet edebilirliğin artmasını sağlamıştır. Gümrük Birliği menşe kurallarını

³¹³ Agreement Establishing an Association between the European Economic Community and Turkey, **Official Journal of the European Communities**, No L 217, 1963.

³¹⁴ Canan Balkır, Sedef Eylemer ve İlkay Taş, "Customs Union: An End in Itself or a Step towards Accession", **TUNAECS Annual Conference: Turkey and the EU: From Past to the Future**, 2009, s. 1.

duyulan ihtiyacı kaldırdığından bir serbest ticaret anlaşmasından daha fazla fayda sağlamıştır. Bir kısmi denge analizine göre, Türkiye'nin AB'ye ihracatı bir STA kapsamında %3 ila %7.2 kadar daha az olacaktı.³¹⁵

2.3.2.6.1.2. Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Ticaret Politikası Açısından Olumsuzlukları ve TTIP

Gümrük Birliği, Türkiye'de AB'ye tam üyelik için bir adım olarak görülmüştür ki Ankara Anlaşması'nın 28. maddesinde Gümrük Birliği gerçekleştirildikten sonra bu ihtimalin taraflarca inceleneceği belirtilmektedir. Ancak üyelik gerçekleşmemiş ve Türkiye AB'nin ortak ticaret politikasından önemli derecede etkilenen ancak bu konudaki karar alma mekanizmasının dışında kalan bir aktör halinde kalmıştır. Avrupa Komisyonu serbest ticaret anlaşması müzakerelerini, Türkiye, San Marino ve Andorra'nın da dâhil olduğu "Avrupa Gümrük Alanı" adına yapmaktadır.³¹⁶ Yapılan bu anlaşmalar Türkiye için bağlayıcı olmasına rağmen, bu anlaşmaların imzalanmasında ve müzakeresinde Türkiye'nin söz hakkı bulunmamaktadır. AB'nin STA imzaladığı ülkeler için Türkiye gümrük vergilerini kaldırmak durumundayken, bu ülkeler Türkiye ile paralel STA imzalamayı reddedebilmektedirler. Bu durumda onların malları AB pazarı üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz girebilmekteyken, Türk malları bu ülkelere girişte gümrük tarifesine tabi olmaktadır. Avrupa Komisyonu bu duruma bir çare olarak anlaşmalara, STA imzalanan ülkeye Türkiye ile de paralel STA imzalamasını tavsiye eden 'Türkiye parafı' eklemektedir ancak bu parafın hukuki bağlayıcılığı yoktur.³¹⁷ Doha Turu'nun başarısızlığa uğramasından sonra ikili anlaşmaların öneminin artması, bu anlaşmaların içeriklerinin önemli ölçüde genişlemesi Türkiye'nin aleyhine olan bu durumun etkilerini daha da kötüleştirmektedir. TTIP'in içerik bakımından çok geniş kapsamlı olması ve küresel ticaret kurallarını yeniden tanımlaması beklenmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin TTIP dışında kalması halinde başına gelecek olumsuz etkiler herhangi bir STA'nınkinden daha fazla ve şiddetli olacaktır. Türkiye hem ABD ile ikili ticarete dış ticaret açığının

³¹⁵ World Bank, **Evaluation of the EU-Turkey Customs Union**, Report, No. 85830-TR, 2014, s. 22.

³¹⁶ Haluk Kabaalioglu, "Turkey-EU Customs Union: Problems and Prospects", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2010, s. 49.

³¹⁷ Kabaalioglu (2010), s. 50.

artması riskiyle karşı karşıya kalacak hem de ABD pazarında mallarını gümrüksüz sokabilen AB’li ihracatçılara karşı dezavantajlı konumda olacaktır.

Ayrıca Türkiye AB’ye üye olmadığından zayıf sanayi dallarına ve az gelişmiş bölgelere verilen AB yapısal fonlarından yararlanamamakta, bu da Türk ihracatçısını AB pazarında adil olmayan bir rekabet düzeniyle mücadele etmek durumunda bırakmaktadır.³¹⁸ Yol kotaları ve Türk işadamlarının ve ihracatçıların maruz kaldıkları vize sorunları da yine Gümrük Birliği’nin etkin işleyişini Türkiye aleyhine bozan faktörlerdendir. Bu sorunlar çözülmeden ABD’li ekonomik aktörlerin hareketliliğinin daha da kolaylaştırılması ve hırslı bir TTIP’in gerçekleşmesi durumunda Türk ihracatçıları AB pazarında ABD’li ihracatçılara karşı da dezavantajlı durumda olacaklardır.

2.3.2.6.1.3. Gümrük Birliği’nin Güncellenmesi ve TTIP

Ekonomi Bakanlığı’na göre, “Türkiye’nin AB ve ABD arasında müzakere edilen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) sonucu ortaya çıkacak ekonomik blok içinde yer alma hedefi Gümrük Birliği’nin güncellenmesi sürecine aciliyet kazandırmıştır.”³¹⁹ Ayrıca Türk yetkililer defalarca Gümrük Birliği’nin getirdiği asimetrik ve olumsuz şartlar altında TTIP’in, Türkiye’nin Gümrük Birliği’nden ayrılmak zorunda bırakacağını bile ifade etmişlerdir.³²⁰ Dolayısıyla TTIP’in gerçekleşip gerçekleşmemesi kadar, TTIP’in gerçekleştiği durumda Gümrük Birliği’nin şartlarının ne durumda olacağı da hayati bir sorudur.

Avrupa Komisyonu’nun finanse ettiği Dünya Bankası’nın Gümrük Birliği raporu da (No. 85830-TR), güncellenmiş bir Gümrük Birliği’nin her iki taraf için olumlu etkiler yaratacağına değinmiştir.

Gümrük Birliği’nin söz konusu problemlerin çözüme kavuşturulması için AB ve Türkiye teknik müzakerelere başlamış, bu müzakereler 2015 yılında bir mutabakat

³¹⁸ Kabaalıoğlu (2010), s. 50.

³¹⁹ Ekonomi Bakanlığı, “Gümrük Birliği’nin Güncellenme Süreci: Gümrük Birliği Neden Güncelleniyor?”, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-236121&parentPage=dis_iliskiler, (21.11.2017).

³²⁰ Bozkurt Aran, “Turkey: Implications for TTIP”, **Catalyst? TTIP’s Impact on the Rest**, (Ed. Sait Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low), TEPAV & CEPR Press, Matsa Basımevi, 2015, s. 118.

zaptı ile sonuçlanmıştır.³²¹ Söz konusu mutabakat zaptında taraflar Türkiye'nin AB'nin imzaladığı STA'lardan faydalanabilmesi için hukuken bağlayıcı bir düzenleme yapılması, ortak karar alma mekanizmasının Türkiye'nin katılımını sağlayacak biçimde iyileştirilmesi ve Gümrük Birliği kapsamının yeni nesil ticaret anlaşmalarında olduğu üzere güncel ticaret konularını da içermesi gibi konularda anlaşma isteklerini bildirmişlerdir. Ekonomi Bakanlığı'nın etki analizi çalışmasına göre, "Gümrük Birliği'nde yapısal sorunların çözüme kavuşturulması; tarım ürünlerinde %50 liberasyon sağlanması ve hizmetler ile kamu alımları piyasalarının karşılıklı açılması" durumunda Türkiye'nin GSYH'sinin %1 artacağı hesaplanmıştır.³²² Avrupa Komisyonu da Gümrük Birliği'nin güncellenmesine dair seçenekleri ve politika araçlarını değerlendirdiği bir yol haritasını yayınlamıştır.³²³

2017 Ağustos'unda Gümrük Birliği'ni güncelleme çalışmaları Türkiye ile Almanya arasında siyasi gerginlikten olumsuz etkilenmiştir. Almanya aralarında bir Türk-Alman çifte vatandaşın da bulunduğu tutuklu gazeteci ve sivil toplum çalışanlarının durumunu ve Türkiye'deki hukuki vaziyeti gerekçe göstererek, Almanya'nın Gümrük Birliği'nin güncellenmesini veto edeceğini Avrupa Komisyonu Başkanı'na iletmıştır.³²⁴

³²¹ Ekonomi Bakanlığı, "Report of the Senior Officials Working Group on the Update of the EU-Turkey Customs Union and Trade Relations", <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%20b1%20c5%9f%20%20c4%b0li%20c5%9fkiler/Avrupa%20Birli%20c4%9fi/YDM%20c3%87G%20Raporu.pdf>, (21.11, 2017), s. 1.

³²² Ekonomi Bakanlığı, "Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi Hakkında Etki Analizi Çalışması Basın Bildirisi", <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%20b1%20c5%9f%20%20c4%b0li%20c5%9fkiler/Avrupa%20Birli%20c4%9fi/ekler/Etki%20Analizi%20-%20Bas%20c4%b1n%20Bildirisi.pdf?lve>, (21.11.2017), s. 1.

³²³ European Commission, "Enhancement of EU-Turkey bilateral trade relations and modernisation of the EU-Turkey Customs Union", http://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/2015_trade_035_turkey_en.pdf, (21.11.2017).

³²⁴ Celal Özcan, "Merkel conveys Germany's veto on Customs Union update with Turkey to Juncker", Hurriyet Daily News, 31.08.2017, <http://www.hurriyetdailynews.com/merkel-conveys-germanys-veto-on-customs-union-update-with-turkey-to-juncker-117422>, (21.11.2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TTIP ve TÜRKİYE’NİN TİCARETİNE OLASI ETKİLERİ

3.1. TTIP’İN MUHTEMEL İÇERİĞİ VE GETİRECEĞİ YENİLİKLER

TTIP yeni nesil ve geniş içerikli bir anlaşmadır ve beraberinde tarifelerin indirimlerinin yanı sıra, tarife dışı engeller, standartlar, yatırım, anlaşmazlık çözümü, yasal uyumlaştırma gibi pek çok alanda da yeni kurallar getirecektir. Yapılan tahminler, TTIP’in yaratacağı servetin %80’inin tarife indirimlerinden değil, bürokratik engellerin kaldırılması, hizmet ticaretinin ve kamu alımlarının serbestleştirilmesinden kaynaklanacağını göstermektedir.³²⁵

3.1.1. Tarifeler

Geleneksel STA’ların aksine TTIP’in odaklandığı esas alan tarifelerin indirilmesi değildir. Zaten AB ve ABD arasında gümrük vergileri gayet düşüktür. Ancak tarifelerin yüksek olduğu belli başlı sektörlerde de daha fazla serbestleşme sağlanması amaçlanmaktadır.

AB ve ABD tarım sektörü dışında en çok kayırlan millet (most favored nation –MFN) tarifeleri gayet düşük olan gelişmiş ekonomilerdir. 2015 yılında AB’nin uygulanan ortalama MFN tarifesi %5.2, ticarete göre ağırlıklandırılmış ortalaması %3.2’dir, ABD’ninse uygulanan ortalama MFN tarifesi %3.5, ticarete göre ağırlıklandırılmış ortalaması %2.4’tür.³²⁶ Bu ortalamadan tarım sektörü çıkarıldığında ise AB’nin uygulanan ortalama MFN tarifesi %4.2, ABD’ninki %3.2 olmaktadır.³²⁷

AB ile ABD arasında tarife oranı ortalama %2’nin altındadır ve AB-ABD ticaretinin yarısı gümrük tarifesine tabi değildir ancak ayakkabı ve tekstil gibi bazı

³²⁵ Daniel S. Hamilton, “America’s Mega-Regional Trade Diplomacy: Comparing TPP and TTIP”, **The International Spectator**, 49: 1, 2014, s. 93.

³²⁶ World Trade Organization (WTO), **World Tariff Profiles 2017**, World Trade Organization (WTO), Cenevre, 2017, ss. 82, 177.

³²⁷ World Trade Organization (World Tariff Profiles 2017), ss. 82, 177.

sektörler için tarifeler %30'a varmaktadır.³²⁸ Aynı ürünler için farklı vergi uygulamaları da söz konusudur. Otomotiv için AB %2.5 vergi uygularken, ABD %10 uygulamakta, tren vagonları içinse ABD'de gümrük vergisi %14 iken, AB'de %1.7'dir.³²⁹ AB'nin hem tarım sektöründe hem de imalat sanayi ürünlerinde uyguladığı ortalama tarife oranları ABD'ye kıyasla daha yüksektir. AB pazarına giren ABD ürünleri, ABD pazarına giren AB ürünlerinden daha yüksek vergilerle karşılaşmaktadır. ABD pazarına giren AB tarım dışı ürünleri için ortalama tarife %3.9 iken (ağırlıklı ortalaması %1.6), AB pazarına giren ABD tarım dışı ürünleri için %4.5'tir (ağırlıklı ortalaması %1.4).³³⁰

Tarifelerinin düşürülmesi öngörülen sektörler arasında tarım da bulunmaktadır. AB tarım sektörünü, ABD'ye kıyasla daha fazla korumaktadır. ABD'nin ticarete göre ağırlıklandırılmış tarım sektörü tarife ortalaması %2.4 iken, AB'ninki %7.8'dir.³³¹ TTIP'in yaratacağı serbestleşme konusunda AB'li tüketiciler özellikle tarım sektöründeki standartların düşmesi ve teşviklerin azalması gibi kaygılara sahiptir. Avrupa Komisyonu bunun olmayacağına dair garantiler vermiştir. Bu kaygıların ardında şüphesiz, ABD'nin endüstriyel tarımının, AB'nin görece fazla korunan ve kır hayatını yaşatmaya yönelik teşvikler içeren tarım sektörüne zarar vereceği korkusu da bulunmaktadır.

3.1.2. Tarife Dışı Engeller ve Standartlar

Bahsedilen belli başlı birkaç sektör dışında, ABD ve AB arasındaki tarifeler zaten çok düşük olacağından, TTIP'in esas servet yaratıcı etkisinin tarife dışı engellerin kaldırılmasından geleceği düşünülmektedir. Tarife dışı engeller çok geniş bir tanım olup kotalar, güvenlik testleri, çevre ve sağlık standartları, diğer çeşitli teknik bariyerler, farklı yasal düzenlemelerden kaynaklanan engeller gibi ticareti azaltabilecek çeşitli önemleri kapsamaktadır. Bir başka tanıma göre tarife dışı engeller, teknik bariyerler ve sağlık standartları dâhil olmak üzere, yasal düzenleme

³²⁸ European Commission, "Trade in goods and customs duties in TTIP", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_152998.1%20Trade%20in%20goods%20and%20customs%20tariffs.pdf, (17.12.2017).

³²⁹ European Commission (Trade in goods and customs duties in TTIP).

³³⁰ World Trade Organization (World Tariff Profiles 2017), ss. 82, 177.

³³¹ World Trade Organization (World Tariff Profiles 2017), ss. 82, 177.

farklılıklarından doğan engellerin ortak adıdır.³³² Muhakkak ticarette standartlar kamu güvenliği ve kamu sağlığı açısından elzem işlevler görmektedir. Ancak tarifelerin WTO sistemi içinde giderek düşmesiyle birlikte, bu standartların ticaret engeli olarak kullanımı da artmıştır. Farklı standartların yeknesaklaştırılması, uyumlaştırılması ya da karşılıklı olarak tanınması, bu standartların farklılığından doğan maliyetleri azaltarak ticareti artırabilecektir. Örneğin AB ve ABD kimya sektöründe yasal düzenleme yaparken farklı yaklaşımlar sergilemektedir. İki tarafın güvenlik şartları yüksek olmakla beraber birbirinden farklı olabilmektedir. Şayet taraflar belli kimyasallar için yaptıkları güvenlik değerlendirmeleri konusunda politika eşgüdümü sağlarlar, bilgi paylaşırlar ve kriterlerini yaklaşıtırlarsa, o zaman firmalar aynı güvenlik testlerini tekrarlamaktan kurtulacak ve maliyetlerini azaltacaklardır.³³³

ABD ile AB arasında özellikle tarım, otomotiv, çelik, tekstil ve sigorta hizmetler gibi sektörlerde tarife dışı engellerin yüksek olduğu gözlenmektedir ki bu da, bu alanlardaki tarife dışı engel indirimlerinin daha fazla gelir artırıcı etkisi olacağı anlamına gelmektedir.³³⁴

3.1.2.1. Yasal Uyumlaştırma

Teknik bariyerlerin ticareti kısıtlayıcı durum teşkil ettiği WTO tarafından da tanınmıştır. WTO kapsamında, teknik düzenlemelerin, standartların, bu standartların uyum prosedürlerinin ayrımcı ve ticarete engel bir hal almamasını sağlamak için Ticarette Teknik Engeller Anlaşması imzalanmıştır.³³⁵ TTIP ile bu anlaşmanın amaçlarını daha ileri ve bağlayıcı hükümlerle gerçekleştirmek hedeflenmektedir. Ancak kamu sağlığı, kamu güvenliği ve çevresel sorunlar, bu alanda serbestliğin sınırlarını çizmektedir.

TTIP'deki yasal işbirliği ve standartların uyumlaştırılması çalışmaları çeşitli şekiller alabilecektir. Standartlar konusundaki işbirliği bu standartların yakınlştırılması veya uyumlaştırılması ya da tarafların birbirlerinin standartlarını bir

³³² Koen Berden ve Joseph François, “Quantifying Non-Tariff Measures for TTIP”, Paper No. 12 in the CEPS-CTR project ‘TTIP in the Balance’, **CEPS Special Report No. 116**, 2015, s. 1.

³³³ European Commission, “Transatlantic Trade and Investment Partnership: The Regulatory Part”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/july/tradoc_151605.pdf, 2013, (26.12.2017), s. 3.

³³⁴ Berden ve François, s. 2.

³³⁵ World Trade Organization (WTO), “Technical barriers to trade”, https://www.wto.org/english/tratop_e/tbt_e/tbt_e.htm, (25.12.2017).

anlaşma aracılığıyla tanınması gibi yollarla gerçekleşebilecektir. Avrupa Birliği bir adım daha ileri giderek, tarafların yasal düzenleme konusunda yaptıkları ilerlemeyi ve taahhütleri izleyecek bir Yasal İşbirliği Organı kurulmasını teklif etmiştir.³³⁶

TTIP ile belirlenen asıl amaç, AB ile ABD arasında yasal yakınsama sağlayıp, anlaşmanın yeni küresel standartlar ortaya koymasını sağlamaktır.

3.1.2.2. Hassas Sektörler

Tarafların tüketici güvenliği, sağlık standartları ve piyasa düzeninin serbestliği gibi konulardaki farklı yaklaşımları belli başlı sektörlerle dair kaygı yaratmıştır. Kimya, kozmetik, pestisitler (mikrop, böcek vs. gibi zararlı organizmaları engellemek amacıyla kullanılan maddeler), ilaçlar ve tekstil gibi alanlarda özellikle AB’li tüketici grupları yüksek standartların indirilmesine karşı durmaktadırlar. Örneğin 600 kadar sivil toplum kuruluşunu temsil eden Avrupa Pestisit Eylem Ağı’nın elde ettiği resmi belgelere göre; AB, ABD’den gelen baskılar sonucunda, pestisit kullanımını sınırlandıran yasa taslağını geri çekmiştir.³³⁷ Bu tip tüketici kaygıları tarım sektörüne de uzanmaktadır.

3.1.3. Yatırımlar

Yatırım konusu, TTIP’in en önemli bölümlerinden birini teşkil edecektir. Küresel değer zincirleri sayesinde, üretim süreçleri parçalara ayrılıp ülkeler arasında dağılmış, bu da yatırım güvenliği, yatırım konularında anlaşmazlık çözümü gibi mevzuları daha önemli hale getirmiştir.

ABD ve AB’nin yatırım rejimleri gayet serbest ve açıktır. ABD, AB’nin pek çok üyesiyle yatırım anlaşmaları imzalamıştır. Ancak Lizbon Antlaşması ile üye ülkeler, yatırım anlaşması müzakere etme işini de Birliğin münhasır yetkisine bıraktı ve ABD’nin Birlik ile anlaşmasının bulunmaması, hukuki belirsizliklerin doğmasına

³³⁶ European Commission, “Regulatory Cooperation in TTIP”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153002.1%20RegCo.pdf, (26.12.2017).

³³⁷ Guardian, “EU dropped pesticide laws due to US pressure over TTIP, documents reveal”, <https://www.theguardian.com/environment/2015/may/22/eu-dropped-pesticide-laws-due-to-us-pressure-over-ttip-documents-reveal>, (26.12.2017).

yol açabilir.³³⁸ KORUS ve CETA anlaşmalarının TTIP'in yatırım bölümleri için rehber teşkil etmesi beklenmektedir.³³⁹

Yatırımlara dair önemli konulardan biri de yatırım alanında anlaşmazlık çözümüdür. WTO'nun anlaşmazlık çözümü sistemi yavaş işlemekte ve salt devletlerarası olduğundan, yani yatırımcı ile devlet arasında doğrudan arabuluculuk yetkisi olmadığından, yeni nesil STA'lar yatırımcı-devlet arasında da anlaşmazlıkların çözülebileceği sistem önerilerinde bulunmaktadır. Dünyadaki 3000 civarındaki iki taraflı yatırım anlaşmasının yaklaşık 1400'üne AB ülkeleri taraftır ve bu anlaşmaların çoğu devlet-yatırımcı arasında anlaşmazlık çözümü mekanizmaları içermektedir.³⁴⁰

AB, yeni nesil bir anlaşmazlık çözümü mekanizması olarak, TTIP için bir yatırım mahkemesi kurulmasını teklif etmiştir. Teklif; AB, ABD ve üçüncü ülkelerden beşer hâkimden oluşan bir birinci derece mahkemesi; yine AB'den, ABD'den ve üçüncü ülkelerden ikişer hâkimden oluşacak bir temyiz mahkemesi kurulmasını öngörmektedir.³⁴¹ Avrupa Komisyonu TTIP müzakerelerinde yatırım konusunda izleyeceği yolu, daha önce yaptığı anlaşmalarda getirdiği yeni yatırım kurallarını referans göstererek açıkladığı bir konsept belgesi yayınlamıştır. Bu yeniliklerden biri "kaybeden öder" ilkesidir. İlk defa CETA ile getirilen bu ilkeye göre, yatırımcı-devlet anlaşmazlık çözüm mekanizmasına getirilen bir davada kaybeden taraf, tüm hukuki işlem masraflarını ödemek durumunda kalacaktır.³⁴² Bu ilkenin tarafları anlaşmaya teşvik edeceği ve asılsız iddiaların önünü alacağı düşünülmektedir. Yine CETA ile gelen başka bir önemli yenilik de, yatırımcıların hem anlaşmanın sağladığı çözüm mekanizmasını, hem de yerel mahkemeleri aynı anda kullanamayacak olmasıdır ki, bu ilke de birbirinden farklı kararları, çifte tazminat gibi durumları engelleyecektir.³⁴³ TTIP'in yatırım ile ilgili bölümleri de bu gibi maddelerin üzerine kurulacaktır.

³³⁸ Hamilton, s. 92.

³³⁹ Gary Clyde Hufbauer ve Cathleen Cimino-Isaacs, "How Will TPP and TTIP Change the WTO System?", *Journal of International Economic Law*, Volume 8, Issue 3, 2015, s. 4.

³⁴⁰ European Commission, "Investment in TTIP and Beyond – The Path for Reform", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/may/tradoc_153408.PDF, (26.12.2017), s. 1.

³⁴¹ European Commission, "Transatlantic Trade and Investment Partnership: Commission Draft Text TTIP – Investment", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf, (26.12.2017), s. 17-18.

³⁴² European Commission (Investment in TTIP and Beyond), s. 3.

³⁴³ European Commission (Investment in TTIP and Beyond), s. 3.

3.1.4. Kamu Alımları

WTO'ya göre, bir ekonomide kamu alımlarının değeri ortalama olarak o ülkenin GSYH'sinin %10-15'i arasındadır.³⁴⁴ Bu değerin de ticarete konu edilmesi isteği, WTO kapsamında Kamu Alımları Anlaşması imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. ABD ve AB bu anlaşmanın taraflarıdır ancak Türkiye sadece gözlemci olarak katılmaktadır.³⁴⁵ TTIP ile WTO'nun Kamu Alımları Anlaşması'nın sağladığı pazar erişiminin daha da geliştirilmesi planlanmaktadır. TTIP'in tarafları, kamu alımları pazarını daha da serbestleştirerek kamu ihalelerinde yer alacak aktör sayısını arttırıp kamu gelirlerinin daha etkin kullanımı sağlamayı ummaktadırlar.

TTIP neredeyse tüm başlıklarında ABD, AB'ye baskı yaparken, kamu alımları konusunda tam tersi bir durum söz konusudur.³⁴⁶ Bunun sebebini ABD ve AB'deki bazı temel hukuki farklılıklardır. Kamu alımları konusunda AB'nin tüm iç pazar için tek bir yasal çerçevesi varken ve üye devletler Avrupa Komisyonu'nun imzaladığı STA'ları uygulamak zorundayken, ABD'de eyaletler STA'lardaki kamu alımları maddelerini reddedebilmekte ve federal hükümet eyaletlere anlaşmaları dayatamamaktadır.³⁴⁷ Örneğin 50 eyaletten sadece 37'si WTO'nun Kamu Alımları Anlaşması'nı kabul etmiştir ve sadece sekiz eyalet yakın zamanda imzalanan Güney Kore, Panama ve Kolombiya STA'larının taahhütlerini uygulamaya razı olmuştur.³⁴⁸

AB ise CETA'da kamu alımlarına dair emsaller yaratmaya çalışmıştır. CETA ile bazı istisnalar dışında, merkezi alımların yanı sıra bölgesel ve yerel kamu alımları da AB'li firmalara açılmıştır.³⁴⁹ AB bu başarıyı referans alarak, TTIP'te de AB'li firmalar için maksimum pazar erişimini amaçlamaktadır.

3.1.5. Hizmetler

AB ve ABD dünyada hizmet sektörünün en önemli iki oyuncusudur ve birbirlerinin de en büyük hizmet ticareti ortağıdır. Gelişmiş ve pek çok gelişmekte

³⁴⁴ World Trade Organization (WTO), "WTO and Government Procurement", https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/gproc_e.htm, (01.01.2018).

³⁴⁵ World Trade Organization, "Agreement on Government Procurement: Parties, Observers and Accessions", https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/memobs_e.htm, (03.01.2018).

³⁴⁶ Hamilton, s. 95.

³⁴⁷ Hamilton, s. 95.

³⁴⁸ Hamilton, s. 95.

³⁴⁹ Hufbauer ve Cimini-Isaacs, s. 10.

ülkede olduğu üzere, AB ve ABD’de de istihdam çok büyük oranda hizmet sektörüne dayanmaktadır. İki tarafta hizmet ticaretinde fazla vermektedir ve TiSA müzakerelerinde aktif olarak yer almışlardır.

AB pazarı ABD’ye, ABD pazarının AB’ye olduğundan daha açıktır ve bu sebeple AB, TTIP aracılığıyla deniz taşımacılığında daha fazla pazar erişimi, bankacılık ve sigortacılıkta ruhsat, lisans ve onay işlemlerinin kolaylaştırılması, e-ticaret, telekomünikasyon ve hizmet sağlayıcıların hareketliliğinde daha fazla serbestleşme ve işbirliğini amaçlamaktadır.³⁵⁰ Bu alanlardaki çıkarlar AB’nin “ofansif” çıkarları olarak tanımlanmıştır. “Defansif” çıkarlarını ise sağlık, eğitim, su dağıtımı gibi alanlarda üye devletlerin yasa yapma bağımsızlıklarını, AB’nin veri koruma yasalarını ve görsel-işitsel sektörlerde Avrupa değerlerini koruma olarak tanımlamak mümkündür.³⁵¹ AB yakın zamanlarda imzaladığı yeni nesil STA’ların hizmet alanında getirdiği yenilikleri bir referans noktası olarak almakta ve TTIP hakkındaki yayınlarında sık sık bunlara atıf vermektedir. Örneğin CETA ile ilk defa Kanada’nın imzaladığı bir STA’da STA’ya uymayan yerel ve bölgesel önlemler sıralanarak bu alanda şeffaflık sağlanmış ve yine ilk defa CETA’da profesyonel vasıfların karşılıklı tanınmasına dair anlamlı ve bağlayıcı maddeler konmuştur.³⁵² TTIP’te de benzer maddeler gündemdedir.

TTIP’in AB’nin ABD’ye hizmet ihracatında %24, ABD’nin AB’ye hizmet ihracatında ise %14’lük bir artış sağlaması beklenmektedir.³⁵³ AB’nin ABD’ye hizmet ihracatının, ABD’nin AB’ye hizmet ihracatından daha fazla artacağını savunulmasının sebebi ABD’deki koruma seviyesinin daha yüksek olduğu savıdır. Ancak hizmet ticaretinde koruma seviyesini ölçmek kolay değildir. Literatürdeki rakamlar, yöntem ve tanımlama farklılıkları nedeniyle birbirinden çok ayrı olabilmektedir. Örneğin bir çalışma ABD’nin AB’ye karşı hizmet sektöründeki koruma düzeyini %8.9 ve AB’nin ABD’ye karşı %8.5 olarak hesaplamıştır.³⁵⁴ Başka bir çalışma ise (Centre d’Etudes Prospectives et d’Informations Internationales -

³⁵⁰ European Parliament, **TTIP: Challenges and Opportunities in the Area of Services**, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, European Parliament, 2015, s. 7.

³⁵¹ European Parliament (TTIP: Challenges and Opportunities in the Area of Services), s. 7.

³⁵² European Parliament (TTIP: Challenges and Opportunities in the Area of Services), s. 7.

³⁵³ European Parliament (TTIP: Challenges and Opportunities in the Area of Services), s. 16.

³⁵⁴ Centre for Economic Policy Research (CEPR), **Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment: An Economic Assessment**, Centre for Economic Policy Research, 2013, s. 20.

CEPII) ABD'nin koruma düzeyini %47.3, AB'ninkini ise %32 olarak bulmuştur.³⁵⁵ OECD'nin 'hizmet ticareti kısıtlılık endeksi' hesabına göre ise, ABD'nin toplam 22 sektörün 15'inde OECD ortalamasının altında koruma uygulamaktadır.³⁵⁶ Her ne kadar hizmet ticaretindeki koruma düzeyinin hesaplaması zor olsa da, bazı hizmet sektörlerindeki koruma bariz biçimde gözlenebilir durumdadır. Örneğin 1920'de kabul edilen Jones Yasası'na göre, ABD'nin limanları arasında sadece ABD'de inşa edilmiş, ABD'lilerin sahibi olduğu (en az %75), ABD bayrağı taşıyan ve mürettebatı ABD'li olan (en az %75) gemiler mal taşıyabilir.³⁵⁷ Bu konu AB'nin TTIP müzakerelerinde ilerleme kat etmeyi umduğu başlıklardandır.

Yayınladığı bir bilgi notunda Avrupa Birliği, TTIP'in hizmetler başlığında hangi amaçları gerçekleştirmek istediğine ışık tutmuştur. Buna göre AB, çeşitli deniz taşımacılığı hizmetlerinde daha fazla pazar erişimi; mimar, avukat gibi profesyonel hizmet sağlayıcıların hareketliliğinde kolaylıklar sağlanması; denetleme, yönetim ve hukuki danışmanlık alanlarında daha kolay ve ruhsat ve lisans alınmasının sağlanması; telekomünikasyon, e-ticaret, finansal hizmetler, deniz taşımacılığı, posta ve kurye hizmetleri alanlarında yeni kurallar belirlenmesi; TV, radyo film, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve su dağıtımı gibi alanlarda devlet korumasının devamının sağlanması gibi konularda ABD ile anlaşmaya varmayı ummaktadır.³⁵⁸ ABD'nin Ticaret Temsilciliği ise bu konuda daha genel bir açıklama yapmıştır. Buna göre ABD TTIP'in hizmet sektörü müzakereleri kapsamında, AB ile hizmetler alanında geliştirilmiş pazar erişimi, tekellerin ve devlet girişimlerinin operasyonların üzerine eğilmeyi; hizmet arzının ruhsatlandırılması süreçlerinde şeffaflık, tarafsızlık ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin gözetilmesinin pekiştirilmesini, yeni hizmet alanlarında ruhsat almayı ve uygun olan yerlerde yasal işbirliğini geliştirmeyi arzulamaktadır.³⁵⁹

³⁵⁵ Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales (CEPII), "Transatlantic Trade: Whither Partnership, Which Economic Consequences?", **Policy Brief No 1**, CEPII, 2013, s. 8.

³⁵⁶ Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), "OECD Services Trade Restrictiveness Index (STRI): United States", http://www.oecd.org/tad/services-trade/STRI_USA.pdf, (09.01.2018).

³⁵⁷ Transportation Institute, "The Jones Act", <https://transportationinstitute.org/jones-act/>, (09.01.2018).

³⁵⁸ European Commission, "Services in TTIP", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_152999.2%20Services.pdf, (09.01.2018).

³⁵⁹ United States Trade Representative (USTR), "TTIP: Trade in Services", <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/transatlantic-trade-and-investment-partnership-t-tip/t-tip-4>, (09.01.2018).

Bu alanda gerçekten serbestleşme sağlanabilmesi için tarafların samimi olması ve varılan anlaşmaları iç düzenlemelerine taşımaları gerekmektedir. Hizmet sektörünü serbestleştirmek, mal ticaretinde serbestleşme sağlamaktan daha zor ve karmaşıktır, vize rejimleri, ruhsatlandırma, taşımacılık, muhasebe gibi pek çok alanda yasal işbirliğini gerektirmektedir. Dolayısıyla, bu alanda gerçekten servet artışı sağlayacak ilerlemelerin sağlanabilmesi için, yasal düzenlemelerin eşitliğine ve karşılıklı tanınmasına dayanan ve yasal düzenlemeleri uygulayan ve gerçekleştiren organların da katılımının sağlandığı yeni müzakere yaklaşımlarına ihtiyaç vardır.³⁶⁰

3.1.6. Fikri Mülkiyet Hakları

Fikri mülkiyeti iki kategoride tanımlamak mümkündür. Birincisi patentler, markalar, tasarımlar ve coğrafi işaretlerin dâhil olduğu sınai mülkiyet, ikincisi de sanatsal, edebi işleri kapsayan telif haklarıdır. Ancak gelişmiş ülkeler veri tabanları, iş yöntemleri, kamuya açık olmayan ticari bilgi ve bitki çeşitlerini de fikri mülkiyet kapsamına sokmak için çabalamaktadırlar.³⁶¹

ABD ve AB yüksek fikri mülkiyet hakları standartlarına sahip iki gelişmiş ekonomidir ve fikri mülkiyet yoğun sektörler milli gelirlerinde önemli yer tutmaktadır. 2014'te ABD'nin GSYH'sinin %38.2'sini, toplam istihdamın ise %29.8'ini ve toplam mal ihracatının %52'sini oluşturmuştur.³⁶² AB'de ise fikri mülkiyet yoğun sektörler GSYH'nin %39'unu (yıllık yaklaşık 4.7 trilyon Avro) ve dolaylı işler de hesaba katıldığında toplam istihdamın %35'ini temsil etmektedir.³⁶³ ABD ve AB 1980'lerden beri çok taraflı ticaret müzakerelerine fikri mülkiyet haklarının da dâhil edilmesini teşvik etmişler ve bu çabaları Uruguay Turu sonucunda WTO kurulması ve ek olarak TRIPS'in imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.³⁶⁴ Daha sonra iki taraf da TRIPS'in ötesine geçen fikri mülkiyet hakları maddeleri içeren ikili serbest ticaret anlaşmaları

³⁶⁰ Patrick Messerlin, "The Transatlantic Trade and Investment Partnership: The Services Dimension", Paper No 6 in the CEPS-CTR Project TTIP in the Balance, **CEPS Special Report No. 106**, 2015, s. 1.

³⁶¹ European Parliament, **Overcoming Transatlantic Differences on Intellectual Property: IPR and the TTIP Negotiations**, European Parliamentary Research Service, 2014, s. 5.

³⁶² United States Patent and Trademark Office, **Intellectual Property and the U.S. Economy: 2016 Update**, Economics & Statistics Administration ve United States Patent and Trademark Office, 2016, s. 1.

³⁶³ European Commission, "TTIP: Intellectual Property EU Position Paper", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/april/tradoc_153331.7%20IPR%20EU%20position%20paper%202020%20March%202015.pdf, (10.01.2018), s. 1.

³⁶⁴ European Parliament (Overcoming Transatlantic Differences...), s. 4.

imzalamıştır. Örneğin ABD ve AB, TRIPS ile sağlanan patentlerin koruma süresini (20 yıl) STA'ları aracılığıyla uzatmıştır; ABD ise Fas, Şili, Umman, Avustralya, Peru, Kolombiya ve Güney Kore ile olan STA'larında telif haklarına en az 70 yıl, ticari markalara ise 10 yıl koruma sağlayan maddelere imza atmıştır.³⁶⁵

TTIP müzakerelerinde iki taraf da yüksek fikri mülkiyet hakları standartları ortaya koymayı hedeflemektedir ki bu standartların üçüncü ülkeler tarafından da referans noktası olarak alınması umulmaktadır. Komisyon'a göre, TTIP'te çok geniş bir fikri mülkiyet bölümüne gerek yoktur, zira yasal farklılıklara rağmen, iki taraf da yüksek fikri mülkiyet koruma standartlarına sahiptir ve bu yüzden müzakerelerin ticari sınırlar, patent ve ticari marka sistemlerine dair bazı meseleler, işbirliği ve uygulama gibi sınırlı sayıda konuya odaklanması öngörülmektedir.³⁶⁶

Ancak iki tarafta da bazı STK'ların TTIP ve fikri mülkiyete dair endişeleri giderilememiştir. Sıkı ve yüksek standartlı fikri mülkiyet hakları kuralları yeniliği yavaşlatabilir. Bu konu hem AB ve ABD içindeki bazı tüketici gruplarının, hem de özellikle gelişmekte olan üçüncü ülkelerin endişesidir. Transatlantik Tüketici Diyalogu adlı bir platforma göre, TTIP'in fikri mülkiyet maddeleri "bilgi ve ilaçlara erişimi haksızca kısıtlayarak, AB ve ABD vatandaşlarının sağlık, kültür ve kendini ifade etme haklarını zayıflatabilir."³⁶⁷

Fikri mülkiyete dair müzakerelerde en zor görünen kısım coğrafi işaretlerdir. Zira iki tarafın meseleye bakışı ve ekonomik realiteleri çok farklıdır. Söz konusu bu im, bir ürünün belli bir yöreye, bölgeye özgü olduğunu ve belli özelliklere haiz olduğunu gösteren bir tescildir. Örnek olarak Yunanistan'ın feta peyniri, Fransa'nın şampanyası (Campagne bölgesi özgü) verilebilir. Coğrafi işaretler AB'de tüketiciyi bilgilendiren ve satın aldığı malların özgünlüğünü gösteren, tüketiciyi korumak için çok gerekli araçlara olarak görülse de, ABD'de rekabeti ve yeniliği boğan engeller olarak görülmektedir.³⁶⁸ AB için coğrafi işaretler TTIP müzakerelerinde öncelikli konulardan biridir. AB diğer STA'larında da coğrafi işaretlerin tanınmasını teşvik

³⁶⁵ European Parliament (Overcoming Transatlantic Differences...), s. 24, 28.

³⁶⁶ European Parliament (Overcoming Transatlantic Differences...), s. 27.

³⁶⁷ Transatlantic Consumer Dialogue, "Resolution on Intellectual Property Rights in the Transatlantic Trade and Investment Partnership", <http://test.tacd.org/wp-content/uploads/2013/09/TACD-IP-15-13-IPR-in-the-Transatlantic-Trade-and-Investment-Partnership.pdf>, (10.01.2018).

³⁶⁸ Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales (Transatlantic Trade...), s. 5.

ederken, ABD TRIPS ile sağlananın ötesinde coğrafi işaretler için ekstra koruma sağlamaya yanaşmamaktadır.³⁶⁹ ABD’de tarım sektörü coğrafi işaretler konusunda hassas bir durumdadır. AB, imzaladığı CETA ve Güney Kore STA’sında coğrafi işaretlerini tanıttırması ve Kanada ve Güney Kore pazarında feta peyniri, Fransız şampanyası gibi jenerik isimler kullanan ABD ürünlerinin bu pazarlardaki varlıklarını tehlikeye düşürmüştür.³⁷⁰ Buna karşılık, 55 ABD senatörü ABD Ticaret Temsilcisi’ni süt ürünlerinde AB coğrafi işaretlerini tanımamaya ve ABD’nin kullandığı et isimlerini -ki bunlar da AB’nin coğrafi işaretleriyle çelişiyor- korumaya çağırıştır.³⁷¹ ABD tarımının bu hassas durumundan dolayı, ABD Kongresi, TTIP’i onaylamadan önce anlaşmanın tarım alanındaki çıkarlara uyup uymadığını yeniden değerlendireceğini duyurmuştur.³⁷²

3.1.7. Rekabet Politikası ve Kamu Teşebbüsleri

İki taraf rekabet politikasıyla ilgili olarak kamu teşebbüsleri, teşvikler ve şeffaflık gibi konuları TTIP kapsamında müzakere etmektedir. Avrupa Birliği’ne göre bu meseleleri sadece milli rekabet otoritelerine bırakmak olanaksızdır ve iki taraf 1991 AB-ABD Rekabet İşbirliği Anlaşması’nın üzerine müzakereleri temellendirmelidir, bunun ötesinde rekabet ve başka ülkelerle de işbirliğine dair yeni kurallar ortaya koymalı, tekel gücü bulunan kamu teşebbüslerinin özel şirketlere karşı ayrımcılık yapmamasını sağlamalı ve firmalara verilen teşviklerde daha fazla şeffaflık sağlamalıdır.³⁷³ ABD’ye ise, hükümetten ciddi destek alan kamu teşebbüslerine dair şeffaflık sağlayan ve haksız rekabeti önleyen kurallar konmalıdır ve bu kurallar ileride üçüncü ülkeler için de model olarak kullanılabilecektir.³⁷⁴

Pek çok başlıkta olduğu gibi, bu başlıkta da ABD ve AB, TTIP’ten çıkacak kuralların üçüncü ülkeler tarafından da benimseneceğini hesap etmektedir. Hatta,

³⁶⁹ European Parliament (Overcoming Transatlantic Differences...), s. 29.

³⁷⁰ European Parliament (Overcoming Transatlantic Differences...), s. 29.

³⁷¹ European Parliament (Overcoming Transatlantic Differences...), s. 29.

³⁷² European Parliament (Overcoming Transatlantic Differences...), s. 29.

³⁷³ European Commission, “Competition Policy in TTIP”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153019.6%20Competition%20SoE%20Subsidies%20merged.pdf, (11.01.2018).

³⁷⁴ United States Trade Representative, “TTIP: State-Owned Enterprises”, <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/transatlantic-trade-and-investment-partnership-t-tip/t-tip-11>, (11.01.2018).

kamu teşebbüsleri hakkındaki teklif metninde AB bu konu hakkındaki kuralları TTIP’e dâhil etmesinin ana amacının “diğer anlaşmalarda ya da forumlarda da kullanılabilecek ortak bir kurallar platformu geliştirerek, devlet kapitalizminin gelişmesiyle ortaya çıkan endişeleri gidermek” olduğunu açıklamıştır.³⁷⁵ Burada “devlet kapitalizmi” ile yapılan referansın Çin’e bir atıf olduğunu düşünmek mümkündür.

3.1.8. İşgücü Standartları

İşgücü standartları TTIP’te gündeme gelme ihtimali olan hassas konulardandır. Atlantik’in her iki tarafından da bazı STK’lar ve özellikle sendikalar TTIP’in işgücü pazarında yaratacağı olumsuz etkilerden endişelidir.

Uygulamada ABD ile AB’nin ticaret anlaşmalarında işgücü maddelerine yönelik yaklaşımı birbirine benzemekle beraber, AB’nin International Labor Organization (ILO) gündemine daha fazla atıf yaptığı ve anlaşmalara ILO sözleşmelerinin onayına dair taahhütler eklediği gözlenmektedir.³⁷⁶ Ancak her iki taraf da 1998’den beri ILO üyesi olmasına rağmen, ABD’nin işçi haklarına dair hukuku ve uygulamaları temel ILO sözleşmelerinden önemli derecede ayrılmaktadır.³⁷⁷

AB Herkes İçin Ticaret stratejisinin bir parçası olarak gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınma ve işçi haklarında yüksek standartları teşvik etmeyi öngörmektedir. Bu tutum genelde AB’nin kendi yüksek standartlarını ihraç etme girişimidir. Ancak TTIP müzakerelerinde pazarlık gücü dengesi daha farklıdır ve AB kendi kurallarını kolaylıkla dikte edecek pozisyonda değildir. TTIP’te diğer başlıklarda da olacağı gibi kuralların uyumu ya da yakınlaştırılması müzakere konusu olacaktır. Sendikaları ve diğer STK’ları rahatsız eden tam da bu durumdur. 620 bin üyesi bulunan, Birleşik Krallık’ın en büyük sendikası UNITE Avrupa Komisyonu’nu ABD’nin temel ILO sözleşmelerini onaylamasını TTIP için şart koşmasını talep ederken, başka bir büyük sendika GMB’ye göre TTIP “Avrupa’da zorla kazanılmış

³⁷⁵ European Commission, “Possible Provisions on State Enterprises and Enterprises Granted Special or Exclusive Right or Privileges”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153030.pdf, (11.01.2018), s. 1.

³⁷⁶ Ferdi De Ville, Jan Orbie ve Lore Van den Putte, **TTIP and Labour Standards**, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, European Parliament, 2016, s. 32.

³⁷⁷ De Ville ve diğerleri, s. 32.

işçi ve istihdam haklarının Amerika'daki işçi hakları seviyesine düşürülmesi riskini temsil etmektedir.”³⁷⁸ Gerçekten de ABD’de işçi hakları AB’ye kıyasla daha gevşek ve koruma daha düşük seviyeli. ABD sekiz temel ILO sözleşmesinden sadece iki tanesini, 177 teknik sözleşmenin ise sadece 11’ini onaylamıştır.³⁷⁹ ABD’deki sendikalar ise NAFTA’nın yüksek istihdam maliyetleri ve kötüleşen çalışma koşulları getirdiğine dikkat çekerek, TTIP sayesinde, ücretlerin Avrupa’dakine göre daha düşük olduğu ABD’nin ‘Avrupa’nın Meksikası’ haline gelerek Avrupa’dan işleri çekebileceği konusunda Avrupalı meslektaşlarını uyarmışlardır.³⁸⁰

3.1.9. Diğer Konular

Bahsedilenlerin dışında çevre, menşei kuralları, gıda güvenliği, kimyasallar, kozmetikler, ilaçlar, tıbbi cihazlar, bilgi ve iletişim teknolojileri, enerji ve küçük ve orta ölçekli işletmeler TTIP müzakerelerin diğer alt konularıdır. Avrupa Komisyonu ve ABD Ticaret Temsilciliği bu konulardan özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelere önem vermektedir. Zira TTIP’e getirilen en önemli eleştirilerden biri, bu anlaşmanın küresel değer zincirlerinin ve çok uluslu büyük şirketlerin işine yarayacağı ve TTIP’in küçük işletmeler için yıkıcı olacağı idi. AB ve ABD bu endişeleri gidermek için TTIP’in KOBİ’lere etkilerini tahlil eden ve anlaşmanın KOBİ’lere getireceği faydaları açıklayan raporlar yayınlamıştır.

3.1.10. Müzakerelerin Durumu

2013’te resmen başlayan TTIP müzakerelerinin en son turu olan 15. tur 3-7 Ekim 2016’da New York’ta gerçekleşmiştir. Avrupa Komisyonu müzakereleri üç başlıkta sınıflamaktadır: pazar erişimi (tarifeler, hizmet ticareti, tarımsal ürün ticareti, kamu alımları, menşei kuralları, yasal unsur (yasal yaklaşma, teknik bariyerler, sağlık standartları, kimyasallar, pestisitler vs.) ve kurallar (ticaret ve sürdürülebilir kalkınma, enerji ve hammadde ticareti, KOBİ’ler, gümrük işlemleri, fikri mülkiyet hakları ve coğrafi imler, yatırımların korunması, devletlerarası anlaşmazlık

³⁷⁸ Claude Serfati, “The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): A Controversial Agreement and Dangerous for Workers”, Working Paper 2015.07, European Trade Union Institute, 2015, s. 22.

³⁷⁹ International Labor Organization (ILO), “Ratifications for United States”, http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102871, (12.01.2018).

³⁸⁰ Serfati, s. 23.

çözümü...). 15. tur itibarıyla pazar erişiminde, tarifelerin indirilmesi konusunda ciddi ilerleme sağlanmıştır ancak yasal yakınlaşma, işbirliği ve kurallar başlıklarında tarafların anlaşmaya varıp, somut sonuçlar ortaya çıkarması daha zor gözükmektedir.

Avrupa Komisyonu'nun son tura dair değerlendirme raporuna göre, taraflar tarifelerin indirilmesine dair müzakereleri çoğunu tamamlamıştır ve geri kalan tarife konuları da iyi tanımlanmış ve sınırlı sayıdadır.³⁸¹ Kamu alımları hakkındaki konuşmaların başlangıç noktası ABD ve AB'nin taraf olduğu WTO'nun Kamu Alımları Anlaşması oluşturmuştur ve müzakereler taraflar arasında ortak zeminin tanımlanmasına ve bazı seçilmiş maddelerin metinleştirilmesine yardımcı olmuştur.³⁸² AB bu alanla ilgili olarak özellikle şeffaflık, ayrımcılık yapmama, çevresel ve sosyal hassasiyetlerin maddelere yansıtılmasının ve işçi haklarının; Avrupalı KOBİ'ler açısından alımlara elektronik ortam üzerinden teklif verebilme ve diğer işlemleri yapabilme ve eyalet ve yerel yönetim alımlarının açılmasının önemini vurgulamıştır.³⁸³ Hizmet ticaretine bölümüne dair ise taraflar henüz tanımların yapılması aşamasındalar.

Yasal unsur başlığında ise taraflar yasal planlama, etki analizleri, şeffaflık konuştu ve baş müzakereciler seviyesinde yasal işbirliği için kurumsal çerçeve oluşturulması tartışıldı.³⁸⁴ Yine kozmetikler, ilaçlar, bitki sağlığı, tekstil, araçlar, tıbbi cihazlar, bilgi ve telekomünikasyon teknolojileri, pestisitler gibi özel sektörler müzakerelerde gündeme geldi. 15. turun önemli bir kısmı AB'nin kimya sektörüyle ilgili yasal işbirliği bölümüne eklenecek ya da tek başına bir başlık oluşturacak teklifin tartışılmasıyla geçmiş ancak ABD karşı bir teklif sunmamıştır.³⁸⁵

Kurallar ana başlığı altında en fazla ilerleme sağlanan konu KOBİ'ler olarak gözükmektedir. Bahsedildiği üzere, bu konu üzerine AB ve ABD etki analizi raporları yayınlamış ve KOBİ'lerini, TTIP'i desteklemeye ikna etmek için uğraşmıştır. KOBİ'ler hakkındaki metin üzerinde; giriş kısmı, kurumsal çerçeve, bilgi paylaşımı

³⁸¹ European Commission, "Report of the 15th Round of Negotiations for the Transatlantic Trade and Investment Partnership", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/october/tradoc_155027.pdf, (15.01.2018), s. 3.

³⁸² European Commission (Report of the 15th Round of Negotiations...), s. 4.

³⁸³ European Commission (Report of the 15th Round of Negotiations...), s. 4.

³⁸⁴ European Commission (Report of the 15th Round of Negotiations...), s. 7.

³⁸⁵ European Commission (Report of the 15th Round of Negotiations...), s. 11.

ve işbirliğine dair maddeler dâhil olmak üzere, çoğunlukla anlaşıldı.³⁸⁶ Komisyon’a göre, fikri mülkiyet hakları konusunda ise ortak bir metin oluşturma yönünde önemli ilerleme sağlanmıştır ve coğrafi imler konusunda başmüzakereciler kendi pozisyonlarını tekrarlamıştır.³⁸⁷

TTIP müzakereleri henüz resmen sonlandırılmamış, ancak pratikte durmuştur. Şu anki durgunluğun arkasında Avrupa’daki TTIP karşıtı hareketlerin ve Trump yönetiminin isteksizliğinin etkisi vardır. ABD’nin Paris İklim Anlaşması’ndan çekilmesi de durumu zorlaştıran unsurlardandır. AB’nin STA’ları Paris İklim Anlaşması’na referans içermektedir ve Fransa Ticaret Bakanı’na göre AB’nin “temel taleplerinden biri AB ile STA imzalayan ülkelerin Paris İklim Anlaşması’nı uygulamasıdır” ve dolayısıyla “Paris Anlaşması yoksa ticaret anlaşması da yok”.³⁸⁸

3.2. TTIP’İN TARAFLARINA VE DÜNYAYA OLASI ETKİLERİ

Her bölgesel ticaret anlaşması gibi TTIP ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler yaratarak küresel ticareti etkileyecektir. Şüphesiz başta taraflarının ticaretini etkileyecek olan anlaşma, üçüncü ülkeler açısından da önemli etkileri beraberinde getirecektir.

3.2.1. TTIP’in AB ve ABD’ye Olası Etkileri

Bölgesel ticaret anlaşmaları bir ticaret bloğu yaratarak, söz konusu serbest ticaret alanı içinde ticari engelleri kaldırarak taraflarının ticaretini artırır. TTIP’in de tarifelerin indirilmesi ve tarife dışı engellerin olabildiğince azaltılmasıyla AB ve ABD’nin ticaretini artıracaktır. Bunun AB açısından önemli etkilerinden biri, TTIP’in AB içi ticareti azaltma ihtimalidir. ABD ile artacak ithalat sayesinde ABD’nin düşük maliyetli ikame ürünleri, AB içindeki yüksek maliyetli ürünlerin yerini alabilecektir. ABD ve AB’nin TTIP üyesi olmayan ticari ortakları ise özel olarak dezavantajlı konumdadırlar.

³⁸⁶ European Commission (Report of the 15th Round of Negotiations...), s. 14.

³⁸⁷ European Commission (Report of the 15th Round of Negotiations...), s. 15.

³⁸⁸ Dave Keating, “EU Tells Trump: No Paris Climate Deal, No Free Trade”, **Forbes**, <https://www.forbes.com/sites/davekeating/2018/02/08/eu-tells-trump-no-paris-climate-deal-no-free-trade>, (20.02.2018).

3.2.1.1. Etki Analizi Yöntemleri

TTIP'e dair pek çok etki analizi çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar ekseriyetle genel denge modellerini kullanmaktadır. Literatürün görece olarak çok daha sınırlı bir kısmı ise çekim modellerini ve kısmi denge modellerini kullanmaktadır. Genel denge modelleri, politika değişikliklerinin ekonomi üzerindeki etkisini etmeye yarayan simülasyon araçlarıdır. Daha az kullanılan kısmi denge modelleri ise tarife oranları ve fiyat esnekliklerini kullanarak ticaret politikası analizi yapan modellerdir. Bu modeller, sınırlı sayıda değişkenle elde edildiğinden, tarife dışı engellerin etkilerinin analizi ve ekonomi geneli hakkında sonuç elde etmek zordur. Çekim modelleri ise ticaret akımlarının ana belirleyicilerinin ülkenin ekonomik büyüklüğü, yani GSYH'si ve iki ülke arasındaki uzaklık olduğunu varsayan ve genelde ticaret anlaşmalarının ex-post etkilerinin tahlilinde kullanılan ekonometrik bir yöntemdir.

3.2.1.2. TTIP'in AB ve ABD'nin Ticaretine Olası Etkileri

TTIP'in etkilerine dair en önemli çalışmalardan biri Avrupa Komisyonu tarafından Centre of Economic Policy Research (CEPR)'e yaptırılan analizdir. CEPR'in modelinde tarife dışı engellerin ancak %50'sinin müdahale edilebilir olduğu varsayılmıştır. Belirlenen iki temel senaryo söz konusudur. Birincisi sınırlı STA senaryosudur. Bu senaryo kapsamında ya tarifeler (%98'i), ya hizmetler (hizmet sektöründeki tarife dışı engellerin %10'u) ya da kamu alımları (kamu alımları sektöründeki tarife dışı engellerin %25'i) serbestleştirilmektedir.³⁸⁹ En hırslı senaryoda ise tarifelerin, kamu alımlarının serbestleştirildiği, mal ve hizmetler üzerindeki tarife dışı engellerin kaldırıldığı ve üçüncü ülkeler için gerçekleştirilecek olan doğrudan ve dolaylı ticaret maliyeti düşüşü etkilerinin geçerli olduğu varsayılmaktadır. Bu ana senaryoların dışında bir de temel senaryo mevcuttur. Benzer çalışmalarda olduğu üzere, mevcut şartların devam etmesi halinde gelecekteki bir tarihte ekonominin durumu, TTIP'in gerçekleştiği senaryolarla karşılaştırılmaktadır. CEPR'in temel senaryo tarihi 2027'dir, yani 2027'de TTIP'in var olmadığı bir küresel ekonomi referans alınmaktadır.

³⁸⁹ CEPR (2013), s. 28.

CEPR'in çalışmasına göre sadece tarife indirimi (%98), temel senaryoya kıyasla AB'nin toplam ihracatını %1.18, ABD'ninkini ise %1.91 oranında artıracaktır. Sadece hizmetlerin serbestleştirildiği senaryoda bu oran sırasıyla %0.16 ve %0.19, kamu alımlarının serbestleştirildiği senaryoda ise %0.19 ve %0.23'tür. Tarife indirimi durumunda ABD'nin AB'ye ihracatının %12.36, AB'nin ABD'ye ihracatının %6.57 artacağı tahmin edilmiştir. ABD'nin kazancının fazla olması AB'deki koruma düzeyinin daha fazla olmasıyla ilgilidir. Tarifelerin indirilmesi durumunda, ABD'nin AB'ye motorlu araç ihracatının %109.5, işlenmiş gıda ihracatının %39.82 ve metal ve metal ürünleri ihracatının %23.43, tarım, ormancılık ve balıkçılık ihracatının %19.33 artması beklenmektedir. Bu senaryoda AB'nin kazanımları ABD'ninkinden gözle görülür biçimde daha azdır ancak benzer sektörlerde yoğunlaşmaktadır. Tarife indirimi senaryosunda, AB'nin ABD'ye 'diğer işlenmiş ürünler' ihracatı %23.35, metal ve metal ürünleri ihracatı %20.4, tarım, ormancılık ve balıkçılık ihracatı ise %17.53, motorlu araç ihracatının ise %13.7 artacaktır.

CEPR'in hırslı TTIP senaryosunda ise çok daha yüksek kazanımlar söz konusudur. Hem tarifelerin indirildiği, hem kamu alımlarının serbestleştirildiği, hem de mal ve hizmet sektöründe tarife dışı engellerin önemli ölçüde azaltıldığı ve üçüncü ülkelere doğrudan ve dolaylı etkilerin geçerli olduğu bu senaryoda ABD'nin toplam ihracatının %8.02, AB'nin ihracatının da %5.91 artacağı tahmin edilmektedir. Bu kazanımların önemli kısmı tarife dışı engellerin azaltılmasından kaynaklanmaktadır. ABD'nin 8.02 puanlık ihracat artışının 3.46 puanı, AB'nin de 5.91 puanlık ihracat artışının 4.12 puanı mal ve hizmet sektörlerindeki tarife dışı engellerin azaltılmasından kaynaklanmaktadır. Hırslı TTIP senaryosunda AB'nin ABD'ye ihracatı %28.03, ABD'nin AB'ye ihracatı %36.57 artacaktır. Bu senaryoda ABD'nin AB'ye motorlu araç ihracatının %346.8, metal ve metal ürünleri ihracatının %88.1, işlenmiş gıda ihracatının %74.8, elektrikli makine ihracatının %44.1 artması öngörülmektedir. AB'nin ABD'ye ihracatındaki artışta ise %148.7'lik artışla motorlu araçlar, %68.2 ile metal ve metal ürünleri, %45.5 ile işlenmiş gıdalar ve %36.2 ile kimyasallar başı çekmektedir.

TTIP'in etkisine dair literatürdeki başka bir önemli çalışma ise CEP II'nin (2013) etki tahlilidir. CEP II temel senaryo olarak, TTIP'in gerçekleşmediği bir 2025 yılı resmini seçmiştir ve öngörülebilir değişimleri bu senaryoya uygulamıştır ki bu

değişimlere ABD’de uygulamaya konması planlanmış olan, ABD’ye gelecek tüm kargonun %100 oranında taranıp kontrol edilmesi şartı da dâhil edilmiş ve 2025’e kadar AB’de hizmet sektöründeki bütünleşmenin hizmet ticaretindeki korumanın %20’sini indireceği varsayılmıştır.³⁹⁰ CEPII toplamda dört senaryo belirlemiştir. Birinci senaryo sadece tarifelerin indirilmesidir. İkinci senaryoda ise tarifelerin indirilmesinin yanı sıra, tarım, sanayi, hizmet sektörleri ayrı ayrı değerlendirilerek, medyan düzeyin altında kalan sektörler için tarife dışı engellerin %15, üstünde kalanlar için ise %30 oranında indirildiği düşünülmüştür. Üçüncü senaryoda, ikinci senaryodaki serbestleşmenin yanı sıra üçüncü ülkelerin TTIP standartlarını benimsemesi sayesinde ortaya çıkacak ticaret maliyeti düşüşleri ve bunların etkileri de analize dâhil edilmiştir, bu senaryoda üçüncü ülkelere yönelik tarife dışı engellerin %5 oranında düşeceği varsayılmıştır. Dördüncü senaryo ise tarife dışı engel tanımına farklı bir perspektifle bakmıştır. Bu sayılan senaryolar hakkında kısıtlı sonuçlar veren çalışma, genelde görelî olarak daha gerçekçi olan bir referans senaryoya odaklanmış ve onun hakkında ayrıntılı sonuçları paylaşmıştır. Referans senaryoda tarifeler serbestleştirilmiş ve hem mal hem de hizmet sektörü için (görsel, işitsel hizmetler ve kamu hizmetleri hariç) tarife dışı engellerin %25 oranında indirildiği varsayılmaktadır. Temel senaryoyla kıyaslandığında, CEPII’nin referans senaryosunda ABD’nin AB’ye ihracatı %52.5 daha fazla, AB’nin ABD’ye ihracatı ise %49 daha fazla olacaktır. Bu da ABD’nin ihracatının toplamda %10.1, AB’nin ihracatında ise %7.6 artışa tekabül etmektedir. Oransal olarak en fazla artış korumanın en yüksek seviyelerde olduğu tarım sektöründe, az düşük artışınsa hizmetler sektöründe olması beklenmektedir. ABD’nin AB’ye tarım ihracatının %168.5, AB’nin ABD’ye tarım ihracatının %149.5 artması beklenmektedir. Tarım ticaretinde esas kazanan ABD olacaktır. ABD’nin tarım ihracatındaki kazanımları AB’ninkinin 2.5 katı olması beklenmektedir. Hizmetlerde ise tablo tam tersidir. ABD’nin AB’ye hizmet ihracatının %14, AB’nin ABD’ye hizmet ihracatının ise %24 daha fazla olacaktır. AB’nin hizmet ticaretindeki kazanımları meblağ olarak ABD’ninkinin iki katıdır. Referans senaryoda TTIP ABD’ye ve AB’ye %0.3’er ek GSYH kazandıracaktır.

³⁹⁰ CEPII, s. 7.

CEPII'nin çalışmasında en hırslı senaryo üçüncü senaryodur. Bu senaryoda ABD'nin toplam ihracatının %14.5, AB'ninki ise %3.4 artması beklenmektedir. Sadece tarife indirimi yapılan senaryoda ise kazanımlar kısıtlıdır. ABD'nin toplam ihracatı bu senaryoda %2.1, AB'ninki ise %0.4 artacaktır. Diğer iki senaryodaki (ikinci ve dördüncü senaryolar) kazanımlar ise bu iki uç senaryo arasında değişmektedir.

Başka bir etkili çalışma ise sade bir şekilde iki temel senaryo üzerinden değerlendirme yapmıştır. Gabriel Felbermayr ve diğerlerinin (2013) çalışması, bazı istisnalar dışında tarifelerin sıfıra ya da sıfıra çok yakın bir seviyeye getirildiği bir senaryo ve etkisinin eski anlaşmaların etkisinden yola çıkarak hesaplanacağı, tarife dışı engellerin de indirildiği geniş çaplı bir serbestleşme içeren diğer bir senaryo olmak üzere iki temel senaryo ortaya koymaktadır.³⁹¹ Çalışma Almanya'nın ticaretine ve TTIP'in makroekonomik etkilerine odaklandığından, ABD ve AB'nin dış ticaretine dair ayrıntılı sonuç vermemektedir. Sadece tarifelerin indirildiği senaryoda AB'de kişi başına GSYH ortalama %0.27, ABD'de ise %0.8 artacaktır. Bu senaryoda ABD'ye ihracatı fazla olan ülkeler TTIP'den daha fazla kazanım elde edecekler. Kişi başına GSYH kazanımları, daha geniş serbestleşmenin yaşandığı senaryoda tarife indirimi senaryosuna kıyasla yaklaşık 23 kat daha fazladır: AB'nin ortalama kazancının %4.95 ABD'ninkininse %13.4 civarında olması beklenmektedir.³⁹²

Susanna Kinnman ve Tomas Hagberg'in çalışması ise TTIP müzakereleri henüz resmen başlatılmadan, gerçekleşecek bir AB-ABD serbest ticaret anlaşmasının İsveç'e etkilerini tahlil etmek için yapılmıştır. Bu çalışmanın da birinci senaryosunda, hem tarım hem de sanayi ürünlerinde tarifelerin kaldırıldığı bir STA söz konusudur. İkinci senaryoda ise tarifelerin serbestleştirilmesinin yanı sıra indirilebilir tarifelerin³⁹³ yarısının indirildiği (%25) varsayılmış ve üçüncü senaryoda ise indirilebilir tarifelerin

³⁹¹ Gabriel Felbermayr, Benedikt Heid, Sybille Lehwald, "Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Who Benefits from a Free Trade Deal?", **Bertelsmann Foundation**, 2013, s. 9.

³⁹² Felbermayr ve diğerleri (2013), s. 24.

³⁹³ Tarife dışı engellerin miktarsallaştırılması gayet zordur ve literatürde üzerinde anlaşılmış bir konu değildir. Ancak TTIP etki analizlerinin çoğu tarife dışı engellerin miktarsallaştırılmasında Avrupa Komisyonu'nun ECORYS adlı danışma şirketine yazdırdığı rapora dayanmaktadır. Söz konusu rapor tüm tarife dışı engellerin yarısının indirilebilir (actionable) olduğunu öne sürmüştür. Bkz: ECORYS Nederland BV, "Non-Tariff Measures in EU-US Trade and Investment – An Economic Analysis", http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/december/tradoc_145613.pdf, 2009, s. 16-17.

tümünün (%50) indirildiği varsayılmıştır.³⁹⁴ Sadece tarife indiriminin yaşandığı senaryoda, ABD'nin ve AB'nin (26) GSYH kazanımı %0.02'şer olacaktır. Tarife indirimine ek olarak, indirilebilir tarife dışı engellerin yarısının indirildiği senaryoda ABD'nin GSYH kazanımı %0.24 iken, AB'ninki %0.12 olacaktır. İndirilebilir tarife dışı engellerin tamamının indirildiği senaryoda ise ABD'nin GSYH kazanımı %0.51, AB'ninki %0.22'dir. Pek çok çalışmada olduğu üzere ABD'nin TTIP kazanımları daha fazladır. Bu AB'nin başlangıçtaki koruma seviyesinin daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Tarife dışı engellerin miktarsallaştırılmasında TTIP etki analizi çalışmalarının çoğunlukla dayandığı ECORYS raporu da AB'deki koruma seviyesini ABD'ye kıyasla gözle görülür biçimde daha yüksek bulmuştur.³⁹⁵

Diğer tüm çalışmaların aksine Jeronim Capaldo'nun çalışması TTIP dolayısıyla AB için net kayıplar olacağı tahmininde bulunmuştur. Capaldo, TTIP'in AB ve ABD'nin ticari ilişkileri, AB içi bütünleşmeden fedakârlık ederek geliştireceğini öne sürmektedir. Gerçekten de, diğer çalışmalar da AB içi ticaretin yayıflayacağını iddia etmektedir. Aslında serbest ticaret anlaşmaları, birlik ya da ülke içindeki etkin olmayan ya da daha pahalı kaynakların, yurt dışındaki daha etkin ve ucuz olan kaynaklarla takas edilmesi için yapıldığından, AB içi ticaretin belirli bir oranda azalması beklenen ve doğal bir durumdur. Capaldo TTIP etki analizi çalışmalarının çoğunun temelde aynı genelde denge modelini kullanmakla (özellikle dört çalışma: CEPR (2013), CEPİI (2013), Felbermayr ve diğerleri (2013) ve Ecorys (2009)), bu çalışmaların Komisyon'la ilişkisi olmasına rağmen sonuçlarının “tarafsız” ve “mutlak gerçek” gibi sunulmasını eleştirmektedir. Alternatif olarak Capaldo, Birleşmiş Milletlerin Küresel Politika Modeli'ni kullanmaktadır. Bu modelde genel denge modelindeki tam istihdam varsayımının yerini Keynesyen efektif talep varsayımı almış ki bu da iktisadi faaliyetinin ana sürücüsünün üretim verimliliği değil, toplam talep olduğunun varsayılması demektir.³⁹⁶ Bu varsayımlar ışında, ticaret maliyetlerinin indirilmesi şayet toplam talebi belirleyen işçi gelirlerini olumsuz etkiliyorsa ekonomiye genel etkisi de olumsuz olabilir ve genel denge modellerinde olduğunun aksine gelir dağılımı iktisadi faaliyet düzeyindeki değişiklikleri

³⁹⁴ Susanna Kinnman ve Tomas Hagberg, “Potentiel Effects from an EU-US Free Trade Agreement – Sweden in Focus”, **Kommerskollegium (National Board of Trade)**, 2012, s. 16.

³⁹⁵ ECORYS, s. 16.

³⁹⁶ Capaldo, s. 10.

etkilemektedir.³⁹⁷ Capaldo 2025'i referans yıl olarak almıştır. Bu yılda TTIP'in gerçekleştiği bir senaryoda, TTIP'in olmadığı bir senaryoya göre ABD'nin net ihracatı %1.02 (GSYH'da %0.36 artış) daha fazla olacaktır. AB'de ise başta Kuzey Avrupa ekonomileri olmak üzere ihracatta net kayıplar tahmin edilmiştir: Almanya %1.14, Fransa %1.9, diğer Kuzey Avrupa ekonomileri %2.07 oranında ihracatlarında düşüş yaşayacaklardır. Capaldo'nun çalışmasının temel sonucu kemer sıkma politikaları, yüksek işsizlik, yavaş büyüme ortamında ekonomileri daha rekabetçi yapmaya kalkmak iktisadi faaliyete zarar verecektir, dolayısıyla ticaret hacmini artırmaya çalışmak AB için sürdürülebilir bir büyüme stratejisi değildir.³⁹⁸

3.2.1.3. Değerlendirme

TTIP hakkında yapılan etki tahlili çalışmaları birbirinden önemli biçimde ayrılan sonuçlar bulmuşlardır. (Bakınız Tablo 16). Bunun sebepleri şüphesiz bu çalışmaların spesifikasyon, yöntem, varsayım ve senaryo farklılıklarında saklıdır. Jeronim Capaldo'nun eleştirel çalışması hariç, TTIP hakkında yapılan etki tahlilleri TTIP'in her iki tarafa da net ihracat ve dolayısıyla GSYH olarak katkı yapacağı sonucuna varmışlardır.

³⁹⁷ Capaldo, s. 10.

³⁹⁸ Capaldo, s. 5.

Tablo 16: TTIP Etki Analizlerine Göre TTIP'in Tarafları İçin Olası İhracat ve GSYH Kazanımları

Senaryolar:	Sınırlı Senaryolar (Tarifelerin İndirilmesi)		Hırslı Senaryolar (Tarifelerin ve Tarife Dışı Engellerin İndirilmesi)	
Taraflar	AB	ABD	AB	ABD
CEPR (2013)	+%1.18 (Toplam İhracat), +%0.10 (GSYH)	+%1.91 (Toplam İhracat), +%0.04 (GSYH)	+%5.91 (Toplam İhracat), +%0.48 (GSYH)	+%8.02 (Toplam İhracat), +%0.39 (GSYH)
CEPII (2013)	+%0.4 (Toplam İhracat)	+%2.1 (Toplam İhracat)	+%3.4 (Toplam İhracat), +%0.5 (GSYH)	%14.5 (Toplam İhracat), +%0.5 (GSYH)
Kinnman ve Hagberg (2012)	+0.02 (GSYH)	+0.02 (GSYH)	+0.22 (GSYH)	+0.51 (GSYH)
Felbermayr ve diğerleri (2013)	+%0.27 (Kişi Başı GSYH)	+%0.8 (Kişi Başı GSYH)	+%4.95 (Kişi Başı GSYH)	+%13.4 (Kişi Başı GSYH)
Capaldo (2014)	-	-	-%1.18* (Toplam İhracat), -%0.26* (GSYH)	+%1.02* (Toplam İhracat), +%0.36* (GSYH)

*Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya, Diğer Kuzey Avrupa Ülkeleri, ve Diğer Güney Avrupa Ülkeleri grupları için ortaya konulan sonuçların aritmetik ortalamasıdır.

Kaynak: Tablo ilk sütunda belirtilen kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablodan da görüldüğü üzere, ABD'nin kazanımları oransal olarak AB'ninkinden genelde fazla olacaktır. Bunun sebebi önceden de belirtildiği üzere, AB'nin genel koruma düzeyinin ABD'ninkinden daha fazla olması ve AB pazarına giren ABD'li firmaların daha fazla engelle karşılaşmalarıdır. Etki analizlerinin bir

başka ortak yönü de, tarife dışı engellerin indirilmesiyle yaratılacak ihracat ve servetin, sadece tarifelerin indirilmesiyle yaratılacaklardan çok daha fazla olduğunu açıkça ortaya koymalarıdır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki müzakerelerde sonuç alınması en zor başlıklar da tarife dışı engellerdir. Tarafların kamu sağlığı ve kamu güvenliğine bakışlarında ciddi farklılıklar vardır. Bunun yanı sıra, yasal yakınlaşma, yasaları uygulayan ve yaratan kurumların birbiriyle yakın çalışması, taraflar arasında ticari konularda sürekli eşgüdüm gerektirmesi açısından teknik olarak meydan okuyucu bir alandır.

Tarife indirimi özellikle tarım, motorlu araçlar, kimyasallar gibi sektörlerde ciddi ticaret yaratılmasını sağlayabilir. Ancak TTIP müzakerelerinin başlatılmasındaki iddia bunun çok daha ötesine geçmek ve küresel standartları, ticaret kurallarını yeniden belirlemektir. Bu yüzden TTIP'in salt tarife indirimiyle kalacağını düşünmek olanaksızdır.

Salt tarife indirimi çok servet yaratmayacağından, tarife dışı engellerin ise kaldırılabilir olanlarının bile hepsinin kaldırılmasının gerçekçi olmadığı düşünülürse, tablodaki senaryoları uç senaryolar olarak görmek yararlı olacaktır. Gerçekçi TTIP senaryoları tabloda gösterilen iki ucun arasındadır.

3.2.2. TTIP'in Üçüncü Ülkelere Olası Etkileri

Tipik olarak oluşacak büyük bir serbest ticaret alanının dışında kalanlar kaybeder: Hatta teorik olarak, dışarıda kalanların kaybı, STA'yı oluşturan tarafların kazanımlarından fazla olursa, toplam küresel gelirin düşme ihtimali bile vardır.³⁹⁹ Bölgesel ticaret anlaşmaları, anlaşmanın içindeki üyeler için ticaret yaratırken, dışındakiler için ticaret azaltıcı etkilere sahip olabilir. Şüphesiz anlaşma ne kadar derin ve kapsamlı olursa, anlaşma dışında kalan ülkelerin de zararlarının artması söz konusudur.

3.2.2.1. AB ve ABD Pazarında Artan Rekabet

AB ve ABD kendi aralarındaki bariyerleri azalttığında, AB firmaları ABD'de, ABD firmaları da AB'de rekabet yeteneklerini artırarak daha fazla pazar payı

³⁹⁹ Felbermayr ve diğerleri, s. 26.

alacaklardır. Bu da üçüncü ülke firmalarının AB ve ABD’de daha güçlü bir ekonomik rekabetle karşılaşmaları ve potansiyel olarak pazar payı kaybetmeleri anlamına gelmektedir. Şüphesiz AB ve ABD’de artan rekabet ortamından AB ve ABD’nin, TTIP üyesi olmayan büyük ticaret ortakları en çok etkilenecek grup olacaktır ki Türkiye de bu gruba dâhildir. Hatta Gümrük Birliği üyeliği ve AB’nin ticaretinde önemli yer tutması sebebiyle bu grupta özel bir vakadır. AB ya da ABD ile serbest ticaret anlaşması olmayan üçüncü ülkelerin ihracatçıları ise bu pazarda en dezavantajlı konumda olacaklardır.

3.2.2.2. Doğrudan ve Dolaylı Yayılma Etkileri

AB ile ABD arasındaki yasal yakınlaşma ve standartların uyumlulaştırılması süreci üçüncü ülkelerin de AB ve ABD pazarına ihracat yapmalarını kolaylaştıracaktır. Şöyle ki, bir üçüncü ülke ihracatçısının AB’de aldığı bir sağlık ruhsatı, ABD’de de geçerli olacak ve bu firmanın ABD’de ekstra maliyet yüklenmesinin önüne geçilmiş olacaktır. Üçüncü ülke firmaları ihraç malları bu her iki pazardan sadece birine uyumlu olduğunu kanıtlayarak, her iki pazara da mal ihraç edebileceklerdir. TTIP ile sağlanacak tarife dışı engellerin kaldırılması ve yasal yakınlaşmanın üçüncü ülkeler için getireceği bu olumlu pazar erişimi etkisi doğrudan yayılma (direct spillovers) etkisidir.⁴⁰⁰ Tabii bu etkiler TTIP’in standartlarını yakınlaştırma derecesine göre değişecektir. AB ve ABD’nin tüm standartlarını yeknesaklaştırması durumunda, üçüncü ülke ihracatçıları tek bir pazarın ticaret rejimine uyum sağlayacaklardır. Ancak TTIP kapsamında bunun gerçekleşme ihtimali düşüktür. Zira müzakerelerde esas vurgu standartların yekneksaklaştırılması ya da harmonize edilmesinde değil, karşılıklı tanınması ve birbirine eşdeğer görülmesi yönündedir.⁴⁰¹

TTIP ile ortaya çıkacak standartlar ve regülasyonlar üçüncü ülkeler tarafından benimsenirse hem bu ülkelerin AB ve ABD pazarına erişimi, hem de ABD ve AB’nin bu ülkelerin pazarına erişimi kolaylaşacaktır.⁴⁰² İşte üçüncü ülkelerin TTIP standart ve regülasyonlarını benimsemesiyle ortaya çıkacak etki dolaylı yayılma etkisidir. Üçüncü

⁴⁰⁰ CEPR, s. 23.

⁴⁰¹ M. Sait Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low, “The Transatlantic Trade and Investment Partnership: Where Does It Leave Outsiders?”, **Catalyst? TTIP’s Impact on the Rest**, (Ed. Sait Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low), TEPAV & CEPR Press, Matsa Basımevi, 2015, s. 6.

⁴⁰² CEPR, s. 29.

ülkelerin AB ve ABD pazarında artan rekabet sebebiyle doğacak zararlarını, TTIP standart ve regülasyonlarını benimseyerek ve dolaylı etkileri harekete geçirerek minimize etmeleri akılcı olacaktır. Bu durum gerçekleşirse, TTIP gerçekten de küresel ticaret standartlarını yeniden belirleyecek merkezi bir konuma erişecektir. Ayrıca, konu ve kapsam itibarıyla da geldiği noktanın, ileride yapılacak ikili anlaşmalarda referans alınması söz konusudur.

3.2.2.3. Uyum Maliyetleri

TTIP'in getireceği standartlar ve regülasyonların uyum maliyetleri de yaratacaktır. Ticaret prosedürlerindeki değişiklikler, yeni yatırımlar, personelin yeniden eğitimi, uyum sürecinde verimliliğin eski duruma kıyasla düşmesi gibi birtakım maliyetleri de beraberinde getirmesi söz konusudur. Bu maliyetleri sadece üçüncü ülkeler değil, AB ve ABD de çekecektir. Yeni standartlar hangi tarafın eski uygulamalarına daha yakınsa o tarafın uyum maliyetleri daha az olacaktır. TTIP müzakerelerinde bu standartların belirlenmesi AB ve ABD standartları üzerinden müzakere edileceği ve ortaya çıkan standartların bu iki tarafinkine daha yakın olacağı için, üçüncü ülkelerin uyum maliyetlerinin daha fazla olacağını varsaymak mümkündür.

3.2.2.4. WTO Üzerinden Etkiler

Doha Kalkınma Turu ile çok taraflı müzakerelerin tıkanması sonucu ülkeler giderek ikili anlaşmalara yönelmişlerdir. Ancak WTO halen asgari küresel standartlar ve kuralları temsil etmektedir ve er geç ikili müzakerelerden etkilenecektir. Mega bölgesel anlaşmalar ve bunların içinde küresel ticarete en çok söz sahibi olan ABD ve AB'nin müzakere ettiği TTIP konu ve kapsam itibarıyla dünyanın ticaret kuralları anlamında geldiği son noktayı temsil etmektedir. İleride bu nokta WTO'nun çok taraflı müzakerelerinde referans alınacaktır. Unutulmamalı ki ITO'yu kurması planlanan Havana Şartı, ABD'nin 1934 Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası kapsamında imzaladığı anlaşmalardan içerik almıştır. Daha sonra ABD Kongresi'nin onaylamamasıyla başarısızlığa uğrayan Havana Şartı'nın bazı bölümleri de GATT'ta yerini bulmuştur. Üzerinde anlaşılan metinler birtakım değişikliklere uğrayarak yeniden ticaret diplomasisi gündeminde yer almaktadırlar.

TTIP gibi mega bölgesel anlaşmalarla zaten WTO sistemindeki bazı eksikliklerin ve zayıf yönlerin giderilmesi amaçlandığı için, ileride çok taraflı müzakerelerde mega bölgesel anlaşmaların yarattığı tecrübeden yararlanılması kuvvetle muhtemeldir. Dahası TTIP’in küresel standartları yeniden tanımlama misyonu anlaşmanın taraflarınca deklare edilmiştir. TTIP müzakereleri, anlaşmanın sadece taraflarını değil, üçüncü ülkeleri de önemli ölçüde etkileyeceği bilinerek ve hesap edilerek gerçekleştirilmektedir.

3.2.2.5. Değerlendirme

Her ne kadar doğrudan ve dolaylı yayılma etkileri TTIP’in dışında kalacak ülkeler için pozitif refah etkisi getirirse de, net etkinin genelde negatif olması beklenmektedir.

Tablo 17: TTIP Dışı Kalan Ülkelerin Kazanç ve Kayıpları

Çalışmalar	Sınırlı Senaryolar	Hırslı Senaryolar
CEPR (2013)	+%0.01 ve +%0.45 arası (GSYH)	+%0.03 ve +%0.89 arası (GSYH)
CEPII (2013)	TTIP dışı ülkelerin ABD’ye ihracatı: -%2.5, TTIP dışı ülkelerin AB’ye ihracatı: +%0.02	
Kinnman ve Hagberg (2012)	-%0.01 (GSYH)	-%0.15 (GSYH)
Felbermayr ve diğerleri (2013)	-%7.4 ve +0.7 arası (GSYH)	-%9.5 ile -%0.2 arası (GSYH)
Capaldo (2014)	“Pozitif ama ihmal edilebilir GSYH artışı”, %0.1 civarında.	

Kaynak: Tablo birinci sütündeki kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örneğin CEPII’nin referans senaryosuna göre ABD ve AB’nin TTIP dışında kalan tüm ülkelere ihracatı %1.4 azalacak, bu ülkelerin ABD’ye ihracatı ise toplamda %2.5 azalacaktır, AB’ye ihracatında ise büyük bir değişiklik olmayacaktır. CEPR’in çalışması, hesaba kattığı doğrudan ve dolaylı yayılma etkilerinin etkisiyle TTIP dışındaki ülkeler için GSYH artışı olacağını tespit etmiştir. TTIP dışı ülkelerin kazanç

ve kayıpları birbiri arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Felbermayr ve diğerlerinin (2013) çalışması bu ülkeler için genelde ciddi GSYH düşüşü olacağı tespitini yapmış olsa da, tarife indirimi senaryosunda Brezilya, Kazakistan ve Endonezya gibi ülkelerde GSYH artışı olacağını tahmin etmiştir. Bunun sebebi de bu ülkelerin gaz ve pamuk gibi ikamesi zor bulunan ürünleri ABD'ye ihraç ediliyor olmalarıdır. Hırslı senaryoda ise Felbermayr ve diğerleri (2013), Kanada, Meksika, Japonya, Avustralya, Şili ve Norveç gibi ülkelerin en fazla GSYH kaybını yaşacağını tahmin etmiştir. Bu ülkeler ABD ve AB'nin en büyük ticaret ortaklarının arasındadırlar ve derin bir TTIP senaryosunda bu ülkelerin ABD ve AB pazarlarındaki konumları, artan ABD-AB ticari bağları sebebiyle zayıflayacak ve kısmen ikame edilecektir. Yine gelişmekte olan ülkeler de özellikle kırılgan durumdadırlar.

Tarife indirimlerinin üçüncü ülkeler üzerine etkilerini araştırmak zor değildir. Özellikle kısmi denge modelleri bu iş için kullanılmaktadır. Ancak bahsedildiği üzere tarife dışı engellerin nicel etkilerini hesaplamak halen bir meydan okumadır. Bunun yanında nicel etkilerin yanı sıra, TTIP'in ticaret ve diğer değişkenler üzerine nitel etkilerinden de bahsedilebilir.

3.2.3. TTIP'in Türkiye Ticaretine Olası Etkileri: Üç Uzgörü Yöntemi

TTIP'in Türkiye'ye olası ticari ve ticaretle ilgili etkilerini tahlil edebilmek için sırasıyla üç uzgörü (foresight) yönteminden yararlanılacaktır: Senaryo inşası, SWOT ve geriye dönük tahmin (backcasting). Uzgörü yöntemleri belirsizliğin fazla olduğu durumlarda, geleceğe yönelik çıkarsamalarda kullanılmaktadır.

Uzgörü yöntemlerinin hepsinin aynı çalışmada uygulanması çok nadirdir. Genelde birbirini tamamlayan birkaç yöntemin beraber kullanımı tercih edilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun tanımına göre uzgörü, şu anki politika önceliklerini belirlemeye ve yeni politika yönlerini araştırmaya, olası politika kararlarının diğer değişkenler muhtemel etkileşimini tahmin etmeye, geleceğin gittiği yönü tespit etmeye ve yeni sosyal taleplerin ve meydan okumaların belirlenmesine, gelecek gelişmelerin, anahtar olayların, risk ve fırsatların tahmin edilmesine yardımcı olmaktadır.⁴⁰³ Avrupa

⁴⁰³ European Commission, "What is foresight and why is it useful?", <https://ec.europa.eu/research/foresight/index.cfm?pg=about>, (15.02.2018).

Komisyonu da Horizon 2020 kapsamında pek çok uzgörü çalışmasını fonlamaktadır ve bu çalışmalar AB'nin araştırma ve inovasyon politikasının belirlenmesinde önemli yer teşkil etmektedir.

Bu çalışma kapsamında ise, sistematik biçimde senaryolar oluşturmak için senaryo inşası (scenario building), oluşturulan senaryoların SWOT analizi ile değerlendirilmesi ve Türkiye'nin kendisine göre ideal senaryoya ulaşılabilme yollarının tahlili için de geriye dönük tahmin (backcasting) yöntemleri uygulanacaktır. Bu yöntem dizisi uygulanırken, yapılan çıkarsamalarda iktisat teorisine, tarafların ticaret yapılarına, ticaret politikalarına, anlaşmanın olası içeriğine, TTIP hakkında yapılmış ex-ante etki analizlerine ve senaryolar içinde açıklanacak olan varsayımlara dayanılacaktır.

3.2.3.1. Senaryo İnşası: Türkiye ve Muhtemel TTIP Senaryoları

Bir uzgörü tahlil aracı olarak senaryo inşası genelde teknolojik gelişmelerin ekonomi ve toplum üzerindeki etkilerini analiz etmek ve firmaların uzun dönem plan ya da belirleme süreçlerini kolaylaştırmak için kullanılmaktadır. Senaryo bazı anahtar olayların ya da şartların gerçekleşmiş olduğunu varsayan bir tasvir ve hipotezler bütünüdür.⁴⁰⁴ Senaryoların inanılır ve yararlı olabilmesi için beş şartı karşılaması gerekmektedir: Yerindelik, tutarlılık, olabilirlik, önem ve şeffaflık.⁴⁰⁵

Senaryo inşası için gerekli adımlar, Avrupa Komisyonu'nun Ortak Araştırma Merkezi'nin (Joint Research Centre) FOR-LEARN adlı proje kapsamında oluşturduğu çevrimiçi uzgörü rehberinde açıklanmıştır. Bu rehber Avrupa Komisyonu Araştırma ve İnovasyon Genel Müdürlüğü'nün finansal desteği ile 2005 ve 2008 yılları arasında kurulmuştur ve halen düzenli olarak Ortak Araştırma Merkezi tarafından güncellenmektedir.⁴⁰⁶

Söz konusu rehberde göre, senaryo inşası altı adıma ayrılabilir. Birinci adım bir odak noktası seçmektir. Senaryo geliştirilirken spesifik bir karar ya da soru ile başlanır daha sonra bu aşamadan sonra odak sorunun etrafındaki çevre oluşturulur. Bu adımda

⁴⁰⁴ Philippe Durance ve Michel Godet, "Scenario Building: Uses and Abuses", **Technological Forecasting & Social Change**, Vol. 77, 2010, s. 1489.

⁴⁰⁵ Durance ve Godet, s. 1488.

⁴⁰⁶ European Commission, Joint Research Centre, "About the FOR-LEARN Online Foresight Guide", http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/0_home/about.htm, (20.02.2018).

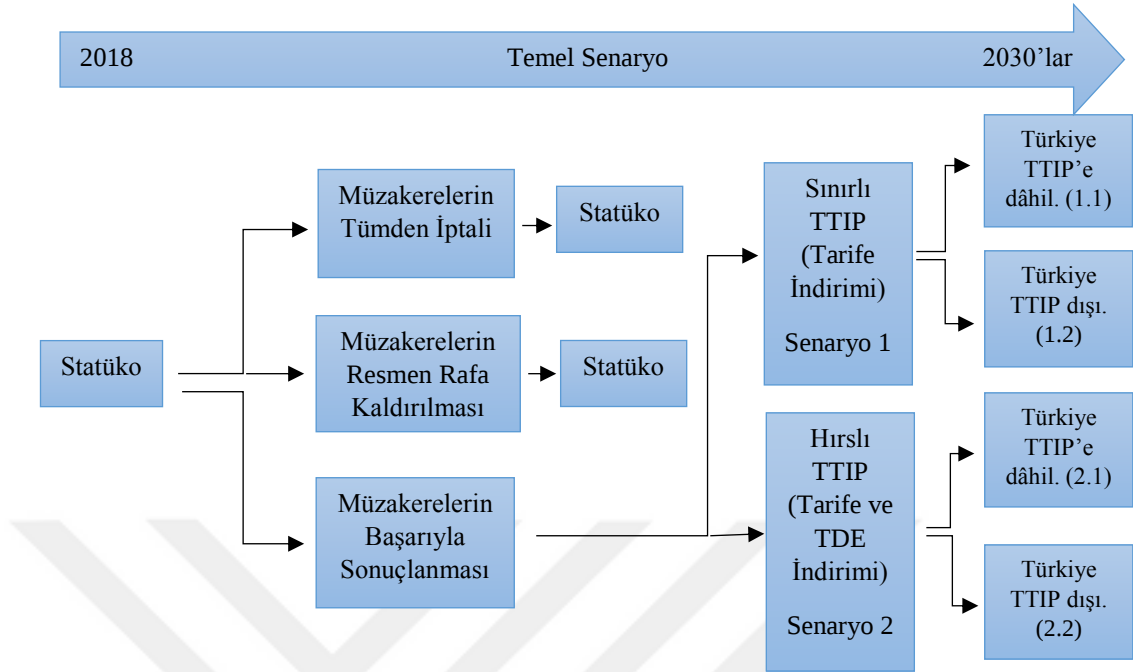
“Vereceğimiz kararların kalitesine geliştirmek için, gelecek hakkında bilmemiz gereken anahtar etkenler nelerdir?” sorusu sorulmalıdır.⁴⁰⁷ İkinci adım senaryonun mikro ve makro seviyede ana sürükleyicilerini tespit etmeyi, üçüncü adımda bu sürükleyicileri önem ve belirsizlik düzeyine göre sıralamayı gerektirmektedir. Dördüncü adımda senaryonun mantığı seçilir, yani senaryoların birbirinden farklılaştığı bir dönüm noktası belirlenir. Sıralanan sürükleyicilerden özellikle yüksek önem ve yüksek belirsizlik içerenlere, yüksek önem ve düşük belirsizlik içerenlere odaklanılır. Beşinci adımda senaryolar meydana getirilir. Sayılan ölçütlere uygun olmayanlar varsa elenir. Sonuncu adım senaryoların detaylı tahlilidir. Bu adımda belirlenen ana senaryoların imaları ve ne tür kararlar gerektirdiğine odaklanılmaktadır. Senaryo inşasının tamamlayıcıları SWOT analizi, simülasyon-modelleme ve yol haritası gibi yöntemlerdir.⁴⁰⁸

TTIP müzakereleri resmen sona ermemiş olsa da şu an pratikte durmuş vaziyettedir. Trump yönetiminin isteksiz tutumu ve hem AB hem de ABD’deki sivil toplumun TTIP karşıtı tutumu değişmedikçe ilerleme kaydedilmesi zor gözükmemektedir. TTIP’in geleceği belirsizdir. Uzgörü yöntemleri de tam da bu tip durumlar için çıkarımlar yapmada kullanılmaktadır.

⁴⁰⁷ European Commission, Joint Research Centre, “Scenario Building: Approach (Step-by-step-guide)”, http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_scenario.htm#Steps, (25.02.2018).

⁴⁰⁸ European Commission, Joint Research Centre, “Scenario Building: Complementary Methods”, http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_scenario.htm#Complementary, (26.02.2018).

Şekil 15: Muhtemel TTIP Senaryoları ve Türkiye'nin Durumu

Kaynak: Şema yazar tarafından oluşturulmuştur.

Senaryo belirlememizde odak noktamız TTIP'in Türkiye'nin ticaretine etkilerinin ne olacağıdır. Bunu belirlemek için gerçekleşmesi gereken anahtar gelişme şüphesiz TTIP müzakerelerinin kaderidir. Burada üç ihtimal söz konusudur. Şu an durmuş vaziyette olan TTIP müzakereleri tümden ve bir daha açılmamak üzere iptal edilebilir. (Bakınız Şekil 15). Müzakereler daha uygun bir siyasi, sosyal ve ekonomik iklim oluşana kadar geçici olarak durdurulabilir ya da başarı ile sonuçlanabilir. Başarıyla sonuçlanmanın dışındaki seçenekler Türkiye, ABD ve AB için statükonun devamı anlamını taşıyacaktır. Bu durumda her üç taraf için de ticaret rejiminde bir farklılık söz konusu olmayacaktır.

Senaryoların ana sürükleyicileri bir transatlantik anlaşmasının getireceği yararlardır ki bunun tahlili birinci bölümde yapılmıştır. Müzakerelerin başarıyla sonuçlanması, senaryo eksenlerinin farklılaştığı bir dönüm noktasıdır. Müzakereler çok kısıtlı bir tarife indirimiyle sonuçlanabilir ya da tüm tarife ve tarife dışı engellerin (TDE) serbestleştirilmesiyle çok hırslı bir TTIP gerçekleştirilebilir. AB ve ABD tarife indiriminde çok pürüz olmadan önemli ilerleme zaten kaydetmiş durumdadır. TTIP'in esas amacı ve yararı TDE'lerde de önemli indirim sağlanmasıdır. Dolayısıyla sınırlı

tarife indirimi, TTIP amaçlarına çok uymadığından ve potansiyel faydası düşük olduğundan gerçekleşmesi zor bir senaryodur. Çok hırslı TTIP senaryosu da ABD ve AB'nin bazı TDE'lere temel yaklaşımının çok farklı olmasından ve yasal yakınlaşmanın teknik zorluklarından dolayı çok gerçekçi değildir. Ayrıca bilindiği üzere, TDE'lerin tümünün serbestleştirilmesi ne mümkündür, ne de istenen bir şeydir. Böyle bir kararın kamu güvenliği ve kamu sağlığı açısından etkileri zararlı olacaktır. Dolayısıyla sayılan bu iki senaryo da aşırı uçları temsil etmektedir. İkisi arasında pek çok ara senaryodan bahsetmek mümkündür.

3.2.3.1.1. Sınırlı TTIP

Burada TTIP müzakerelerinin başarı olmasından doğacak olan iki senaryo seçilmiştir. Birincisi sınırlı TTIP senaryosudur. Bu senaryoda tarım sektörü dâhil olmak üzere, ABD ve AB arasındaki tüm tarifelerde serbestleşme gerçekleştiği varsayılmaktadır. Türkiye'nin böyle bir TTIP'de yer alma ve almama durumları da Sınırlı TTIP senaryosunun iki alt senaryosunu oluşturmaktadır.

Pek çok etki analizi çalışması da salt tarife indirimi senaryolarını referans olarak seçmiştir. Tarife indirimi senaryosunda ABD ve AB pazarında artan rekabet etkisi gözlenecek ancak genelde TDE'lerin indirilmesiyle ve yasal yakınlaşma ile gerçekleşmesi beklenen uyum maliyeti etkileri, doğrudan ve dolaylı etkiler ve WTO üzerinden gelecek etkiler gözlenmeyecektir.

3.2.3.1.2. Hırslı TTIP

Hırslı TTIP senaryosunda ise tarife indiriminin yanı sıra, TDE'lerde önemli serbestleşmenin sağlandığı varsayılmaktadır. Burada TDE'lerin indirilebilir olanlarının -literatürde kabul gördüğü üzere tüm TDE'lerin yarısına denk gelmektedir bu- tamamının indirildiğini varsayılmaktadır. Hizmetler, yatırımlar, kamu alımları, fikri mülkiyet hakları, rekabet politikası ve kamu iktisadi teşebbüsleri alanında da serbestleşme ve yüksek standartlar gerçekleştiği, yasal yakınlaşmada da ilerleme kaydedildiği düşünülmektedir.

Senaryo analizinde amaç etkileri nicelik olarak ölçmek değildir. Bahsedildiği üzere TDE'lerin kaldırılmasının etkilerini miktarsallaştırmak yazında üzerinde anlaşılmış bir konu değildir. TDE'lerdeki değişikliklerin birebir niteliksel tahlilini

sunmak amacıyla Hırslı TTIP senaryosunda olabildiğince TDE’de indirim olduğu varsayılmaktadır. Bu senaryoda uyum maliyetler, doğrudan ve dolaylı etkilerin yanı sıra WTO üzerinden etkiler de gözlenebilecektir.

3.2.3.1.3. Temel Senaryo

Ex ante etki analizi çalışmalarında, STA’nın etkisini gösterebilmesi için imzalanmasının ardından belli bir süre geçtiği kabul edilir. Literatürde TTIP için yapılan çalışmalar 2025-2030 yılları arasında TTIP’in gerçekleştiği bir senaryoları yine aynı yıllarda TTIP’in gerçekleşmediği bir senaryo ile karşılaştırarak tahlil ederler ki bu da temel senaryodur. Buradaki temel senaryo da 2030’lu yıllarda günümüzdeki ticaret rejiminin AB, ABD ve Türkiye için aynen devam ettiği bir senaryodur. Yani AB ve ABD arasında STA imzalanmamıştır. Ayrıca Türkiye-AB Gümrük Birliği güncellenmemiş ve Türkiye’nin AB üyeliği gerçekleşmemiş, Türkiye ABD ile bir STA imzalamıştır. Kısacası, söz konusu üç taraf için ticaret rejimi aynen 2018’deki gibidir.

3.2.3.2. Senaryoların SWOT Analizi

Yaratılan senaryoların avantaj ve dezavantajlarını ve diğer faktörleri, SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threats – güçlü yanlar, zayıf yanlar, fırsatlar, tehditler) analizi uygulaması ile sıralamak mümkündür.

SWOT, bir özel alanda, organizasyonda, bölgede ya da bir ülkede karşılaşılabilecek muhtemel içsel faktörlerin (güçlü ve zayıf yönler) ve dışsal faktörlerin (fırsatlar ve tehditler) tespiti ve tahlili için kullanılan analitik bir yöntemdir.⁴⁰⁹ SWOT analizinin temeli 1950’lerde Harvard İşletme Fakültesi’nde vaka çalışmalarını değerlendirme çabalarından türemiş, 1963’te yine Harvard’daki bir konferansta geniş biçimde tartışılmış ve stratejik analiz alanında önemli bir ilerleme olarak

⁴⁰⁹ European Commission, Joint Research Centre, “SWOT (Strengths Weaknesses Opportunities and Threats) Analysis”, http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_swot-analysis.htm, (27.02.2018).

karşılanmıştır.⁴¹⁰ SWOT analizinin Delphi anketi ve senaryo inşası ile beraber kullanımı yaygındır.⁴¹¹

SWOT yöntemi genelde firmalar için çevresel faktörlerin analizinde ve bu faktörler dikkate alınarak strateji geliştirilmesi sürecinde kullanılmaktadır. Firmaların rekabet edebilirliği gibi konularda karar alınmasına yardımcı araç olarak kullanımı yaygındır. Ancak işletme yönetimi dışındaki alanlarda da giderek daha fazla kullanılır hale gelmiştir.

Orijinal SWOT analizinde güçlü ve zayıf yönler analize konu olan yapının kaynakları ve yeteneklerinin incelenmesi iken fırsat ve tehditler çevresel faktörlerin değerlendirilmesidir. Buradaki SWOT yönteminde merkeze senaryolar konmuştur. Analize konu olan olgu Türkiye'nin ticaretidir. Önceki bölümde incelenen Türkiye'nin ticaret yapısı ve ticaret politikası güçlü ve zayıf yönlerin bir tahlilidir. Buradaki SWOT analizinde önceki bölümde yapılan bu değerlendirmelere dayanılacaktır. Türkiye'nin ticaret yapısındaki zayıflıklar ve rekabet yetenekleri, söz konusu senaryolardaki güçlü ve zayıf yönleri daha fazla ortaya koyarken, fırsatlar ve tehditlerde senaryoların varsayımları daha belirleyici olacaktır. Ancak bu başlıklar arasına keskin çizgiler koymak zordur. Zira Türkiye'nin rekabet edebilirlik yetenekleri, ticaret yapısı ve bu yapının zayıf yönleri, senaryolar içinde hangi noktaların fırsat, hangi noktaların tehdit olduğu konusunda etkili olacaktır. SWOT analizinde, tahlil konusu TTIP'in Türkiye'nin ticaretine ve ticaretle yakın ilgili konulara etkileriyle sınırlı olacak, tüm ekonomik etkilerden bahsedilmeyecektir.

3.2.3.2.1. Senaryo 1: Sınırlı TTIP (Tarife İndirimi)

Sınırlı TTIP senaryosunda, TTIP'in görece sıradan bir STA gibi ABD ve AB arasında karşılıklı indirilmesi sonucu gerçekleşeceği varsayılmaktadır. AB tarım konusunda görece olarak daha korumacı olsa bile, TTIP müzakerelerinde belli birkaç istisna dışında tarife indirimi konusunda taraflar arasında sorun bulunmamaktadır.

⁴¹⁰ George Panagiotou, "Bringing SWOT into Focus", **Business Strategy Review**, Volume 14, Issue 2, 2003, s. 8.

⁴¹¹ European Commission, Joint Research Centre, "SWOT (Strengths Weaknesses Opportunities and Threats) Analysis: Possible Complementary Methods", http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_swot-analysis.htm#Complementary, (28.02.2018).

Tablo 18: ABD, AB ve Türkiye'nin Uyguladıkları MFN Tarifeleri (%) – 2015-2016

Tarife Kalemleri	ABD	AB	Türkiye
Ortalama Basit MFN Tarifesi (Toplam)	3.5	5.2	10.9
Ortalama Basit MFN Tarifesi (Tarım)	5.2	11.1	43.2
Ortalama Basit MFN Tarifesi (Tarım Dışı)	3.2	4.2	5.5
Hayvani Ürünler	2.2	15.7	103.7
Süt Ürünleri	16.6	35.4	135.9
Meyve, Sebze ve Bitkiler	4.7	10.5	34.1
Kahve, Çay	3.3	6.1	37.6
Hububat ve Hububat Ürünleri	3.1	12.8	40.5
Yağlı Tohumlar ve Yağlar	7.2	5.6	14.2
Şeker ve Şekerleme	16.4	23.6	93.4
İçki ve Tütün	19.1	19.6	37.1
Pamuk	4.6	0.0	0.0
Diğer Tarımsal Ürünler	1.0	3.6	10.9
Balık ve Balık Ürünleri	0.8	12.0	34.2
Mineral ve Metaller	1.7	2.0	3.1
Petrol	6.5	2.5	2.4
Kimyasallar	2.8	4.5	4.6
Odun, Kâğıt vb.	0.5	0.9	1.0
Tekstil	7.9	6.5	6.5
Giyim	11.6	11.5	11.5
Deri, Ayakkabı vb.	3.8	4.1	4.1
Elektronik Olmayan Makine	1.2	1.9	1.8
Elektronik Makine	1.4	2.8	2.6
Ulaşım Araçları	3.0	4.3	4.3
Sanayi Ürünleri (Başka Yerde Sınıflanmamış)	2.1	2.6	2.6

Kaynak: World Trade Organization (World Tariff Profiles 2017), ss. 82, 173, 177.

ABD, AB ve Türkiye'nin uyguladığı tarife oranları Tablo 18'de gösterilmiştir. Etki analizi çalışmalarında da belirtildiği üzere, AB'nin koruma düzeyi ABD'ninkinden fazladır. Dolayısıyla tarife indiriminden ABD'nin daha fazla

yararlanması beklenmektedir. Tabloda Türkiye'nin ortalama tarifesinin AB'ninkinin iki katından fazla olduğu, ABD'ninkinin ise üç katından fazla olduğu gözlenmektedir. Tarımda Türkiye'nin koruma oranı ABD ve AB'ninkinin dramatik bir şekilde üzerindedir. Bu senaryoda tarım sektörü dâhil olmak üzere, tarife indirimi esas unsur olduğu için tarafların anlaşma öncesindeki tarife düzeyleri anlaşmanın etkilerinin tahmininde belirleyicidir. Bu senaryodaki etkiler genelde kısa ve orta vadelidir.

3.2.3.2.2. Senaryo 1.1: Türkiye'nin Sınırlı TTIP'e Dâhil Olması

Türkiye'nin tarife indirimi odaklı sınırlı bir TTIP'e girmesi durumunda, ABD ile Türkiye arasında sanayi ve tarım ürünleri için tarifeler indirilecektir. AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği sebebiyle, AB-Türkiye ticaretinde sanayi ürünleri için tarifeler zaten sıfırlanmıştır. Ancak tarımsal ürünler için AB ve Türkiye arasında tercihli bir rejim söz konusudur. Tarımsal ürünlerin serbest dolaşımı Türkiye'nin AB'nin ortak tarım politikasına uyum sağlaması şartına bağlanmıştır. Dolayısıyla tarımı da kapsayan bir TTIP'e Türkiye'nin dâhil olması AB ile arasında bulunan tarımsal ticaret rejiminin de serbestleşmesi anlamına gelmektedir.

Tablo 18'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin tarife oranları AB ve ABD'ye kıyasla oldukça yüksektir. Bu tarifeler kaldırıldığında, benzerinin AB ile Gümrük Birliği'nin tamamlanmasında görüldüğü gibi bir ithalat artışı beklenebilir. Türkiye'nin tarım sektörü sürülen arazilerin küçük parçalı ve dağınık olması, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, yem ve enerji fiyatlarının aşırı yüksek olması gibi sebeplerden dolayı küresel rekabette kırılgan bir durumdadır. Bu sebeple görece olarak yüksek bariyerlerle korunmaktadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) bir çalışmasına göre, sadece tarife indirimiyle sınırlı bir TTIP'e Türkiye'nin katılması, ülkenin GSYH'sine %0.46'lık, ihracatına ise %1.3'lik pozitif katkı yapacaktır.⁴¹² Anlaşmanın ihracata etkisinin bazı sektörlerde pozitif, bazı sektörlerde ise negatif olması beklenmektedir. World Bank'in raporuna göre, bir ABD-ABD-Türkiye STA'sının Türkiye'nin tekstil ihracatına 537 milyon dolar, giyim ihracatına 378 milyon dolar pozitif katkı yapacak; motorlu araç ihracatına 241 milyon dolar ve makine-teçhizat ihracatına 111 milyon dolar negatif katkı yapacaktır ve neticede

⁴¹² Didem Güneş, Merve Mavuş, Arif Oduncu, "AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri", **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ekonomi Notları**, Sayı: 2013/30, 2013, s. 10.

toplam etkinin pozitif ve 257 milyon dolar civarında olması beklenmektedir.⁴¹³ Bu bahsedilenlerinden yola çıkarak, bu senaryonun güçlü yanlarını, zayıf yanlarını, fırsatlarını ve tehditlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Güçlü Yanlar:

- Türk firmalarının sanayi ihraç malları ABD pazarına gümrüksüz girebilecektir.
- Türk firmaları ihtiyaç duydukları Amerikan ithal mallarını gümrüksüz temin edebileceklerdir. Türkiye'nin ihracatının ithal ara mallar ve sermaye mallarına bağımlılığı göz önünde bulundurulursa, bu mallardaki çeşitliliğin artması ve ABD'deki ara mallara ve sermaye mallarına gümrüksüz erişim Türkiye'nin ihracatı açısından da olumlu bir gelişme olacaktır.
- Tarımsal ticaretin de serbestleştirildiği bir TTIP'e Türkiye'nin katılması, AB ile ortak tarım politikasına uyum maliyetlerine katlanmadan, AB ile tarımsal ürünlerin serbest dolaşımını sağlayacaktır.
- Türk tüketicileri açısından sanayi ürünlerinde ve tarımsal ürünlerde çeşitlilik artacaktır.
- Tarifelerin indirilmesi sonucu ABD ve AB firmalarının Türkiye pazarında rekabeti artırması ve potansiyel olarak fiyatları düşürmesi söz konusu olacaktır.

Zayıf Yanlar:

- ABD ve Türkiye arasındaki mesafe, dolayısıyla nakliye masrafları vs. ABD-Türkiye ticaretini olumsuz etkilemeye devam edecek ve tarife indiriminin ticaret artırıcı etkisini sınırlayacaktır.
- Türkiye'nin AB ve ABD ile ticaretinin toplam ticareti içindeki payının giderek azalıyor olması, TTIP'ten gelecek faydaları sınırlayacaktır.

⁴¹³ World Bank (Evaluation of the EU-Turkey Customs Union), s. 102.

- ABD ve AB'nin tarife düzeylerinin zaten düşük olması, tarife indirimi sonucunda Türkiye'nin bu pazarlara potansiyel ihracat artışının kısıtlayan bir faktör olacaktır.

Fırsatlar:

- Türk firmaları AB ve ABD pazarındaki artan rekabet ortamında kendilerini geliştirme imkânı bulabilirler. Keskin rekabet ortamı yapısal değişim için motivasyon sağlayabilir.
- Türk tarımı sorunlarla boğuşsa da, ürün çeşitliliğinin (özellikle bitki ve sebze) bol olduğu bir sektördür. Doğru stratejilerle, AB ve ABD'de seçkin Türk tarım ürünlerine talep artırılabilir.
- ABD'deki sermaye mallarına gümrüksüz erişim, ihracatçılar için teçhizat, makine ve üretim hattı yenileme imkânlarını ortaya çıkarabilecektir.
- ABD, AB ve Türkiye'nin tarım dışı koruma düzeyleri birbirine yakın olduğundan, bu alanda tarife indirimi daha dengeli ve istikrarlı bir serbestleşme ve ticaret artışı sağlayabilir.

Tehditler:

- ABD'nin AB pazarında etkisini artırmasıyla, Türk firmaları daha keskin rekabetle karşılaşacak ve potansiyel olarak pazar payında kayıplar yaşanabilir.
- Amerikan lüks tüketim mallarına talep artışı yaşanabilir.
- ABD ve AB tarım ürünlerine ciddi talep artışı gerçekleşebilir. Tablo 18'de görüldüğü üzere Türkiye'nin tarım sektöründe tarifeleri gayet yüksektir. Bunların indirilmesi ABD ve AB tarım ürünlerine talebi önemli ölçüde artıracaktır. Bu durum Türk tarım sektöründe istikrarsızlık yaratacak boyutlara ulaşabilir.
- ABD'nin rekabet gücü endüstriyel tarımı Türk çiftçilerini zora sokabilir.
- Bebek endüstriler ithalat artışından olumsuz etkilenebilir.

3.2.3.2.3. Senaryo 1.2: Türkiye'nin Sınırlı TTIP'in Dışında Kalması

Bu senaryonun en belirleyici unsurlarından biri AB-Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'nin eksik yönleridir. Tarife indirimi odaklı bir TTIP'in gerçekleşmesi ve Türkiye'nin bu anlaşmanın dışında kalması durumunda, Amerikan malları Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin ortak menşei kuralları sayesinde Türkiye pazarına gümrüksüz giriş yapabilecek ancak Türk malları ABD pazarına girerken gümrük vergisine tabi olacaktır. TCMB'nin çalışmasına göre, Türkiye'nin sadece tarifelerin indirildiği bir TTIP'in dışında kalmasının ülkenin GSYH'sinde %0.13'lük, ihracatında ise %0.11'lik bir kayıp yaşanacaktır.⁴¹⁴ Sektörler bazında bakıldığında ise en büyük ihracat kayıplarının motorlu araçlar (132 milyon Dolar), mineral ürünleri (22 milyon Dolar) ve kauçuk ve plastik ürünlerde yaşanması öngörülmektedir.⁴¹⁵ Bu senaryodaki güçlü yanları daha çok anlaşmanın zararlı etkilerini sınırlayan faktörler olarak görmek mümkündür. Aynı şey TTIP'e Türkiye'nin dâhil olmadığı Senaryo 2.2 için de geçerli olacaktır. Bu unsurlara ek olarak, senaryonun güçlü ve zayıf yanlarını, fırsatlarını ve tehditlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Güçlü Yanlar:

- AB ile Türkiye arasında tarım ürünleri için tercihli bir ticaret rejimi olması, AB pazarı üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz girebilecek tarımsal ürünleri önemli oranda kısıtlayacaktır.
- Anlaşmanın yeni nesil olmayan sığ içeriği, Türkiye'nin kayıplarını ve alternatif maliyetlerini sınırlayacaktır.
- ABD'deki MFN tarifelerin gayet düşük oluşu, ABD pazarında Türkiye aleyhine artacak rekabetin olumsuzluklarını sınırlayacaktır.
- Türkiye'nin toplam ticaretinde ABD ve AB'nin payının düşüyor oluşu, anlaşmanın olumsuz etkilerini kısıtlayacaktır.

Zayıf Yanlar:

- ABD'nin sanayi ürünleri Türkiye pazarına gümrüksüz giriş yapabileceklerdir. Bu, Türkiye'nin ABD ile olan dış ticaret açığını,

⁴¹⁴ Güneş ve diğerleri, s. 9.

⁴¹⁵ World Bank (Evaluation of the EU-Turkey Customs Union), s. 102.

daha küçük oranda da toplam dış ticaret açığını artıracaktır. Bu asimetrik durum, söz konusu senaryonun Türkiye ticaretine en büyük zararlıdır. Türkiye aynı sorunu AB'nin diğer ülkelerle imzaladığı STA'lar ile de yaşamaktadır.

- AB pazarına tercihli rejimle giren Türk tarım ürünleri, bu pazara tarifeden muaf girecek olan Amerikan tarım ürünlerine karşı dezavantajlı konumda olacaktır. Özellikle işlenmiş gıda sektöründe ve endüstriyel tarımda rekabet gücü yüksek olan ABD, AB pazarında Türk tarım ihracatçıları zorlayacaktır.
- ABD pazarında AB mallarının ucuzlaması sonucu, Türk mallarının bu pazarda AB mallarıyla ikame edilmesi söz konusu olabilir. Özellikle Doğu Avrupa ülkeleri Türkiye'nin ürettiğine benzer ve rakip mallar üretmektedir.

Fırsatlar:

- Anlaşmanın zararları Türkiye'yi ABD ile paralel anlaşma imzalamaya motive edecektir.
- Türkiye anlaşmanın negatif etkilerini minimize etmek için yeni pazarlara açılmaya motive olacaktır.
- AB pazarında Türk tarım ürünlerine talebin azalması sonucu ülke içinde tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi söz konusu olabilir.
- Anlaşmanın olumsuzlukları, Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin güncellenmesini yeniden gündeme sokma potansiyeline sahiptir.

Tehditler:

- AB pazarında Türk mallarının Amerikan mallarıyla ikame edilmesi bağlı olarak pazar payı kaybı yaşanabilir. ABD'nin AB'ye özellikle motorlu araç, işlenmiş gıda, metal ve metal ürünleri artırması beklenmektedir. Özellikle bu sektörler, Türkiye açısından potansiyel kayıpların yaşanabileceği alanlardır. Türkiye en büyük ticaret açığını zaten makine ve ulaştırma araçları kaleminde vermektedir. (Bakınız Tablo 12).

- AB pazarı üzerinden ABD’den yapılacak ithalata, özellikle de sermaye mallarına Türk imalat sanayinin bağımlılık geliştirmesi söz konusu olabilir.
- Türk ürünlerinin Amerikan malları ile ikame edilmesi sonucu, Türkiye’nin AB ticari yapısına entegrasyonun zayıflaması söz konusu olabilir.
- Türkiye’de ileri teknoloji, yüksek riskli yatırım gerektiren sektörler ABD’den gelecek ithalattan olumsuz etkilenebilir. Bu alanda Türkiye’nin var olan zayıflığı artabilir.

3.2.3.2.4. Senaryo 2: Hırslı TTIP (Tarife, TDE İndirimi ve Ötesi)

Bu senaryoda tarifelerin yanı sıra tarife dışı engellerin de önemli ölçüde serbestleşeceği varsayılmaktadır. TTIP’in esas kazanımlarının tarife indiriminden değil TDE’lerin indirilmesinden kaynaklanacağı bilinmektedir. TTIP müzakereleri söz konusu TDE’lerin indirilmesi ve yeni küresel standartlar ve kurallar oluşturması amacıyla başlatılmıştır. Bu alanlarda ne kadar ilerleme kaydedileceği çok açık olmasa da, TDE’lere değinmeyen bir TTIP’in çok anlamlı olmayacağı kabul edilmektedir. Tarife dışı engellerin ancak yarısının indirilebilir olduğu literatürde kabul görmektedir. Buradaki senaryoda da TDE’lerin yarısının, yani indirilebilir olarak görülen TDE’lerinin tümünün indirildiği varsayılmıştır. Bunlara ek olarak, yasal uyumlaştırma/yakınlaşma, yatırım, devlet-yatırımcı anlaşmazlık çözüm mekanizması, yatırımlar, kamu alımları, rekabet politikası, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, rekabet politikası, kamu teşebbüsleri, iş gücü standartları gibi konularda azami ilerleme kaydedildiği, bu alanlarda WTO sistemini de etkileyecek yüksek standartlar kabul edildiği varsayılmaktadır. Bu senaryoda bu kadar fazla değişken olmasının sebebi hepsinin etkilerine değinebilme fırsatı vermesidir.

3.2.3.3. Senaryo 2.1: Türkiye’nin Hırslı TTIP’e Dâhil Olması

Türkiye’nin çok derin ve kapsamlı içeriğe sahip bir TTIP’e katılması beraberinde önemli kazanımları ve maliyetleri getirecektir. TDE’lerin kaldırılması, yeni ve yüksek nitelikli standart ve regülasyonların belirlenmesi, AB ve ABD için yapısal dönüşüm gerektirecektir. Türkiye için bu standart ve regülasyonlara uyum ise

daha ciddi ve zorlu bir yapısal dönüşüme ve bunun karşılığında gerçekleşecek kazanımlara işaret etmektedir.

Tablo 19: Türkiye'nin TTIP'e Dâhil Olması ve Olmamasının Potansiyel Etkileri

Çalışmalar	Sınırlı Senaryolar	Hırslı Senaryolar
Güneş ve diğerleri (2013) – Türkiye TTIP Dışı	-%0.13 (GSYH), -%0.11 (İhracat)	-%0.56 (GSYH), -%0.45 (İhracat) Doğrudan yayılma etkisi dâhil: -%0.19 (GSYH), -%0.12 (İhracat)
Güneş ve diğerleri (2013) – Türkiye TTIP'e Dâhil	+%0.46 (GSYH), +%1.30 (İhracat)	+%4 (GSYH), +%6.97 (İhracat) Doğrudan yayılma etkisi dâhil: +%3.79 (GSYH), +%6.84 (İhracat)
Felbermayr ve diğerleri (2013) – Türkiye TTIP Dışı	-%0.3 (GSYH)	-%2.5 (GSYH)
World Bank (Evaluation of the EU-Turkey Customs Union - 2014)* – Türkiye TTIP Dışı	-130-160 Milyon Dolar	
World Bank (Evaluation of the EU-Turkey Customs Union - 2014)* – Türkiye TTIP'e Dâhil	+130-260 Milyon Dolar	

*World Bank çalışmasında Türkiye'nin ABD ile paralel STA imzalaması söz konusudur.

Kaynak: Tablo ilk sütundaki kaynaklardan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 19'da Türkiye'nin TTIP'e katılıp katılmama durumunun getireceği potansiyel kazanımlar ve maliyetler gösterilmiştir. Sınırlı senaryolarda Türkiye'nin TTIP'e dâhil olmasının kazanımlar sınırlıyken, hırslı senaryolarda getiriler daha fazladır. Yine hırslı senaryolarda Türkiye'nin TTIP dışı kalmasının maliyetleri, sınırlı senaryolarda olduğundan çok daha fazladır. Ancak Türkiye'nin hırslı TTIP

senaryolarında anlaşma dışı kalmasının maliyetlerini doğrudan yayılma etkisi önemli ölçüde minimize etmektedir.

Güçlü Yanlar:

- Türk malları ABD'ye gümrüksüz ve minimum TDE ile karşılaşarak girebilecektir.
- Türk firmaları ABD'den gümrüksüz ve minimum TDE ile karşılaşarak mal ithal edebilecektir.
- Türk, AB ve ABD firmaları birbirlerinden minimum engelle karşılaşarak ve daha fazla hizmet alımı yapabilecektir.
- Hizmet ticaretindeki serbestleştirme kapsamında, Türk profesyonel çalışanların nitelikleri, lisansları ve ruhsatları ABD ve AB'de daha fazla tanınır hale gelecektir.
- Türk firmaları, ticaret için gerekli ruhsatlar ve lisansların ABD ve AB'de eşdeğerli ve/veya tanınır hale gelmesiyle sayesinde bu belgelerin alınması, mallarının sağlığının kanıtlanması gibi ticari süreçlerde maliyetlerini azaltacaklardır. Buradaki kazanım hem parasal olarak maliyetlerin azalması hem de vakit şeklinde gerçekleşecektir.
- Kamu alımlarının açılmasıyla, Türkiye'de alımlarda rekabet, kamu faydası artacaktır, kamu gelirlerinin daha etkin kullanımına katkıda bulunulmuş olacaktır. Bu alanda yüksek standartların uygulanması ayrıca Türkiye içinde de kamu alımlarını daha şeffaf hale getirecektir.
- Yatırım alanındaki ilerlemeler, devlet-yatırımcı anlaşmazlık çözüm mekanizması sayesinde Türkiye'ye gelecek yatırımcılar için daha fazla hukuki garanti ve yatırım koruması sağlanacaktır. Yatırımcılar Türkiye'deki sorunlarını daha etkin ve hızlı biçimde çözebilecektir.
- Türk yatırımcılar ABD ve AB'deki sorunlarını daha kolay ve etkin biçimde çözebileceklerdir.
- Yüksek fikri mülkiyet hakları standartları sayesinde Türk yaratıcı endüstrilerinin hakları, markaları, patentleri, tasarımları vs. ABD ve AB pazarında ve TTIP standartlarının yaygınlaşmasıyla küresel pazarda da daha

rahat korunabilecektir. Türkiye’de fikri mülkiyet kültürü gelişecek, yaratıcılığın ödüllendirilmesinde mesafe kat edilecektir.

Zayıf Yanlar:

- Bu senaryoda ABD ve AB ekonomileri birbirlerinin pazarlarına sınırlı senaryolarda olduğundan daha kolay erişecek, ekonomileri daha fazla entegre olacaktır. Doğrudan yayılma etkisinin üçüncü ülkeler için geçerli olması, bu ülkelerin de ABD ve AB pazarına erişiminin belli bir derece kolaylaşacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu senaryoda Türkiye, hem ABD ve AB hem de üçüncü ülkelerin ABD ve AB pazarlarında aktivitelerini artırmaları sebebiyle, sınırlı senaryolarda gerçekleşeceğinden daha fazla rekabet ile karşılaşacaktır.
- Derin, kapsamlı ve bağlayıcı kurallara sahip bir uluslararası anlaşma içinde olmak Türkiye’nin kendi iç ticari düzenlemelerini yaparken ulusal manevra alanını daraltacaktır.
- Türkiye ciddi uyum maliyetleriyle karşılaşacaktır. Söz konusu uyum maliyetleri, TTIP standartlarının ABD ya da AB standartlarından hangilerine daha yakın olacağına göre değişecektir. TTIP standartları AB standartlarına ne kadar yakın olursa Türkiye için uyum maliyetleri o kadar minimize edilmiş olacaktır, zira Türkiye zaten AB’ye üyelik süreci içindedir ve AB fonlarıyla AB standartlarına uyum süreci içindedir.
- Türkiye’de fikri mülkiyet yoğun ve yaratıcı endüstrilerin etkisi ve üretimi ve fikri mülkiyet hakları koruması bakımından ABD ve AB’ye kıyasla oldukça geridedir. ABD’nin Fikri Mülkiyet Endeksi (bu endeks fikri mülkiyet standartlarının sağlamlığını ölçmektedir) sıralamasında ölçümü yapılan 50 ülke arasında birinci iken Türkiye 26. sıradadır.⁴¹⁶ AB ülkeleri de yine en üst sıralarda yer almaktadır. Türkiye’nin ihracatında sahte ürünlerin oranının yüksekliği, imalat sanayinde diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu üzere ters mühendislik ve taklitte öğrenim gibi yöntemlere başvurulması, patent

⁴¹⁶ Global Innovation Policy Center, U.S. Chamber International IP Index, Global Innovation Policy Center, Sixth Edition, 2018, s. 6.

başvurularındaki azlık düşünülürse, bu alandaki yüksek standartların Türkiye için yüksek maliyetli olacağı söylenebilir.

Fırsatlar:

- Yeni küresel standart ve regülasyonları belirleyen bir anlaşma içinde olmak gelecekte Türkiye'nin üçüncü ülke pazarlarına da daha rahat erişimini sağlayacaktır. Şüphesiz bu, TTIP'in bu kuralları dikte ettirebilme gücüne ve üçüncü ülkelerin bu kuralları benimseme isteğine göre değişecektir.
- Yatırım alanında yüksek standartlar ve özellikle yatırımcı-devlet arası anlaşmazlık çözüm mekanizması sayesinde gelecek yatırımlar Türkiye'nin ihracatını artırma potansiyeline sahiptir.
- Coğrafi işaretler alanında yüksek standartların yerleşmesiyle, Türkiye pek çok yerel ve ulusal değerini tescilleyerek, daha etkin ve kolay bir şekilde küresel pazarda koruyabilme fırsatını elde edecektir.
- Kamu teşebbüsleri ve devlet yardımları alanında yüksek TTIP standartlarının benimsenmesi, Çin, Rusya gibi devlet kapitalizmi uygulayan -yani devlet yardımlarıyla ve girişimleriyle uluslararası rekabet gücü sağlayan- gelişmekte olan ülkelerin ihracatını kısıtlayabilir. Bu ülkelerin gerilediği sektörlerde Türkiye için daha fazla ihracat imkânı doğabilir.

Tehditler:

- TTIP standartlarının ABD standartlarına daha yakın olması sonucu Türkiye'nin uyum maliyetlerinin artması söz konusu olabilir. Müzakere ettiği tüm anlaşmalarda AB genelde daha fazla pazarlık imkânına sahip olan başat güç olarak kendi isteklerini dikte ettirebilmektedir. ABD'nin ekonomik, siyasi ve askerî gücü göz önünde bulundurulduğunda TTIP müzakerelerinde böyle bir durumun söz konusu olamayacağı açıktır. Dolayısıyla, TTIP'in ABD standart, regülasyon ve dış politika amaçlarına daha yakın bir anlaşma olarak gerçekleşmesi ihtimal dâhilindedir.

- ABD'nin bazı eyaletleri TTIP'in kamu alımların eyalet düzeyinde serbestleştirmesini reddedebilir. Türkiye için bu alanda dezavantajlı serbestleştirme söz konusu olabilir.
- 1.1 ve 1.2. senaryolarda bahsedilen Türk tarımını için gerçekleşecek potansiyel olumsuzluklar bu senaryoda da gerçekleşebilir.
- Özellikle finansal hizmetler, sigorta hizmetleri gibi alanlarda hizmet ithalatı artabilir.
- Hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi kapsamında, vize serbestisi ve ABD-AB pazarında profesyonel niteliklerin tanınması gerçekleşirse, Türkiye'den gerçekleşen ve zaten önemli boyutta olan beyin göçü artabilir.
- Rekabet politikası ve sübvansiyonlar hakkındaki yüksek standartlar Türkiye'nin desteğe muhtaç sektörlerini ve potansiyel bebek endüstrilerini olumsuz etkileyebilir.

3.2.3.4.6. Senaryo 2.2: Türkiye'nin Hırslı TTIP'in Dışında Kalması

Burada bahsedilen tüm senaryolardan Türkiye için en maliyetlisi, yapılan etki analizlerinin de işaret ettiği üzere, Türkiye'nin hırslı bir TTIP'in dışında kalmasıdır. Her ne kadar Türkiye'nin anlaşma dışı kalmasının zararları, ABD ve AB arasındaki standart ve regülasyonların yakınlaştırılması ile ortaya çıkacak doğrudan yayılma etkisiyle yumuşayacak olsa da, sınırlı bir TTIP'in dışında kalmaktan önemli derecede fazla olacaktır. (Bakınız Tablo 19).

Türkiye'nin hırslı bir TTIP'in dışında kalması, ülkenin TTIP kapsamında gerçekleşecek tarife ve TDE indirimlerinden yararlanamaması ve ticaret saptırıcı etkilere maruz kalması demektir. TTIP ne kadar derin ve kapsamlı olursa Türkiye'nin dışarıda kalmasının maliyetleri o kadar fazla artacak, bu maliyetler arttıkça da Türkiye'nin ticaret diplomasisinde eli zayıflayacaktır.

Güçlü Yanlar:

- ABD ve AB pazarına giriş koşulları birbirine benzemesi, TDE'lerin kaldırılması bu iki pazara erişimi üçüncü ülkeler açısından da bir derece kolaylaştıracaktır (doğrudan yayılma etkisi) Türkiye'nin anlaşma dışı kalmasından doğan zararları hafifletecektir.

- ABD ve AB'nin Türkiye'nin ticaretindeki payının düşüyor olması, anlaşmanın zararlarını belli ölçüde sınırlı kılacaktır.
- ABD ve Türkiye arasındaki mesafe, anlaşma dışı kalmanın olumsuzluklarını sınırlayacaktır.

Zayıf Yanlar:

- ABD malları AB pazarı üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz girebilecek ancak Türk malları ABD'de gümrük vergisine tabi olacaktır. Türkiye'nin ABD ile dış ticaret açığının daha da artma riski doğacaktır.
- Türkiye'nin AB pazarında pay kaybetme riski en fazla bu senaryodadır. Türk sanayi ürünleri AB pazarına gümrüksüz girerken, ABD malları hem gümrüksüz hem de minimum TDE ile karşılaşarak girecektir. Bu durum Türk mallarını AB pazarında ABD mallarına karşı dezavantajlı konuma düşürecektir.
- AB'nin ABD pazarında artan gücü sayesinde ABD pazarında da Türkiye'nin rekabet edebilirliği aşınacaktır.
- Pazar payı kaybetme riski tarımsal ürünler için daha fazla olacaktır. Çünkü ABD tarım ürünleri AB'ye gümrüksüz ve minimum TDE ile karşılaşarak girerken, Türk tarım ürünleri tercihli rejim kapsamında hem tarife ve kotalarla hem de önemli miktarda diğer TDE'lerle karşılaşarak girecektir.

Fırsatlar:

- Türkiye TTIP standartlarını bir üçüncü ülke olarak benimseyerek, hem ABD ve AB pazarına girişte hem de TTIP standartları yayılınca küresel pazarda dolaylı yayılma etkilerinden yararlanabilir, anlaşmanın dışında kalmanın olumsuz etkilerini minimize edebilir.
- Anlaşma dışı kalmak Türkiye'yi WTO plus konularında daha fazla açılıma, reforma ve serbestleşmeye motive edebilir.
- Anlaşmanın zararları Türkiye'yi WiPO, GPA, GATS gibi anlaşmaları geniş ve etkin biçimde uygulamaya motive edebilir.

- Türkiye, TTIP sayesinde daha kural odaklı bir küresel ticari sistem yaratılmasından, daha etkin anlaşmazlık çözüm mekanizmaları kurulmasından yararlanabilir.

Tehditler:

- Yüksek TTIP standartlarının ve kurallarının WTO üzerinde etkili olmaya başlamasıyla, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler anlaşmanın kazanımlarından yararlanamadıkları halde uyum maliyetleri ile karşılaşabileceklerdir. Söz konusu uyum maliyetleri, TTIP'in getireceği standart ve kuralların, Türkiye'nin hali hazırda uyguladıklarından ne kadar farklı olduğuna göre değişecektir. Söz konusu standartlar ve kurallar bütünü AB'ninkilere yakın olması yine adaylık sürecinde olan Türkiye'nin işine yaracaktır.
- Yüksek fikri mülkiyet hakları standartlarının uygulanması ile Türk ihracatçıları önce ABD ve AB pazarında, sonra TTIP standartlarının yayılmasıyla küresel pazarda güçlüklerle karşılaşacaklardır.
- TTIP kurallarının yaygınlaşması ve WTO üzerinde etkili olmaya başlamasıyla, Türkiye TTIP standartlarını benimsememesi halinde ya da diğer ülkelere kıyasla geç benimsemesi halinde ABD ve AB dışındaki pazarlarda da erişim sıkıntısı çekebilir.

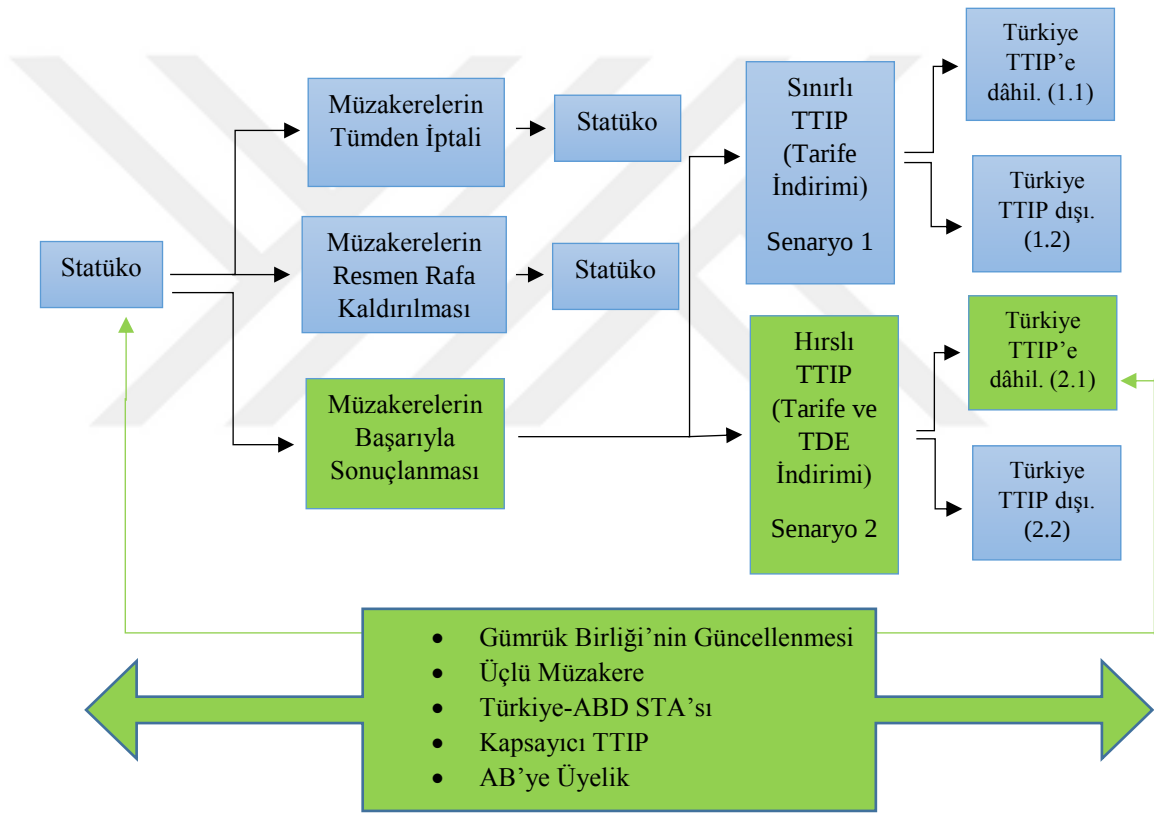
3.2.3.5. Türkiye'nin En İyi Senaryoya Ulaşma Yolları: Geriye Dönük Bir Tahmin (Backcasting)

Geriye dönük tahmin (backcasting) ilk defa 1982 yılında J. Robinson tarafından, gelecekte gerçekleşmesi en muhtemel şartların projeksiyonunu sağlayan tahminlemeden (forecasting) farklı olarak, arzulanan sonuçların fizibilitesini ve etkilerini keşfeden normatif senaryoların geliştirildiği bir gelecek çalışması yaklaşımını tasvir etmek için kullanılmıştır.⁴¹⁷ Geri dönük tahmin, arzulanan geleceğin gerçekleştiği kabulüyle başlar ve o noktaya gelme yollarını, o noktaya hangi politika ve stratejilerle gelinebileceğini tahlil eder. Bu yaklaşımın kullanılmasının iki temel sebebi vardır. Birinci sebep, gelecekteki olayları tahmin etme yeteneğinin başta

⁴¹⁷ J. Robinson, "Future Subjunctive: Backcasting as Social Learning", **Futures**, Volume 35, Issue 8, 2003, s. 841.

insanın karar verme mekanizmasının doğası olmak üzere çeşitli faktörler yüzünden çok kısıtlı olmasıdır; ikincisi ise gelecek tahmin edilebilir olsa dahi, tahmin edilen geleceğin genelde arzu edilir gelecek olmaması sorunudur.⁴¹⁸ Bu kısıtlar sebebiyle, sıklıkla ölçülemeyen sonuçlar veren ancak kendi içinde tutarlı alternatif senaryolar geliştirerek çıkarımlar yapılması daha mantıklıdır ve geriye dönük tahmin de bu ihtiyaçlara cevap vermesi için geliştirilmiştir.⁴¹⁹

Şekil 16: Türkiye'nin En İdeal TTIP Senaryosuna Ulaşma Yolları: Geriye Dönük Tahmin

Kaynak: Şema yazar tarafından oluşturulmuştur.

TTIP bağlamında Türkiye için en arzu edilir senaryo, hırslı bir TTIP'in gerçekleşmesi ve Türkiye'nin de bu anlaşmada yer almasıdır (Senaryo 2.1). Bu senaryoda Türkiye hem alternatif maliyetlerini minimize edecek hem de tarife

⁴¹⁸ Robinson, s. 842.

⁴¹⁹ Robinson, s. 842.

indiriminden, tarife dışı engellerin kaldırılmasından ve çeşitli başlıklarda gerçekleştirilecek serbestleşmeden yararlanacaktır. Bu senaryonun ülkeye %4 kadar ek GSYH ve yaklaşık %7 ek ihracat getirisi sağlaması öngörülmektedir. (Bakınız Tablo 19). Bu senaryonun gerçekleşmesi birkaç dönüm noktasının aşılması gerekmektedir. Türkiye açısından en arzu edilir TTIP senaryosuna ulaşma yolları Şekil 16'da gösterilmiştir. Bu yollar AB ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, Türkiye'nin ABD ile STA imzalaması; AB, ABD ve Türkiye'nin üçlü müzakere halinde TTIP'i oluşturması, TTIP'in çeşitli şartlarla üye kabul eden bir alan olarak tasarlanması ya da Türkiye'nin AB'ye üyeliğidir.

Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, Türkiye'nin TTIP'e katılım yollarının en gerçekçilerindendir. AB ve Türkiye, Gümrük Birliği'nin güncellenmesine dair 2015'te imzaladıkları mutabakat zaptında, AB'nin imzaladığı STA'ların Türkiye için yarattığı olumsuzlukları çözecek hukuki bağlayıcılığı olan düzenlemeler ortaya koyma üzerine hali hazırda anlaşmışlardır. Şayet AB'nin Türkiye'nin de içinde olduğu Avrupa Gümrük Alanı adına imzaladığı STA'larda, bu anlaşmaları imzalayan ülkeler için Türkiye'yi de taraf olarak tanıtacak hukuki provizyonlar gerçekleştirilirse, Türkiye TTIP'e Gümrük Birliği aracılığıyla müdahil olacaktır.

Başka bir yol; Türkiye, ABD ve AB'nin eş anlı müzakereler yürüterek TTIP'i oluşturmasıdır (Üçlü Müzakere). Bu gayet zayıf bir ihtimaldir. Böyle bir adımın atılabileceğine dair ne AB'den ne de ABD'den olumlu bir açıklama gelmiştir. Dahası TTIP müzakereleri için AB'nin Konsey'den, ABD'nin de Kongre'den aldığı yetki sınırlı ve tanımlıdır, Türkiye'nin katılımı ihtimalini hukuken çok güç bir hale getirmektedir.⁴²⁰ Bu yol içinde başka bir yaklaşım, Avrupa Komisyonu'nun müzakereleri aynı zamanda Türkiye adına yürütmesidir ki bu da Ortaklık Konseyi'nin bu yönde bir karar almasıyla mümkündür.⁴²¹

Görelî olarak daha gerçekçi yaklaşımlardan biri de Türkiye'nin ABD ile STA imzalamasıdır. Türkiye'nin ABD ile TTIP'in içeriğine yakın olan bir STA imzalaması, Türkiye'nin bir nevi TTIP'e eklenmesi demek olacaktır. Trump yönetiminin iki taraflılığı ABD'nin yeni ticaret politikası yaklaşımı olarak belirlemesi de Türkiye-

⁴²⁰ Akman (2014), s. 19.

⁴²¹ Akman (2014), s. 19.

ABD STA'sı ihtimalini güçlendirmektedir. Türkiye ile ABD arasında 1985'te imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ve 1999'da imzalanan Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması (TIFA) yürürlüktedir. Bu anlaşmalar bir STA müzakerelerinin başlatılması için bir zemin teşkil edebilirler.

TTIP salt iki taraf arasında gerçekleşmiş bir STA olmak yerine, üye kabul eden bir yapı halinde de hayata geçebilir. ABD ve AB'nin TTIP müzakerelerini neticelendirmesi sonrasında, Türkiye ve diğer ülkeler bu yapıya belirli yükümlülük ve şartları üstlenerek üye olabilirler. Ya da süreç içinde Türkiye'nin, TPP'de yapıldığı gibi, " tarafların esasları büyük ölçüde oluşturmuş olduğu belli bir aşamadan sonra TTIP'e dâhil edilmesi (docking) sağlanabilir".⁴²²

Son ihtimal ise hali hazırda üyelik müzakereleri yürüten Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıdır. Şu anki siyasi ortamda bu mümkün gözükmemektedir. Ancak TTIP'ten önce gerçekleşirse, Türkiye otomatik olarak TTIP'in bir tarafı olacaktır. Tam üyeliğin yanı sıra, STA sorunun çözüldüğü bir "imtiyazlı ortaklık" da Türkiye'nin TTIP'e katılımını sağlayabilir. Ancak Türkiye özellikle Alman Hristiyan Demokratlarca teklif edilen "imtiyazlı ortaklığı" defalarca reddetmiştir. Türkiye yarım üyeliği kabul etmeye razı değildir, ancak AB de tam üyeliği vermeye istekli görünmemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye üyelik yoluyla TTIP'e katılımı gayet düşük ihtimalli bir seçenektir.

⁴²² Akman (2014), s. 20.

SONUÇ

Küresel ticaret sistemi, üretimin düşük, öz tüketimin yaygın ve ekonomilerin birbirinden kopuk olduğu dönemlerden; mal ve hizmet ticaretiyle ekonomilerin, ihtiyaçların, ülkelerin arz ve talebinin birbirine önemli derecede bağlandığı bugünkü yapısına pek çok dönüm noktasından geçerek gelmiştir. Dünya hem iktisadî düşünce hem de iktisat politikası pratiği bakımından korumacı ve serbestleşmeci pek çok evre geçirmiştir. Martin Luther ve Jean Calvin gibi reformistler, Antik Yunan ve erken Hristiyan düşünürlerin ticaret karşıtı görüşlerine muhalefet ederek, ticaret ve iktisadî faaliyetin önündeki zihni engelleri yıkmaya yardımcı olmuşlardır. Saldırgan ve dampingci bir uluslararası ticaret doktrini olan merkantilizme karşı, iktisat biliminin temelini atan liberal öğreti gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda yükselen ticaret bariyerleri de nihayetinde ABD'nin öncülüğünü ettiği Bretton Woods sistemi ile indirilmiştir.

Bretton Woods sistemi içinde World Bank yeniden inşa ve kalkınmayı, IMF de uluslararası ticaretin istikrarlı biçimde büyümesini, ödemeler dengesi güçlüğü sorunlarının çözümü, kur istikrarı sağlamaya yardımcı olmakta ve uluslararası parasal sistemi denetlemekteydi. GATT ve daha sonra WTO ise ülkelerin mal ve hizmet ticaretini kurallara bağladıkları ve çok uluslu turlar sayesinde karşılıklı olarak uluslararası ticareti serbestleştirdikleri bir platform olarak gelişti. GATT/WTO'nun çok taraflı turları sayesinde küresel ekonomide, tarım ve tekstil gibi bazı istisnai sektörler dışında, tarifeler önemli ölçüde düşmüştür. Ancak zaman içinde WTO sisteminin zayıflıkları da ülkeleri alternatif yollar aramaya itmiştir. WTO'nun genelde tarifelere odaklanması, tarife dışı engelleri indirmede yetersiz kalması, anlaşmazlık çözümü mekanizmasının eksiklikleri, üye sayısının artması ile konsensüse varmanın zorlaşması, yeni ticaret konularına hitap etmedeki başarısızlığı ve özellikle Doha Kalkınma Turu'nun çökmesi gibi sebepler yüzünden, ülkeler ikili serbest ticaret anlaşmaları imzalamaya yönelmiştir. Yeni nesil serbest ticaret anlaşmaları, WTO düzenindeki ötesinde serbestleşme sağlamakta ve rekabet politikası, kamu alımları, menşei kuralları, devlet yardımı, fikri ve sınai mülkiyet hakları, devlet-yatırımcı arası anlaşmazlık çözümü, işgücü piyasası standartları, çevre, tarım, hizmetler, teknik engeller, kamu teşebbüsleri gibi pek çok alanda hükümler içermektedir. Eski

muadillerinden kapsam ve bağlayıcılık bakımından çok daha güçlü olan bu STA'ların bir dizi önemli ticarî aktör tarafından bölgesel uygulamaları da karşımıza mega-bölgesel ticaret anlaşmaları olarak çıkmaktadır. Mega-bölgesel STA'lar, TTIP, TPP (ya da yeni adıyla CPTPP) ve RCEP'tir ve gerçekleştirmeleri durumunda çok büyük yeni ticaret blokları yaratacaklardır. Bunların arasında özellikle TTIP'in yüksek standartlı ve küresel ticaret sisteminin yapısına ilham verebilecek derecede hırslı bir anlaşma olması öngörülmektedir. Şüphesiz TTIP, AB ve ABD'nin küresel ekonomi üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, en fazla dikkate alınması gereken mega bölgesel STA'dır.

ABD ve AB'nin dış ticaret politikalarına bakıldığında, bu iki aktörün Doha Turu'nun başarısızlığa uğramasıyla birlikte iki anlaşmalara daha fazla önem verdiğini görmekteyiz. WTO'da gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğu elde etmesi ve Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerle beraber organize olarak WTO platformunda gelişmiş ülkelere sıkı muhalefet etmelerinin de ABD ve AB'nin ikili anlaşmalara yönelmesinde etkisi bulunmaktadır. Doha Turu'nda gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin çıkarlarının epey ıraksadığı görülmüştür. ABD ve AB'nin istediği yüksek standartlı fikri ve sınai mülkiyet hakları, kamu teşebbüsü ve rekabet politikası kuralları vs. gelişmekte olan ekonomilerin maliyetlerini artıracak ve rekabet güçlerini azaltacak unsurlar olarak görülmüştür. TTIP ve diğer yüksek nitelikli STA'lar, gelişmekte olan ülkeleri by-pass ederek küresel ticaretin standartlarını yeniden tanımlamanın bir yoludur.

ABD ve AB yüksek nitelikte mal ve hizmet üreten ülkelerdir. 2016 yılı itibarıyla ABD dünyanın en büyük üçüncü mal ihracatçısı ve en büyük ikinci hizmet ihracatçısıdır. AB ise dünyanın en büyük hizmet ihracatçısıdır ve Çin'den sonra en büyük mal ihracatçısıdır. Ancak iki aktörün de ticareti son yıllarda bir yavaşlama eğilimine girmiştir. 1934 Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası kapsamında imzalanan STA'larla 1929 Buhranı'nın etkilerinin giderilmeye çalışıldığı gibi, 2009'da şiddetini gösteren küresel finansal krizin etkileri de ticaretin artırılmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Krizden sonra imzalanan ya da müzakeresine başlanan diğer anlaşmalar gibi TTIP de bu endişelerin bir ürünüdür. ABD mal ticaretinde yüksek açık vermektedir. Ülkeler bazında bakıldığında Brezilya hariç, tüm en büyük ticaret ortaklarıyla açık verdiği görülmektedir. Özellikle Trump yönetiminin vurguladığı bu

durum, ticaret politikasıyla minimize edilmeye çalışılmaktadır. ABD mal ticaretinde verdiği yüksek açığı giderek, son 10 yılda 3,5 kat artan hizmet ticaretinde verdiği fazla ile telafi eder hale gelmiştir. Muhakkak ki ABD'nin hizmet ticaretindeki bu kapasite artışı, TTIP gibi STA'larda hizmet ticaretine verilen önemi de giderek artırmaktadır.

AB'nin ticaret stratejisinde önemli değişiklikler olmuştur. 1999-2004 arası, küreselleşmenin fayda ve maliyetlerinin daha adil dağılımına ve çok taraflılığa (WTO) odaklanan “Kontrollü Küreselleşme” stratejisinden 2006 yılında daha fazla ihracat, AB firmaları için yeni pazarlar açma ve iki taraflılığa odaklı “Küresel Avrupa” stratejisine geçilmiştir. Bu doktrin içinde AB'nin rekabet edebilirliğin anahtarı bilgi, inovasyon, fikri mülkiyet, hizmet sektörü ve kaynakların etkin kullanımı olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu konularla ilgili başlıklar ikili STA'larda ayrı bir önem kazanmıştır. 2015'te ortaya konan “Herkes İçin Ticaret” ise, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın adına uygun biçimde bir “ticaret ve yatırım stratejisi” olarak adlandırılmıştır. Bu stratejideki AB'nin ticari gücünü başta en fakir ülkeler olmak üzere, dünyanın diğer bölgelerindeki insanların yararına kullanma söylemi ve özel sürdürülebilir kalkınma, insan hakları, işçi hakları (çocuk işçilerin kullanılmaması, örgütlenme hakkı vs.) vurgusu, Herkes İçin Ticaret'in daha değer odaklı bir strateji olduğunu ortaya koymaktadır. TTIP'in içeriğini dolduracak pek çok konu ile ilgili AB'nin pozisyonu bahsedilen stratejilerden etkilenmiştir. 2016 yılı itibarıyla AB, dünyanın en büyük hizmet ihracatçısı ve Çin'den sonra dünyanın en büyük mal ihracatçısıdır. Küresel finansal kriz ve sonrasında AB'de yaşanan borç krizleri, Birliğin ticaretini olumsuz etkilemiştir. 2011'den sonra ticari genişlemesi toparlanan AB, süregelen mal ticareti açığını tersine çevirmiştir. AB'nin hizmet ticaretindeki ciddi fazlası ise son yıllarda gittikçe büyüyerek toplam dış ticaret dengesine önemli pozitif katkı yapmıştır. AB son belirlediği ticaret stratejisinde imalat sanayi ve hizmetle arasındaki bağı vurgulayarak, mal ticaretinin ayrı ayrı ele alındığı geleneksel ticaret politikası çizgisinden çıkma gerekliliğinden bahsetmiştir. Yani ticaret politikası açısından, mal ticareti ve hizmet ticareti arasındaki ayırım belirsizleşmiş ve iki konu için de birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayan stratejiler benimsenmeye çalışılmıştır. Profesyonel vasıfların karşılıklı tanınması, profesyonellerin hareketliliğinin kolaylaştırılması, geri kabul ve vize işlemlerinin kolaylaştırılması gibi konuları ticaret gündemine alan AB, göç politikası ile ticaret politikası arasında da bir

bağ kurmuştur. TTIP içinde hizmetlerin ve hizmetlerle ilgili olarak avukat, mühendis gibi hizmet sunan profesyonellerin vasıfları ve hareketliliği önemli görülmesi, AB'nin hem değişen ticaret politikası hem de dış ticaret yapısı ile ilgilidir.

Türkiye'nin ticaret politikası da sıklıkla küresel eğilimlerle ve ulusal kalkınma çabalarıyla şekillenmiştir. Öyle ki ticaret politikasının ana hatlarını hep kalkınma planları vermektedir. Türkiye'nin ticaret politikası, serbestleşmenin yaşandığı büyüme dönemleri ve kısmen bu serbestleşme ve büyümeden kaynaklanan aşırı ithalatın, dış ticaret açığının ve borcun dizginlemeye çalışıldığı korumacı dönemler arasında dalgalanmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri sanayileşme çabaları içinde olan Türkiye'nin ihracatında sanayi ürünlerinin baskınlaşması ancak 1980'lerde gerçekleşmiştir. Günümüzde dış ticaret politikası ile dış politika arasındaki bağ daha kuvvetlidir. "Komşularla Sıfır Sorun" politikasını benimseyen Türkiye, komşular ve kültürel bağlarının güçlü olduğu ülkelerde daha yakın bir siyaset izlemeye başlamıştır. Bir küresel eğilim olarak bazı gelişmekte olan ekonomilerin ve özellikle Asya'nın dünya üretiminde payını artırması, Türkiye'nin değişen dış politika yaklaşımı, Gümrük Birliği'nin işleyişindeki problemler ve AB'ye mal taşımayı zorlaştıran yol kotaları, küresel finansal kriz ve borç krizleri nedeniyle AB pazarında talebin daralması gibi sebepler yüzünden Türk firmaları yeni pazarlar arama yoluna gitmiş ve neticede AB'nin ve Kuzey Amerika'nın Türkiye'nin dış ticareti içindeki payı azalmıştır. Yakın ve Orta Doğu ülkeleri, İslam İşbirliği Teşkilatı üyeleri, Kuzey Afrika ve diğer Afrika ülkeleri gibi gruplar ise Türkiye'nin dış ticareti içindeki paylarını artırmışlardır. İkili STA imzalama eğilimine uyan Türkiye 18 kadar STA imzalamıştır. Ancak Gümrük Birliği sebebiyle Türkiye'nin bu konudaki manevra alanı kısıtlıdır. AB'nin akdettiği STA'lar Türkiye için bağlayıcı iken Türkiye'nin bu anlaşmalarının müzakeresi ve imzalanması sürecinde söz hakkı bulunmamaktadır. Türkiye AB'nin STA imzaladığı ülkeler için gümrük vergilerini indirmek durumundadır (AB pazarı üzerinden gelen mallar için) ancak bu ülkeler Türkiye ile paralel STA imzalama konusunda isteksiz davranarak Türk mallarından gümrük vergisi alabilmektedirler. İkili anlaşmaların arttığı bir konjonktürde bulunulması, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin tasarım kusurlarından kaynaklı maliyetlerini artırmaktadır. TTIP'in derin ve geniş kapsamlı olması beklenen içeriği, Türkiye'nin STA sorununa ayrı bir aciliyet kazandırmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaretine bakıldığında, kronik bir dış açık sorunu olduğu görülmektedir. Mal ticaretinde yüksek açık veren Türkiye, bu açığı kısmen hizmet ticaretinde verdiği fazla ile karşılamaktadır. Hizmet ticaretinde verilen fazlanın esas sebebi, hizmet ihracatının yarısından fazlasını temsil eden turizmdir. Mal ticaretinin sektörel kompozisyonunda halen tarım önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin tarım tarifelerinin de çok yüksek olması, tarımı serbestleştirecek bir TTIP'den Türk tarım sektörünün olumsuz etkileneceğini göstermektedir. Türkiye'nin ileri teknoloji ürünlerde rekabet edebilirliği de düşüktür, katma değeri yüksek önemli bir pazardan yeterince pay alamamaktadır. Türkiye bu alanda sadece AB'nin değil, belli başlı gelişmekte olan ekonomilerin de gerisindedir. Şüphesiz ABD ve AB mal ve hizmetleri, Türkiye'ninkilere kıyasla daha fazla marka, patent, fikri ve sınai mülkiyet, ileri teknoloji değeri içermektedir. TTIP'in içeriği şüphesiz ABD ve AB gibi iki gelişmiş aktörün dış ticaret yapısına göre tasarlanmaktadır. Türkiye'nin mal ticaretinin sektörel yapısındaki bahsedilen temel zayıflıklar, TTIP'in olumsuz etkilerini artırır yöndedir.

TTIP tarifelerin indirilmesinin yanı sıra, tarife dışı engeller ve standartlar, yasal uyumlaştırma, yatırımlar, kamu alımları, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, rekabet politikası ve kamu teşebbüsleri, işgücü standartları gibi alanlarda yüksek nitelikli maddeler içermesi öngörülmektedir. TTIP'in gerçekleşmesi halinde üçüncü ülkeler dört temel etki ile karşılaşacaktır. Bu etkiler ABD ve AB pazarında artan rekabet, ABD ve AB'nin standartlarını uyumlaştırma ile ortaya çıkacak pozitif pazar erişimi etkileri (doğrudan ve dolaylı etkiler), uyum maliyeti etkisi ve WTO üzerinden gelecek etkilerdir. Üçüncü ülkeler için TTIP'in dışında kalmak maliyetli olacaktır.

TTIP'in başarıya ulaşıp ulaşmayacağı belirsizliğini korumaktadır. Şayet başarıya ulaşırsa ortaya ne tür bir anlaşma çıkacağını, bu anlaşmanın etkilerinin ne olacağını kestirmek güçtür. Bu kadar belirsizliğin olduğu bir konu hakkında uzgörü yöntemleri kullanmak uygundur. Bu çalışmada senaryo inşası, SWOT ve geriye dönük tahmin (backcasting) olmak üzere birbirini tamamlayan üç uzgörü yöntemi kullanılmıştır. Belirsizlik fazla olduğu için STA'ların ex ante etki analizlerini yapan çalışmalar da bu sebeple pek çok varsayımla bezenmiş senaryolar üzerinden tahlil yapmaktadırlar.

Temelde iki TTIP senaryosu belirlemek mümkündür. Birincisi, sınırlı TTIP senaryosudur. Bu senaryoda tarım sektörü dâhil olmak üzere tarifeler indirilmiştir. İkinci senaryoda ise tarifelerin yanı sıra tarife dışı engeller de büyük ölçüde serbestleştirilmiştir, bahsedilen TTIP başlıklarında (yasal uyumlaştırma/yakınlaşma/işbirliği, yatırım, devlet-yatırımcı anlaşmazlık çözüm mekanizması, yatırımlar, kamu alımları, rekabet politikası, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, rekabet politikası, kamu teşebbüsleri, iş gücü standartları) azami ilerleme kaydedilmiş ve ABD ile AB arasında yüksek standartlar belirlenmiş ve uyumlaştırılmış durumdadır. Bu senaryolar referans olması için belirlenmiştir. Bu ikisinin arasında pek çok TTIP senaryosu vardır. Ancak bir minimum, bir de maksimum TTIP senaryosu belirlenmesi, tarife indiriminin ve özellikle TDE'lerin indirilmesinin etkilerinin kalitatif olarak değerlendirilmesine ve klasik bir STA ile derin ve geniş içerikli yeni nesil bir STA arasındaki etki farkının incelenmesine daha iyi imkân sunacaktır.

ABD ve AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki paylarının giderek azalıyor olması, TTIP'e dâhil olmakla gelmesi umulan kazanımları da, TTIP dışı kalmakla çekilecek kayıpları da sınırlayan bir faktördür. Yine ABD ve AB'nin gayet liberal dış ticaret rejimlerine sahip olması ve koruma düzeyinin genelde Türkiye'den daha az oluşu da, Türkiye açısından kazanımları kısıtlayan bir unsurdur.

Sınırlı TTIP, sınırlı kazanımlar ve sınırlı maliyetler sunmaktadır. Bu senaryo için doğrudan ve dolaylı etkiler geçerli değildir, yeni standartlar, yasal uyum söz konusu olmadığı için uyum maliyetleri de söz konusu değildir. Klasik bir STA olarak WTO üzerinden etki imkânı da bulunmamaktadır. Ancak ABD ve AB pazarında artan rekabetten Türkiye olumsuz etkilenebilir. Zira koruma oranı ABD ve AB'ye kıyasla gözle görülür biçimde daha fazladır. Türkiye'nin ortalama tarife oranları AB ve ABD'ninkilerin çok üzerindedir. ABD'nin ortalama MFN tarifesi %3.5, AB'ninki ise %5.2 iken, Türkiye'ninki %10.9'dur. Fark tarım sektöründe daha da çarpıcıdır: ABD'nin tarım ürünlerinde ortalama MFN tarifesi %5.2, AB'ninse %11.1 iken Türkiye'ninki %43.2'dir. Türkiye'nin sınırlı TTIP'e dâhil olması durumunda, ABD ile Türkiye arasında sanayi ve tarım ürünleri için tarifeler indirilecektir. Gümrük Birliği sayesinde AB ile zaten sanayi ürünleri için tarifeler zaten indirilmiş durumdadır ancak TTIP kapsamında tarım ürünleri için de tarifen muaf serbest tarımsal ürün dolaşımı

söz konusu olacaktır. Prensipde, Türkiye ile AB arasında tarım ürünlerinin serbest dolaşımı, Türkiye'nin AB'nin ortak tarım politikası ile uyum sağlaması şartına bağlanmıştır. Ancak bu senaryoda Türkiye'nin TTIP'e katılımıyla ortak tarım politikasına uyum maliyetlerine katlanmadan, Türkiye-AB arasındaki tarımsal ürün rejimi serbestleşmiş olacaktır. Türkiye'nin tarım sektörü, arazilerin küçük ve parçalı oluşu, yetersiz ileri teknoloji kullanımı gibi verimliliği olumsuz etkileyen faktörlerle ve yem ve enerji fiyatlarının yüksekliği sebebiyle maliyet yönünde sıkıntılarla boğuşmaktadır. Dolayısıyla, ABD ve AB pazarından gelen rekabetin Türkiye'nin tarım sektöründe istikrarsızlığa yol açması tehlikesi mevcuttur. Türkiye'nin sınırlı TTIP'e dâhil olması durumunda, Türkiye'nin ihraç malları gümrüksüz ABD pazarına girecek ve Türk firmaları ihtiyaç duydukları Amerikan mallarını (özellikle ara mallar ve sermaye malları) gümrüksüz temin edebileceklerdir. Ancak ABD'nin AB pazarında etkisini artırmasıyla, bu pazardaki rekabette pay kaybetmesi tehlikesi söz konusudur. ABD'nin özellikle motorlu araçlar ve işlenmiş gıda sektöründe ihracatını artırması beklenmektedir.

Türkiye'nin sınırlı TTIP'in dışında kalması durumunda, Gümrük Birliği'nin eksik yönlerinin olumsuzlukları daha fazla hissedilecektir. Bu durumda ABD malları, Gümrük Birliği'nin ortak menşei kuralları sayesinde AB pazarı üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz girebilecektir. Ancak Türk malları ABD'ye girerken gümrük vergisi uygulanmaya devam edecektir. Türkiye'nin ABD ile var olan dış ticaret açığı artacaktır. AB pazarına tercihli rejimle giren Türk tarım ürünleri, aynı pazara gümrük tarifesinden muaf olarak girecek ABD tarım ürünlerine karşı dezavantajlı konumda olacaktır. ABD pazarında AB malları ucuzlayacak ve bu pazardaki Türk mallarının AB mallarıyla ikamesi söz konusu olabilecektir. Özellikle Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri Türkiye'ninkine benzer rakip mallar üretmektedir. Benzer bir durum AB pazarında da yaşanabilir.

Türkiye'nin hırslı bir TTIP'e katılması beraberinde önemli kazanımları ve belli maliyetleri getirecektir. Yeni yüksek standartlar ve regülasyonların belirlenmesi ve Türkiye'nin buna uyumu ciddi ve potansiyel olarak zor bir yapısal dönüşüm gerektirebilecektir. Bu senaryo gerçekleşirse, Türk malları ABD pazarına gümrüksüz ve minimum TDE ile karşılaşarak girecektir ve Türk firmaları ABD'den gümrüksüz ve minimum TDE ile karşılaşarak mal ithal edebilecektir. Türk firmaları ticaret için

lüzumlu olan lisans, ruhsat vb. belgelerin ve testlerin eşdeğer hale gelmesi ya da karşılıklı tanınması sayesinde ticaret maliyetlerini azaltacaklardır. Türk, ABD ve AB firmalarını minimum engelle karşılaşarak birbirlerinden hizmet alımı yapabilecektir. Türkiye'deki profesyonellerin nitelikleri ABD ve AB'de daha fazla tanınır hale gelecektir. Kamu alımlarının uluslararası rekabete açılması sayesinde, alımlarda rekabet dolayısıyla kamu faydası ve kamu gelirleri kullanımının verimi artacaktır. Potansiyel olarak, Türkiye'de kamu alımları daha şeffaf hale gelecektir. Yatırım alanında kaydedilecek ilerleme, devlet-yatırımcı arasında anlaşmazlık çözümü mekanizması gibi yeniliklerle, Türkiye'ye gelecek yatırımcı için ekstra hukuki garanti ve koruma sağlanacaktır. Yatırımcının sorunlarını daha hızlı ve etkin çözebilmesi daha fazla yatırımın çekilmesine yardımcı olacaktır. Aynı şekilde Türk yatırımcılar da ABD ve AB'de benzer kolaylıklar elde edecektir. Yüksek fikri mülkiyet hakları standartlarının gelmesiyle, Türkiye'nin yaratıcı sektörlerinin hakları, marka ve patentleri, tasarımları ve faydalı modelleri ABD ve AB'de ve TTIP standartlarının küresel olarak yaygınlaşmasıyla küresel pazarda daha etkin biçimde korunabilecektir. Bu kazanımlar Türkiye'de fikri mülkiyetin korunması kültürünü yaygınlaştıracak, yaratıcılığın ödüllendirilmesinde mesafe alınmasını sağlayacaktır. Yeni küresel standartları ve ticaret kurallarını belirleyecek bir anlaşmanın içinde yer almak, Türkiye'ni üçüncü ülke pazarlarına da daha rahat erişimi elde etme fırsatı sağlayabilir. Coğrafi işaretler alanında yüksek standartların geçerli olmasıyla, Türkiye pek çok yerel ve ulusal değerini tescilletme ve koruyabilme imkânı elde edebilecektir. Kamu girişimleri ve sübvansiyonlar alanında TTIP standartlarının kendini küresel pazarda geçerli kılması durumunda, Çin, Rusya gibi devlet kapitalizmi uygulayan Türkiye'nin rakiplerinin rekabet gücünün aşınması da söz konusu olabilir. Bu durum, Türkiye'ye belli sektörlerde rekabet avantajı sağlamada yardımcı olabilir. Her ne kadar Türkiye için en kazançlı olan senaryo hırslı bir TTIP'in içinde yer almak gibi gözükse de, Türkiye'ye potansiyel etkileri salt olumlu yanlardan oluşmamaktadır. Hırslı bir TTIP durumunda ABD ve AB birbirlerinin pazarlarına sınırlı olan TTIP durumunda olduğundan daha kolay erişecek ve rekabet güçlerini daha fazla artıracaklardır. Doğrudan ve dolaylı yayılma etkileri sayesinde üçüncü ülkeler de ABD ve AB pazarına görece olarak daha kolay erişebileceklerdir. Yani Türkiye bu senaryoda, ABD ve AB pazarında, sınırlı TTIP senaryosunda göreceği rekabetten daha güçlü ve keskin

bir rekabetle karşılaşacaktır. Bu senaryoda, Türkiye ciddi uyum maliyetleri çekmek durumunda kalabilir. TTIP standartları AB standartlarına daha yakın olursa, Türkiye’ni uyum maliyetleri daha az olacaktır zira ülke zaten üyelik süreci sebebiyle AB’nin yardımıyla bu standartlara uyum sürecindedir. TTIP standartlarının ABD standartlarına daha yakın olması AB’nin de, Türkiye’nin de uyum maliyetlerini artırır. Türkiye’de fikri mülkiyet standartları ABD ve AB’ye kıyasla daha düşüktür. Taklit ürünler, ters mühendislik kullanımı gibi olgular Türkiye’nin imalat sanayinde daha yaygındır. Dolayısıyla Türkiye’nin yüksek fikri mülkiyet standartlarına uyumu maliyetli olabilir, ABD ve AB firmalarına yüksek patent, marka vs. ödemeleriyle karşılaşılabilir. Sınırlı TTIP senaryolarında Türk tarımının karşılaşabileceği sorunlar bu senaryo için de geçerlidir. Bu kadar derin ve kapsamlı bir anlaşmanın içine girmek dış ticaret politikası konularında, zaten Gümrük Birliği’nin bazı tasarım kusurları sebebiyle daralan manevra alanını daha da daraltabilir.

Türkiye için en maliyetli senaryo hırslı bir TTIP’in gerçekleşmesi durumunda anlaşma dışı kalmasıdır. Bu durumda Türkiye tarife ve tarife dışı engel indirimlerinden diğer yasal işbirliği kazanımlarından yararlanamayacak ve ticaret saptırıcı etkilere maruz kalacaktır. TTIP’in derinliği ve kapsamı arttıkça, Türkiye için dışarıda kalmanın maliyetleri ve alternatif maliyetleri de o kadar fazla olacaktır. Bu senaryoda ABD malları AB pazarı üzerinden Türkiye’ye gümrüksüz girebilecek ancak Türk malları ABD’de gümrük vergileriyle karşılaşmaya devam edecektir. Türkiye’nin AB’de pazar payı kaybetme ihtimali bu senaryoda en yüksektir. Zira ABD malları AB pazarına hem gümrüksüz hem de minimum TDE ile karşılaşarak girerken, Türk malları TDE indirimlerinden yeterince yararlanamayacaktır. Bu durum tarım sektöründe daha fazla geçerlidir çünkü ABD’nin tarım ürünlerinin gümrüksüz ve minimum TDE ile karşılaşarak serbestçe girdiği pazara Türk tarım ürünleri tercihli rejimle girecektir. Yine AB’nin ABD pazarına daha az engelle girecek oluşu, Türkiye’nin o pazardaki rekabet edebilirliğini de aşındırabilecektir. Doğrudan yayılma etkileri ve şayet Türkiye TTIP standartlarını tek taraflı olarak benimserse dolaylı yayılma etkileri, Türkiye’nin maliyetlerini yumuşatabilir. TTIP standartlarının WTO üzerinde etkili olması durumunda, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu üçüncü ülkeler, kazanımlarından yararlanamadıkları anlaşmanın uyum maliyetleriyle karşılaşacaklardır. Bu uyum sürecinde geç kalınması halinde ABD ve AB dışındaki pazarlara da erişimde sıkıntılar

doğabilecektir. Yüksek fikri mülkiyet koruması da Türk ihracatçıları için yine sorun teşkil edecektir.

Bahsedilen dört senaryonun hepsinin Türkiye için kazanımları ve maliyetleri söz konusudur. Ancak hırslı bir TTIP'in gerçekleşmesi ve Türkiye'nin bu anlaşma içinde yer alması en faydalı seçenek olarak göze çarpmaktadır. Türkiye bu senaryoda hem tarife indirimi, TDE'lerin kaldırılması ve geniş bir yelpazedeki başlıklarda gerçekleştirilecek serbestleşmeden yararlanacak hem de alternatif maliyetlerini minimize edecektir. Türkiye'nin en arzu edilir TTIP senaryosuna ulaşabilmesi için beş yol sayılabilir. Gümrük Birliği'nin yapısından kaynaklanan STA sorununun çözülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla birinci yol olarak Gümrük Birliği'nin güncellenerek AB'nin STA imzaladığı ülkelerin Türkiye ile paralel STA imzalamasını ya da Türkiye'nin doğrudan imzalanan STA'nın tarafı olarak tanınmasını sağlayacak hukuken bağlayıcı hükümlerin ortaya konması sayılabilir. İkinci yol ABD, AB ve Türkiye'nin eş anlı üçlü müzakere yürüterek TTIP'i tamamlamasıdır. Üçüncü olarak Gümrük Birliği güncellenmeksizin ABD ile TTIP sonrası bir STA imzalanmasıdır. Dördüncü yol, TTIP'in salt iki taraf arasında bir STA olarak değil üye kabul eden bir yapı olması durumunda Türkiye'nin, belli yükümlülük ve üyelik şartlarını yerine getirerek bu yapıya eklenmesidir. Beşinci ve son yol ise Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin başarıyla tamamlanmasıdır ki bu hem Gümrük Birliği'nin STA sorununu hem de TTIP'in dışında kalma durumunda karşılaşılabilecek maliyetlerin çözümünü sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120613-31-1.pdf>, (16.11.2017).

Abdelal, Ravi ve Sophie Meunier. “Managed Globalization: Doctrine, Practice and Promise”, **Journal of European Public Policy**, 17:3, 2010, ss. 350-367.

Acar, M. Sadık. **Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika**, 3. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2007.

Agreement Establishing an Association between the European Economic Community and Turkey, **Official Journal of the European Communities**, No L 217, 1963.

Andriamananjara, Soamiely. “Customs Unions”, **Preferential Trade Agreement Policies for Development**, (Ed. Jean-Pierre Chauffour, Jean-Christophe Maur), The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington DC, 2011, ss. 111-120.

Ahnlid, Anders ve Ole Elgström. “Challenging the European Union: the rising Powers and the USA in the Doha Round”, **Contemporary Politics**, 20: 1, 2014, ss. 77-89.

Akman, M. Sait. “AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:13, No:1, Ankara, 2014, ss. 1-29.

Akman, M. Sait. “Türkiye’nin Ticaret Politikası Dünya Ticaret Örgütü’nde İncelendi: Türkiye’nin Dış Ticaret Politikası Dışarıdan Nasıl Görünüyor?”, Değerlendirme Notu N201613, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), 2016.

M. Sait Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low. “The Transatlantic Trade and Investment Partnership: Where Does It Leave Outsiders?”, **Catalyst? TTIP’s Impact**

on the Rest, (Ed. Sait Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low), TEPAV & CEPR Press, Matsa Basımevi, 2015, ss. 1-9.

Association of Southeast Asian Nations (ASEAN). “Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)”, http://asean.org/?static_post=rcep-regional-comprehensive-economic-partnership, (20.12.2016).

Aran, Bozkurt. “Turkey: Implications for TTIP”, **Catalyst? TTIP’s Impact on the Rest**, (Ed. Sait Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low), TEPAV & CEPR Press, Matsa Basımevi, 2015, ss. 115-122.

Baldwin, Robert E. “The Changing Nature of U.S. Trade Policy Since World War II”, **International Trade and Finance**, Third Edition, (Ed. Robert E. Baldwin ve J. David Richardson), Little Brown and Company, Boston, 1986.

Baldwin, Robert E. “U.S. Trade Policy: Recent Changes and Future U.S. Interests”, **The American Economic Review**, Vol. 79, No. 2, 1989, ss. 128-133.

Bagwell Kyle ve Robert W. Staiger. **The WTO: Theory and Practice**, Staff Working Paper ERSD-2009-11, World Trade Organization Economic Research and Statistics Division, 2009.

Baily, Martin Neil ve Barry P. Bosworth. “US Manufacturing: Understanding Its Past and Its Potential Future”, **Journal of Economic Perspectives**, Volume 28, Number 1, 2014, ss. 3-26.

Balkır, Canan. **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Balkır, Canan. **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri**, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Balkır, Canan, Sedef Eylemer ve İlkay Taş. “Customs Union: An End in Itself or a Step towards Accession”, **TUNAECS Annual Conference: Turkey and the EU: From Past to the Future**, 2009.

Berden, Koen ve Joseph François. “Quantifying Non-Tariff Measures for TTIP”, Paper No. 12 in the CEPS-CTR project ‘TTIP in the Balance’, **CEPS Special Report No. 116**, 2015.

Bhagwati, Jagdish. “Regionalism versus Multilateralism”, **The World Economy**, Volume 15, Issue 5, 1992, ss. 535–556.

Bordo, Michael D. “The Bretton Woods International Monetary System: A Historical Overview”, **A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform**, NBER Research Project Report, University of Chicago Press, (Ed. Michael D. Bordo ve Barry Eichengreen), Chicago, 1993, ss. 3-108.

Bown, Chad P. **Self-Enforcing Trade: Developing Countries and WTO Dispute Settlement**, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2009.

Bown, Chad P. “Mega-Regional Trade Agreements and the Future of the WTO”, **Discussion Paper Series on Global and Regional Governance**, Council on Foreign Relations, 2016.

British Broadcasting Corporation (BBC), “Trump says US to quit TPP on first day in Office”, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-38059623>, (24.12.2016).

Bungenberg, Marc. “Going Global? The EU Common Commercial Policy After Lisbon”, **European Yearbook of International Economic Law 2010**, (Ed. Christoph Herrmann Jörg ve Philipp Terhechte), Springer, 2010, ss. 123-151.

Bunting, Gerald A. “GATT and the Evolution of the Global Trade System: A Historical Perspective”, **Journal of Civil Rights and Economic Development**, Vol: 11, Issue: 2, ss. 505-521.

Capaldo, Jeronim. “The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability”, ase.tufts.edu/gdae/Pubs/wp/14-03CapaldoTTIP.pdf, 2014.

Celâsun, Merih ve Dani Rodrik. “Turkish Economic Development: An Overview”, **Developing Country Debt and Economic Performance, Volume 3: Country Studies - Indonesia, Korea, Philippines, Turkey**, Jeffrey D. Sachs and Susan M. Collins (eds), National Bureau of Economic Research (NBER), Cambridge-Massachusetts, 1989, ss. 617-629.

Centre for Economic Policy Research (CEPR), **Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment: An Economic Assessment**, Centre for Economic Policy Research, 2013.

Centre d’Etudes Prospectives et d’Informations Internationales (CEPII), “Transatlantic Trade: Whither Partnership, Which Economic Consequences?”, **Policy Brief No 1**, CEPII, 2013

Crowley, Meredith A. “An Introduction to the WTO and GATT”, **Economic Perspectives**, Federal Reserve Bank of Chicago, Vol. 27, No: 4, 2003, ss. 42-57.

Curtin, Philip. **The Atlantic Slave Trade: A Census**, Madison, University of Wisconsin Press, 1969.

Deane, Phyllis. **İlk Sanayi İnkılâbı**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Çev. Tevfik Güran, Ankara, 2000.

De Ville, Ferdi, Jan Orbie ve Lore Van den Putte. **TTIP and Labour Standards**, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, European Parliament, 2016.

Dışişleri Bakanlığı. “Komşularla Sıfır Sorun Politikamız”, <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa>, (15.11.2017).

Dorobăţ, Carmen Elena. “A brief history of international trade thought: from pre-doctrinal contributions to the 21st century heterodox international economics”, **The Journal of Philosophical Economics: Reflections on Economic and Social Issues**, VIII: 2, 2015, ss. 106-137.

Durance, Philippe ve Michel Godet. “Scenario Building: Uses and Abuses”, **Technological Forecasting & Social Change**, Vol. 77, 2010, ss. 1488-1492.

Ekelund, Robert B. Jr. ve Robert F. Hebert. **A History of Economic Theory and Method**, Third Edition, McGraw-Hill Publishing Company, Singapur, 1990.

Ekonomi Bakanlığı, “Gümrük Birliği’nin Güncellenme Süreci: Gümrük Birliği Neden Güncelleniyor?”, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-236121&parentPage=dis_iliskiler, (21.11.2017).

Ekonomi Bakanlığı, “Gümrük Birliği’nin Güncellenmesi Hakkında Etki Analizi Çalışması Basın Bildirisi”, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%c4%b1%c5%9f%20%c4%b0li%c5%9fkiler/Avrupa%20Birli%c4%9fi/ekler/Etki%20Analizi%20-%20Bas%c4%b1n%20Bildirisi.pdf?lve>, (21.11.2017),

Ekonomi Bakanlığı, “Report of the Senior Officials Working Group on the Update of the EU-Turkey Customs Union and Trade Relations”, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%c4%b1%c5%9f%20%c4%b0li%c5%9fkiler/Avrupa%20Birli%c4%9fi/YDM%c3%87G%20Raporu.pdf>, (21.11, 2017)

Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye 2023 Hizmet İhracatı Stratejisi Taslağı”, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/hizmetTicareti/dovizKazan/turkiyeHizmetIhr>, (20.11.2017).

Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye Uluslararası Hizmet Ticareti İstatistikleri Projesi”, www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-141459, (14.12.2017).

Ekonomi Bakanlığı, “Yürürlükte Bulunan STA’lar – Genel Bilgi”, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/SerbestTic-YururlukteBulunanSTA>, (20.11.2017).

Eroğlu, Nadir. “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XXIII, Sayı 2, İstanbul, 2007, ss. 63-73.

European Commission, “Common Commercial Policy”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:a20000>, (10.10.2017).

European Commission, “Competition Policy in TTIP”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153019.6%20Competition%20SoE%20Subsidies%20merged.pdf, (11.01.2018).

European Commission, **DG Trade Statistical Guide**, Directorate-General Trade, Brüksel, 2017.

European Commission, “Enhancement of EU-Turkey bilateral trade relations and modernisation of the EU-Turkey Customs Union”, http://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/2015_trade_035_turkey_en.pdf, (21.11.2017).

European Commission, “Global Europe: Competing in the World”, **Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and Social Committee of the Regions**, 04.10.2006, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006DC0567>, (15.10.2017).

European Commission, “Investment in TTIP and Beyond – The Path for Reform”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/may/tradoc_153408.PDF, (26.12.2017).

European Commission, “Q & A on Trade for all, the Commission's new trade & investment strategy”, 14.10.2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/october/tradoc_153864.pdf, (18.11.2017).

European Commission, “Possible Provisions on State Enterprises and Enterprises Granted Special or Exclusive Right or Privileges”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153030.pdf, (11.01.2018)

European Commission, “Services in TTIP”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_152999.2%20Services.pdf, (09.01.2018).

European Commission, “Regulatory Cooperation in TTIP”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_153002.1%20RegCo.pdf, (26.12.2017).

European Commission, “Report of the 15th Round of Negotiations for the Transatlantic Trade and Investment Partnership”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/october/tradoc_155027.pdf, (15.01.2018).

European Commission, “Trade in goods and customs duties in TTIP”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/january/tradoc_152998.1%20Trade%20in%20goods%20and%20customs%20tariffs.pdf, (17.12.2017).

European Commission, “Trade for All: Towards a More Responsible Trade and Investment Policy”, **Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and Social Committee of the Regions**, 14.10.2015, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52015DC0497>, (18.11.2017).

European Commission, “Transatlantic Trade and Investment Partnership: Commission Draft Text TTIP – Investment”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf, (26.12.2017).

European Commission, “TTIP: Intellectual Property EU Position Paper”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/april/tradoc_153331.7%20IPR%20EU%20position%20paper%2020%20March%202015.pdf, (10.01.2018).

European Commission, “Transatlantic Trade and Investment Partnership: The Regulatory Part”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/july/tradoc_151605.pdf, 2013, (26.12.2017).

European Commission, “Treaty Establishing the European Economic Community”, https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf, (10.10.2017).

European Commission, “What is foresight and why is it useful?”, <https://ec.europa.eu/research/foresight/index.cfm?pg=about>, (15.02.2018).

European Commission, “What is TTIP about?”, <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/about-ttip/>, (23.10.2017).

European Commission, Joint Research Centre, “About the FOR-LEARN Online Foresight Guide”, http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/0_home/about.htm, (20.02.2018).

European Commission, Joint Research Centre, “Scenario Building: Approach (Step-by-step-guide)”,
http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_scenario.htm#Steps,
(25.02.2018).

European Commission, Joint Research Centre, “Scenario Building: Complementary Methods”,
http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_scenario.htm#Complementary, (26.02.2018).

European Commission, Joint Research Centre, “SWOT (Strengths Weaknesses Opportunities and Threats) Analysis”,
http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_swot-analysis.htm,
(27.02.2018).

European Commission, Joint Research Centre, “SWOT (Strengths Weaknesses Opportunities and Threats) Analysis: Possible Complementary Methods”,
http://forlearn.jrc.ec.europa.eu/guide/4_methodology/meth_swot-analysis.htm#Complementary, (28.02.2018).

European Court of Justice, “Opinion of the Court of 15 November 1994”, Opinion 1/94,
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61994CV0001#MO>, (11.10.2017).

European Parliament, **Overcoming Transatlantic Differences on Intellectual Property: IPR and the TTIP Negotiations**, European Parliamentary Research Service, 2014.

European Parliament, **TTIP: Challenges and Opportunities in the Area of Services**, Policy Department A: Economic and Scientific Policy, European Parliament, 2015.

Evenett, Simon J. ve Michael Meier. “An Interim Assessment of the US Trade Policy of ‘Competitive Liberalization’”, **The World Economy**, Volume 31, Issue 1, 2008, ss. 31-65.

Findlay, Ronald. **The “Triangular Trade” and the Atlantic Economy of the Eighteenth Century: A Simple General-Equilibrium Model**, International Finance Section - Department of Economics of Princeton University, 1990.

Global Innovation Policy Center, **U.S. Chamber International IP Index**, Global Innovation Policy Center, Sixth Edition, 2018.

Güneş, Didem, Merve Mavuş, Arif Oduncu. “AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması ve Türkiye Üzerine Etkileri”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ekonomi Notları**, Sayı: 2013/30, 2013.

Greenfield, Charlotte ve Stanley White. “After U.S. exit, Asian nations try to save TPP trade deal”, **Reuters**, <http://www.reuters.com/article/us-usa-trump-asia-idUSKBN15800V>, (25.01.2017).

Guardian, “EU dropped pesticide laws due to US pressure over TTIP, documents reveal”, <https://www.theguardian.com/environment/2015/may/22/eu-dropped-pesticide-laws-due-to-us-pressure-over-ttip-documents-reveal>, (26.12.2017).

Hamilton, Daniel S. “America’s Mega-Regional Trade Diplomacy: Comparing TPP and TTIP”, **The International Spectator**, 49: 1, 2014, ss. 81-97.

Harding, Robin, Shawn Donnan, Joe Leahy, Edward White. “Pacific countries seek new members for regional trade deal”, **Financial Times**, <https://www.ft.com/content/423b4908-2225-11e8-add1-0e8958b189ea>, (21.03.2018).

Heckscher, Eli. **Mercantilism**, Routledge, 1995.

Hicks Michael J. ve Srikant Devara. “The Myth and the Reality of Manufacturing in America”, Center for Business and Economic Research, June 2015 & April 2017, <http://conexus.cberdata.org/files/MfgReality.pdf>.

Hoekman, Bernard ve Michel Kostecki. **The Political Economy of the World Trading System: WTO and Beyond**, Second Edition, Oxford University Press, 2001.

Houston, George W. “Ports in Perspective: Some Comparative Materials on Roman Merchant Ships and Ports”, **American Journal of Archaeology**, Vol. 92, No. 4, 1988, ss. 553-564.

Hufbauer, Gary Blyde ve Cathleen Cimino-Isaacs. “How Will TPP and TTIP Change the WTO System?”, **Journal of International Economic Law**, Volume 8, Issue 3, 2015, ss. 679–696.

International Labor Organization (ILO), “Ratifications for United States”, http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102871, (12.01.2018).

International Monetary Fund (IMF), “Articles of Agreement of the International Monetary Fund”, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/pdf/aa.pdf>, (04.11.2016).

International Monetary Fund (IMF), “Cooperation and reconstruction (1944–71)”, <http://www.imf.org/external/about/histcoop.htm>, (05.11.2016).

International Monetary Fund (IMF), “IMF Lending”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/conditio.htm>, (06.11.2016).

International Monetary Fund (IMF), “The IMF's Extended Fund Facility (EFF)”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/eff.htm>, (06.11.2016).

International Monetary Fund (IMF), “IMF Support for Low-Income Countries”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/poor.htm>, (06.11.2016).

International Monetary Fund (IMF), “The IMF's Rapid Financing Instrument (RFI)”, <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/rfi.htm>, (06.11.2016).

Irwin, Douglas A. “From Smoot-Hawley to Reciprocal Trade Agreements: Changing the Course of U.S. Trade Policy in the 1930s”, **The Defining Moment: The Great Depression and the American Economy in the Twentieth Century**, (Ed. Michael D. Bordo, Claudia Goldin and Eugene N. White), University of Chicago Press, 1998, ss. 325-352.

Irwin, Douglas. “The GATT in Historical Perspective”, **The American Economic Review**, Vol. 85, No: 2, 1995, ss. 323-328.

İskenderoğlu, Lerzan. “Uluslararası Para Sisteminin Sorunları ve İyileştirme Çabaları”, **TCMB Araştırma, Planlama ve Eğitim Genel Müdürlüğü**, Tartışma Tebliği No: 8807, Ankara, 1988.

Kabaalioğlu, Haluk. “Turkey-EU Customs Union: Problems and Prospects”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, 2010, ss. 47-57.

Kalkınma Bakanlığı, **Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018**, Ankara, 2013.

Kay, Neil. “EU External Competitiveness”, **EU Structural Change**, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, Unit Economic Analysis and Impact Assessment, (Ed. Konstantin Pashev), Lüksemburg, 2015, ss. 77-101.

Kazgan, Gülten. **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.

Kazgan, Gülten. **İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

Keating, Dave. “EU Tells Trump: No Paris Climate Deal, No Free Trade”, **Forbes**, <https://www.forbes.com/sites/davekeating/2018/02/08/eu-tells-trump-no-paris-climate-deal-no-free-trade>, (20.02.2018).

Kemal Kirişçi ve Neslihan Kaptanoğlu. “The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy”, **Middle Eastern Studies**, 47:5, 2011, ss. 705-724.

Kıncal, Ali. “Türkiye İçin Cari Açık Neden Bir Sorundur?”, **Finans & Politik Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 49, Sayı: 574, 2012, ss. 7-12.

Kinnman, Susanna ve Tomas Hagberg. “Potentiel Effects from an EU-US Free Trade Agreement – Sweden in Focus”, **Kommerskollegium (National Board of Trade)**, 2012.

Kök, Recep. **İktisadi Düşünce: Kavramların Analitik Evrimi**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000.

Köksal, Tunay. **Uluslararası Ticaret Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.

Lester, Simon. “Is the Doha Round Over? The WTO’s Negotiating Agenda for 2016 and Beyond”, **Cato Institute**, Free Trade Bulletin, No: 64, 2016, ss. 1-4.

Lozan Antlaşması (23 Temmuz 1923), Türk Tarih Kurumu, <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/3-Lozan13-357.pdf>, (11.11.2017).

Jonathan Levin. “General Equilibrium”, <http://www.stanford.edu/~jdlevin/Econ%20202/General%20Equilibrium.pdf>, 2006.

Lundgren, Nils-Gustav. “Bulk trade and maritime transport costs”, **Resources Policy**. Vol. 22, 1996, ss. 5-32.

Mashayekhi, Mina, Lakshmi Puri ve Taisuke Ito. “Multilateralism and Regionalism: the New Interface”, **Multilateralism and Regionalism: the New Interface**, (Ed. Mina Mashayekhi, Taisuke Ito), United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Cenevre, 2005, ss. 1-22.

Messerlin, Patrick. “The Transatlantic Trade and Investment Partnership: The Services Dimension”, Paper No 6 in the CEPS-CTR Project TTIP in the Balance, **CEPS Special Report No. 106**, 2015.

Meunier, Sophie. “Managing Globalization? The EU in International Trade Negotiations”, **Journal of Common Market Studies**, Volume 45, Number 4, 2007, ss. 905-926.

Mikesell, Raymond F. “Antecedents of the ITO Charter and Their Relevance for the Uruguay Round”, **Northern Illinois Law Review**, 14: 2, 1993, ss. 323-333.

Morgan, Sam. “US trade chief ‘open’ to resurrecting TTIP”, <http://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/us-trade-chief-open-to-resurrecting-ttip/>, (19.06.2017).

Mousourakis, George. **A Legal History of Rome**, Routledge, New York, 2007.

Muller, Jerry Z. **Adam Smith in His Time and Ours: Designing the Decent Society**, Princeton University Press, New Jersey, 1993.

Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), “OECD Services Trade Restrictiveness Index (STRI): United States”, http://www.oecd.org/tad/services-trade/STRI_USA.pdf, (09.01.2018).

Özcan, Celal. “Merkel conveys Germany’s veto on Customs Union update with Turkey to Juncker”, *Hurriyet Daily News*, 31.08.2017, <http://www.hurriyetdailynews.com/merkel-conveys-germanys-veto-on-customs-union-update-with-turkey-to-juncker-117422>, (21.11.2017).

Pamuk, Şevket. “Economic Growth and Institutional Change Before 1980”, **Understanding the Process of Economic Change in Turkey**, (Ed. T. Çetin ve F. Yılmaz), Nova Science Publishers Inc., 2010, ss. 15-30.

Pomfret, Richard. “Regional Trade Agreements”, **Regional Economic Integration**, (Ed. by Michele Fratianni), Elsevier JAI, Amsterdam, 2006.

Panagiotou, George. “Bringing SWOT into Focus”, **Business Strategy Review**, Volume 14, Issue 2, 2003, ss. 8-10.

Robinson, J. “Future Subjunctive: Backcasting as Social Learning”, **Futures**, Volume 35, Issue 8, 2003, ss. 811-906.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e**, 13. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005.

Savrul, Burcu Kılınç, Hasan Alp Özel ve Cüneyt Kılıç. “Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, (8: 1), 2013, ss. 55-78.

Schenk, Catherine R. “The Retirement of Sterling as a Reserve Currency after 1945: Lessons for the US Dollar?”, http://graduateinstitute.ch/webdav/site/international_history_politics/users/stefano_u_golini/public/papers/Schenk.pdf, (29.10.2016).

Schott, Jeffrey J. “TPP Redux: Why the United States Is the Biggest Loser”, <https://piie.com/blogs/trade-investment-policy-watch/tpp-redux-why-united-states-biggest-loser>, (21.03.2018).

Serfati, Claude. “The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): A Controversial Agreement and Dangerous for Workers”, Working Paper 2015.07, European Trade Union Institute, 2015.

Shatz, Howard J. “How the US Economy Connects with the World”, **U.S. International Economic Strategy in a Turbulent World**, RAND Corporation, 2016, ss. 27-41.

Shiller, Robert J. “Narrative Economics”, **NBER Working Paper Series**, Working Paper 23075, 2017.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003.

Sevastopulo, Demetri, Shawn Donnan ve Courtney Weaver. “Trump pulls US out of Pacific trade pact”, Financial Times, <https://www.ft.com/content/cc7742a4-e17e-11e6-8405-9e5580d6e5fb>, (25.01.2017).

Smith, Adam. **Milletlerin Zenginliği**, Çev. Haldun Derin, 11. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Stearns, Jonathan. “EU Sees Trump Freezing Talks on Trans-Atlantic Trade Pact”, **Bloomberg**, 11.11.2016, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-11-11/eu-s-malmstrom-signals-free-trade-talks-with-u-s-to-be-frozen>, (24.12.2016).

Transatlantic Consumer Dialogue, “Resolution on Intellectual Property Rights in the Transatlantic Trade and Investment Partnership”, <http://test.tacd.org/wp-content/uploads/2013/09/TACD-IP-15-13-IPR-in-the-Transatlantic-Trade-and-Investment-Partnership.pdf>, (10.01.2018).

Transportation Institute, “The Jones Act”, <https://transportationinstitute.org/jones-act/>, (09.01.2018).

The Economist, “The Battle of Smoot-Hawley”, 18.12.2008, <http://www.economist.com/node/12798595>, (13.10.2016).

Treaty on European Union, Official Journal of the European Communities, C 191, 29/07/1992, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A11992M%2FTXT>, (10.10.2017).

Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union, C 326, 26/10/2012, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>, (13.10.2017).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Dış Ticaret İstatistiklerinde Yer Alan Gizli Ülke Uygulamasına İlişkin Açıklama”, <http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/duyuru/20-dis-ticaret.pdf>, (11.12.2017)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), “Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2016”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21540>, (06.12.2017).

Urata, Shujiro. “Mega-FTAs and the WTO: Competing or Complementary”, **International Economic Journal**, 30:2, 2016, ss. 231–242.

U.S. Government Accountability Office, 10.02.2004, “International Trade: Intensifying Free Trade Negotiating Agenda Calls for Better Allocation of Staff and Resources”, <http://www.gao.gov/htext/d04233.html>, (28.09.2017).

U.S. International Trade Commission, **The Year in Trade 2016**, 68th Report, Publication Number: 4711, Washington DC, 2017.

U.S. International Trade Commission, “U.S. Tariffs and Trade: A Timeline”, https://www.usitc.gov/flash/dynamic_timeline.htm, 19.09.2017.

U.S. International Trade Commission, “U.S. Trade Policy Since 1934”, **The Economic Effects of Significant U.S. Import Restraints**, Publication 4094, 2009.

United States Patent and Trademark Office, **Intellectual Property and the U.S. Economy: 2016 Update**, Economics & Statistics Administration ve United States Patent and Trademark Office, 2016.

United States Trade Representative (USTR), www.ustr.gov/sites/default/files/03202013%20TTIP%20Notification%20Letter.PDF, (01.10.2017).

United States Trade Representative (USTR), “Free Trade Agreements”, <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements>, (27.09.2017).

United States Trade Representative (USTR), “North American Free Trade Agreement (NAFTA)”, <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/north-american-free-trade-agreement-nafta>, (27.09.2017).

United States Trade Representative (USTR), “Trade Promotion Authority”, <https://ustr.gov/trade-topics/trade-promotion-authority>, (19.09.2017).

United States Trade Representative, “TTIP: State-Owned Enterprises”, <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/transatlantic-trade-and-investment-partnership-t-tip/t-tip-11>, (11.01.2018).

United States Trade Representative (USTR), “TTIP: Trade in Services”, <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/transatlantic-trade-and-investment-partnership-t-tip/t-tip-4>, (09.01.2018).

United States Trade Representative (USTR), “U.S. Objectives, U.S. Benefits In the Transatlantic Trade and Investment Partnership: A Detailed View”, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2014/March/US-Objectives-US-Benefits-In-the-TTIP-a-Detailed-View>, (01.10.2017).

USA Today, “Bernie Sanders pledges to rewrite 'disastrous' trade deals”, 31.03.2016, <http://www.usatoday.com/story/news/politics/onpolitics/2016/03/31/bernie-sanders-pledges-rewrite-disastrous-trade-deals/82473012/>, (24.12.2016).

Van den Berg, Hendrik. **International Economics**, International Edition, McGraw-Hill/Irwin Companies Inc., New York, 2004.

Voutsas, Maria Eleni ve George Borovas. “The Operation of Bretton Woods Institutions in the Modern Globalized Environment: Problems and Challenges”, **Procedia Economics and Finance**, Vol: 33, 2015, ss. 168-180.

Weber, Max. **Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev. Zeynep Gürata, Ayraç Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

White House, “Presidential Memorandum Regarding Withdrawal of the United States from the Trans-Pacific Partnership Negotiations and Agreement”,

<https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/01/23/presidential-memorandum-regarding-withdrawal-united-states-trans-pacific>, (25.01.2017).

White House, “Remarks by President Obama, U.K. Prime Minister Cameron, European Commission President Barroso, and European Council President Van Rompuy on the Transatlantic Trade and Investment Partnership”, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/17/remarks-president-obama-uk-prime-minister-cameron-european-commission-pr>, (23.12.2016).

World Bank, “Articles of the Agreement of the International Bank for Reconstruction and Development”, siteresources.worldbank.org/EXTARCHIVES/Resources/IBRD_Articles_of_Agreement.pdf, (06.11.2016).

World Bank, **Evaluation of the EU-Turkey Customs Union**, Report, No. 85830-TR, 2014.

World Bank, **Trading up to High Income**, Turkey Country Economic Memorandum, Report No. 82307-TR, 2014.

World Bank, “What We Do”, <http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do>, (06.11.2016).

World Trade Organization, “Agreement on Government Procurement: Parties, Observers and Accessions”, https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/memobs_e.htm, (03.01.2018).

World Trade Organization (WTO), “Anti-dumping, subsidies, safeguards: contingencies, etc”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm8_e.htm, (16.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “Differential and more favourable treatment reciprocity and fuller participation of developing countries”, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling1979_e.htm, (17.12.2016).

World Trade Organization (WTO), “General Agreement on Trade in Services”, https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/gatsintr_e.htm, (17.12.2016).

World Trade Organization (WTO), “Members & Observers”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm, (24.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “Ministerial Conferences”, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/minist_e.htm, (24.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “Regional Trade Agreements: Facts and Figures”, https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm, (17.12.2016).

World Trade Organization (WTO), “The General Agreement on Tariffs and Trade”, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.pdf, (16.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “Principles of the trading system”, https://www.wto.org/English/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm, (17.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “The Doha Agenda”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/doha1_e.htm, (24.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “Technical Information on anti-dumping”, https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_info_e.htm, (22.16.2016).

World Trade Organization (WTO), “Tenth WTO Ministerial Conference, Nairobi, 2015: Nairobi Package”, https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/nairobipackage_e.htm, (24.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “The GATT years: from Havana to Marrakesh”, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm, (19.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “Technical barriers to trade”, https://www.wto.org/english/tratop_e/tbt_e/tbt_e.htm, (25.12.2017).

World Trade Organization (WTO), “United States of America” Trade Profile, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Country=US&>, (05.10.2017).

World Trade Organization (WTO), **World Tariff Profiles 2017**, World Trade Organization (WTO), Cenevre, 2017.

World Trade Organization (WTO), **World Trade Statistical Review 2016**, World Trade Organization, Cenevre, 2016

World Trade Organization (WTO), **World Trade Statistical Review 2017**, World Trade Organization, Cenevre, 2017.

World Trade Organization (WTO), **World Trade Report 2007 - Six decades of multilateral trade cooperation: What have we learnt?** , WTO Publications, Cenevre, 2007.

World Trade Organization (WTO), **World Trade Report 2013 - The factors shaping the future of the World trade**, WTO Publications, Cenevre, 2013.

World Trade Organization (WTO), “WTO General Council”, https://www.wto.org/english/thewto_e/gcounc_e/gcounc_e.htm, (24.11.2016).

World Trade Organization (WTO), “WTO and Government Procurement”, https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/gproc_e.htm, (01.01.2018).

Young, Alasdair R., John Peterson. “The EU and the New Trade Politics”, **Journal of European Public Policy**, 13:6, 2006, ss. 795-814.

Zoellick, Robert B. “Falling Behind on Free Trade”, **The New York Times**, 14.04.2002, <http://www.nytimes.com/2002/04/14/opinion/falling-behind-on-free-trade.html?mcubz=3>, (28.09.2017).

